

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KATILIM FİNANSINDA KAMUSAL MÜDAHALE YÖNTEMİ
OLARAK KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ VE YENİ BİR MODEL
ÖNERİSİ**

Yasin LAÇİNBALA

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL**

**DOKTORA TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

AĞUSTOS 2021

**KATILIM FİNANSINDA KAMUSAL MÜDAHALE YÖNTEMİ OLARAK
KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ VE YENİ BİR MODEL ÖNERİSİ**

Yasin LAÇINBALA

**DOKTORA TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasin LAÇİNBALA

..../..../2021

KATILIM FİNANSINDA KAMUSAL MÜDAHALE YÖNTEMİ OLARAK KAMU
GİRİŞİMCİLİĞİ VE YENİ BİR MODEL ÖNERİSİ
(Doktora Tezi)

Yasin LAÇİNBALA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2021

ÖZET

Kişi ve kurumların finansmana erişim ihtiyacı, finansal sistemlerin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Finansal sistemde kredi (borç) sistemi ve ortaklık sistemi olmak üzere iki tip finansman modelinden bahsedilebilir. Geleneksel finans anlayışı daha çok borç sistemine dayanmakta olup, aynı zamanda sistemin sürekli kriz üretmesinin de başlıca nedenleri arasındadır. Katılım finans anlayışının ortaklık finansmanını teşvik eden yapısı, ekonomik sistemin sürekli kriz üretmesine yönelik önemli bir çözüm sunmaktadır. Mevcut katılım finans uygulamaları daha çok kredi sistemini çağırırsa da, katılım finansın özündeki mesaj, ortaklık sistemine işaret etmektedir. Ancak mevcut katılım finans uygulamalarına bakıldığında, “kopyala-yapıştır” anlayışının ötesine geçilemediği ve öze değil şekle odaklanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada finans teorisinin üç temel sac ayağı olan bankacılık, sigortacılık ve sermaye piyasaları özelinde bu taklitçi yapıya yönelik tespitler, piyasa başarısızlıkları dikkate alınarak sunulacaktır. Akabinde, faiz ile kar payı arasındaki korelasyonu kıran ve kar payının, faiz yerine ticari karı kıstas (benchmark) ölçüsü olarak kullandığı ve kredi sistemi yerine ortaklık sistemine dayalı bir model önerilecektir. Bu modelin işlerliği devletin düzenlemesine ve desteğine ihtiyaç duymaktadır. Kurulacak sistemin temelinde devlet yer alacaktır. Dolayısıyla, önerilecek sistemin kamu ekonomisi ilkelerini benimsemesi ve kamusal müdahale yöntemlerinden kamu girişimciliğine dayanması gerekecektir.

Bilim Kodu : 112003
Anahtar Kelimeler : Katılım finans, kamu girişimciliği, ortaklık finansmanı
Sayfa Adedi : 203
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

PUBLIC ENTREPRENEURSHIP AS A METHOD OF PUBLIC INTERVENTION IN
PARTICIPATION FINANCE AND A NEW MODEL PROPOSAL
(Ph. D. Thesis)

Yasin LAÇINBALA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS

July 2021

ABSTRACT

The need for individuals and institutions to access finance necessitated the establishment of financial systems. In the financial system, there are two types of financing models, namely debt-based system and equity-based system. The traditional understanding of finance is mostly based on the debt system, and it is also among the main reasons why the system produces a continuous crisis. The structure of the participation finance approach that encourages partnership financing provides an important solution for the economic system to produce a continuous crisis. Although current participation finance practices are more like a debt-based system, the message at the core of participation finance points to the equity-based system. However, when the current participation finance practices are examined, it is seen that the “copy-paste” approach cannot be moved beyond and the focus is on form rather than substance. Therefore, in this study, the determinations regarding this imitative structure will be presented considering the market failures in the banking, insurance and capital markets, which are the three main pillars of the finance theory. Subsequently, a model based on equity-based system instead of debt-based system will be proposed, which breaks the correlation between interest and profit share and where profit share is used as a benchmark measure of commercial profit instead of interest. The operability and practicality of this model requires government regulation and support. The state will be the basis of the system to be established. Therefore, the proposed system will have to adopt the principles of public economy and be based on public entrepreneurship, one of the public intervention methods.

Science Code : 112003
Key Words : Participation finance, public entrepreneurship, partnership finance
Page Number : 203
Supervisor : Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLARIN LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xv
1. GİRİŞ	1
2. KAMU MÜDAHALESİNE VE KATILIM FİNANSINA YÖNELİK GENEL AÇIKLAMALAR.....	5
2.1. Kamusal Müdahaleye Yönelik Genel Açıklamalar	5
2.1.1. Kamusal Müdahale Nedenleri	6
2.1.1.1. Piyasa başarısızlıkları.....	7
2.1.1.2. Doğal tekeller	7
2.1.1.3. Makro ekonomik hedefler	11
2.1.1.4. Rekabetçi devlet anlayışı.....	13
2.1.2. Kamusal Müdahale Yöntemi ve Kamu Girişimciliği	13
2.1.2.1. Maliye politikası ile müdahale	14
2.1.2.2. Regülasyonla müdahale	14
2.1.2.3. Kamu girişimciliği ile müdahale.....	15
2.2. Katılım Finansına Yönelik Genel Açıklamalar	15
2.2.1. Katılım Ekonomisi.....	15
2.2.2. Katılım Finansı	17
2.2.3. Katılım Finansın Hukuki Temelleri.....	18
2.2.4. Katılım Finansın Temel İlkeleri.....	19
2.2.4.1. Ribanın (faiz) yasak olması.....	20
2.2.4.2. Garar (belirsizlik).....	22

	Sayfa
2.2.4.3. Kumar yasağı	23
2.2.4.4. Haram kılınmış faaliyetlerin yasak olması.....	24
2.2.5. Katılım Finansal İşlemler.....	24
2.2.6. Katılım Finansında Sözleşme Tipleri	25
2.2.6.1. Mübadele amaçlı akitler	26
2.2.6.2. Yardım amaçlı akitler.....	27
2.2.6.3. Temsil amaçlı akitler.....	28
2.2.6.4. Ortaklık amaçlı akitler.....	29
2.2.6.5. Teminat amaçlı akitler.....	31
2.2.6.6. Tamamlayıcı akitler	31
2.2.7. Katılım Finansının Alanları	31
2.2.7.1. Katılım bankacılığı.....	32
2.2.7.2. Katılım esaslı sermaye piyasaları.....	35
2.2.7.3. Katılım sigortacılığı	43
2.3. Katılım Finansında Kamu Müdahalesinin Önemi	51
3. KATILIM FİNANSIN TARİHÇESİ İLE DÜNYA’DA KATILIM FİNANSININ BÜYÜKLÜĞÜ	57
3.1. Katılım Finansının Tarihçesi	57
3.1.1. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi.....	58
3.1.2. Katılım Sermaye Piyasalarının Tarihi Gelişimi.....	59
3.1.3. Katılım Sigortacılığının Tarihi Gelişimi.....	61
3.2. Dünyada Katılım Finansının Büyüklüğü.....	61
3.2.1. Global Katılım Bankacılığının Büyüklüğü	62
3.2.2. Global Katılım Sermaye Piyasası Büyüklüğü	63
3.2.2.1. Katılım hisse senetleri	63
3.2.2.2. Katılım fonları	64

3.2.2.3. Sukuk	65
3.2.3. Global Katılım Sigortacılığının Büyüklüğü.....	68
4. TÜRKİYE’DE KATILIM FİNANS SEKTÖRÜNDE KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ VE SEKTÖREL SORUNLAR	71
4.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Yapısı.....	71
4.1.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi	71
4.1.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Mevcut Durumu	73
4.1.3. Türkiye’de Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri.....	76
4.1.3.1. Fon toplama yöntemleri	76
4.1.3.2. Kâr zarar hesapları akış süreci	78
4.1.3.3. Fon kullandırma yöntemleri.....	79
4.2. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasasının Gelişimi ve Yapısı.....	82
4.2.1. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasalarının Gelişimi.....	82
4.2.2. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasalarının Mevcut Durumu	84
4.2.2.1. Türkiye’de sukuk piyasası.....	84
4.2.2.2. Türkiye’de sukuk piyasasının görünümü	89
4.3. Türkiye’de Katılım Sigortacılığının Gelişimi ve Yapısı	92
4.3.1. Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Piyasasının Mevcut Durumu.....	92
4.3.2. Katılım Emeklilik Fon Piyasasının Mevcut Durumu	94
4.4. Türkiye’de Katılım Finans Sektörüne Yönelik Kamusal Müdahale Yöntemleri.....	97
4.4.1. Türkiye’de Katılım Finans Sektörüne Yönelik Regülasyonla Müdahale	97
4.4.1.1. Katılım bankacılığında regülasyon otoriteleri.....	98
4.4.1.2. Katılım sermaye piyasalarında regülasyon otoriteleri.....	102
4.4.1.3. Katılım sigortacılığında regülasyon otoriteleri	103
4.4.2. Türkiye’de Katılım Finans Sektörüne Yönelik Maliye Politikası ile Müdahale.....	107

4.4.2.1. Katılım bankacılığına yönelik vergi ve sübvansiyon politikaları .	107
4.4.2.2. Katılım sermaye piyasalarına yönelik vergi ve sübvansiyon politikaları.....	108
4.4.2.3. Katılım sigortacılığına yönelik vergi ve sübvansiyon politikaları	109
4.4.3. Kamu Girişimciliği ile Müdahale	110
4.4.3.1. Katılım bankacılığında kamu girişimciliği.....	111
4.4.3.2. Katılım sermaye piyasalarında kamu girişimciliği	111
4.4.3.3. Katılım sigortacılığında kamu girişimciliği	112
4.5. Türkiye’de Katılım Finans Alanında Sektörel Sorunlar.....	114
4.5.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Sektörel Sorunları.....	114
4.5.1.1. Faiz ile kar payı arasındaki yüksek korelasyon.....	114
4.5.1.2. Katılım bankacılığında murabaha sendromu	116
4.5.1.3. Katılım bankacılığı yapılanmasının risk paylaşımına dayanan kar-zarar ortaklık modellerine uygun olmaması.....	119
4.5.1.4. Türkiye’de katılım bankacılığı arzu edilen düzeyde büyümemesi	122
4.5.1.5. Katılım bankacılığının ülke kalkınmasına yeterli düzeyde katkı sunamaması	125
4.5.2. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasalarının Sektörel Sorunları	127
4.5.2.1. Tahvil faizleri ile kira oranı arasındaki yüksek korelasyon	128
4.5.2.2. Yatırım fon piyasasının kısa vadeli ve yeteri kadar derin olmaması	129
4.5.5. Kira sertifikalarının büyük çoğunluğunun sabit getiriye dayanması...	130
4.5.3. Türkiye’de Katılım Sigortacılığının Sektörel Sorunları	133
4.5.3.1. Katılım sigortacılığının son dönemdeki büyümesinin reel bir büyümeyi yansıtmaması	133
4.5.3.2. Katılım sigortacılığı piyasasının yeterince derin olmaması	133
4.5.3.3. Katılım sigortacılığı primlerinin belirli bir kısmının faizli fonlarda değerlendirilmesi	133
4.5.3.4. Katılım reasüransına tüm dünyada ve Türkiye’de ihtiyaç duyulması	133

4.5.3.5. Retekafül firmalarının geleneksel uluslararası reasürans firmalarının pencereleri ile rekabet edememeleri	133
4.6. Politika Belgelerinde Katılım Finansının Yeri	148
5. TÜRKİYE’DE KATILIM FİNANS SEKTÖRÜNE YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ.....	151
5.1. Katılım Finans Ekosistemi	151
5.1.1. TVF Bünyesinde Katılım Finans Ekosistemi	151
5.1.2. Modelin Kurumsal Paydaşları	152
5.1.2.1. Türkiye Varlık Fonu.....	152
5.1.2.2. Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.	153
5.1.2.3. Kamu katılım bankaları.....	156
5.1.2.4. Kamu katılım sigorta şirketleri.....	158
5.1.2.5. Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.	159
5.1.2.6. Katılım derecelendirme kuruluşu.....	162
5.1.2.7. Türkiye Varlık Kiralama Şirketi	164
5.1.2.8. Danışma Kurulu	164
5.2. Model Önerisi	164
5.2.1. Adım 1: Şirket’in Projesi ile Birlikte Katılım Bankasına Başvurması	166
5.2.2. Adım 2: Banka’nın, Projeyi JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluşuna İletmesi.....	167
5.2.3. Adım 3: Türkiye Katılım Kalkınma Fonu, Projenin Fonlanıp Fonlanmayacağına İlişkin Karar Vermesi.....	168
5.2.4. Adım 4: Risk Değerlendirmesi Kapsamında Proje ve Gerekli Belgelerin Katılım Sigorta Şirketine İletilmesi.....	168
5.2.5. Adım 5: Sözleşme Kapsamında Girişimci Firmaya Sözleşmede Belirtilen Oranda Ödeme Yapılması	169
5.2.5.1. Ödeme	169
5.2.5.2. Yönetim ücreti.....	169

5.2.6. Adım 6: Projenin Yönetiminde Girişimci Firma ile Katılım Finans Ekosistemindeki Oyuncuların Ortaklaşa Hareket Etmesi	170
5.2.7. Adım 7: Projenin Sonunda Proje Karının Paylaşılması.....	170
5.2.8. Adım 8: Katılım Bankasının Elde Ettiği Karın Bir Kısımını Projeye Yatırımcı Olarak Dahil Olan Kişilerle Paylaşması	171
5.3. Modele İlişkin Diğer Hususlar	172
5.3.1. Türkiye Katılım Kalkınma Fonunun Muhtemel Fon Kaynakları	172
5.3.1.1. Fon kaynağı olarak sukuk	172
5.3.1.2. Fon kaynağı olarak katılım hesapları	173
5.3.1.3. Sigorta ve emeklilik fonları.....	175
5.3.1.2. Diğer fon kaynakları	176
5.3.2. Ortaklıkların Esas Olarak Azalan Müşareke Temelinde Gerçekleştirilmesi.....	176
5.3.1. Türkiye Katılım Kalkınma Fonu ve Genel Bankacılık Hizmetleri.....	177
5.3.3. Türkiye Katılım Kalkınma Fonu ve Mudarebe Yöntemi.....	177
5.3.4. Paydaşların Tutumu	178
5.3.5. Modelin Kamu Başarısızlıkları Dikkate Alınarak Yapılandırılması ...	179
5.3.6. Vergi ve Teşvik Politikası.....	180
5.4. Modelin Ekonomiye Katkısı.....	181
6. SONUÇ	185
KAYNAKLAR	193
ÖZGEÇMİŞ	201

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Kamusal Müdahale Nedenleri	7
Tablo 2.2. İslam Hukukunun Temel Kaynakları.....	19
Tablo 2.3. Katılım Finansal İşlem.....	25
Tablo 2.4. Katılım Finansında Kullanılan Sözleşmeler	25
Tablo 2.5. Geleneksel Bankacılıkta Ekonomik Süreç.....	33
Tablo 2.6. Katılım Bankacılığında Ekonomik süreç.....	33
Tablo 2.7. Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankaları Arasındaki Farklar	35
Tablo 2.8. Katılım Esaslı Sermaye Piyasası Araçları	36
Tablo 2.9. Sukuk, Bono (Tahvil) ve Hisse Senedinin Kıyaslanması	41
Tablo 2.10. Sukuk İhraç Süreci.....	42
Tablo 2.11. Katılım Sigortacılığı Sisteminin İşleyişi.....	47
Tablo 2.12. Katılım Sigortacılığı İle Geleneksel Sigortanın Temel Farkları.....	49
Tablo 3.1. Dünya’da Katılım Finansın Büyüklüğü.....	62
Tablo 3.2. Global Katılım Bankacılığının Ülke Bazında Büyüklükleri (Q3/2019)	63
Tablo 3.3. S&P Global 1200 Endeksi ile S&P Şer’i Endeksinin Performans Kıyaslaması	64
Tablo 3.4. Küresel Düzeyde Katılım Fonlarının Sayısı ve Aktif Büyüklükleri....	64
Tablo 3.5. Küresel Katılım Fonlarının Ükelere Göre Dağılımı	65
Tablo 3.6. Global Sukuk Hacmi (milyar dolar)	66
Tablo 3.7. Ülke Bazında Sukuk İhracı (milyar dolar) (Kamu)	66
Tablo 3.8. Ülke Bazında Sukuk İhracı (milyar dolar) (Özel Sektör)	67
Tablo 3.9. Yeni Sukuk İhraçlarında Vade Trendi	68
Tablo 3.10. Global Tekafül Prim Üretimi.....	69
Tablo 3.11. Global Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi	70
Tablo 4.1. Türk Bankacılık Sisteminde Bankalar	73

Tablo	Sayfa
Tablo 4.2. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığı (Aktif Büyüklük)...	73
Tablo 4.3. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığı (Kullandırılan Fon Büyüklüğü).....	74
Tablo 4.4. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları	75
Tablo 4.5. Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri	76
Tablo 4.6. Katılım Hasaplarında Kar-Zarar Akış Süreci	79
Tablo 4.7. Murabahanın İşleyişi.....	80
Tablo 4.8. Sukuk Türleri	85
Tablo 4.9. HMB İle Katılım Bankaları Tarafından İhraç Edilen Kira Sertifikası Hacmi	90
Tablo 4.10. Yıllar İçinde HMB İle Katılım Bankaları Tarafından İhraç Edilen Kira Sertifikasının Seyri.....	91
Tablo 4.11. Türkiye’de Katılım Sigortacılığında Şirket Sayısı.....	93
Tablo 4.12. Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Verileri	93
Tablo 4.13. Katılım Sigortacılığının Tüm Sektör İçindeki Payı	94
Tablo 4.14. BES ve OKS’de Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı	95
Tablo 4.15. BES ve Sadece OKS’de Faizli/Faizsiz Fon Dağılımı	95
Tablo 4.16. BES ve OKS Fonlarının Ortalama Getirileri (2020/10)	96
Tablo 4.17. Katılım Sigorta Pencere ve Tam Katılım Şirketleri (2020)	105
Tablo 4.18. Katılım Bankacılığına Yönelik Vergiler	107
Tablo 4.19. Katılım Sigortacılığına Yönelik Vergiler	109
Tablo 4.20. Katılım Bankaların Aktif Büyüklüğü ve Karı (2020)	111
Tablo 4.21. Hayat Dışı Katılım Sigortacılığı Pazarı (2020/12)	113
Tablo 4.22. Hayat Katılım Sigortacılığı Pazarı (2020/12)	114
Tablo 4.23. 1 Aylık Faiz Oranı ve Kar Payı, 2012-2019	115
Tablo 4.24. Katılım Bankaların Fon Kullandırma Yöntemleri	117
Tablo 4.25. Kamu ve Özel Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçinde Aktif Büyüklüğü	123

Tablo	Sayfa
Tablo 4.26. Her Üç Banka Türü İçin Takipteki Kredi Oranı	125
Tablo 4.27. Banka Tipi Özelinde Sektörel Kredi Dağılımı, 2020/9 Dönemi, (%)	126
Tablo 4.28. Banka Tipi Özelinde Kalkınmada Öncelikli Sektörlere Kredi Dağılımı, 2020/9 Dönemi, (%).....	127
Tablo 4.29. Banka Tipi Özelinde Öncelikli Gelişme Alanları Kredi Dağılımı, 2020/9 Dönemi, (%).....	127
Tablo 4.30. Tahvil Faizi ve Kira Oranının Seyri (2012-2020 Nisan)	128
Tablo 4.31. Katılım Sigortacılığı Hayat Dışı Branşında Şirket Bazında Prim Üretimi	134
Tablo 4.32. Hayat Dışı Branşında Bereket Sigorta ile Bereket Emeklilik ve Hayat Üretimleri	135
Tablo 4.33. Hayat Dışı Branşında Bereket Sigorta ile Bereket Emeklilik ve Hayat Üretimleri	135
Tablo 4.34. Bereket Sigorta Branş Bazlı Prim Üretimi	136
Tablo 4.35. Doğa Sigorta Hayat Dışı Prim Üretimi.....	137
Tablo 4.36. Trafik ve Kasko Ortalama Fiyat	138
Tablo 4.37. Neova Sigorta Prim Üretimi	138
Tablo 4.38. Katılım Sigortacılığı Hayat Branşı Şirket Bazında Prim Üretimi	139
Tablo 4.39. Katılım Sigortacılığı İle Konvansiyonel Sigortacılığın Branş Bazında Kıyaslanması	140
Tablo 4.40. Politika Belgelerinde Kalkınma Finansının Yeri.....	148
Tablo 5.1. TVF Bünyesinde Katılım Ekosistem Önerisi	152
Tablo 5.2. Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankaları	154
Tablo 5.3. Katılım Finans Model Önerisi	166
Tablo 5.4. Modelde Katılım Hesabı (Özel Fon Havuzu) İşleyişi	173

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AAOIFI	The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BES	Bireysel Emeklilik Sistemi
BSMV	Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
BYF	Borsa Yatırım Fonları
CIBAFI	The General Council for Islamic Banks and Financial Institutions
DASK	Doğal Afet Sigortaları Kurumu
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DJIM	Dow Jones Islamic Market Index
EFT	Electronic Funds Transfer
EGM	Emeklilik Gözetim Merkezi
FTSE	Financial Times Stock Exchange
GCC	Gulf Cooperation Council
GES	Gelire Endeksli Senetler
GIIS	Global Islamic Index Series
GSCI	Goldman Sachs Commodity Index
GSYH	Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı
IDB	The Islamic Development Bank
IFSB	The Islamic Financial Services Board
IICRA	The International Islamic Centre for Reconciliation and Arbitration
IIFM	International Islamic Financial Market
IIRA	Islamic International Rating Agency
IMF	International Monetary Fund

KDV	Katma Değer Vergisi
KFH	Kuwait Finance House
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MENA	Middle East and North Africa
MESA	Middle East and South Asia
NCB	The National Commercial Bank
OKS	Otomatik Katılım Sistemi
ÖFK	Özel Finans Kurumu
S&P	Standart&Poor's
SEA	Southeast Asian Countries
SEDDK	Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TARSİM	Tarım Sigortaları Havuzu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TKK	Tarım Kredi Kooperatifler
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSB	Türkiye Sigorta Birliği
TVF	Türkiye Varlık Fonu
USD	United States Dollar
VKŞ	Varlık Kiralama Şirketi
ZKB	Ziraat Katılım Bankası

1. GİRİŞ

Kişi ve kurumların finansmana erişim ihtiyacı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Finansmana erişim ihtiyacı, finansal sistemlerin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Finansal sistemde temelde iki adet finansman modelinden bahsedilebilir. Bu modellerden birincisi kredi veya borç sistemi iken ikincisi ise ortaklık sistemidir.

Geleneksel finans anlayışı daha çok borç sistemine dayanmakta olup, kapitalist sistemi besleyen ana damarlardan birisi olan bu anlayış, aynı zamanda sistemin sürekli kriz üretmesinin de başlıca nedenleri arasındadır.

Katılım finans anlayışında ise ortaklık finansmanının ve risk paylaşımının desteklenmesi en önemli değerler arasında yer almaktadır. Katılım finans anlayışının ortaklık finansmanını teşvik eden yapısı, ekonomik sistemin sürekli kriz üretmesine yönelik gerçekçi bir çözüm sunmaktadır. Mevcut katılım finans uygulamaları daha çok kredi sistemini çağrıştırırsa da, katılım finansın özündeki mesaj, ortaklık sistemine işaret etmektedir.

2008 küresel kriz ile birlikte ana akım iktisat anlayışına yönelik sorgulamalar artmıştır. Bu sorgulamalarda katılım iktisat ve finans anlayışı, önemli ve gerçekçi bir alternatif olarak daha yüksek sesle sunulmaya başlanmıştır. Katılım iktisadının özünü oluşturan ortaklık temelli araçları öne çıkaran ve somut varlığa dayalı reel ekonomik aktiviteye finansman sağlayan yöntem ve anlayışların küresel ekonomiye önemli katkılar sunacağına yönelik değerlendirmeler artmaktadır.

Etik ve dini gerekçeler, dünya genelinde finansal sisteme erişim sağlanamamasının temel nedenleri arasında görülmektedir. Katılım bankalarının, bu gerekçelerle finansal sisteme mesafeli yaklaşan kişi ve kurumların finansman ihtiyaçlarını her yönü ile karşılayabildiklerini iddia etmek kolay değildir. Ayrıca, geleneksel finans geleneğinde olduğu gibi katılım finans anlayışı da bankacılık, sermaye piyasaları ve sigortacılık olmak üzere üç temel sac ayağı üzerine oturmuştur. Bu alanların birbiri ile çok yakın ilişkide olduğu ve birbirlerini tamamlayıcı roller üstlendikleri yadsınamaz bir gerçektir.

Kişiler birçok bankacılık ve finans işlemi sonucunda risk yönetimi çerçevesinde söz konusu işlemlerin olumsuz sonuçlarından korunmak için sigorta ürünlerine ihtiyaç duyarlar. Aynı şekilde sigorta şirketleri de kişilere ve kurumlara sunmuş oldukları teminatlar kapsamında kendilerini güvence altına almak için reasürans ihtiyacı

duyarlar. Ayrıca, sigorta ve reasürans şirketleri de risklerin gerçekleşmediği dönemlerde toplamış oldukları primlerin atıl kalmaması düşüncesiyle, bu fonları para ve sermaye piyasalarında değerlendirmek isterler.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan tamamlayıcı değer zinciri anlayışı katılım finans sistemi açısından da geçerlidir. Şöyle ki; eğer bir ülkede katılım sigortacılığı anlayışı gelişmemişse, kişilerin gerçekleştirdikleri bankacılık ve finans işlemleri kapsamında Şer'i hükümlere göre uygun görülen sigorta şirketlerinden teminat satın almaları mümkün olmayacaktır. Bu işlemleri geleneksel sigorta şirketleri ile gerçekleştirmek zorunda kalacaklardır. Bu durum, zincirin önemli bir halkası olan faizsiz bankacılık işlemi yapma konusunda hassas olan kişilerin ihtiyaç duydukları faizsiz sigorta ürününe ulaşmalarına engel olacaktır.

Aynı durum katılım reasürans piyasalarının gelişmediği ülkeler için de geçerlidir. Bu durumda katılım sigorta şirketleri de sahip oldukları yüksek riskleri dağıtmak amacıyla faizle iş yapan geleneksel reasürans firmaları ile çalışmak zorunda kalabilir. Ülkede yeteri kadar katılım bankasının, katılım sigorta şirketinin ve katılım reasürörün olması da katılım finans değer zincirinin tamamlanması açısından yeterli değildir. Aynı zamanda katılım bankalarının ve katılım sigorta ve reasürans şirketlerinin ellerindeki atıl fonları değerlendirebilmelerine imkan sağlayacak katılım para ve sermaye piyasalarının da mevcut olması elzem bir durumdur.

Son yüzyılda teorik ve pratik anlayışta hızla ilerleme kaydeden katılım finans sisteminin söz konusu katılım finans değer zincirini, bir diğer ifadeyle katılım finans teorisini oluşturması, katılım finans sisteminin önündeki en önemli ve en acil mücadele alanı olarak görülebilir. Çünkü bu değer zinciri oluşturulmadan, geleneksel finans sisteminin kopyası olmanın ötesine geçemeyecek ve geleneksel finans anlayışından farkını da kişilere ve kurumlara anlatamayacaktır.

Kısaca, söz konusu katılım finans değer zincirinin sağlam ve şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde tamamlanması, başta İslam toplumları olmak üzere tüm dünyaya Marks ve Adam Smith'ten başka bir çıkış kapısının daha olduğunu gösterecek ve Kapitalizm ve Marksizmden farklı olan bu üçüncü yolu insanlığın hizmetine tam olarak sunacaktır.

Çalışmada söz konusu katılım finans zincirinin tüm halkaları ile ele alan, geleneksel finans sisteminin bir kopyası olmaktan öte, Şer'i temel ilkeleri dikkate alacak

şekilde, katılım finansını 360 derece içeren bir model önerisi sunulmaktadır. Bu çalışmanın ana gayelerinden birisi, faiz ile kar payı arasındaki korelasyonu kıran ve kar payının, faiz yerine ticari karı güçlü bir kıstas (benchmark) ölçüsü olarak kullandığı bir model önermektir.

Çalışmada sunulan modelin kurulumu ile işlerliği devletin düzenlemesine ve desteğine ihtiyaç duymaktadır. Kısaca, kurulacak sistemin temelinde devlet yer alacaktır. Dolayısıyla, önerilecek sistemin kamu ekonomisi ilkelerini benimsemesi gerekecektir.

Katılım finansının son yıllardaki yüksek oranlı büyümesi, bireysel ve kurumsal yatırımcılar kadar kamunun da dikkatini çekmektedir. Devletler, geleneksel finans alanına müdahale ettikleri gibi katılım finans alanına da birçok araçla müdahale ederler. Katılım finansın yatırımcılar nezdindeki hassas konumu, bu alanda devletlerin daha dikkatli adımlar atmasını gerektirmektedir. Kişilerin dini ve etik hassasiyetlerinin sömürülmemesi, devletlerin bu alana ilgisinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Devletlerin bu alanı düzenlemelerinin bir diğer nedeni ise piyasada rekabet koşullarının düzgün bir şekilde işlemlerini sağlamaktır.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle tez çalışmasının konusu, “Katılım Finansında Kamusal Müdahale Yöntemi Olarak Kamu Girişimciliği ve Yeni Bir Model Önerisi” olarak belirlenmiştir. Çalışma, Giriş ile birlikte 5 bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın önemine değinen Giriş bölümü sonrası İkinci bölümde, kamu girişimciliği ve katılım finansmanı teorik düzeyde sunulmuştur. Model önerisi, kamu girişimciliğine dayandığından, öncelikle kamusal müdahale nedenleri ve yöntemleri ifade edilmiştir. Bu müdahale nedenleri arasında, bilgi asimetrisi, makro ekonomik hedefler ve rekabetçi devlet anlayışı ön plana çıkarken, kamusal müdahale yöntemleri arasında ise kamu girişimciliği temel alınmıştır.

İkinci bölüm altında, katılım ekonomisi ve katılım finansına yönelik bilgiler de sunulmuştur. Çalışmada önerilen modelin daha net ifadesi amacıyla, katılım finansın hukuki temelleri ile temel ilkelerine ve katılım finansında sözleşme tiplerine değinilmiştir. Katılım finansının üç ana başlığı olan katılım bankacılığı, katılım sigortacılığı ve katılım sermaye piyasaları da geleneksel muadillerinden farkları temelinde anlatılmıştır. Son olarak, katılım finansında kamu müdahalesinin önemi ifade edilerek teorik giriş bütüncül bir perspektiften sunulmuştur.

Üçüncü bölümde, katılım finansın tarihçesi ile dünyada katılım finansının büyüklüğü, katılım bankacılığı, katılım sigortacılığı ve katılım sermaye piyasaları temelinde incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise Türkiye’de katılım finans sektöründe kamu girişimciliği ve sektörel sorunları ele alınmıştır. Bu bölüm, çalışmada sunulan model önerisine niçin ihtiyaç duyulduğuna yönelik bir kapsam sunmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, her bir katılım finans ana başlığı; sektörel genel bakış, kamusal müdahale yöntemleri ve sektörel sorunlar çerçevesinde açıklanmıştır. Özetle bu bölümde, Türkiye’de katılım finansının nasıl geleneksel finans anlayışının bir kopyası olduğuna yönelik tespitler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde son olarak, Türkiye’de devletin katılım finansı ile olan ilişkisini ve katılım finansına yönelik bakışını anlamak için Kalkınma Planları ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları temelinde politika belgelerinde katılım finansın yeri sunulmuştur.

Tüm bu bölümlerde ortaya konan sorunların çözümüne yönelik Beşinci bölümde bir model önerisi sunulmaktadır. Sunulan model kapsamında “katılım kalkınma fonunun” kurulumu önemli bir başlıktır. Katılım bankalarının mevcut haliyle, zarar ortaklığına dayalı projeleri hayata geçiremeyeceği tespiti sonrası önerilen bu fonun işleyişi, geleneksel alandaki kalkınma fonuna benzer nitelikte olacaktır.

Katılım finans değer zincirinin tamamlayıcılık ilişkisi dikkate alındığında, katılım bankalarının, katılım sigortacılarının ve katılım sermaye piyasalarının daha yakın işbirliğini sağlayacak yeni ve orjinal sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Katılım kalkınma fonu, sadece katılım bankacılığına değil, daha geniş bir vizyonun ürünü olarak, politika belgelerinde de ifade edildiği üzere, katılım finans için yenilikçi ve gerçekçi ürün gamının sunulmasına hizmet edecektir. Önerilen bu ekosistemin belli başlı ürünlere sıkışan ve ciddi eleştirilere maruz kalan faizsiz finans sektörüne, geleneksel finansın kopyası olmayan, faizden arındırılmış ve ticaret ile üretim odaklı yeni bir soluk getirmesi muhtemeldir.

2. KAMU MÜDAHALESİNE VE KATILIM FİNANSINA YÖNELİK GENEL AÇIKLAMALAR

Katılım finansının son yıllardaki yüksek oranlı büyümesi, bireysel ve kurumsal yatırımcılar kadar kamunun da dikkatini çekmektedir. Devletler, geleneksel finans alanına müdahale ettikleri gibi katılım finans alanına da birçok araçla müdahale ederler. Katılım finansın yatırımcılar nezdindeki hassas konumu, bu alanda devletlerin daha dikkatli adımlar atmasını gerektirmektedir. Kişilerin dini ve etik hassasiyetlerinin sömürülmemesi, devletlerin bu alana ilgisinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Dünya genelinde finansal sisteme erişim sağlanamamasının temel gerekçelerinden biri de söz konusu dini ve etik hassasiyetlerdir. Katılım bankaları belli bir kesimin bu yöndeki ihtiyacını karşılarken, şüphesiz ki belli bir kesimin duyarlılığını da tam olarak karşılayamamış olabilir. Dünyada dini ve etik nedenlerle banka hesabı olmayanların oranı yüzde 6 iken, Türkiye’de bu oran yüzde 19’dur (Emeç, 2019: 68; The World Bank Group, 2017).

Bu çalışmada katılım finans alanında kamu girişimciliği çerçevesinde kamusal müdahaleler ele alınmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın ana mesajlarına geçmeden önce, “kamusal müdahale”, “kamu girişimciliği” ve “katılım finans” konularında, teorik düzeyde temel açıklamaların sunulması gerekmektedir.

2.1. Kamusal Müdahaleye Yönelik Genel Açıklamalar

Modern ekonomik sistemlerde ülke ekonomileri kamu sektörü ve özel sektör şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Özel sektörü oluşturan hanehalklarının ve firmaların üretim, yatırım ve tasarruf kararlarını etkileyen bu müdahalelere kamusal müdahaleler adı verilir. Kamusal müdahaleler bazen kısıtlayıcı, bazen yol gösterici bazen de teşvik edici olabilmektedir. Söz konusu müdahaleler çeşitli nedenlerle ve yöntemlerle gerçekleştirilmektedir (Ünsal, 2010; 33).

Malezya, Türkiye’ye benzer şekilde katılım bankacılığına 1980’lerin başında başlamasına karşın, mevcut durumda dünyada katılım finans alanında en büyük paya sahip ülke konumundadır. Katılım finans açısından değerlendirildiğinde Malezya’da görülen bu ilerlemenin arkasındaki en önemli nedenler arasında, devletin katılım finansını stratejik alan olarak benimsemesi ve bu doğrultuda tüm hükümetlerin

katılım finansını desteklemesi sayılabilir. Bu sayede Malezya, dünyada katılım değer zincirine sahip olduğunu iddia eden ilk ülke olmuştur (Frenz ve Soualhi, 2010: 47).

Bu çalışmada, Malezya’da olduğu gibi katılım finans pazarının Türkiye’de de stratejik olarak ele alınmasına yönelik tespitler tartışılmaktadır. Ancak, Malezya örneğinden farklı olarak, bu çalışmada kamu girişimciliği temelinde katılım finansının “öze uygun” ve “Şer’i temelli” yönlerinden beslenen bir yapı önemsenmektedir.

2.1.1. Kamusal Müdahale Nedenleri

Devletin ekonomideki varlığı ve müdahale düzeyi, iktisadi düşünceler tarihi boyunca sürekli olarak tartışılmış bir konudur. 16. yüzyılda Batı Avrupa’da egemen olan Merkantalist düşünce, bir ülkenin zenginliğinin sahip olduğu değerli madenlerle ölçülebileceğini, bu değerli madenlerin ise dış ticarete ihracatçı rolü ile elde edilebileceğini savunur. Bu durumda devletin, ülkenin ihracatını artıracak ve ithalatını azaltacak her türlü politikayı benimsemesi gerekir.

Merkantalistlerin dış ticaretteki yoğun devlet müdahalesi tezine karşı çıkan Fizyokratlar, ekonomide “doğal düzen” fikrini savunmuşlardır. Fizyokratlar iktisadi düşüncede uzun süre söz sahibi olmasa da klasik ekolü etkilemeleri nedeniyle çok kritik bir rol üstlenmişlerdir.

Klasik iktisat anlayışı ise devletin sadece güvenlik ve adalet hizmetleri gibi tam kamusal mal ürettiği, mal ve emek piyasalarının sürekli olarak temizlendiği jandarma devlet anlayışını benimsemiştir. Klasik ekole sadık kalan ancak marjinalist devrim ve fırsat maliyeti gibi önemli katkılar sunan Neoklasikler ise piyasa başarısızlıklarını açıklamışlar ve Klasiklerin devlet anlayışını, piyasa başarısızlıklarına müdahale edecek şekilde genişletmişlerdir. 1929 ekonomik buhranı sonrası Klasik tezlerin yetersiz kalması ile birlikte, devletin makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için de ekonomiye müdahale etmesini savunan Keynesyen modelin etkisi artmıştır.

1970’li yıllarda yaşanan petrol şokları, 2008 Küresel Krizi ve son olarak 2020 yılında yaşanan Kovid-19 pandemisinden kaynaklı ekonomik kriz, devlet müdahalesinin önemini pekiştiren gelişmeler arasında sayılabilir.

Güncel iktisat anlayışı açısından devletlerin ekonomiye “piyasa başarısızlıklarını giderme” ve “makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi” amaçları ile müdahale ettikleri görülmektedir. Bu amaçlara ek olarak son dönemde özellikle Çin’in gelişimi

ile birlikte ön plana çıkan bir diğer müdahale gerekçesi ise “rekabetçi devlet” anlayışıdır.

Kamusal Müdahale Nedenleri		
Piyasa Başarısızlıkları	Makro Ekonomik Hedefler	Rekabetçi Devlet
Kamusal Mallar	Ekonomik Kalkınma	
Doğal Tekeller	Ekonomik İstikrar	
Dışsallıklar	Gelir Dağılımının Düzenlenmesi	
Bilgi Asimetrisi		

Tablo 2.1. Kamusal Müdahale Nedenleri

Kaynak: Ünsal, 2010; 33-35

2.1.1.1. Piyasa başarısızlıkları

Devletin piyasa ekonomisine hiçbir şekilde müdahale etmediği durumda çeşitli nedenlerle piyasa ekonomisinin başarısız olacağı iktisatçıların ortak kanaatidir. Bu konu iktisat literatüründe “piyasa başarısızlığı” adı verilen bir teori içerisinde ele alınmaktadır (Aktan, 2002; 1).

Piyasa başarısızlıkları dört alt başlıkta ifade edilebilir; kamusal mallar, doğal tekeller, dışsallıklar ve bilgi asimetrisi (Ünsal, 2010; 33-35). Bu çalışmada, devlet müdahalesinin bulunduğu katılım finans ekosistemi açısından doğal tekeller ve özellikle bilgi asimetrisi vurgusu ön plana çıkarılacaktır.

2.1.1.2. Doğal tekeller

Ölçek ekonomilerinden kaynaklanan monopole doğal tekel denir. Ölçek ekonomilerinde üretim arttıkça birim başına ortalama maliyet azalır. Ancak, yatırımın sabit maliyeti çok yüksektir. Ölçek arttıkça birim başına maliyetin azaldığı piyasalarda doğal tekel eğilimi ortaya çıkar. Enerji, telekomünikasyon, demiryolu, havayolu gibi sektörlerde bu eğilim yüksektir. Dolayısıyla, bu tip piyasalara giriş maliyetleri çok yüksek olduğundan genelde doğal tekeller devlet tarafından işletilir (Ünsal, 2001; 21).

Doğal tekelleri devletin bizatihi kendisinin işletmek istemesinin nedeni, tekelleşmenin topluma yüklediği maliyettir. Herhangi bir firma, devlet müdahale etmeden ölçek ekonomisini kullanarak monopol gücünü elde ederse, daha az malı

daha yüksek fiyattan satacağından topluma yüklediği bir maliyet oluşacaktır. Tüketiciler daha az malı daha yüksek fiyattan almak durumunda kalacaklardır. Bu nedenle doğal tekeller piyasa başarısızlığının nedenleri arasında sayılmaktadır (Ünsal, 2010: 39).

Bir piyasada ölçeğe göre artan getiri söz konusuysa, piyasaya önceden girerek hızlı büyüyen büyük firmalar, piyasada mevcutta faaliyet gösteren küçük firmaları piyasadan uzaklaştırabilecekleri gibi piyasaya girmek isteyen yeni firmaların da endüstriye girişlerini engelleyebilirler (Ünsal, 2001; 22). Bir diğer ifadeyle, artan getiri ve ölçek ekonomisi koşulları altında belirli firmaların üretimlerini artırması, marjinal ve ortalama maliyetlerinin azalmasına ve üretimin belirli bir kısmının en düşük maliyete sahip firmalarda toplanmasına neden olur. Sonuç olarak, piyasada tekeldi eğilimler oluşur (Turna, 2011; 10).

Aksak veya eksik rekabet şartlarının varlığında da benzer durumlar ortaya çıkmaktadır. Doğal tekel yapılanmaları, ürünün sürekliliği ve arz güvenliğini tehdit etmekte, mal ve hizmet piyasalarının genişlemesini ve derinleşmesini engellemektedir (Ünsal, 2010; 40).

Çalışmanın önemli bir odağı olan dünyada katılım reasürans piyasası, söz konusu genişleme ve derinleşme sorununun net bir şekilde görüldüğü ve artan getirinin etkisiyle eksik rekabet koşulları nedeniyle monopol gücünün az sayıda firmanın elinde toplandığı piyasa yapısına örnektir.

2.1.1.2.1. Bilgi asimetrisi

Herhangi bir işlemde taraflardan birinin sahip olduğu bir bilgiye diğer tarafın sahip olmaması durumuna asimetric bilgi denir (Erdoğan, 2008: 1). İktisat teorisinde asimetric bilgiye yönelik çalışmaların başlangıcının, George Akerlof'un potansiyel tüketicilerin satılan ürünün kalitesini veya kalitesizliğini ayırt edemedikleri durumda piyasanın işleyişinin aksayacağını belirten çalışması olduğu ifade edilebilir (Turna, 2011: 13; Ünsal, 2001: 543-546).

1970 yılında yayınladığı “The Market for Lemons” adlı çalışmasıyla bilgi ekonomisinin kurucusu olarak da kabul edilen George Akerlof, mikro iktisat teorisinde yer alan homojen mal, tam rekabet piyasası, tam bilgi gibi basitleştirilmiş varsayımların gerçek piyasa koşullarını açıklamada yetersiz kaldığını belirtmiştir. Birçok durumda alıcı veya satıcıdan birinin ürünle ilgili daha geniş bilgiye, diğer

tarafın ise eksik bilgiye sahip olabileceğini, bu durumda da asimetrik bilginin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Bu şartlar altında piyasanın arzu edilen sonucu veremeyebileceğini, ters seçim ve ahlaki tehlike olarak adlandırılan durumların ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Şen, 2006: 3).

Ters seçim, işlemden önce, ahlaki riziko ise işlemden sonra ortaya çıkar (Şen, 2006: 2). Aşağıda ters seçim ve ahlaki riziko problemleri finansal piyasalar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bilginin alıcı veya satıcıdan herhangi birinde saklı kalması durumunda ters seçim sorunu ortaya çıkar. Ters seçim, işlemden önce taraflardan birinin daha geniş bilgiye sahip olması nedeniyle diğer tarafın bu durumdan zarar görmesidir (Eser, 2019: 21; Mishkin, 1998).

George Akerlof, makalesinde, ikinci el otomobil piyasasını, iyi otomobil (çilek) ve sorunlu otomobil (limon) olmak üzere ikiye ayırır. Satışa konu otomobil, çilek (iyi) veya limon (sorunlu) olabilir. İkinci el otomobili satın almak isteyenler, otomobilin durumunu ve kalitesini değerlendiremedikleri için, otomobilin çilek veya limon olduğunu bilemezler. Bu nedenle potansiyel alıcıların ödeme yapmak isteyecekleri fiyat, piyasada satılan ortalama kalitedeki bir otomobilin fiyatını yansıtır (Şen, 2006: 3).

Otomobilin limon (sorunlu) olduğunu bilen sahibi, aracını ortalama fiyattan satma konusunda istekli olacaktır. Otomobilin kalitesini bilmeyen potansiyel alıcılar da ortalama fiyattan aracı olma konusunda istekli olacaklardır. Bu durumda, arabanın fiyatı, gerçek değerinin üzerinde olacaktır. Sonuçta, çilek otomobil satıcılarının aksine limon araç satıcıları, otomobillerini gerçek değerinin üzerinde sattıklarından ilave bir prim elde etmiş olurlar (Şen, 2006: 3; Gertler, 1988).

İkinci el otomobilin iyi (çilek) olması durumunda, satıcılar araçlarının kalitesinin farkında oldukları için alıcıların ödemeye razı oldukları ortalama otomobil fiyatından çilek araçlarını satma konusunda isteksiz davranacaklardır. Ters seçim sorununun etkisiyle az sayıda çilek otomobil piyasada satışa sunulacaktır. Piyasadaki ikinci el bir arabanın kalitesi düşük olduğundan ve ikinci el limon araçlara talep olmayacağından çok az sayıda araba satılacaktır. Sonuç olarak, ikinci el araba piyasası etkinlikten uzaklaşmış olacaktır (Şen, 2006: 3).

Ters seçim sorununun yoğun bir şekilde yaşandığı sektörlerin başında finansal piyasalar gelmektedir. Bankacılık sektöründe borcuna sadık kredi talep edenler (çilek) olduğu gibi borcuna sadık olmayan kredi talep edenler (limon) de vardır. Bankalar, her ne kadar gerekli araştırmaları yapsalar da, kredi talep edenlerin durumunu ve önerdikleri projenin riskliliğini her durumda tam olarak ölçemeyebilirler. Kredi talep edenler, hem kendi finansal durumları hem de krediyi talep ettikleri projenin karlılığı açısından gerekli tüm bilgileri banka ile paylaşmayabilirler, hatta verdikleri bilginin tam olmadığına farkında da olmayabilirler. Bu nedenle, kredi kuruluşu eksik bilgiden kaynaklı olarak yanlış kişilere veya firmalara (limonlara) kredi verebilir. Kredinin yanlış kişilere veya firmalara verilmesi, ters seçim sorununun oluşmasına ve kredinin geri ödenmeme ihtimalinin artmasına neden olur. Bankaların borcuna sadık olan ve olmayan müşterileri ayırt edemedikleri veya projelerin karlılığı konusunda tam olarak emin olmadıkları böyle bir durumda, bankalar kredi kullandırma konusunda daha az istekli olacaklardır. Bu ise bankaların kredi tayinlemesine gitmesine ve ekonominin çarklarının dönmesi açısından kritik önemi haiz kredilerin azalmasına neden olacaktır (Turna, 2011: 14; Erdoğan, 2008: 3).

Ahlaki tehlike en temel şekliyle (A) kişinin, kaynakları (B) kişinin sağlayacağı bir durumda, tam tersi durumdayken kullanacağından daha farklı kullanması olarak tanımlanabilir (Kuşgözoğlu, 2010: 16-17).

Kredi kuruluşları ters seçim sorununa çözüm bulup doğru kişilere ve projelere kredi kullandırsalar bile ahlaki tehlike olarak açıkladığımız bilgi asimetrisi sorununun yaşanma ihtimali söz konusudur. Zira kredi kullananların finansmanı belirttikleri yerlerde kullanacaklarının garantisi bulunmamaktadır. Hatta bu finansmanın kullanılmasında da gerekli özeni göstermeyebilirler. Kredi işlemi sonrasında ortaya çıkan bilgi asimetrisi olarak tanımlanan ahlaki tehlike durumunda, finansmanın çok daha riskli yerlerde kullanılması ve özensiz davranılması sonucunda kredi kuruluşuna geri ödenmeme ihtimali artacaktır (Turna, 2011: 14; Erdoğan, 2008: 4).

Kredi kuruluşları, finansman talep edenlerin projelerinin riskliliğini ve karlılığını belirlemede zorlanırlar. Kredi talep edenlerin, temerrüt ihtimali yüksek ve kredi kuruluşunu zarara uğratabilecek faaliyetlerle uğraşma eğilimleri yüksektir (Şen, 2006: 8; Mishkin, 1990). Kredi talep eden kişi veya firmalar, kendi güç ve prestijlerini önceleyen karsız faaliyetleri de tercih edebilirler. Ayrıca, kredi talep

edenler, başarı durumunda kendilerinin maksimum getiriye elde edecekleri, başarısızlık durumunda ise kredi kuruluşunun zararı karşılamak durumunda kalacağı riskli projeleri de tercih etme eğiliminde olabilirler (Şen, 2006: 8).

Ahlaki tehlike kavramının geniş kapsamı içinde incelenen önemli konulardan biri de kendisine bir konuda yetki verilen bir kişinin bu yetkisini öngörülen şekilde kullanıp kullanmayacağı sorunudur. Bu sorunun ortaya çıkışının temelinde yetki veren ve alan kişiler arasındaki amaç ve risk algılayışı farklılığı vardır (Kuşgözoğlu, 2010: 19). Yetkiyi veren ve yetkiyi devralan taraf faydalarını maksimize etmeyi hedefliyorlarsa, yetkiyi devralan vekilin, yetkiyi devreden asilin çıkarlarına uygun hareket etmeyeceğini belirtmek yanlış olmaz (Şen, 2006: 9).

Son yıllarda sıkça kamuoyunda tartışılan hedge fonlar, CEO'ların kendi menfaatleri ile hissedarların menfaatleri arasında seçim yapmaları ve özellikle 2008 krizinde vekillerin kendilerini atayanlara çok da sadakat beslemediklerinin ortaya çıkması gibi konular vekâlet sorununun ayrıca incelenmesini gerektirmiştir (Kuşgözoğlu, 2010: 19).

Asıl-vekil sorunu yaşamak istemeyen firmaların, yetkiyi devralan yöneticilerin faaliyetleri hakkında tam bilgiye sahip olmaları ve dolandırıcılık eğilimlerini engellemeleri gerekmektedir (Şen, 2006: 9). Firmalar, asıl-vekil sorununun ortadan kaldırılması amacıyla yöneticilere özel sözleşmeler önerebilirler. Bu kontratlar bir nevi sigorta işlevi görmektedir (Eser, 2019: 20; Thomas, 2016).

Özetle, ister ters seçim sorunundan ister ahlaki tehlikeden kaynaklı olsun asimetrik bilginin neden olduğu birçok aksaklık piyasaları etkinsizliğe sürükleyecektir (Turna, 2011: 14; Erdoğan, 2008: 4).

2.1.1.3. Makro ekonomik hedefler

Piyasa başarısızlıklarının yanında, devletin katılım finans sektörüne müdahale nedenleri arasında makro ekonomik hedefler de sayılabilir. Özellikle katılım finansın kapsayıcılık yönü düşünülerek bir çok vergi politikası ve regülasyon hayata geçirilmiştir. Geleneksel finans piyasasında hâlihazırda sunulan ürünleri, inanç veya etik hassasiyetleri nedeniyle yeterli ve uygun görmediği için bu ürünlere mesafeli yaklaşan kişilerin sahip oldukları fonlar sistem dışında kalmaktadır. Bu çerçevede, katılım finans alanında kamu müdahaleleri daha çok, hane halkı veya firma

tasarruflarının katılım finans yoluyla üretime ve reel ekonomiye yönlenmesini hedeflemelidir. Aşağıdaki başlıklarda bu müdahale nedenleri anlatılacaktır.

2.1.1.3.1. Ekonomik kalkınma

Bir ülkenin kalkınması, altyapısının yeterli olmasıyla yakından ilgilidir. Altyapıdan kasıt, enerji, iletişim, ulaştırma, eğitim ve sağlık gibi bir ülkenin temel taşları niteliğinde olan sektörlerin varlığıdır. Ancak gelir ve servet birikiminin yetersiz olduğu ülkelerde altyapı yatırımları da yetersiz düzeyde kalmaktadır. Böyle bir olgu devletin bizzat alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde rol almasını zorunlu kılmaktadır (Ünsal, 2010: 43). Söz konusu altyapı yatırımlarının gerçekleştirilebilmesi açısından katılım finans sektörünün sunacağı uzun vadeli fonların önemi de aşıkardır.

2.1.1.3.2. Ekonomik istikrar

Geleneksel finans anlayışıyla kıyaslandığında, katılım finansın reel ekonomiyle daha güçlü bir bağının olduğu söylenebilir. Reel ekonomi ile olan bu yakın ilişki ise ortaklık temelli finansman anlayışı, somut varlıklara dayanması ve risk paylaşımı gibi katılım finansın temel ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla katılım finansının uygulanması sayesinde, finansman doğrudan ekonomik faaliyetlere yönlendirilmekte ve finansal akımlar ile reel ekonomi arasında bağ kurularak ekonomik istikrara ulaşılmaktadır (Ergeç, 2019: 80).

Ekonomik istikrar, fiyat istikrarsızlığına meydan vermeden tam istihdam düzeyini sağlamak ve bu düzeyi sürdürmektir (Aren, 2011: 309). Görülüyor ki, ekonomik istikrar, tam istihdam ve fiyat istikrarı başlıkları çerçevesinde incelenir.

Bir ülkenin kullanabileceği emek, sermaye, girişimcilik ve toprak gibi üretim faktörlerini kullanmasına tam istihdam düzeyi denir. Tam istihdamın sağlanamaması durumunda ise ekonomide atıl kapasite ve işsizlik oluşacaktır. Dolayısıyla, ekonomi yönetiminin dikkate aldığı en önemli iktisadi değişkenlerden biri, ülkedeki tam istihdam düzeyinin sağlanıp sağlanmadığıdır. Eğer bu düzey sağlanamamışsa, devletler para ve maliye politikaları ile bu düzeye ulaşmaya, bir diğer ifadeyle faktör istihdamını sağlamaya çalışırlar.

Fiyat istikrarı ekonomideki fiyat düzeyinin ekonomik karar birimlerinin yatırım, tasarruf ve tüketim kararlarını etkilemeyecek düzeyde düşük ve istikrarlı olmasıdır. Ekonominin fiyat istikrarından uzaklaşması durumunda enflasyon veya deflasyon

yaşanabilir. Devletler, ekonomik birimlerin planlama ufkunu bozan ve faiz üzerinde doğrudan etkisi olan enflasyonu belirli bir istikrarda tutmak için çaba harcarlar.

2.1.1.3.3. Gelir dağılımı

Üretim faktörlerinin belirli bir dönemde üretime katılmaları sonucu elde ettikleri paya gelir denir. Gelir dağılımı ise ekonomide ortaya çıkan gelirin üretim faktörleri arasında dağıtılmasıdır. Bu hususa maliye teorisinde birincil gelir dağılımı denir (Boratav, 1991: 26).

Adil bir gelir dağılımı toplumsal yaşamdaki uyumun temel belirleyicisi olduğundan, devletler vergi ve sübvansiyon politikaları ile gelirleri daha eşitlikçi bir düzeye getirmeye çalışırlar. Bu ise ikincil gelir dağılımıdır (Boratav, 1991: 26).

2.1.1.4. Rekabetçi devlet anlayışı

Rekabetçi devlet anlayışı, küresel ekonomide rekabet gücünün artırılması sayesinde ihracat ile döviz gelirlerini artırmayı amaçlayan bir anlayış olarak 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Küreselleşme çerçevesinde ele alınan rekabetçi devlet anlayışı, kar amacıyla faaliyet gösteren girişimci olarak ulusal veya uluslararası piyasalarda hareket etmekte, kıt üretim faktörlerini üretken ve verimli alanlara yönlendiren bir yapı göstermektedir. Bu çerçevede, rekabetçi devlet, vergi ve sübvansiyon politikalarından ziyade uluslararası piyasalardaki değişime ayak uydurmakta ve etkinlik ile verimlilik odaklı çözümleri girişimci tipolojisi ile üretmektedir (Gülşen ve Gölçek, 2019: 260).

Çalışmada önerilen katılım finans ekosistemi de rekabetçi devleti esas alan bir anlayışla, Türkiye’nin katılım finans merkezi olma yolunda özellikle kar-zarar ortaklık modellerini ve katılım reasürans girişimini ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu girişimcilik vurgusu, sınırlı olan kaynakların üretken olmayan ve düşük getirili alanlardan, üretken ve verimli alanlara doğru yönlendirilmesi anlamına gelmektedir.

2.1.2. Kamusal Müdahale Yöntemi ve Kamu Girişimciliği

Devletler piyasalara, kamu girişimciliği, regülasyon ve vergi, teşvik, borçlanma gibi maliye politikaları üzerinden müdahale etmektedirler. Bu bölümde, bu müdahale yöntemlerine teorik düzeyde yer verilecektir.

2.1.2.1. Maliye politikası ile müdahale

Maliye politikası, devletin vergileri ve kamu harcamalarını kullanarak ekonomik sisteme bütçesi aracılığıyla gerçekleştirdiği müdahale biçimidir. Maliye politikası araçları olarak, vergiler, kamu harcamaları ve borçlanma kullanılmaktadır (Ünsal, 2010; 33).

Bir ülkede katılım finans sektörünün ivmelenmesi açısından vergi ve sübvansiyon politikalarının etkisi büyüktür. Deloitte'un 2014 Raporunda, Avrupa'da sunulan vergi avantajlarının etkisiyle Lüksemburg katılım fonlarının önemli bir merkezi haline, İngiltere ise katılım bankacılığın üssü konumuna gelmiştir (Görmüş ve Yabanlı, 2019:118).

2.1.2.2. Regülasyonla müdahale

Regülasyon, iktisadi ve sosyal sistem içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olarak kamu otoritesinin kurallar koyması ve bu kurallara uyulması konusunda denetleme yapması olarak ifade edilebilir. Kaynakların etkin dağılımı ve kullanımı için piyasa mekanizması en iyi sistem olarak önerilmesine rağmen, uygulamada piyasa başarısızlıklarının ortaya çıkması regülasyonla müdahaleyi gündeme getirmiştir (Ünsal, 2010: 51). Bu açıdan, tam rekabet piyasası, kaynakların etkin dağılımını sağladığından birinci en iyi olarak tanımlanmasına karşın, regülasyonla müdahale ancak ikinci en iyi durumun sağlanmasıdır (Çetin, 2009: 25).

Dışsallıklar, asimetrik bilgi, tekелci eğilimlerin oluşması, bu eğilimler nedeniyle eksik veya yıkıcı rekabet koşulları, tüketicilere ve diğer üreticilere zarar vermektedir. Regülasyonun amacını burada aramak gerekir. Kısaca, üreticiler arası fırsat eşitliği ile tüketici odaklı bakış açısı regülasyon politikalarının ana amaçlarıdır (Ünsal, 2010: 52).

Modern anlamda regülasyon uygulamaları, 1980'lerden sonra kamu işletmelerinin özelleştirilmesiyle ve piyasaların yabancı firmaların rekabetine açılmasıyla ortaya çıkan etkinsizliklerin giderilmesine yönelik bir müdahaledir. Regülasyon uygulamasıyla enerji, telekomünikasyon, bankacılık ve finans piyasaları gibi alt piyasalarda "bağımsız idari otoriteler" kurulmuştur. Bu otoriteler görev alanlarıyla ilgili olarak yasalardan aldıkları yetkiler çerçevesinde kurallar belirlemekte ve bu kurallara uyulmasını denetlemektedirler (Ünsal, 2010: 52).

2.1.2.3. Kamu girişimciliği ile müdahale

Kamu girişimciliği, devletin ekonomiye doğrudan üretici olarak gerçekleştirdiği müdahale biçimidir. Modern anlamda kamu girişimcileri, kuruluş amaçlarına göre kar amacı güdebilecekleri gibi kamu yararı da gözetebilmektedirler (Ünsal, 2010: 45). Özellikle 2008 küresel krizi sonrasında kamu yararı gözeten finansal kuruluşların kriz ortamlarında kar amacından ziyade kamu yararını önceleyecek şekilde hareket ettikleri görülmektedir. 2020 yılında Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik tahribatla mücadelede, Türkiye’de kamu bankalarının aldığı önlemlerin ve attığı adımların kar amacından ziyade kamu yararı çerçevesinde olduğu tartışmasızdır.

Devletlerin çeşitli sektörlerde girişimci olmasının nedenleri, ekonomik kalkınmada özel sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, özel sektörün bazı alanlarda yatırımı karlı bulmaması nedeniyle üretim yapmaması, bazı mal veya hizmetlerde doğal tekel oluşma riskinin bulunması, devletin kar elde etme amacı ve kaynakların etkin kullanımını sağlama isteğidir.

Kamu girişimciliği açısından ön plana çıkan bir diğer gerekçe, rekabetçi devlet anlayışıdır. Rekabetçi devlet modeliyle birlikte devletin ekonomideki rolü, küresel piyasalarda rekabet gücünü artırmaya yönelik politikalarda yoğunlaşmıştır (Gülşen ve Gölçek, 2019: 260).

2.2. Katılım Finansına Yönelik Genel Açıklamalar

2.2.1. Katılım Ekonomisi

İslam, sosyal ve ekonomik yapının sağlıklı bir şekilde devamı açısından uyulması gereken temel kuralları belirlemiş ve bu kurallar çerçevesinde toplumsal bir düzen inşa etmiştir. İslam’ın ilk yıllarında ekonomik ve finansal işlemlerin bugünkü gibi karmaşık olmaması ortaya konulan temel ilkelerin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Bunun yanında, faizin son birkaç yüzyılda ekonomik ve finansal sistemin temel referansı haline gelmesi, etik ve dini hassasiyeti olanları alternatif arayışlara yöneltmiş, bu arayışlar katılım ekonomisinin ve katılım finansının gelişimini hızlandırmıştır (Çekin, 2018: 13).

Katılım ekonomisi, İslami yaşam kriterlerinin bireysel ve toplumsal hayata yansıtılarak ekonomik davranışların belirlenmesidir. Farklı Müslüman ülkelerde farklı ekonomi politikaları uygulanabilmesine rağmen, katılım ekonomisinde dikkat

edilmesi gereken temel nokta, uygulanan politikaların Şer'i hükümlere aykırı olmaması gerektiğidir. Bu noktada temel ekonomik ilkeler aşağıda sunulmaktadır (Erdoğan ve Gedikli, 2016: 197);

- Bireylerin haklarına riayet edilmesi
- Mülkiyet hakkına riayet edilmesi
- Sözleşmeler
- Faizin yasak olması
- Çalışmak ve çalışarak servet sahibi olmak
- Devletin rolü (tüm bireylere adil davranılması, herkesin eğitim, kaynaklara ulaşım, adalet karşısında eşit olma haklarının saklı tutulması vb.)
- Ahlaki değerlere riayet etme
- Risk paylaşımı

Bütün bu ilkeler çerçevesinde katılım ekonomisinin en temel amacı, kişi ve kurumların hakları çiğnenmeden, batıl kazanca izin verilmeden ve emek sahiplerinin emekleri sömürülmeden doğal hayatın yansıması olarak sosyal ve ekonomik faaliyetlerin devamlılığının sağlanmasıdır (Aktepe, 2017: 38).

Katılım ekonomisinde, piyasa mekanizması, özel teşebbüs, mülkiyet hakkı ve rekabet esastır ki bu yönleri ile serbest piyasa ekonomisine oldukça yaklaşıır. Üretim kanalları aracılığı ile ticari mal üretildikten sonra bu mallar ya tüketilir, ya başka üretim kanallarında ara mal olarak değerlendirilir ya da ticaret ve leasing yollarından birisi ile ticari faaliyetler devam ettirilir. Öte yandan devlet mekanizması da reel ekonomi kanalları ile finansal kanallar arasındaki bağlantıyı oluşturarak büyüme ve adil gelir paylaşımı için tedbirler almakla görevlidir (Erdoğan ve Gedikli, 2016: 197; Ayub, 2007: 12).

Dr. Ahmed Muhammed Abdulaziz en-Neccar katılım ekonomisinin üç temel direği olduğunu savunmuştur (Zerka ve Neccar, 2011: 60);

“1. Farklı şekillerde ortaya çıkan mülkiyet ki; tüm ekonomik dağılım buna göre belirlenir.

2. Üretim, tüketim ve paylaşımda Şer'i kurallara uygun sınırlanmış hürriyet.

3. Karşılıklı yardımlaşmaya ve dayanışmaya dayanan sosyal adalet.”

Abdulaziz en-Neccara göre, İslam anlayışı kapitalist ve sosyalist sistemler ile kıyaslanacak olursa, katılım ekonomisinin bu iki sistemden farklı olduğu görülecektir. Birinci direğe ilişkin olarak, katılım ekonomisi, kapitalizmin aksine özel mülkiyetin asıl olduğunu kabul etmez. Katılım ekonomisi, sosyalizmin aksine kamu mülkiyetinin esas olduğunu da kabul etmez. İslam farklı şekillerde mülkiyeti kabul etmiş olup, özel ve kamu mülkiyetine farklı sahalara ayırmıştır (Zerka ve Neccar, 2011: 107).

İkinci direğe ilişkin olarak, kapitalizmde neredeyse sınırsız hürriyet alanı kabul edilmişken sosyalizmde her çeşit hürriyete sınırlama yoluna gidilmiştir. İslam ise hürriyeti eğiterek topluma faydalı değerleri dikkate alarak, insanların hürriyetlerini kullanmalarına izin verir. Üçüncü direk ise ferdin değerini düşürmeden sosyal adalet prensibine uygun hareket etmektir. İslam anlayışında devlete, kişilere iş olanakları sağlamak ve çalışma gücü olmayanlara ise destek olarak geçimlerini sağlamak görevi verilmiştir (Zerka ve Neccar, 2011: 107).

İslam, insanın kişisel servet biriktirme arzusunu reddetmez, ancak bu arzu, pür kapitalist toplumda görüldüğü gibi, tamamen egemen olmayacak, ya da sosyalist düzendeki gibi tamamen bastırılmayacaktır (Tarek El Diwany, 2008: 50). İslamda, servetin kendisi kötü bir şey değildir ve İslam'da cennetin sadece yoksullara açık olduğu şeklinde bir ilke yoktur. Sadece şu vardır ki, servet oluşturma kendisi bir amaç değildir (Tarek El Diwany, 2008: : 51).

İslam'da kişisel servet ve sermaye biriktirme reddedilmemesine karşın, bu kişiler üzerine bazı sorumluluklar yüklenmektedir. Örneğin, ilk İslam devleti zamanında arazisini üç yıl üst üste boş bırakıp işlemeyen kimsenin bu arazisine devlet tarafından el konulabilmekte ve üretken şekilde kullanacak bir başka kimseye verilebilmekteydi (Tarek El Diwany, 2008: 51).

2.2.2. Katılım Finansı

Her türlü finansal faaliyet ve işlemin Şer'i kurallara uygun olarak yürütüldüğü sisteme katılım finans sistemi denir (IMF, 2015). Faizin, İslam anlayışında yasak olması ve bu noktadaki arayış çabası, katılım finansının geleneksel finansa alternatif olarak değerlendirilmesine ve son yıllarda hızla gelişim göstermesine neden olmuştur. Bu çerçevede, katılım finans alanındaki araçlar genel olarak, faizsizlik prensibine ve iş ahlakının korunmasına dayanır (SERPAM, 2013: 3).

Katılım finans anlayışının dini, sosyal ve ekonomik nedenlerle ortaya çıktığı söylenebilir. İslam'ın faizi haram kılması ve bu nedenle katılım finansının faizli iş ve işlemlere alternatif çözümler sunması, katılım finansının ortaya çıkışının dini altyapısını açıklamaktadır. Faizi temel referans olarak kullanan geleneksel finansın ülke içinde gelir adaletsizliğini tetikleyen yapısına karşın, katılım finans sisteminin risk paylaşımı ve ortaklık finansman anlayışına dayanması sayesinde toplumsal gelir eşitliğine olan katkısı, katılım finans anlayışının ortaya çıkışındaki sosyal nedeni ifade eder. Katılım finansının reel ekonomi ile olan sağlam bağları, somut varlığa dayalı yapısı ile makro ekonomik istikrara olan katkısı ise katılım finansının ekonomik gerekçesini oluşturmaktadır (Şahin, 2007: 20-23).

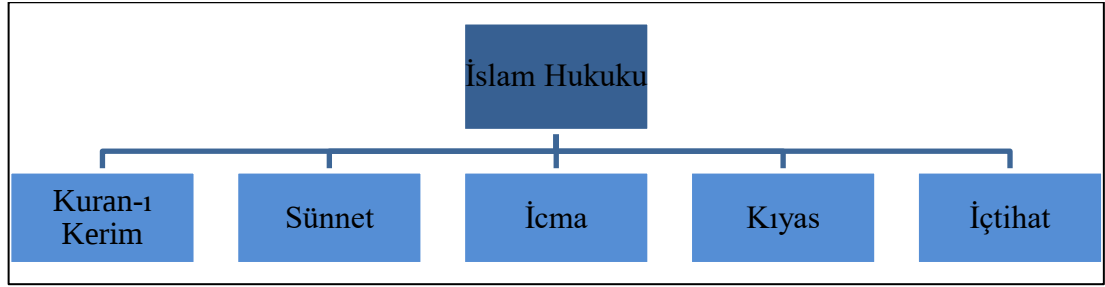
Katılım finansının somut bir varlığa dayanması, ortaklık finansmanına ve risk paylaşımına bağlı yapısı, kovansiyonel finans ile kıyaslandığında, gereksiz ve aşırı riskten kaçınılmasını sağlamaktadır. Bu durum, kısa vadeli verimsiz ve riskli yatırımlar yerine uzun vadeli reel ekonomiyi besleyen yatırımların tercih edilmesini tetiklemektedir. Ayrıca, katılım finansının bu yapısı, kriz ortamlarında ülkelere önemli bir koruma alanı sağlamaktadır. Örneğin, tüm dünyada hissedilen 2008 küresel finansal krizin etkisi, geleneksel finans ürünlerine göre, katılım finans ürünleri üzerinde daha az hissedilmiştir. 2008 küresel krizini katılım finans ürünlerinin daha dirençli bir şekilde karşılaması ve bu ürünlerin geleneksel muadillerine göre daha az zararlı krizi atlatalmaları, Müslüman ülkelerin yanı sıra Müslüman nüfusu az olan batılı ülkelerin de, katılım finans anlayışını geleneksel finansın etik bir alternatifi olarak ele almalarına neden olmuş ve katılım finans anlayışına yönelik ilgiyi hızlı bir şekilde artırmıştır (Yanpar, 2014: 21).

Avusturya, Bahamalar, Kanada, Danimarka, İrlanda, Lüksemburg, İsviçre, İngiltere, ABD gibi Müslüman olmayan ülkelerde, katılım finans kuruluşları faaliyet alanlarını geliştirmektedirler. Müslüman ülkelerde dual sistem uygulamaları sıklıkla görülmekle birlikte, İran ve Sudan gibi ülkeler tüm bankacılık sistemlerini katılım finans kuralları çerçevesinde yürütmektedirler (Erdoğan ve Gedikli, 2016: 195; Lewis ve Angaud, 2001: 1).

2.2.3. Katılım Finansının Hukuki Temelleri

Katılım finansı, hukuki temellerini İslam dininin temel hukuki metinlerinden almaktadır. İslam'ın özünü dayalı hukuk anlayışını ortaya koyan bu disiplin “İslam

hukuku” olarak tanımlanmaktadır (Türcan, 2013: 14). İslam hukukunun temel kaynakları Şekil’de gösterilmektedir.

Tablo 2.2. İslam Hukukunun Temel Kaynakları

Kaynak: Çürük, 2013; 11

Kur'an-ı Kerim, İslam hukukunun temel kaynağıdır. Kuran-ı Kerim'de İslami finansın doğrudan konusunu teşkil eden faiz, para ve ticaret gibi birçok kavrama yönelik hükümler bulunmaktadır (Çürük, 2013: 11). Şer'î delillerin ikincisi olan sünnet (hadis) ise, Hz. Peygamberin örnek teşkil edecek mahiyetteki söz, fiil ve onaylarının ortak adıdır (DİA 38.cilt, 2010: 150-153).

Bir konunun İslamiyet'e uygunluğunda Kur'an ve sünnette yer alan düzenlemeler temel esasları oluşturmaktadır. Ancak, konuya ilişkin herhangi bir nass (ayet veya hadis) bulunmaması durumunda, üzerinde fikir birliğine varılan icma¹, kıyas², içtihat³ ve toplumun genel örf ve adetleri (ikincil kaynaklar) belirleyici olmaktadır (Ayub, 2007: 22).

Bu konu çerçevesinde, İslami finans, finansal ürün ve hizmetlerin mezkur asli ve ikincil kaynaklara uygun olma durumudur. Bu kaynaklar dikkate alınarak katılım finansın temel ilkeleri ortaya konmuştur.

2.2.4. Katılım Finansının Temel İlkeleri

Ekonomik ve finansal yapı açısından önemli bir alternatif olan katılım finans perspektifi, İslam hukukuna uygun olarak şekillenmektedir. Katılım finans anlayışı, az sayıda yasağı ortaya koymuş, yasaklamadığı alanlardaki faaliyetleri uygun görmüştür. Söz konusu yasakların odağı ise, tembellik ve spekülatif hareketler yerine çalışmanın ve üretimin teşvik edilmesi (Çürük, 2013: 16; Tunç, 2012: 104),

¹ Dini bir meselenin hükmünde, İslam âlimlerinin fikir birliğine varmalarını ifade eden Şer'î delil, İslâm hukukunun Kur'an ve sünnetten sonra üçüncü kaynağı (DİA 21. Cilt, 2000: 417).

² Bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşma çabası (DİA 25. Cilt, 2002: 525).

³ İslam alimlerinin sorunlara ve belirsizliklere yönelik buldukları çözümler (Ayub, 2007: 22).

zayıfların çıkarlarının korunması ve adaletin tesis edilmesi ile toplumsal barışın sağlanmasıdır (Çürük, 2013: 16; Iqbal and Molyneux, 2005: 6-7). Bu amaçlara yönelik olarak, İslami finans faaliyetlerinin temel ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinin anlaşılması açısından önemli olduğu düşünülen ilkeler aşağıda açıklanmaktadır.

2.2.4.1. Ribanın (faiz) yasak olması

Riba (faiz), sözlük anlamı olarak, artma, çoğalma ve fazlalık gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Riba, borç olarak verilen para veya malın belirli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla ödenmesi veya borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen alacağa ek bir vade tanınarak bu sürenin sonunda borcun fazlalıkla geri alınması olarak tanımlanabilir (DİA 36. Cilt 2, 2009: 111).

Faiz, Kuran'da riba olarak kullanılmaktadır. Farklı tarihlerde inen Kur'an ayetlerinde faiz, önce kötülenmiş, sonrasında sitemde bulunulmuş, akabinde kesin bir dille yasaklanmış ve son olarak da faizde ısrarcı olmanın Allah ve Resulüne savaş açma anlamına geldiği belirtilmiştir (DİA Cilt 12, 2009: 112).

Ubade bin Sabitten rivayet edilen aşağıdaki Hadis ribanın İslam düşüncesinde nasıl algılandığının ortaya konması açısından faydalıdır;

Resulullah (s.a.v.) buyurdu: "Altına mukabil altın, gümüşe mukabil gümüş, buğdaya mukabil buğday, arpaya mukabil arpa, tuza mukabil tuz misli misline, müsavisi müsavisine ve elden ele peşin olarak mubadele edilecektir. Şayet bu sınıflar başka nevi şeylerle mubadele ediliyorsa, artık bunları teslim, tesellüm satış yerinde olmak ve sonradan yapılacak bir teslime dayanmamak üzere istediğiniz tarz ve şekilde satabilirsiniz. (Müslim)"

Yukarıdaki Hadis, ribanın günümüz finansal işlemlerinde olduğu üzere sadece paranın değişiminde gerçekleşmesinin şart olmadığını, malların değişiminde de ribanın yasak olduğunu ortaya koymaktadır. Bir diğer ifadeyle, riba kavramı, parasal borç ilişkisindeki faiz kavramından çok daha geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Riba kavramı, mal değişimlerindeki fazlalığa da karşılık gelmektedir. Örneğin, 100 kilo buğday karşılığı ancak 100 kilo buğday alınabilecektir. 100 kilo buğday karşılığı, 1 yıl sonra veya peşin olarak 101 kilo buğday verilmesi de katılım finans ilkeleri gereği ribaya örnektir.

İslam'da faiz yasağının; servetin tek bir tarafta toplanmasını önlemek, sermayenin riski göze almadan ve zarara katlanmadan kazanç kaynağına dönüşmesini engellemek, üretim faktörlerinin birlikte üretim ve yatırıma yönlendirilerek kâr ve

zararın birlikte paylaşılmasını tesis etmek saiklerinden hareket ettiği ifade edilmektedir (Tok, 2009: 2).

Katılım finans anlayışının borç ilişkisinde, beklemenin karşılığı olarak önceden ve peşinen belirlenen sabit bir getiriye izin verilmez. Borcun tüketim veya üretim amaçlı alınması, anaparaya eklenen tutarın ribâ, faiz, fayda, nema veya gelir payı olarak adlandırılması; getirinin reel-nominal, pozitif-negatif olması; borç alan kişinin mali durumu, riba hakkındaki hükmü değiştirmemektedir (Çürük, 2013: 19; Özsoy, 1995: 118).

Faizin ödenmesini yasaklayan katılım finans anlayışı, kârın kazanılmasını teşvik etmektedir. Zira kâr, yatırımın sonunda başarılı girişimciliğe ve helal kazanca karşılık gelirken; faiz, önceden ve peşinen belirlenen, girişimin sonucundan bağımsız ortaya çıkan bir maliyettir. Peşinen belirlenen faizin yerini ortaklık temelli finansman anlayışının alması, bir yandan üretkenliği teşvik ederken, diğer yandan da, toplumsal adaletin ve refahın sağlanmasına katkı sunar (Ergeç, 2019: 82).

Ancak, enflasyon farkı ile erken ödeme iskontosunun faiz olup olmadığı tartışmalıdır. Katılım finans uygulamalarında genellikle bu kavramlar faiz olarak değerlendirilmemektedir. Para borçlarında borç verenin anaparasının üzerine enflasyon kadar bir fark alması, borçlunun faiz ödemesi anlamına gelmeyeceği, borçlunun borcunu gerçek değeri ile ödemesi anlamına geleceği şeklinde değerlendirilmektedir (Aktepe, 2017: 71).

Faiz kavramı, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olup, faizin durumu ilk çağlardan beri tartışıla gelmiş bir konudur. İlk çağlarda birçok filozof, kendi dönemlerindeki faize dayalı işlemleri değerlendirmişlerdir. Örneğin, Eflatun ve Aristo'nun faize yönelik olumsuz düşünceleri, kendilerinden sonra gelen düşünürleri de bu yönde etkilemiştir (Karakuş, 2006: 11-12).

Eflatun, bir toplumda maddi çıkar sağlama amacıyla eşitsizliğe, bencilliğe ve çekişmelere yol açarak, ideal toplum anlayışından uzaklaşılmasına neden olan faizin yasak olması gerektiğini ifade etmiştir. Aristo da benzer şekilde, paradan para kazanma olarak ifade ettiği faizi doğru bulmamıştır. Aristo, faizciliği en çok tiksinnmeyi hak eden şey olarak tanımlamıştır. Faizcilik ile elde edilen kazancın, doğrudan doğruya paranın kendi varlığından kaynaklandığını ve bunun ise değişim

aracı olan paranın ortaya çıkma nedenine aykırı olduğunu ifade etmiştir (Aktepe, 2017: 47).

Tevrat ayetlerinde faizi net bir şekilde yasaklayan bir çok ayet olmasına karşın, Tesniye bölümünde yer alan iki pasajda Yahudilerin yalnızca birbirlerinden faiz alıp vermelerinin yasaklandığı, yabancılara karşı ise teşvik edildiği görülür (Karakuş, 2006:15).

Hiristiyanlıkta da faize karşı menfi bir tutum söz konusudur. St. Thomas Aquinasa göre, ödünç verilen para karşılığı ilave bir faiz alınması adil bir davranış değildir. Faiz amacıyla ödünç vermek, olmayan birşeyi satmak anlamına gelmektedir. Bu ise nihai olarak toplumda eşitsizliği ve adaletsizliği tetikleyecektir (Aktepe, 2017:50).

İncil’de, faizin hoş karşılanmadığına yönelik ayetler mevcuttur. Hiristiyanlığın ilk yıllarından itibaren, Hristiyan din adamlarının ve Kilisenin faizi yasaklayan veya kötüleyen birçok kararına rastlamak mümkündür. 15-17. yüzyıllardaki reform hareketleri ile birlikte faiz yasağının Hiristiyan toplumlarda esnemeye başladığı görülmektedir. Fransız ihtilalinden sonra ise faiz tümüyle serbest bırakılmıştır (Karakuş, 2006: 17). Faizin serbest bırakılmasında Martin Luther’in ve John Calvin’in görüşleri etkili olmuştur (Aktepe, 2017: 50).

2.2.4.2. Garar (belirsizlik)

Kelime anlamı belirsizlik olan Garar kavramı, sözleşmenin kesin olmayan, şüpheli veya muhtemel bir unsura, haksız kazanca neden olacak ölçüde kapalı olması manasına gelir (Sağlam, 2010: 95). Bu tanımdan hareketle, İslami açıdan bir sözleşmenin geçerli olabilmesi, tarafların hak ve sorumluluklarını biliyor olmasına bağlıdır. Kısaca, garar kavramı, geleneksel ekonomi ve finans teorisinde yer alan “asimetrik bilgi” kavramına benzetilebilir.

Garar ile cehalet kavramları birbirinden farklıdır. Garar, sözleşmenin konusunun elde edilip edilemeyeceği ile ilgili belirsizliktir. Cehalet ise, vasıflar konusundaki bilinmezlik anlamına gelir (Çürük, 2013: 19; Diyanet İşleri Başkanlığı, 1998: 358).

Garar ifadesi Kuran’da doğrudan yer almamasına karşın, garar satışı Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Ayrıca, Kuran’da batıl kazancı yasaklayan ayetlerdeki batıl ifadesinin, garara da karşılık geldiğine yönelik görüşler bulunmaktadır (Çekin, 2018: 19).

Gararın, sözleşmeye etki edebilmesi için dört şartın aynı anda gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar: garar aşırı olmalı, bedelli (ivazlı) akitlerde olmalı, sözleşmenin konusunda asli olmalı ve gararlı sözleşmeyi yapmak için zaruri bir ihtiyaç olmamalıdır (Güney, 2013: 255).

İslam hukukçularının ortak görüşü, herhangi ticari bir işlemde sözleşmeye konu malın miktarına veya bedeline ilişkin önemli bir unsurun yok sayılması durumunda garardan bandedilebilir. Garar, satıcının alıcıya henüz yetiştirmedeği meyveyi veya henüz yakalamadığı balık gibi (açığa satış uygulaması) malları satması veya satışa konu malın sahipliği konusunda herhangi bir ehliyetinin olmaması durumunda ortaya çıkar (Çürük, 2013: 23; Algaoud and Lewis, 2007: 39).

Yukarıdaki açıklamalardan, gararın, riskten kaçınmak veya risk almamak anlamına gelmediği ve gararın belirsiz bir riski almaktan kaçınma anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Örneğin henüz tutulmamış bir balığın satış işlemi gibi tutulmuş balığın pazarda satılması işlemi de risk içerir. Ancak bu iki işlem birbirinden farklıdır. Zira henüz tutulmamış bir balığın satış sözleşmesi, sözleşmeyi tehlikeye atacak kadar büyük bir belirsizlik taşıdığından garar unsuru içerir ve söz konusu sözleşme uygun görülmez. Ancak balığın tutulmasından sonra pazarda satılıp satılmayacağının da garantisi yoktur. Fakat bu durum İslam ekonomisine göre kabul ve teşvik edilen ticari bir risktir. İslami finans çerçevesinde gerçekleştirilen tüm işlemlerde risk unsuru yer almaktadır. Bu husus, “al-ghunm bi'l ghurm” (no risk, no gain) yani “risk olmadan kazanç olmaz” prensibi olarak adlandırılır.

2.2.4.3. Kumar yasağı

Kumar, “şansın tek başına veya beceri ile birlikte olduğu, yarışma gibi belirsiz bir olay sonucu üzerine bahse girerek kazanç elde etme” şeklinde tanımlanabilir (DİA Cilt 26, 2002: 365). Kumar ve şansa dayalı oyunlar, Arapçada “kolaylıkla elde edilen kazanç” anlamına gelen “Meysir” kelimesi ile ifade edilir (Çürük, 2013: 25; Algaoud and Lewis, 2007: 39).

Toplumdan topluma ve dönemden döneme kumarın şekli ve türü değişiklik arz edebilir. Ancak ne şekilde ve ne türde olursa olsun, kumar; hak edilmeyen kazanç, zaman ve mal israfı, iradesizlik ve toplumsal çöküş gibi çeşitli olumsuzluklara neden olduğu için yasaklanmıştır (DİA Cilt 26, 2002: 364).

2.2.4.4. Haram kılınmış faaliyetlerin yasak olması

Şer'i hükümler çerçevesinde; şans oyunları, içki, domuz ürünleri gibi faaliyetlerden kazanç elde etmenin yanında, söz konusu alanlarda iktisadi ve finansal faaliyetler de yasaklanmıştır (Türker, 2010: 6). Bu çerçevede, İslamiyet'in yasakladığı söz konusu alanlara yönelik herhangi bir finansal faaliyette bulunulmaması gerekmektedir.

Katılım finansın temel ilkeleri arasında yukarıda sayılan dört temel ilkenin yanında aşağıdaki ilkeler de sayılabilir (Doğan, 2011);

- Ticari işlemlerde dürüst ve adil davranmak,
- Sözleşmelerde karşılıklı rızanın sağlanması; hile vb. rızayı sakatlayan girişimlerin yasak olması,
- Piyasa koşullarını bozucu müdahalelerin (stokçuluk, karaborsacılık vb.) yasak olması,
- Malların piyasada fiyatların ucuz olduğu zaman alınıp sonrasında fahiş fiyatla satılmasına dayalı "spekülasyonun" yasak olması,
- Mala hakim olunması ilkesine aykırılık teşkil eden "açığa satış" işleminin yapılmaması
- Kaynakların israfı ve lüksün yasaklanması
- Toplumsal refahın maksimize edilmesini engelleyeceği için her türlü tekelleşme eğiliminin yasaklanması

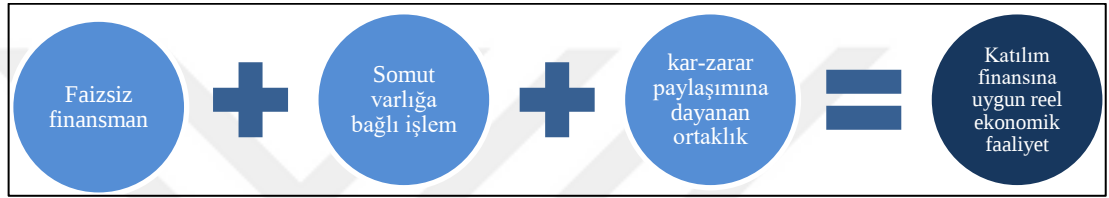
2.2.5. Katılım Finansal İşlemler

Geleneksel finans anlayışında kaldıraç görevi gören faizin kullanılmaması ve haram içeren faaliyetlerden uzak durulması gibi hususlar dikkate alındığında, katılım finansal ilkelere göre bir firmanın ekonomik sahada üretim gerçekleştirirken nasıl gelir elde edebileceği sorusu akla gelebilir.

Katılım finansın faiz içeren her türlü işlemi yasaklaması, katılım ekonomisinin borç temelli faaliyetleri de yasakladığı anlamına gelmez. Zira katılım bankacıları murabaha, salem gibi borca dayalı ve müşterileri borçlandırıcı birçok finansal araç geliştirmişlerdir. Katılım ekonomisi borca dayalı faaliyetlere cevaz vermesinin yanında, öz sermayeye dayalı işlemleri, ticaret ve kiralama işlemlerini de desteklemektedir.

Geleneksel finans anlayışında borç veren (banka), söz konusu finansmanın gerçek bir varlığa dayanıp dayanmadığıyla ve finansmanın reel ekonomik bir faaliyette kullanılıp kullanılmayacağı ile ilgilenmez. Katılım finansında ise, söz konusu kavramlar önem taşır. Dolayısıyla, bir firmanın katılım ekonomisi kuralları çerçevesinde faaliyet gösterebilmesi, aşağıda verilen şemaya uygun hareketine bağlıdır.

Özetle, kar-zarar paylaşımına dayalı ticari ortaklık ile bu ortaklığa konu ticari işlemin somut bir varlığa bağlı olması, faizsizlik prensibinin yanında katılım finansal faaliyetlerinin özünü oluşturur.

Tablo 2.3. Katılım Finansal İşlem

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.6. Katılım Finansında Sözleşme Tipleri

İslam hukukunda uygun görülmeyen riba, garar vb. unsurları içeren akitlere izin verilmemekte, bu yasak unsurları içermeyen diğer tüm sözleşmeler ise kural olarak geçerli kabul edilmektedir (Çekin, 2018: 22). Katılım finans teorisinde yer alan sözleşme türleri aşağıdaki Şekil'deki gibidir.

Katılım Finansında Kullanılan Sözleşmeler					
Mübadele amaçlı	Yardım amaçlı	Ortaklık amaçlı	Temsil amaçlı	Teminat amaçlı	Tamamlayıcı
Murabaha	Karz-Hasen	Müşareke	Vekalet		
Selem	Hibe	Mudarebe			
İstisna	Sadaka				
Kira	Vakıf				
Sarf	Vedia				
Tavarruk					

Tablo 2.4. Katılım Finansında Kullanılan Sözleşmeler

Kaynak: Çekin, 2018; 23

2.2.6.1. Mübadele amaçlı akitler

Bu başlık altında sayılan sözleşmeler mülkiyetin devrini konu edinebileceği gibi, sadece malların kiralanmasına ilişkin de olabilir.

2.2.6.1.1. Murabaha

Murabaha, Arapça bir kelime olup, artma ve çoğalma anlamına gelir. Murabahanın katılım finanstaki karşılığı ise ihtiyaç duyulan bir malın öncelikle finans sağlayan kuruluş tarafından satın alınması ve akabinde söz konusu mala ihtiyaç duyan müşteriye satılmasıdır. Tanımdan da anlaşılabileceği üzere murabaha süreci iki farklı aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, müşteri ihtiyaç duyduğu ancak finansal yetersizlikten dolayı satın alamadığı malın temin edilmesi için katılım bankasına başvurur. Söz konusu banka ilgili malı satın alır ve daha yüksek bir fiyata müşteriye satar. Bahsi geçen malın alım ve satım fiyatları arasındaki fark, bankanın karını oluşturmaktadır (Gündoğdu, 2009: 287).

2.2.6.1.2. Selem

Selem kontratlarda taraflardan birisi gelecekte belirli bir tarihte malı teslim etmeyi, diğer taraf ise kontrat süresi sonunda tüm ödemeyi yapmayı taahhüt eder. Kontrata konu olan malın tipi, kalitesi ve özellikleri ile miktarı hassasiyetle tanımlanır. Satıcının kontrata konu olan malı kontratta belirlenen zamanda teslim etmesi beklenir. Satıcının uhdesinde mal yoksa piyasadan satın alarak teslim etmekle yükümlüdür. Bu nedenle selem kontratlarına konu olan malların piyasada bulunabilir mallardan olması gerekir. Selem kontratları, işlem modeli olarak tarımsal ürünlerin finansmanı ile küçük inşaat ve üretim projeleri için uygun kontratlardır (Erdoğan ve Gedikli, 2016: 219; Sobol, 2016:9).

Selem aktinde malın teslimi ertelenirken malın bedeli derhal ödenir. Murabaha aktinde ise durum tam tersidir. Bu akitte satın alınan malın teslimi derhal yapılırken malın bedeli peşin ödenebildiği gibi vadeli olarak da ödenebilir. Bu nedenle, Selem sözleşmelerinin Murabaha akitleri kadar esnek ve pratik olmadığı kabul edilir (Abuy, 2007: 257).

2.2.6.1.3. İstisna

İstisna genel anlamda selem gibi bir malın ileriki bir vadede üretilip teslim edilmek üzere, önceden sözleşmede kararlaştırılan fiyatla satışının gerçekleştirildiği bir akit

türü olmakla birlikte, selemenden farkı; inşaat, gemi inşaaası, alt yapı projeleri gibi büyük hacimli projelerde söz konusu olması, sözleşme konusunun inşa ya da imal edilmeye dayalı olması, ödemenin avans olarak önceden gerçekleştirilmesinin zorunlu olmayarak kademeli ödemeyi de kapsayabilmesi gibi hususlardır (Eskici, 2007:72).

2.2.6.1.4. Kira (İcare)

İslâm hukukunda “icâre akdi”, kira sözleşmesi ile birlikte iş sözleşmesine karşılık gelmektedir. İcare akdi, “bir menfaati, belirli bir bedele kiralama” anlamına gelir. Özetle, İslâm hukukunda icâre akdi, gayri menkul veya menkul malın kullanımına karşılık gelen kira sözleşmesi ile insanın emeğini konu edinen iş sözleşmesine karşılık gelmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı Cilt 2, 2014: 378).

2.2.6.1.5. Sarf

Sarf sözleşmesi, herhangi bir para biriminin başka bir para birimiyle bedeli karşılığında değiştirilmesi anlamına gelir. Alış-satış sözleşmelerinde, edimler, karşılıklı olarak mal ve paradan oluşurken, sarf sözleşmesinde ise her iki edimin konusu da para borcudur. Günümüzde kuyumcuların veya döviz bürolarının gerçekleştirdiği işlemler sarf sözleşmelerinden oluşmaktadır (hikmet.net, 2014).

2.2.6.1.6. Teverruk

Teverruk kavramı, herhangi bir malı vadeli aldıktan sonra, nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla, söz konusu malı satıcıdan başka birine peşin olarak alış fiyatının altına satılmasıdır (Bayındır, 2012: 156). Teverruk Satış, ters murabaha olarak da adlandırılır (Yanpar, 2014: 172). Teverruk işlemine ters murabaha denmesinin nedeni, murabahanın tersi şeklinde, vadeli olarak alınan bir malın, peşin şekilde satılması işlemine karşılık gelmesidir.

Teverruk işleminde malın mülkiyeti tamamen farklı bir kişiye geçer. Eğer malın mülkiyeti, başta yapılan anlaşma gereği ikinci işlemde ilk satıcıya geçerse bu işlem, teverruk değil ”İne Satış” işlemi olarak kabul edilir ki, bu işlem meşru değildir (Bayındır, 2015: 196).

2.2.6.2. Yardım amaçlı akitler

İyilik ve dayanışma amacıyla taraflardan sadece birinin yararına ve karşılıksız şekilde yapılan sözleşmelerdir.

2.2.6.2.1. Karz-ı hasen

Bir gelir beklentisi veya koşulu olmaksızın, belli bir zaman dilimi içinde borç olarak verilen tutarın aynı miktar ve değerinde geri alınması işlemine denir (Erdoğan ve Gedikli, 2016: 222). Bu uygulamada asıl amaç, herhangi bir menfaat gözetmeksizin sıkıntıda olan birine yardım etmek olduğundan, ihtiyaç giderildikten sonra verilen bedel üzerinden herhangi bir faiz ya da fazlalık ilave edilmeksizin sadece asıl borç borçludan talep edilir. Eğer karz işlemi sonucunda ödünç veren bir menfaatle ödüllendiriliyorsa, bu işlem karz değil riba olarak görülmelidir (Çürük, 2013: 45).

2.2.6.2.2. Hibe

Kişi hayatta iken bir malı herhangi bir karşılık beklemeeksizin temlike konu ettiği durumda hibeden bahsedilir. Hibenin geçerliliği açısından kabz şartı sözkonusu iken, kabz için de hibe edenin rızası şarttır (Kisbet; 2015: 9-10)

2.2.6.2.3. Sadaka

İhtiyaç sahiplerine gönüllü olarak veya bazı durumlarda zorunlu olarak verilen para veya eşyaya sadaka denir (TDV, 2008: 383).

2.2.6.2.4. Vakıf

Vakıf, bir bağışçının, bir varlığı belirli bir amaç uğrunda, bu varlığın kendisinin değil, sadece faydalanma hakkının sürekli olarak hayır yolunda kullanılmasını şart koşarak hediye etmesidir. Vakıf varlıkları faydalanması istenen taraf için mütevellinin elinde bulunur ve müteveli tarafından satılamaz. Dahası, bu varlıklar başka bir işlem için teminat olarak da kullanılamaz (Diwany; 2008: 220).

2.2.6.2.5. Vedia (emanet)

Bir varlığını emniyetli bir yerde muhafaza etmek amacıyla bir depozito karşılığı vedia sözleşmesi yapan kişi, bu maddeyi emanette tutar. Emanette tutmak için bir ücret ödeniyorsa, emanet sırasında bir zararın oluşması durumunda bu zararda emanetçi mesul olur (Diwany; 2008: 225).

2.2.6.3. Temsil amaçlı akitler

Temsil amaçlı sözleşmeler, bir kişi adına veya hesabına karşılıklı veya karşılık beklemeeksizin borç ve yükümlülük oluşturabilme yetkisi verilmesini konu edinir (Çekin, 2018: 28).

2.2.6.3.1. Vekalet sözleşmesi

Bir kişinin bir başkasını kendi yerine geçirerek, bir eylemin yapılmasını bir başkasına bırakmasına vekalet denir (Esirgen; 2013: 172). Bir sözleşmenin kurulabilmesi açısından icap ve kabul gerekli unsurlardır. İki taraflı bir sözleşme olan vekalet sözleşmesinde vekil ile asılın karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları esastır. Özetle, icap ve kabulsüz vekalet sözleşmesi kurulamaz (Esirgen, 2013: 174).

Vekalet, İslam'da kabul edilen bir kavramdır. Dolayısıyla bir vekil, onu görevlendiren adına faaliyet göstermek üzere ücretli ya da ücretsiz olarak tayin edilebilir. Vekil, kendi işverenin girişimini gerçekleştiren kişi olarak görülür ve çalışmanın normal seyrinde yaptığı işlerden sorumlu tutulamaz (Diwany; 2008: 225).

2.2.6.4. Ortaklık amaçlı akitler

Ortaklık amaçlı akitler, işbirliği anlayışına dayanmakta olup, söz konusu işbirliği sonucu ortaya çıkan kar ve zarar sözleşmede belirtilen oranlar nispetince paylaşılır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ortaya konacağı üzere, günümüzde katılım finans kuruluşları tarafından müşareke ve mudarebe ortaklık türleri çok daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmanın temel odağı da bu ortaklık akitlerinin yaygınlaştırılması olduğundan, bu bölümde tanım düzeyinde sunulan ortaklık amaçlı akitler, ilerleyen bölümlerde ayrıntılandırılmaktadır.

2.2.6.4.1. Mudarebe (emek-sermaye ortaklığı)

Mudarebe sözleşmesinde, ortaklardan biri sermayesini, diğeri ise emeğini ortaklığa sunarak faaliyette bulunurlar. Ortaklığın ana amacı, elde edilecek karı paylaşmaktır (Bayındır; 2005: 104). Kısaca, Mudarebe sözleşmesinde taraflardan biri sermaye koyarken, diğer taraf ise emeği ile bu ortaklığa katkıda bulunur.

2.2.6.4.2. Müşareke (sermaye ortaklığı)

Müşareke ortaklığı, tarafların ortaklığa belirli bir sermaye koyarak, beraberce iş yapmak ve ortaklığın faaliyeti sonucu ortaya çıkabilecek karı veya zararı paylaşmak üzere kurdukları ortaklıktır (Bayındır, 2005: 94). Müşareke, sermaye ortaklığı anlamına gelmektedir. İki tip müşareke sözleşmesinden bahsedilebilir (Çürük, 2013: 68):

a) Sürekli Müşareke: Bu tip müşareke sözleşmesinde, tarafların ortak olacağı girişime yönelik hisseleri ve kar paylaşım oranları önceden belirlenir ve ortaklık devam ettiği sürece ortaklık bu hisse ve kar paylaşım oranları üzerinden devam eder.

b) Azalan Müşareke: Taraflardan birinin ortaklık payının, zaman içerisinde diğer ortak tarafından devr alınması ve proje bitirildiğinde projenin mülkiyetinin tek ortak üzerinde toplanmasını öngören müşareke tipidir.

Müşareke sisteminin reel ekonomiye yönelik olumlu katkıları aşağıda sıralanmaktadır (Ergeç, 2019: 82);

- Kârlı yatırımlara finansman sağlanması öncelikli olduğundan, müşareke sisteminin kaynak tahsisinde etkinliği sağlayıcı rolünden bahsedilebilir.
- Öncelikle karlı projelere yatırım yapılacağı için fiziksel sermayenin, ekonomide daha verimli olacağı alanlarda kullanılacağı varsayılabilir.
- Müşareke sözleşmesinde, projenin karlılığı, ortaklık kurulacak tarafın finansal gücünden daha öncelikli olarak ele alınır. Dolayısıyla, müşarekeye dayalı finansman, karlı fikirleri olan kuruluş ve gelişim aşamasındaki start-up'lar ile küçük işletmeler için de önemli bir finansman kaynağıdır.
- Birçok borçlanmaya dayalı finansman yöntemlerinden farklı olarak müşareke finansmanı, uzun vadeli ve yüksek getiri vaad eden projelerin finansmanına odaklanmaktadır. Bu nedenle, müşareke finansmanı diğer modeller ile kıyaslandığında, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı tetikleyici yönde çalışır.
- Müşareke finansmanında, finansör açısından en önemli faktörlerden birisi, ortak olunan projenin takibidir. Bu nedenle, müşarekeye dayalı bir ekonomik modelde, finansörler, projelere ortak olduklarından ve projenin karına ve zararına katıldıklarından, genel müdür, tedarikçi, ortaklar gibi diğer paydaşları ve müşareke yatırımını çok daha iyi takip ederler.
- Benzer şekilde, müşareke finansmanında katılım finansal aracı da yakından izlenir. Müşareke yöntemi ile kullandırılan fonların kârının, ortaklığın faaliyetlerine olan duyarlılığı nedeniyle, finansal araçlar, gelirin doğru raporlanması açısından projenin genel durumunu ve ortaklığın ticari faaliyetini yakından izlemek durumundadır.

- Finansal aracılardan müşterileri; fon kullandıran kuruluşların ise hem finansal aracılardan, hem de fon kullanan müşterilerini projenin uygulaması aşamasında, geleneksel finans anlayışına göre daha yakından takip etmesi, projenin verimliliği üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

2.2.6.5. Teminat amaçlı akitler

Teminat, alacağı güvenilir kılmak ve borçlunun edimini yerine getirmemesi riskini ortadan kaldırmak üzere, bizzat borçlu tarafından veya üçüncü bir tarafça ilave güvence sunulması işlemidir. Münhasıran teminat sunmak amacıyla kurulan sözleşmeye ise teminat amaçlı sözleşme denir. Teminat sözleşmelerinin konusu şahsi veya ayni olabilir. Rehin sözleşmesi, aynı teminat sunan sözleşmelere; kefalet sözleşmesi ise konusu şahsi teminat olan sözleşmelere örnektir (Çekin, 2018: 32).

2.2.6.6. Tamamlayıcı akitler

Katılım finans sözleşmeleri arasında, fon toplama veya kullandırma yöntemlerine tek başına konu olmayan, farklı iş ve işlemlerin uygulanmasında kullanılan sözleşmeler de söz konusudur. Tamamlayıcı akit olarak adlandırılan bu sözleşmelere, Havale⁴, İbra⁵ ve Vaad sözleşmeleri örnek olarak gösterilebilir.

2.2.7. Katılım Finansının Alanları

Geleneksel finans anlayışına paralel olarak, katılım finans uygulamaları da üç temel başlık altında incelenmektedir: katılım bankacılığı, katılım sermaye piyasası ve katılım sigortacılığı. Bu üç alan birbirleriyle yakından ilişkili olmasına karşın, her bir alanın gelişim süreci ve düzeyi birbirinden farklıdır. Örneğin, katılım finansın öncü alanı olan katılım bankacılığının geçmişi 1960'lara uzanmasına karşın, katılım sigortacılığı ancak 1980'lerle birlikte ivme kazanmıştır. Ayrıca, İslami sermaye piyasalarının da katılım sigortacılığında olduğu gibi, henüz gelişim aşamasının ilk evrelerinde olduğu görülmektedir.

Çalışmanın ana önermesi, katılım finans alanlarının tamamlayıcılık ilişkisine vurgu yaparak, risk paylaşımı çerçevesinde katılım finansın ürün çeşitliliğinin artırılmasına yönelik yenilikçi bir model önerisidir. Aşağıda tamamlayıcılık ilişkisi içinde olan katılım finansın alanları ayrıntılandırılmaktadır.

⁴ Havale sözleşmesi, borç ilişkisinde, borcun asıl borçlu kişiden üçüncü bir kişinin zimmetine aktarılmasıdır.

⁵ İbra sözleşmesi, borç ilişkisinde, alacaklının mevcut durumda sahip olduğu bir alacağından vazgeçmesidir.

2.2.7.1. Katılım bankacılığı

Bu başlık altında, katılım bankacılığının tanımı ve işlevi ile geleneksel bankalardan farkları ve ekonomiye olan etkileri gibi diğer temel konulara değinilmektedir.

2.2.7.1.1. Katılım bankacılığının tanımı ve işlevi

Katılım bankaları; mevduat ve yatırım bankalarına ek, yeni bir alternatif olarak, bankacılık ve finans piyasalarının çeşitlenmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir. Etik veya dini nedenlerle finansal sistemde yer almayan, ekonomik döngünün dışında kalan atıl fonları katılım finans ilkeleri çerçevesinde finansal piyasalara ve dolayısıyla reel ekonomiye dahil etmeleri, faizsizlik prensibine uygun hareket etmek isteyen uluslararası sermaye için çekim alanı yaratmaları ile geleneksel bankacılığın sunmuş olduğu hemen hemen tüm hizmetleri müşterilerine sunmaları nedeniyle katılım bankaları önemli bir alternatif haline gelmiştir (TKBB, 2017: 43).

Katılım bankaları, fon fazlası olanlardan topladıkları fonları, katılım finans ilkeleri dahilinde yatırımda, üretimde ve ticarete değerlendirerek, sözkonusu faaliyetlerden elde edilen kâr ve zararı tasarruf sahipleriyle paylaşırlar. Toplanan fonlar, kurumsal ve bireysel finansman desteği, leasing veya kâr ve zarar ortaklığı gibi yöntemlerle fon talep edenlere kullanılır. Yatırımcının, üreticinin ve sanayicinin ihtiyaç duyduğu hammadde, ara malı, yatırım malı, gayrimenkul, makine veya teçhizatın temini, bu tip yöntemlerle sağlanmaktadır (TKBB, 2017: 2).

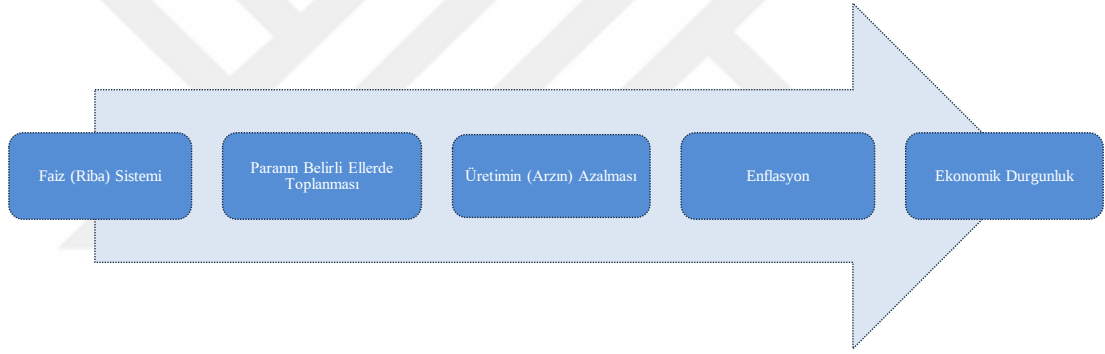
Faizsizlik prensibi, katılım bankalarının en temel altın kuralı olup, bu bankalarının bir nevi varlık nedenidir. Aynı zamanda, katılım bankalarının tüm işlemlerinde, faize, garara, aşırı riskli ve spekülâtif işlemlere yer verilmez. Şans oyunları, alkollü içecekler ve tütün ürünleri gibi toplumsal açıdan zararlı sektörlerde faaliyet gösteren firmalara yönelik bankacılık hizmeti sunamazlar (TKBB, 2017: 2).

2.2.7.1.2. Katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılığın ekonomiye etkileri

Aşağıdaki Şekil’lerde geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığının ekonomi içindeki etkileri sunulmaktadır. Şekil 2.2.4’de gösterildiği üzere, geleneksel bankacılık sistemin temeli olan para merkezli ve faize dayalı döngü, sermaye sahiplerinin sermayelerini ve yatırımlarını, daha az cazip olan reel sektörden, yüksek getiri vaad eden finansal sisteme kaydırmalarına neden olur. Bu döngü, reel sektörün daralmasına, yatırımların ve üretimin azalmasına, aynı zamanda da enflasyonun

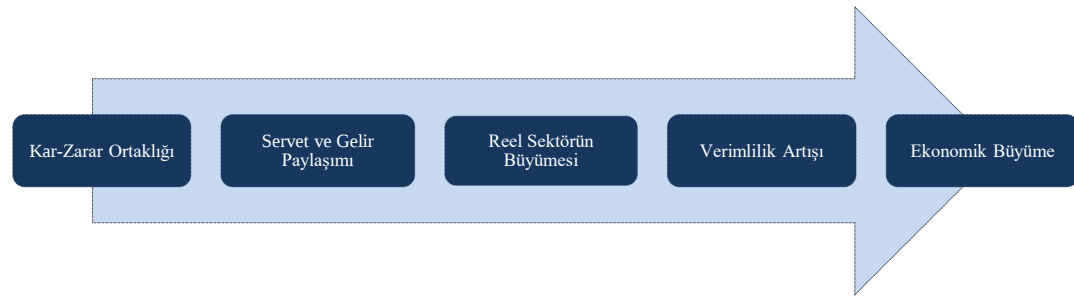
artmasına neden olur. Dolayısıyla, ekonomide bir yandan daralma yaşanırken, bir yandan da enflasyon sorunu hissedilir (Gedikli ve Erdoğan; 2016: 203).

Şekil 2.2.5’de ise katılım bankacılığını temel alan ekonomik model açıklamaktadır. Bu ekonomik modelde, reel sektörü ve üretimi önceleyen, kar-zarar ortaklığına dayanan finansman yöntemlerine uygun gerçekleştirilen yatırım ve üretim faaliyetleri sonucunda, gelirin, sermayenin ve nihayetinde servetin belirli ellerde toplanması engellenir. Bu modelde, giderek daha verimli ve uzun dönemli kalkınmayı tetikleyen alanlara yapılan yatırımlar sayesinde, yeni istihdam imkanlarının oluşturulması ve reel üretimin desteklenmesi sağlanır. Özetle, bu süreç, iktisadi büyümenin ivmelenmesi anlamına gelir. Ayrıca, reel üretim vasıtasıyla gerçekleştirilen büyüme, kalıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın da temelini oluşturur (Gedikli ve Erdoğan; 2016: 203).

Tablo 2.5. Geleneksel Bankacılıkta Ekonomik Süreç

Kaynak: Gedikli ve Erdoğan, 2016; 203

Tablo 2.6. Katılım Bankacılığında Ekonomik süreç

Kaynak: Gedikli ve Erdoğan, 2016; 203

2.2.7.1.3. Katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılığın farkları

Bankalar, sermaye fazlası olanlar ile finansman ihtiyacı olanlar arasındaki aracı kurumlardır. Geleneksel bankacılıkta, söz konusu aracılık faaliyeti özü itibarıyla faize dayanmakta olup, geleneksel bankaların karının önemli bir kısmı mudilere ödenen faiz ile kredilerden elde edilen faiz arasındaki farktan oluşmaktadır. Geleneksel bankacılar, müşterilerine kullandırdıkları kredilerin hangi işlemlerde (lüks mallarda, ev-araba alımında vs.) kullanıldığı ile ilgilenmez.

Hem bankaya borç veren mudiler hem de banka için söz konusu borç ilişkisinde (geri ödememe riski hariç) neredeyse hiç risk yoktur. Şöyle ki; bankaya belirli bir faiz üzerinden borç veren mudi, bankanın gelir elde edip etmediği ile ilgilenmez. Aynı şekilde, banka da kredi kullanan müşterisinin krediyi karlı ve verimli faaliyetlerde kullanıp kullanmadığını takip etmez. Her ikisi de önceden belirlenen ve ciddi bir risk içermeyen faiz geliri elde eder.

Katılım bankacılığında ise, mudi ile banka, banka ile kredi müşterisi arasındaki ilişki yukarıda bahsedildiği gibi borçlu-alacaklı ilişkisinden farklıdır. Katılım bankacılığında taraflar arasındaki ilişki sözleşme türüne göre, satıcı-alıcı; emanetçi-emin; kiralayan-kiracı veya ortaklık ilişkisi gibi ilişkilere dayanır.

Geleneksel bankacılık anlayışı ile katılım bankacılığı uygulamaları arasında bazı benzerliklerin olması normaldir. Zira her iki anlayışta da bankaların asli görevi, tasarruflar ile üretim ve yatırım arasında köprü vazifesini yerine getirmeleridir. Geleneksel bankalar gibi, katılım bankaları da tasarruflar üzerinden topladıkları fonları, finansman ihtiyacı olan üretici, yatırımcı ve tüketicilere kullandırır. Aynı şekilde, geleneksel bankacılık işlemleri arasında yer alan para gönderme, kredi kartı, otomatik ödeme, çek, teminat mektubu ve kambiyo işlemleri gibi ticari ve sosyal hayatı kolaylaştıran birçok bankacılık hizmetlerini de sunarlar (TKBB, 2015: 4). Dolayısıyla, her iki banka da finansal sistem açısından bazı benzer hizmetleri görmektedirler. Aşağıda Şekil’de ise geleneksel bankalar ile katılım bankaları arasındaki farklar ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Geleneksel Bankalar	Katılım Bankaları
Ticari ve finansal işlemler ekseriyetle finansal varlıklar üzerinden gerçekleştirilir.	Mudilerin hesaplarındaki tutarlar birçok farklı reel yatırımlarda değerlendirilmek üzere kullanılır.
Faiz odaklı işlemler olup, fon toplamak için faiz ödemesi yapılır.	Faiz odaklı işlemlere izin verilmez. Bu işlemler yerine kar-zarar ortaklığına dayalı işlemler uygulanır.
Faiz, önceden belirlenmiş sabit getiriye dayanır.	Önceden belirlenmiş sabit oranlı getiri mümkün değildir.
Bankalar para yaratır.	Bankalar para yaratamaz.
Para değer saklama aracıdır.	Para sadece değişim aracıdır.
Borcun ticareti yapılır.	Borcun ticaret olmaz.
Borçlu ödemelerini geçiktirirse ilave bir yüke (gecikme faizi, zammı vb.) katlanır.	Borçlunun ödemelerinde zorlanması durumunda ilave bir ödeme talep edilmez.
Banka iflasları ve bulaşma etkisi yaygındır.	Sistematik banka iflasları ve bulaşma etkisi görülmez. Bu çerçevede, banka kurtarma planlarına ihtiyaç nadirdir.

Tablo 2.7. Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankaları Arasındaki Farklar

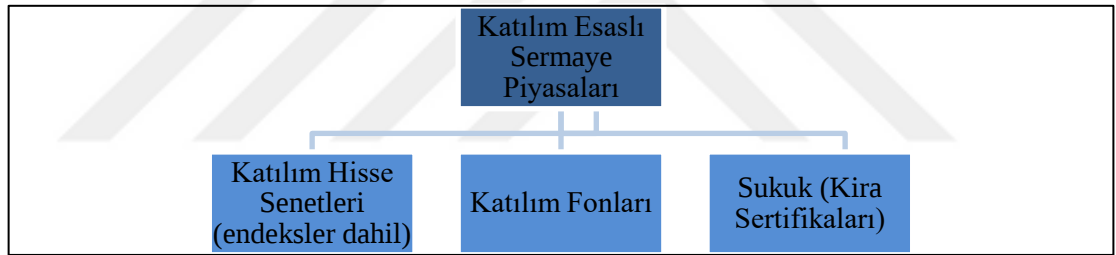
Kaynak: Gedikli ve Erdoğan, 2016

2.2.7.2. Katılım esaslı sermaye piyasaları

Tasarruf sahiplerinin birikimlerini finansal sisteme ve bu sistem üzerinden ekonomiye kazandırmak, üretimin anahtarı olan yatırımlara yönelik finansman sağlamak için etkin ve verimli işleyen finansal piyasaların varlığı önemlidir (Buğan, 2016: 249).

Finansal piyasaların etkinliğinin yanında derinlik kazanması da önemli bir gelişmişlik ölçütüdür. Finansal derinliğin sağlanması toplumun geniş kesimlerine finansal hizmetlerin ulaştırılması ile mümkün olmaktadır. Oysa İslami hassasiyeti olan kesimlerin geleneksel finansal piyasalarda ihtiyaçlarına karşılık gelen finansal araçlar bulunmamakta ve dolayısıyla söz konusu kesimin fonlarının atıl durumda kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, alternatif finansal pazar arayışlarını hızlandırmış ve nihayet katılım piyasalarının doğmasına neden olmuştur. Bu piyasalar, alternatif olma özelliğinin yanı sıra dini ve etik kaygılar taşıyan yatırımcıların, finansal sisteme dâhil olmasını da sağlamaktadır (Buğan; 2016: 250).

Katılım esaslı sermaye piyasaları, finansal faaliyetlerin niteliğinin ve yatırım enstrümanlarının yapısının katılım finansın temel ilkelerine uygun olduğu piyasa olarak tanımlanabilir (Doğan, 2011). Katılım esaslı sermaye piyasalarındaki söz konusu araçlar; katılım hisse senetleri (katılım endeksleri dahil), katılım fonları ve sukuk piyasası olarak sıralanabilir.

Tablo 2.8. Katılım Esaslı Sermaye Piyasası Araçları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılım sermaye piyasası araçları açısından ikincil piyasanın henüz çok sığ olduğu, para piyasasının ise neredeyse olmadığını söylemek yanlış olmaz. Sukuk ihraçları ise son dönemde artmakta ve ciddi taleple karşılaşmasına rağmen, sukuk ürünleri için henüz yeterli ikincil piyasa oluşmamıştır. Bu da söz konusu sukukların genelde vade sonuna kadar elde tutulmasına neden olmaktadır (Frenz ve Soualhi, 2010: 54).

2.2.7.2.1. Katılım hisse senetleri

Hisse senedi, anonim şirketlerin çıkardığı, şirketin sermayesindeki payı temsil eden ve yasal şartlara uygun olan kıymetli evraktır. Katılım hisse senedi ise katılım finans ilkeleri gereği uygun görülen alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin hisse senetlerine karşılık gelir (Yıldız; 2016).

Herhangi bir hisse senedinin katılım finans prensiplerine uygunluğu iki dereceli bir Şer'i değerlendirme sürecinin akabinde tespit edilir. İlk aşamada, faaliyette bulunulan sektör üzerinden bir değerlendirme yapılır. Şer'i olarak uygun görülmeyen alanlarda faaliyette bulunan şirketler listeye alınmaz (Yıldız; 2016). Şirket faaliyetlerinin Şer'i hükümlere uygunluğu açısından, şirket ana sözleşmesi temel alınır.

Şirketin ana faaliyet konuları arasında aşağıdaki alanlarından herhangi birisi bulunuyorsa, o şirketin hisse senetlerinin, katılım hisse senetleri arasında değerlendirilmesi uygun görülmez (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 279-280);

- Faiz temelli ticari veya finansal alanlar (Bankacılık, Sigortacılık, Leasing, Faktöring ve diğer faiz temelli finansal iş kolları),
- Vadeli altın, gümüş veya döviz alım satımı,
- Turizm ve eğlence sektörü,
- Kumar ve şans oyunları,
- Basın, yayın veya reklam sektörü,
- Alkollü içecek,
- Domuz eti ve benzeri haram gıdalar,
- Tütün ürünleri,
- Silah endüstrisi,

Faaliyet konuları uygun olan şirketlerin hisse senetlerinin Şer'i uyumu açısından ikinci aşamaya geçilir. Bu aşamada, şirketin aşağıdaki finansal ve mali oranlara sahip olup olmadığı test edilir (Dede, 2017: 128);

- Toplam faizli krediler / Piyasa değeri < % 30,
- Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < % 30,
- Fıkhen uygun olmadığı belirtilen faaliyetlerden elde edilen gelir / Toplam gelir < % 5

AAOIFI tarafından belirlenen bu hükümler, uluslararası uygulamada geçerliliği olan ve genel kabul görmüş kurallardır. İkinci aşamada belirtilen finansal oranlar, AAOIFI tarafından halihazırda şirketlerin faaliyet kolları dikkate alındığında,

borçlanmadan iş sürekliliğinin neredeyse imkansız olması, bu borçlanmanın ister istemez banka gibi finansal kuruluşlardan yapılması, devletin yasal düzenlemeleri gereği uygulanan faiz ve gecikme cezalarına benzer durumların oluşabilmesi gibi farklı birçok sebepten ötürü belirlenmiştir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019:280). Eğer bir şirket, bahse konu iki aşamayı da geçebilirse, o şirketin hisse senetleri katılım finans ilkeleri gereği katılım hisse senedi olarak adlandırılır ve bu hisse senetlerine yatırım yapılması Şer'i açıdan uygun görülür (Yıldız; 2016).

Bu oranlar şirketlerin çeyreklik bazda açıkladıkları finansal tablolar dikkate alınarak üç ayda bir gözden geçirilir. Bu nedenle, bu koşulları sağlayan şirketlerin listesi her üç ayda bir değişime uğrayabilir. Bu uygunluk listesinde yer alan şirketlerin sadece Şer'i uyumundan değil, aynı zamanda, bu şirketlerin mali ve finansal gücünden de bahsedilebilir. Zira bu liste oluşturulurken aranan kriterler arasında, şirketlerin borçluluk oranlarının düşüklüğü, piyasa değerlerinin yüksekliği ile ana faaliyet gelirlerinin yeterliliği gibi temel kriterler de yer almaktadır (Dede, 2017: 130).

Kural olarak, bu temel iki koşulu sağlayan hisse senetlerinin, Şer'i açıdan alınıp satılabileceği kabul edilmektedir. Ancak bu iki temel koşulun haricinde, şirketlerin uyması gereken farklı fıkhi konular da olabilir. Bu açıdan danışma kurulu üyeleri, ilgili şirketi bu iki temel koşulun yanında diğer fıkhi kurallar özelinde de değerlendirmeye tabi tutarlar. Açığa alım ve satım işlemleri, kredili işlemler ve ödünç pay piyasası işlemleri, diğer fıkhi hükümler de dikkate alınarak danışma komitesi tarafından dikkatlice irdelenecek konulara örnek olarak gösterilebilir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 280-281).

Katılım hisse senetleri başlığı altında, katılım endekslerinden bahsetmek faydalı olacaktır. Günümüz dünyasında, katılım hisse senetleri arasında seçim yapmak bireysel yatırımcılar açısından oldukça zor bir hal almıştır. Zira şirket işlemleri çok karmaşık ticari ve ekonomik ilişkilerden oluşmaktadır. Ayrıca bu ticari işlemleri, finansal olarak anlamlandırabilmek için kullanılan tablolar ile mali verilerin bireysel yatırımcılar tarafından anlaşılması da oldukça zordur. Bireysel yatırımcının yaşadığı bu zorlu seçim süreci, katılım endeksleriyle aşılabilmektedir (Yanpar, 2014: 190).

Katılım finans prensiplerine uygun faaliyet gösteren firmaların hisse senetlerinden oluşan endekse katılım endeksi denir. Katılım Endeksleri, borsa kotunda yer alan firmaların nitelik ve nicelik temelinde yapılan değerlendirme sürecini geçen şirketlerin hisse senetleri arasından seçilir. Katılım endekslerinin kurulmasında temel

amaç, etik ve dini hassasiyeti olan yatırımcıların hassasiyetlerine uygun bir şekilde yatırımlarını hisse senedi piyasalarında değerlendirebilmelerine ve bu çerçevede faizsiz getiri elde edebilmelerine olanak sağlamaktır (Yıldız; 2016).

Yukarıda anlatılan ve katılım hisse senetleri seçilirken uygulanan iki aşamalı seçim süreci, katılım endekslerinin kurulum ve değerlendirme aşamasında da uygulanır. Niteliksel elemeye karşılık gelen ilk aşamada, şirket faaliyetlerinin Şer'i açıdan uygun alanlarda olmasına dikkat edilir. Niceliksel elemeye karşılık gelen ikinci aşamada ise, ilk aşamada uygun görülen şirketlerin temel finansal ve mali oranlarına bakılarak karar verilir (Yanpar, 2014: 191).

2.2.7.2.2. Katılım esaslı yatırım fonu

Birçok para ve sermaye piyasası ürünlerinin ortak bir sepette, riskin farklı araçlar üzerinden dağıtılması prensibi ile işletilmesi esasına dayanan yatırım aracına yatırım fonu denir. Bu fon, yatırımı yönlendirdiği hisse senedi, tahvil, bono, kira sertifikası, ters repo vb. para ve sermaye piyasası araçları ile altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin tamamını ifade eder (SPK, 2014).

Finansal sistemde her geçen gün artan para ve sermaye piyasası alternatifleri, özellikle bireysel yatırımcıların farklı ve teknik birçok alternatif arasında kendileri için en uygununu seçmelerini zorlaştırmaktadır. Teknik bilgiye sahip işin uzmanları tarafından yatırım fonlarının yönetimi, bireysel yatırımcıların işini kolaylaştırmaktadır. Bunun temel nedeni, bireysel yatırımcının para ve sermaye piyasası alternatifleri arasında doğru seçimi yapabilmek için yeterli teknik bilgi ve deneyime sahip olmamalarıdır. Bu durum, yatırım fonlarını, bireysel yatırımcılar açısından cazip hale getirmektedir (Gül, 2018: 1).

Portföy yönetim şirketleri, yatırım fonlarını, belirli bir fon yönetim ücreti karşılığında, yatırımcıların risk iştahına uygun olarak, para ve sermaye piyasası araçlarının seçimiyle profesyonel olarak yönetirler. Yatırımcılardan her biri, yatırım fonunun sahip olduğu portföyün belirli bir kısmına karşılık gelen katılma payını satın alarak fona katılır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 282).

Yatırım fonları, fonun bileşiminde bulundurduğu varlıkların özelliklerine, dağılımına ve ağırlıklarına yani portföy niteliklerine göre sınıflandırılabilirler. Borçlanma araçları fonu (portföyünün en az yüzde 80'i tahvil ve bonodan oluşur), hisse senedi fonu (portföyünün en az yüzde 80'i hisse senetlerinden oluşur), kıymetli madenler

fonu (altın ve diğer kıymetli madenler), katılım fonu (katılım finans ilkelerine uygun yatırım fonu) şeklinde sınıflandırılabilir (Gül, 2018: 23-24). Bu sınıflandırmaya göre, katılım fonu, portföyünün tamamı sürekli olarak kira sertifikaları, katılma hesapları, ortaklık payları, altın ve diğer kıymetli madenler ile uygun görülen diğer faize dayalı olmayan para ve sermaye piyasası enstrümanlarından oluşan fondur (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 283).

2.2.7.2.3. Sukuk piyasası

Tüm devletler ve şirketler, gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler kapsamında finansmana ihtiyaç duyarlar. Bu finansman ihtiyaçlarını da tahvil, finansman bonusu gibi finansal araçları ihraç ederek karşılarlar. Herhangi bir ticari veya ekonomik işleme dayanmayan bu araçlar, münhasıran borç işlemine yöneliktir (Aktepe, 2017: 200).

Katılım finans çerçevesinde tahvil ve bono kabul edilmemiştir. Ancak bunların işlevini görebilecek katılım finans ilkelerine uyumlu araçlara da gereksinim duyulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, bu ürünlerin katılım muadili olarak sunulan ve günümüz katılım finansı içinde önemli bir büyüklüğe ulaşan sukuk ürünü gelişim göstermiştir.

Sertifika veya vesika anlamına gelen arapça kökenli”sak” kelimesinin çoğulu ”sukuk”, kavram olarak ”sertifikalar” anlamına gelmektedir (DİA Cilt 38, 2000: 178).

Sukuk, her türlü varlık, hak, yatırım veya faaliyetlerin finansmanını sağlamak amacıyla özel amaçlı şirketler veya varlık kiralama şirketleri (VKŞ) tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık, hak, yatırım veya faaliyetlerden elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan sermaye piyasası ürünüdür (Kaya, Dede ve Karabulut, 2019: 272). Kısaca sukuk, somut bir varlığa dayanan ve o varlık üzerinde hak sahipliği sağlayan finansman aracıdır.

Sukukun tanımı sonrasında, sukukun bono ve hisse senedinden farkına değinmek gerekir. Sukuk her ne kadar yapısı gereği bono (tahvil) ve hisse senedi özellikleriyle benzerlik gösterse de; bono (tahvil) ve hisse senetlerinden farklıdır. Aşağıdaki Şekil’de sukuk, hisse senedi ve bono (tahvil) ile kıyaslanmaktadır.

	Sukuk	Bono (Tahvil)	Hisse Senedi
İhracın Konusu	Borç senedi değildir. Belirlenmiş varlık ya da proje kapsamında bölünmemiş sahiplik hakkı sunar.	İhraçcının borcu söz konusudur.	Şirketin hissesi üzerinden sahiplik hakkı sunar.
Varlığa Dayalı Olma Durumu	En az belirlenen oran nispetinde maddi varlık olmalıdır.	Genellikle gerekli değildir.	Gerekli değildir.
Elde Edilen Haklar	Belirlenmiş varlık üzerinde sahiplik hakkı vardır.	Alacak hakkı vardır.	Sahiplik hakkı vardır.
Anapara ve Gelir	İhracatçı tarafından garanti edilmemiştir.	İhracatçı tarafından garanti edilmiştir.	Şirket tarafından garanti edilmemiştir.
Amaç	Şer'i çerçeveye uygun araç ihraç etmek	Herhangi bir amaç için	Herhangi bir amaç için
Senetlerin Satılması	Belirlenmiş varlık ya da proje üzerindeki sermaye payının satışı söz konusudur.	Borç senedinin satışı söz konusudur.	Şirket hisselerinin satışı söz konusudur.
Senet Hamillerinin Sorumlulukları	İhraç edilen senetlere katılım oranında sorumluluk vardır.	Bono sahiplerinin ihracatçının mali durumuna ilişkin sorumluluğu yoktur.	Sahip olunan şirket hisseleri oranında sorumluluk vardır.

Tablo 2.9. Sukuk, Bono (Tahvil) ve Hisse Senedinin Kıyaslanması

Kaynak: Aslan, 2012; 55-58

Tahviller, önceden belirlenmiş sabit bir getiri sunan ve ödeme garantisine sahip olduğu için riski çok düşük olan finansal yatırım araçlarıdır. Hisse senetleri ise şirket üzerinde sahiplik hakkı sunan, şirketin karlılığına göre kar payı elde edilen yatırım

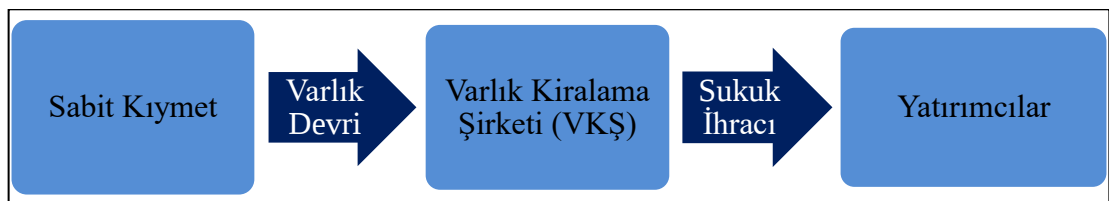
araçlarıdır. Menkul kıymetleştirilmiş finansal araçların da temel farklılığı, belirli bir varlığa dayanmalarındır (Aslan, 2012: 57).

Sukuklar, belirli bir varlık üzerinde sahiplik sunan menkul kıymetleştirilmiş araçlardır. Sukuklar yapılarına göre farklı özellikler gösterebilirler. Bu nedenle sukuk, finansal araçların farklılaştırılmasında ve çeşitlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Örneğin; icara sukukta, kira gelirine endekslenmiş sukuk çıkarıldığından sabit getiri sunulmakta, ayrıca sukuk bir varlığa dayandığı için riskin azaltılmasına da katkı sunmaktadır. Bu açıdan sukuk, tahvilin özelliklerini sunar. Proje endeksli sukuklarda ise, varlık üzerinde sahiplik hakkı sağlaması ve performansa dayalı getiri sağlaması gibi özellikleriyle de sukuk, hisse senedi özelliği taşır (Aslan, 2012: 58).

Bono veya tahvil, bono (tahvil) alıcısına belirli bir tutarın, belirli bir sürenin sonunda ödeneceği anlamına gelen ticari bir senet olma özelliği taşır. Sukukta ise, sukuk yatırımcısı, aynı zamanda sukuka konu varlığa yönelik mülkiyet hakkına da sahip olmaktadır. Bu ise sukuk yatırımcısına, sukuka konu varlığın satılması nedeniyle oluşacak hasılatın da pay alma hakkı tanımaktadır (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012: 3; Testa, 2008: 117).

Sukuk çeşitlerinin oluşumu, özünde sukuktaki mülkiyet hakkının hangi faaliyetler (borç, varlık, proje, ticaret, yatırım vd.) üzerinde olduğuna bağlı olarak gelişmiştir (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012: 3; Söyler, 2012: 3-4).

Sukuka ilişkin temel açıklamalar sonrası, sukukun ihraç sürecine bakacak olursak, sukuk ihracının 2 temel aşamadan oluştuğu görülecektir. İlk aşamada, finansman ihtiyacı olan şirket veya devlet, sahip olduğu herhangi bir sabit değerın sahipliğini VKŞ'ye devreder. İkinci aşamada ise söz konusu VKŞ, devraldığı sabit kıymeti menkul kıymetleştirir. Bu iki aşama sonucu, sukuk ihraca hazır hale gelir. Bu işlemler sonrasında, sukuk yatırımcılar tarafından satın alınır (Yüksel, 2016: 182; Mohd Yatim, 2009: 166).

Tablo 2.10. Sukuk İhraç Süreci

Kaynak: Yüksel, 2016; 182

Sukuk, varlığa dayalı sukuk ve varlık temelli sukuk olmak üzere iki temel grupta incelenebilir. Finansman ihtiyacı nedeniyle sukuk ihraç eden kuruluş sahip olduğu varlığı gerçek anlamda VKŞ'ye devrederse, bu tip sukuk işlemine varlığa dayalı sukuk denir. Bu durumda, ilgili varlık, kuruluşun bilançosundan çıkmakta, VKŞ'nin bilançosuna girmektedir. Sukuk yatırımcıları da, VKŞ üzerinden bu varlığın belirli oranında sahibi durumuna gelmektedirler. Varlığa dayalı sukukta, ilgili varlığın kuruluştan gerçek anlamda VKŞ'ye devri gerçekleştiğinden; devir prosedürleri, sözleşme süreci ile diğer operasyonel iş ve işlemler uzun sürdüğü için sukuk ihraç eden kuruluşlar açısından çok daha külfetli bir seçimdir (Kaya, Dede ve Karabulut, 2019: 272).

Varlık temelli sukukta ise, sukuk ihraç etmek isteyen kuruluştaki varlığın VKŞ'ye gerçek anlamda devri gerçekleşmez. Dolayısıyla, ilgili varlığın mülkiyeti, finansman ihtiyacı nedeniyle sukuk ihraç eden kuruluşun bilançosunda yer almaya devam eder. Bu sukuk çeşidinde, borçlanmaya esas varlığın mülkiyeti yatırımcılara, inançlı mülkiyet esası çerçevesinde VKŞ üzerinden devredilir. Bir başka ifadeyle, ilgili varlığın yasal mülkiyeti kuruluşun bilançosunda kalır. Bu varlığın yararlanma hakkı ise VKŞ tarafından sukuk yatırımcılarına geçer. Bu süreç, varlığa dayalı sukukun prosedürlerine göre çok daha az maliyetli ve çok daha kolay ve kısa olduğundan operasyonel yükü de daha az olur. Bu nedenle, finansman ihtiyacı nedeniyle sukuk ihraç etmek isteyen kuruluşlar, bahse konu operasyonel avantajları nedeniyle varlık temelli sukuk ihraç yöntemini tercih ederler (Kaya, Dede ve Karabulut, 2019: 272).

2.2.7.3. Katılım sigortacılığı

Sigorta sektörünün gelişimi için sigorta ürünlerinin çeşitliliğinin artırılması önemli hedefler arasındadır. İnanç ve etik hassasiyeti nedeniyle, sigorta piyasasında sunulan ürünleri yeterli görmeyen ve uygun bulmayan kişilerin varlığı malumdur. Bu çerçevede, sigorta penetrasyonunun artırılması açısından geleneksel ürünlere mesafeli yaklaşan bu kişilere hitap edebilmek ve bu kişilere yönelik ürünler sunabilmek bahse konu ürün çeşitliliğinin önemli bir ayağına karşılık gelmektedir. Bu çerçevede, sigortacılık sektöründe son yıllarda çok daha yoğun bir şekilde tartışılan katılım sigortacılığı, söz konusu finansal kapsayıcılık açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir (Ünsal ve Laçınbala, 2016: 25).

2.2.7.3.1. Sigorta ve katılım sigortacılığı

Sigorta kelimesinin kökeni Latince güvence anlamına gelen “Sicurta” kelimesinden gelmektedir. Sigorta, aynı veya benzer riske maruz kalan kişilerin bir araya gelerek yaşanması muhtemel kayıplara birlikte tedbir almalarıdır. Sigorta, gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olan riskten kaynaklı zararın giderilmesi amacıyla, sigortalıların önceden ödeyecekleri bir bedel (prim) karşılığında güvence altına alınması şeklinde tanımlanabilir (Enver Güvel ve Afitap Güvel, 2004: 23).

İslami Finans Kurumlarının Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI) katılım sigortacılığını;

“İslâmî sigorta (tekafül), belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerinde anlaşmalarıdır” biçiminde tanımlar (AAOIFI, 2012: 523).

AAOIFI açısından katılım sigortacılığının işleyişi aşağıda tarif edilmektedir (AAOIFI, 2012: 523);

- Sigortalılar teberru (bağış) yükümlülüğü kapsamında katkı primi öderler.
- Katkı primleri, ayrı bir tüzel kişiliği ve bağımsız mâlî hukûkî değeri bulunan risk fonuna devredilir.
- Risk gerçekleşirse, sigortalıların tazminat talepleri söz konusu risk fonundan karşılanır.
- Kooperatif yapılanmasına benzer şekilde, risk fonunun yönetim sorumluluğu, sigortalıların kendi aralarından seçecekleri bir kurula devredilir ya da bu fonun yönetimi, teknik anlamda sigorta konusunda uzmanlaşmış, sigorta iş ve işlemlerini takip edecek ve fonun varlıklarını yönetebilecek bir anonim şirket tarafından sağlanır.

2.2.7.3.2. Katılım sigortacılığının türleri

Geleneksel sigorta anlayışında olduğu gibi katılım sigortacılığı da, aile (hayat) ve genel (hayat dışı) katılım sigortacılığı olmak üzere iki temel branşa ayrılır.

Hayat katılım sigortacılığı, sigortalıların sakatlık veya ölüm gibi istenmeyen olaylarla karşılaşması durumunda, onları ve ailelerini finansal anlamda rahatlatmak ve yüklerini hafifletmek ile ilgilenir (IFSB, 2009: 5). Bu çerçevede, aile katılım sigortacılığı,

katılım sigorta şirketinin katılımcılarla uzun dönemli ilişki içinde olmasını ve katılımcıların katılım sigortacılığı sistemine düzenli olarak ödeme yapmalarını gerektirir (IFSB, 2009: 6). Kredi bağlantılı hayat sigortaları, yaşam teminatı sunan hayat sigortası, birikimli veya geri ödemeli hayat sigortaları, evlilik, eğitim ve tehlikeli hastalık hayat sigortaları aile katılım sigortacılığına örnek olarak gösterilebilir.

Genel katılım sigortacılığında sigorta sözleşmeleri, önceden belirlenmiş hasarların oluşması durumunda, bu hasarların karşılıklı dayanışma yoluyla karşılanmasına dayanan, kısa dönemli (genellikle 1 yıllık) sözleşmelerdir. Bu sistem, bireylerin veya tüzel kişilerin her türlü maddi kayıplardan ve doğal afet ile felaketlerden kaynaklı zararlardan korunma ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmıştır (IFSB, 2009: 6). Yangın ve doğal afet sigortaları, trafik sigortası, kasko ve nakliyat sigortaları genel katılım sigortalarına örnek olarak gösterilebilir.

2.2.7.3.3. Sigortaya ilişkin görüşler

Batı dünyasında sigorta çözümlerinin ticari, sosyal ve ekonomik alanda daha fazla konuşulması sonucu, İslam dünyasında da sigortacılığın caizliği konusuyla ilgilenildiği görülmektedir. Sigortanın Şer'i açıdan durumu ilk kez İbn-i Abidin (ö.1836) tarafından etraflıca ele alınmıştır. İbn-i Abidin, sigorta çözümlerinin İslam hukuku açısından uygun olmadığını ifade etmiştir (Prof. M.A. Zerka ve Prof. A.M. Neccar, 2011: 185-189).

İbn-i Abidin'den sonra 19. ve 20. yüzyıllarda, sigortanın uygunluğuna ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılsa da, tüm İslam alimlerinin üzerinde ittifak ettiği bir görüş ortaya çıkmamıştır. Sigortanın uygunluğuna yönelik farklı görüşler üç temel başlık altında toplanabilir (Yılmaz, 2014: 6):⁶

- Hayat ve hayat dışı sigortaların hiçbir çeşidi uygun değildir.
- Hayat sigortası uygun değildir. Hayat dışı sigortaların yaptırılması uygun görülmeyle birlikte, dinen hoş değildir.

⁶ Sigorta ettiren ve sigortacı açısından üç nevi sigorta vardır: sosyal sigortalar, karşılıklı (mütüel, kooperatif) sigorta ve ticari sigorta. İslam alimlerinin ekseriyetinin devletin kontrolünde olan sosyal sigorta ile faiz karışmaması ve genel ahlaka aykırı olmaması kaydıyla karşılıklı sigortayı caiz gördükleri ve teşvik ettikleri ifade edilebilir. Burada yapılan bu sınıflandırma üçüncü tip sigorta olan ticari sigortaya yöneliktir.

- Sigortayı yasaklayan kesin bir nass (ayet veya hadis) olmadığından, faiz karışmaması ve toplumsal ahlak kurallarına aykırılık teşkil etmememesi koşuluyla hayat ve hayat dışı sigortanın tüm çeşitleri uygundur.

Özünde yardımlaşma ve dayanışma olan katılım sigortacılığının benzerleri, Selçuklular döneminde esnaf ve tüccarın oluşturduğu “âhilik” adı verilen esnaf birlikleri ile derbent teşkilatlanmasında, yine Osmanlılarda loncâ teşkilatlarının kurduğu esnaflar arası yardımlaşmayı sağlayan teâvün sandıklarında görülebilmektedir (Gürbüz, 2017: 9).

2.2.7.3.4. Katılım sigortacılığının temel ilkeleri

ABD’den Avustralya’ya kadar çok geniş bir coğrafyada karşılığı olan katılım finans ve katılım sigortacılığı pratiği; mezhepsel, kültürel veya siyasi farklılıklar temelinde farklı ülkelerde farklı uygulama ve prosedürlere tabidir. Aşağıda ayrıntılandırılan katılım sigortacılığı temel ilkeleri ile katılım sigortacılığı sisteminin işleyişi ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Türkiye’deki meri mevzuat olan Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmeliğe göre, faizsizlik prensibine uyulması, haram kılınan faaliyetlerin sigortalanmaması ve danışma komitesi, katılım uyum birimi gibi mekanizmaların kurulması katılım sigortacılığı faaliyeti açısından yeterli görülmektedir.

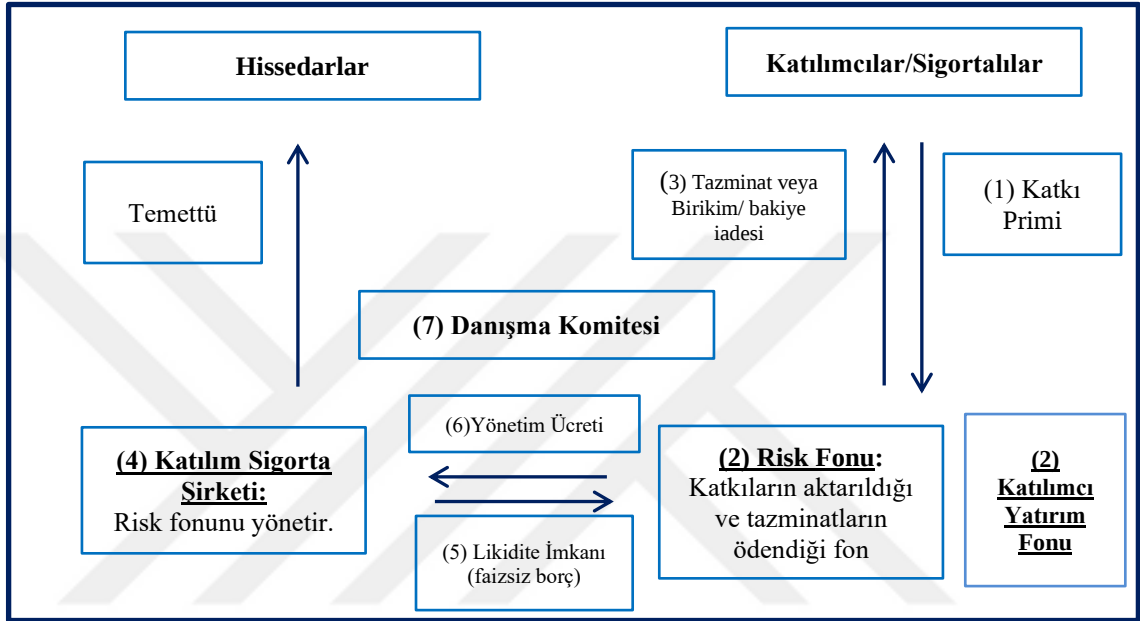
Söz konusu uygulama farklılıklara rağmen uluslararası kuruluşların (IFSB, AAOIFI) yol gösterici prensiplerine ve uygulama örneklerine bakıldığında bazı temel prensiplerden bahsetmek mümkündür. Bu bölümde, Türkiye’deki katılım sigortacılığı mevzuatında yer alan hükümlerden ziyade, söz konusu uluslararası kuruluşların işaret ettiği uygulamalar esas alınmıştır. Bu husus, Türkiye’deki meri mevzuatın tartışmalı olduğu anlamına gelmeyip, uluslararası kuruluşların tavsiye ettiği sistemlerin daha çok İslami sigortacılığın tekafül uygulamalarına yönelik olması ile ilgilidir. Bu çerçevede, IFSB, AAOIFI prensipleri dikkate alındığında, katılım sigortacılığının beş temel prensibi aşağıdaki gibi sıralanabilir (IFSB, 2009: 5);

- Risk transferinin değil risk paylaşımının esas alınması
- Katkı primlerinin bağış hükmünde alınması
- Risk fonu ile sermayedarların fonunun ayrıştırılması

- Şirket tarafından likidite imkanının (karz-ı hasen) sunulması
- Katılım finans prensiplerine Uygunluk

2.2.7.3.5. Katılım sigorta sisteminin işleyiş mekanizması

Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma esasına dayanan katılım sigortacılığının işleyiş mekanizması aşağıdaki Şekil’de gösterilmektedir.

Tablo 2.11. Katılım Sigortacılığı Sisteminin İşleyişi

Kaynak: Yılmaz, 2014; 10-14

(1) **Katkı primi**, katılımcıların risk fonu yararına ve hasar taleplerinin karşılanması amacıyla ödedikleri tutardır.

(2) **Risk fonu**, katılımcıların katkı primi ödemeleri ile oluşturulan fondur. Tazminat veya birikim ödemeleri ile diğer tüm yasal yükümlükler bu fondan karşılanır.

(3) **Bakiye iadesi**, genel olarak, katılımcılar tarafından ödenen primler ile oluşan risk fonu, dönem içindeki tazminat ve birikim ödemeleri ile diğer masrafları ödedikten sonra geriye bir tutar kalırsa bu tutara “bakiye” denir.

Konvansiyonel sigortacılıkta şirketin karı olan bu tutar, tekafül uygulamaları çerçevesinde katılımcılara iade edilir. Söz konusu bakiyenin dönem sonunda katılımcılara iade edilmesi ise, “bakiye iadesi” olarak adlandırılır. Şirketler, söz konusu bakiyeyi katılımcılara dağıtılıp dağıtılmayacağına karar verirken, risk fonunun sürdürülebilirliği ile şirketin yeterli sermaye koşullarını dikkate alırlar.

(4) **Katılım sigorta şirketi**, katılımcıların ödediği katkı primi karşılığında oluşturukları risk fonunun yönetimi çerçevesinde, tazminat veya birikim ödemelerini yapan ve sigortayla ilgili diğer tüm iş ve işlemleri gerçekleştiren şirkettir.

(5) **Likidite imkanı (karz-ı hasen)**, tekafül uygulamaları gereği, risk fonunun açık vermesi durumunda, şirket, yaşanan açığı likidite imkanı ile kapatır. Şirket tarafından likidite imkanı kapsamında risk fonuna bir aktarım yapılırsa ve risk fonunda ilerleyen dönemlerde pozitif bir bakiye oluşursa, likidite imkanı kapsamında yapılan ödeme, fonda oluşan pozitif bakiyeden karşılanabilir.

(6) **Yönetim ücreti**, katılım sigorta şirketi, düzenlenen her bir poliçe kapsamında maktu veya nisbi oranda bir yönetim ücreti alır. Ayrıca, her bir poliçeden alınacak söz konusu maktu tutarın veya nisbi oranın, tekafül prensipleri gereği, sözleşme öncesinde belirli olması ve sigortalılara sözleşme tanzim aşamasında belirtilmesi gerekmektedir.

Son olarak, tekafül prensiplerine ve uygulamalarına bakıldığında şirketin her bir poliçeden alacağı yönetim ücreti, şirketin benimsediği yönetim modeline (vekalet modeli, mudarebe modeli, hibrit model vb.) bağlı olarak değişmektedir.

(7) **Danışma komitesi**, danışma komitesi, sigorta şirketinin iş ve işlemlerinin katılım finans prensiplerine uygunluğunun sağlanmasından ve takibinden sorumludur.

2.2.7.3.6. Katılım sigortacılığı ile geleneksel sigortanın farkları

Katılım sigortacılığı (tekafül), konvansiyonel sigortacılık ile birçok ortak noktayı bünyesinde barındırmakla beraber, bazı temel noktalarda konvansiyonel sigorta anlayışından ayrılmaktadır. Ortak noktalar açısından, “sigortalanabilir menfaat”, “azami iyi niyet”, “tazminat”, “halefiyet”, “hasara katılım” ve “yakın neden”den oluşan temel sigortacılık ilkeleri katılım sigortacılığı uygulamasında da yer almaktadır (Yılmaz, 2014: 12; Anwar: 1994).

Aşağıdaki Tablo’da ise, katılım sigortacılığı (tekafül) ile geleneksel sigortanın temel farkları özet olarak sunulmuştur;

Katılım sigortacılığı	Geleneksel sigorta
Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı esas alır.	Ticari amaçlar ön plandadır.
Risk paylaşımı esastır.	Risk transferi esastır.
Katılımcıların ödediği katkı primleri katılımcıların tazminat ve/veya birikim ödemeleri için risk fonuna aktarılır.	Risk fonuna benzer ayrı bir fon takibi yoktur.
Katkı primlerinden oluşan risk fonunun sahipliği katılımcılara aittir. Şirket sadece, katkı primlerinden ve/veya fonun yönetiminden yönetim ücreti alır.	Primler şirkete ait olur.
Risk fonu ile sermayedarların hesapları ayrı olarak yönetilir.	Böyle bir ayırım söz konusu değildir.
Risk fonunun açık vermesi durumunda likidite imkanı çerçevesinde, şirket risk fonuna faizsiz borç verir.	Açık durumunda, sigorta şirketi riskleri üstlenir.
Risk fonunda pozitif bakiye olması durumunda, belirli esaslar çerçevesinde, katılımcılara bu fazla tutar iade edilir.	Bütün fazlalıklar şirketin karıdır.
Katılım sigorta şirketlerinin, katılım reasürans şirketleri ile çalışması esastır.	Şirketler her türlü reasürans şirketi ile çalışabilir.
Mevcut yasaların yanı sıra, katılım finans ilke ve esaslara da tabidirler.	Mevcut yasalara tabidirler.
Şirket faaliyetlerinin katılım finans ilke ve esaslara uygunluğunun takibi açısından danışma komitelerinin varlığı gerekir.	Danışma komitelerine ihtiyaç duyulmaz.
Risk fonundaki ve katılımcı yatırım fonundaki tutarların katılım finans ilkelerine uygun araçlarda değerlendirilmesi şarttır.	Yatırımların değerlendirilmesinde böyle bir zorunluluk yoktur.

Tablo 2.12. Katılım Sigortacılığı İle Geleneksel Sigortanın Temel Farkları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.7.3.7. Reasürans, retrosesyon ve katılım reasüransı

Sanayileşme ve katastrofik risklerin artmasıyla birlikte sigorta şirketleri daha büyük riskler için teminat vermeye başlamış, ancak bu risklerin tümünü tek başına taşımaya pek çok sigorta şirketinin kapasitesi yetmemiştir. Hatta, bu riskleri karşılamaya bölgesel sigorta piyasalarının toplam gücünün de yetmeyeceği söylenebilir. Bu aşamada reasürans, sigorta şirketlerine ihtiyaç duydukları korumayı sağlamak için devreye girmiştir. Reasürans, en kısa ve öz tanımları ile “sigortacının sigortalanması” veya “sigortacının yüklenmiş olduğu riskin sigortalanması”dır (Keleş; 2007; 4).

Reasürans, sigorta şirketlerinin kabul ettikleri riskleri sigortalamaları, yani teminat veren sigortacının üzerindeki sorumluluğun bir kısmını ya da tamamını belirli bir oranda reasüröre devretmesi işlemidir. Reasüransın en önemli fonksiyonu olan risk transferi, sigorta şirketlerinin (sedan) kendi yazdıkları her bir işi ya da bu işlerin bir bölümünü reasüröre devretmesi ile gerçekleşir (Keleş; 2007; 4).

Reasürör, sigortacının sorumluluğunu paylaştığı bazı yüksek riskli işlerde, almış olduğu yükümlülüğün kapasitesini aşması halinde retrosesyona başvurabilir. Retrosesyon, reasürans yolu ile devir alınan sorumluluğun reasürörce kısmen veya tamamen başka bir şirkete devredilmesi işlemidir (Nomer ve Yunak, 2003, 7).

Katılım finans ilkeleri uyarınca, katılım sigorta şirketlerinin reasürans kullanımı mümkün olmamaktadır. Ancak, katılım finans esaslarına uygun reasürans uygulaması olarak açıklanabilecek katılım reasürans (retekafül) ile katılım sigorta şirketlerinin risk fonunda yer alan riskleri, fona daha fazla risk kabul etmek ve fondaki mevcut riskleri yaymak için retekafül adındaki yapıya devredebilmesi mümkün olmaktadır (Akoob 2009: 143).

Katılım reasürans uygulaması pratik anlamda katılım sigortacılığı uygulamasının bir türevi konumundadır. Buna göre, katılım reasürörü, katılım sigorta şirketlerinin risk fonlarından oluşan riskleri yönetmekte ve bunun karşılığında bir ücret almaktadır (Mahbob 2013: 175).

Katılım reasürör firması, risk fonunu ve sermayedarlarının fonunu ayrı yönetmekle ve risk fonunda oluşabilecek kısa dönemli açıkları vermesi durumunda karz-ı hasen sağlamakla mükelleftir. Bu işlemlerin katılım finans ilkelerine uygunluğunu da danışma komitesi denetler. Söz konusu uygulama ancak bir katılım sigorta şirketi ile katılım reasürans firması arasında gerçekleştirilebilecek olup, retekafül şirketlerinin

geleneksel sigortacılık yapan şirketlerin risklerini kabul etmeleri mümkün olmamaktadır (Mahbob 2013: 175).

Geleneksel reasürans uygulamasına benzer olarak katılım reasürörleri, daha fazla risk kabul edebilmek ve mevcut risklerini dağıtmak maksadıyla retrosesyon uygulamasının benzeri olarak “retrotekafül” uygulaması da yapabilmektedir.

2.3. Katılım Finansında Kamu Müdahalesinin Önemi

Devletlerin ekonomiye müdahale nedenleri ve araçları yukarıda açıklanmıştır. Devletlerin finans sektörüne müdahale nedenleri arasında piyasa başarısızlıkları ön plana çıkmaktadır. Asimetrik bilgi, piyasa başarısızlıkları arasında katılım finans sektörüne müdahale açısından özel bir konuma sahiptir.

Ters seçim problemine katılım finans çerçevesinde bakıldığında, ters seçim sorunun katılım bankacılarının müşareke ve mudarebe gibi kar-zarar ortaklıkları yerine murabaha ve icare gibi borç temelli finansmanı esas alan fon kullandırma yöntemlerini tercih etmelerinin teorik altyapısını oluşturduğu görülmektedir. Zira yapılanmaları gereği mevduat bankalarına benzer bir organizasyona sahip olan katılım bankaları, müşareke ve müdarebe ortaklığı teklifi ile kendilerine iletilen projelerden hangisinin limon (verimsiz yatırım), hangisinin çilek (verimli yatırım) olduğunu ayırt edebilecek altyapıya ve risk iştahına sahip değildirler. Bu riski almak yerine satışa konu malın ipotek edildiği ve belirli güvenceler altında ters seçim probleminin azaltıldığı murabaha işlemi daha yatırım yapılabilir görülmektedir.

Ahlaki tehlikenin çözümü açısından gözetleme ve kısıtlayıcı hükümlerin uygulanması gerekmektedir. Kredi veren kuruluş, kredi alan tarafın iş ve işlemlerini, aralarındaki borç sözleşmesinde yer alan kısıtlayıcı hükümler üzerinden düzenleyebilir. Bu durumda verilen kredi, kredi veren kuruluşun taleplerine uygun bir şekilde kullandırılmış olur. Borç alan tarafın sözleşmedeki hükümlere uygun hareket edip etmediği borç veren kuruluşça yakından takip edilir. Kısıtlayıcı bu hükümlere uyulmadığı durumda ise yaptırım uygulanabilir (Şen, 2006: 12).

Sonuçta, devletin müşareke gibi kar-zarar ortaklıklarının uygulanmasında ahlaki tehlike sorununu ortadan kaldıracak altyapıları kurmadan, katılım bankalarının kar-zarar ortaklıklarına dayanan projelerine ağırlık vermeleri pek mümkün görülmemektedir.

Katılım bankalarının risk paylaşımı temelinde kar-zarar ortaklığına dayalı müşareke ve mudarebe işlemlerine yönelmemelerinin arkasındaki nedenler arasında ters seçim sorunu da yer almaktadır. Ancak, belirtildiği üzere, katılım bankaları hangi projenin verimli, hangi projenin verimsiz olacağını tam olarak ayırt etseler bile, projenin uygulama aşamasında da bazı ahlaki tehlike temelli sorunlarla karşılaşabilirler.

Katılım bankalarının, fonlayacağı proje sahiplerinin hangi dürtü ile hangi iş ve işlemlere yöneleceklerini takip edebilecekleri bir altyapıları mevcut değildir. Reel ekonomide, tekstil üretiminden inşaate kadar birçok farklı alanda fon taleplerinin gelmesi mümkündür. Bu projelerin hepsinin sektörel kurallara uygun yönetildiğini ve basiretli tacir çerçevesinde hareket edildiğini takip etmek, mevduat bankası gibi hareket eden bir yapıda mümkün görülmemektedir.

Ahlaki tehlikenin bir örneği olan asil-vekil sorunu da katılım bankalarının kar-zarar ortaklıklarına uzak durmalarının temel argümanlarından biridir. Bu örnekte, katılım bankalarına fon yatıran ve piyasa koşullarında makul kar payı bekleyen katılım hesap sahipleri gerçek “asil”dir. “Vekil” ise katılım bankalarının proje teklifinin yatırım yapılabilir olarak değerlendirildiği girişimci kişi (mudarib) veya şirkettir (müşarik).

Vekilin proje yönetiminde beklenen ihtimamı göstermemesi veya riskli davranışları sonucu projeden arzu edilen sonucun alınamaması durumunda, katılım bankaları katılma hesabı sahiplerine karşı sorumlu olacaklardır. Her ne kadar katılım finans ilkeleri gereği önceden taahhüt edilmiş sabit bir kar payı olmasa da, zararın oluşması veya piyasa koşullarının çok altında bir kar elde edilmesi durumunda, katılma hesap sahiplerinin katılım bankalarına karşı mesafeli tutum sergilemelerine neden olabilir.

Katılım bankalarının vekili izleyecek ve denetleyecek yapılanmaya sahip olamadığı da dikkate alınarak, tüm bu gerekçelerle katılım bankaları kar-zarar ortaklığı projelerine mesafeli durmaya devam etmektedirler. Farklı bir yapılanma ve öneri olmadığı sürece de bu tercihin farklılaşmasını sağlayacak bir husus görülmemektedir.

Özetle, piyasa başarısızlıklarından biri olan asimetrik bilgi sorunu, en temel haliyle piyasa oyuncularının yapılacak işlemle ilgili sahip oldukları bilgilerinin farklı olmasıdır. Bilgi asimetrisinin sonucu olarak piyasa oyuncuları yapmayı düşündükleri işlemi yapmama (ters seçim), kendilerine ait olmayan kaynakları özenli kullanmama (ahlaki tehlike) veya kendilerine verilen yetkileri yetki verenin isteklerine uygun

olmayan şekilde kullanarak (asil-vekalet sorunu) piyasanın etkinlikten uzaklaşmasına yol açarlar (Kuşgözoğlu, 2010: 1).

Devletlerin kamusal müdahale nedenleri arasında bir diğer temel gerekçenin makro ekonomik hedeflere ulaşmak ve ülkenin ihtiyaç duyduğu kalkınma hamlesini gerçekleştirmek olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu kalkınma hamlesi açısından yurtiçi tasarrufların önemi bilinmektedir. Zira bugünün tasarrufu, yarının yatırımı ve geleceğin kalkınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma açısından toplumdaki tüm kesimlerin bireysel talep ve hassasiyetleri dikkate alınarak, yastık altı tasarrufların finansal sistem üzerinden reel ekonomiye kazandırılması elzemdir.

Katılım finansının ülkemizde gelişimi sayesinde, geleneksel finansal erişim kanallarının yanında, alternatif erişim kanallarının ve birikim düzeyinin artması, finansal ve ekonomik kırılganlıkları azaltacak ve finansal kapsayıcılığı artıracaktır (TKBB, 2013). Ayrıca, ülkemizde, katılım finans alternatifinin gelişimi, faizsizlik prensibi gereği, geleneksel finans sistemine mesafeli yaklaşan kişi veya kurumların birikimlerinin finansal sistem üzerinden ekonomiye akmasını sağlayarak reel üretimde ihtiyaç duyulan kaynağın oluşmasına da katkı sunmaktadır. Geleneksel bankaların ikna edemediği, geleneksel finans ürünlerine mesafeli yaklaşan kişi ve kurumların birikiminin reel ekonomiye kazandırılması hususunda, katılım bankalarının mali aracılık misyonunun ve kaynaşmayı sağlama potansiyelinin çok daha güçlü olduğu söylenebilir (IMF, 2017).

Katılım bankaları, Müslüman toplumlarda finansal işlemlerde faize gerek duyulmadan ihtiyaçları karşılayabilen finansal kuruluşlardır. Faizsiz finans sistemi aynı zamanda sermaye birikimi yetersiz olan gelişmekte olan ülkelere yeni kaynak imkânları sunmaktadır. Bu özellikleri ile katılım bankaları gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli rol almaktadır (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 386). Öte yandan, kâr paylaşımı esasına dayanan kira sertifikası işlemleri ve kar-zarar ortaklığına dayanan yatırım projeleri ile alt yapı, otomobil ve diğer sektörlerdeki finansman sorununun çözümü de mümkündür (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 401).

Bugünün dünyasında finansal sisteminden kaynak sağlayamayan herhangi bir reel sektör aktörünün faaliyetlerine devam edebilmesi neredeyse imkansızdır. Ülkemizde bu misyonu büyük ölçüde ticari bankalar sağlamaktadır. Bankalar özü itibarıyla,

topladıkları kısa vadeli mevduatlar üzerinden oluşturdıkları kaynaklar ile uzun vadeli kredileri finanse etmeye çalışmaktadırlar. Katılım bankaları, katılım finansın özünü oluşturan ortaklık temelli finansman ve risk paylaşımı ilkelerine uygun bankacılık faaliyetleri yürütmeleri durumunda, söz konusu vade uyumsuzluğundan kaynaklı sorunlara yönelik önemli bir çözüm sunacakları kabul edilir. Zira katılım finans ilkeleri gereği, katılım bankaları, konvansiyonel bankalardan farklı olarak, önceden miktarı belli olmayan sabit getiri (faiz) yerine, süresi ne olursa olsun, ortaklık sonucu oluşacak kâr ve zararın paylaşımı esasına göre elde edilen kaynaklara dayalı olan finansman sistemini benimsemektedirler (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 401).

Tam istihdamın sağlanması açısından katılım ekonomisinin muhtemel katkısı da yadsınamaz. Katılım ekonomisi sayesinde atıl fonların reel ekonomiye kazandırılması, üretim düzeyini artıracak ve fiili GSYH'nın potansiyel GSYH'ya yaklaşmasını sağlayacaktır.

Katılım finansın gelişimi, ülkedeki fiyat istikrarının sağlanmasında, dolayısıyla enflasyonun kontrol altında tutulmasında da önemli rol oynamaktadır. Enflasyonun iki nedenden kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Birincisi ekonomideki arza göre yüksek düzeyli talep miktarı, ikincisi ise taleple kıyaslandığında arzın düşük kalmasıdır. Özellikle ortaklık temelli katılım finansın gelişimi sayesinde ekonominin arz tarafının gelişimi mümkündür. Yurtiçi atıl fonların kar-zarar ortaklığı üzerinden yatırımlara yönlendirilmesi, ekonomideki üretim düzeyinin artmasını tetikleyecektir. Toplam arz eğrisini sağa kaydıracak böyle bir hareketin fiyatlar genel düzeyi üzerinde aşağı yönlü bir etkisi kaçınılmazdır.

Türkiye gibi uzun dönemli hafızasında enflasyon sorununu canlı olarak yaşayan bir ülkede, katılım finans hassasiyetlerini dikkate alacak şekilde atıl fonları üretime yönlendirecek bir altyapının kurulması, sadece tam istihdam düzeyine değil aynı zamanda fiyat istikrarına da hizmet edecektir. Zira iktisat teorisinden bilindiği üzere, bir ülkede talep yönlü politikalar açısından bakıldığında, fiyat istikrarı ile tam istihdam arasındaki ters yönlü ilişki, arz yönlü genişletici politikalar üzerinde işlememektedir. Ekonomideki üretim kapasitesinin yani potansiyel hasılanın atıl fonlarla birlikte üretime kazandırılması sayesinde bir yandan üretim düzeyi artarken bir yandan fiyatlar genel düzeyi azalacaktır.

Katılım finansı, bir ülkede gelirin daha adaletli bir şekilde dağılmasına da hizmet eder. Faizin temel kaldıraç olarak kabul edildiği kapitalist sistemlerde, devletin ikincil gelir dağılımını sağlamak için ekonomiye vergi, teşvik gibi maliye politikaları ile müdahale etmediği durumda, gelir dağılımındaki adaletsizliği ifade eden gini katsayısının hızla yükseldiği görülmektedir. Zaten bu husus sosyal demokrasi anlayışının iktisadi bacağına oluşturacak şekilde, özellikle 20 inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Katılım finans anlayışında ise faiz ekonomik aktivite açısından temel bir referans olarak kabul edilmediğinden ve ticari faaliyetin temeli kar-zarar ortaklığına dayandığından reel ekonomiye yapılan her katkı bir taraftan istihdama da destek sunması nedeniyle hem ekonominin büyümesine hem de kişilerin istihdam edilerek belirli bir gelir elde etmelerine olanak sağlamaktadır.

Kısaca, ikincil gelir dağılımı mantığıyla geleneksel ekonomi yönetimi anlayışında kişilerin işsiz kaldıkları dönem için kendilerine bir miktar ödeme yapılması söz konusu iken, katılım ekonomisinde ise sorun kökten çözülmekte, ekonomi reel faaliyete bağlı olması gerektiğinden işsizlere iş sağlanmaktadır.

Katılım finans ilkelerinin kar-zarar ortaklığı başta olmak üzere, tüm unsurlarının sahada hissedildiği bir durumda, ekonomide atıl fonların reel ekonomiye akması, istihdamın ve üretimin artması kaçınılmazdır. Bu ise, faizin gelir dağılımında adaletin bozulmasında etkili olduğu geleneksel ekonomilerine göre, katılım ekonomilerinin gelir dağılımıyla mücadelede daha başarılı olmasını sağlar.

3. KATILIM FİNANSININ TARİHÇESİ İLE DÜNYADA KATILIM FİNANSININ BÜYÜKLÜĞÜ

3.1. Katılım Finansının Tarihçesi

1950'lerle birlikte faizsizlik prensibine dayalı katılım finans farkındalığı yaygınlaşmaya başlamıştır (Çürük, 2013: 5; Shanmugam and Zahara, 2009: 3). 1970'lerde yaşanan petrol şokları sonrası petrol fiyatlarındaki artış, petrol ihraç eden İslam ülkelerinin önemli düzeyde cari ve bütçe fazlası vermesine neden olmuştur. Petrol zengini İslam ülkelerinin bütçelerinde ve cari dengelerinde yaşanan bu fazlalar, katılım finansının hızla büyümesini tetiklemiştir. Aynı şekilde, benzer dönemlere denk gelen, İslami değerlere yakın sosyal, politik ve ekonomik sistem arzusu, yapısal reform ihtiyacı, finansal sistemlerin daha liberal hale gelmesi, özelleştirmelerin yaygınlaşması, finansal pazarların yakınlaşması gibi diğer tamalayıcı etmenler de katılım finansının gelişimine destek olmuştur (Çürük, 2013:5 Zamir Iqbal, 1997: 42).

1975-1990 dönemi, katılım finans uygulamaları açısından kritik bir dönemdir. Bu dönemde teorik ve pratik düzeyde gelişim gösteren katılım finans uygulamaları, geleneksel finansın yanında alternatif bir finansal sistem olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde bu dönemde, katılım finans prensipleriyle uyumlu birçok ürün geliştirilmiştir (Çürük, 2013: 79). Kral Abdul Aziz Üniversitesi'nin 1976'da Mekke'de düzenlediği Uluslararası İslam Ekonomileri Konferansında, ilk kez İslam hukuku teorisyenleri ile profesyonel ekonomistler bir araya gelmiştir. Bu konferansta katılım finans teorisi açısından anlamlı bir literatür altyapısı oluşturulmuştur (Çürük, 2013: 80; IRTI, 1993: 19).

1990'lara gelindiğinde ise katılım finans sistemi artık belirli bir büyüklüğe ulaşmış ve bu sistemin düzenlenmesi ihtiyacı hasıl olmuştur. 1990'larda yaşanan gelişmeler, devletlerden ziyade özel sektörden kaynaklı olmuştur. Katılım bankacılığını tamamlayıcı nitelikte katılım sigortacılığı ile katılım sermaye fonlarının finans piyasalarına girişi, Dow Jones ve Financial Times katılım endekslerinin oluşumu da yine bu dönemdedir. Katılım finans ürünlerine yönelik artan ilgi, halihazırda geleneksel bankaların kendi müşterilerine yönelik katılım finans ürünleri sunmasına ve dolayısıyla aynı yıllarda pencere bankacılık sisteminin de başlamasına yol açmıştır (Çekin, 2018: 16).

2000’li yıllarda, belirli uluslararası organizasyonların, katılım finans modelinin altyapısının oluşturulması ve sağlam bir alternatif finansal model sunması açısından önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Bu uluslararası organizasyonlar arasında, İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI – 2001), Uluslararası İslami Finansal Piyasalar (IIFM – 2002), İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB – 2002), Uluslararası İslami Derecelendirme Ajansı (IIRA – 2005) ve İslami Finans Kurumları için Uluslararası Arbitraj ve Uzlaşma Merkezi (IICRA – 2005) yer almaktadır (Çekin, 2018: 17). Aşağıdaki bölümde katılım finans alanları çerçevesinde, katılım finansın tarihi gelişim süreçleri anlatılacaktır.

3.1.1. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

İlk katılım finans teşebbüsleri Mısır’da katılım bankacılığı kapsamında atılmış, 1963 yılında kooperatif bankacılığı olarak adlandırılabilen Mit Gharm Bankası ile Kahire’de yatırım bankası hüviyetinde olan Nasır Sosyal Bankası kurulmuştur. Ancak o dönemdeki siyasi otoritenin yerel ve dini girişimlere yönelik mesafeli duruşu, bankanın 1968 yılında faaliyetlerini sonlandırmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2014: 5).

Mısır’daki ilk katılım bankacılığı tecrübesi sadece kısa bir dönem faaliyette bulunmuş olsa da, bu deneme diğer Müslüman ülkeler açısından yol gösterici olmuştur. Bu tecrübeden hareketle, 1970’li ve 80’li yıllarda Pakistan, İran, Türkiye, Sudan, Körfez ülkeleri, Malezya ve Bangladeş gibi ülkelerde katılım bankacılığı uygulamaları denenmeye başlanmıştır. Bu ilk denemeleri cesaretlendiren bir diğer gelişme ise, 1975 yılında Suudi Arabistan’ın başkenti Cidde’de İslam Kalkınma Bankası’nın kurulmasıdır. Bu banka, üye ülkelere fon desteği sağlarken İslami ilkelere uygun hareket etmektedir. Bu fon desteğinin yanında, katılım finansın gelişimi ve teorik altyapısı açısından kritik önemi olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerini de desteklemektedir (Çekin, 2018: 15). Aynı yıl ilk özel katılım bankası olan Dubai Katılım Bankası kurulmuştur (Frenz ve Soualhi, 2010). İslam Kalkınma Bankası ve Dubai Kalkınma Bankası 1970’li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan artışlar sonucu oluşan petrol kaynaklı gelirlerden faydalanmayı hedeflemişlerdir (Gedikli ve Erdoğan, 2016: 212).

3.1.2. Katılım Sermaye Piyasalarının Tarihi Gelişimi

Katılım sermaye piyasasına ilişkin en önemli gelişmeler arasında 1978 yılında Sudan'da gerçekleştirilen ilk sukuk ihracı (Çürük, 2007) ile 1983 yılında Bank Islam Malaysia Bhd. tarafından ihraç edilen katılım hisse senetleri sayılabilir. Malezya Menkul Kıymetler Komisyonu'nun 1997'de oluşturduğu katılım hisse senetleri, katılım sermaye piyasaları açısından önemli bir diğer gelişmedir.

1990'lara kadar etik ve dini gerekçelerle Müslüman toplumların bir çoğu hisse senedi piyasalarına yatırım yapma konusunda mesafeli yaklaşmışlardır. Bu noktada, 1992 yılında Cidde'de toplanan İslam Fıkıh Akademisi'nin 7. Toplantısının önemli bir kırılma olduğu ifade edilebilir. Bu toplantıda hisse senetlerinin özü itibariyle, kar ve zarara katılması nedeniyle, prensip olarak Şer'i açıdan uygun olduğu, ancak hisse senedi ihraç eden firmanın ticari faaliyet ve şirket amaçlarının meşru olmasının bu uygunluk açısından ön koşul olduğu belirtilmiştir. İslam Fıkıh Akademisi'nde alınan bu karar sonrası, özellikle petrol zengini ülkelerdeki yatırımcıların katılım hisse senetlerine ve katılım fonlarına yönelik ilgileri artmıştır (Hussein, 2004: 21-22). Artan bu ilgi sonucunda, katılım hisse senetlerine yönelik ürün geliştirme çabaları hızlanmış ve 90'ların sonlarına doğru katılım endeksleri yatırımcılara sunulmuştur (Yıldız, 2016).

ilk olarak Nisan 1998'de Katılım endeksleri, tüm dünya genelinde halka açık katılım finans kriterlerine uygun en büyük 150 firmanın finansal sonuçlarının takip edildiği DMI 150 (Dar al Mal al-Islami) Endeksi ile başlamıştır. Akabinde, aynı yıl içerisinde katılım finans ilkelerine uygun 500 firmanın performansının takip edildiği SAMI (Socially Aware Muslim Index) Endeksi oluşturulmuştur (Yıldız, 2016; El Khamlichi vd., 2014).

İlk kurulan bu endekslerin ardından Müslüman olmayan yatırımcıların da katılım hisse senetlerine rağbet göstermesi ile birlikte büyük endeks kurucular, Financial Times Stock Exchange (FTSE) Grup ve Dow Jones katılım hisse senedi endekslerini oluşturmuşlardır. Dow Jones'un kurduğu Dow Jones Islamic Market Index, 34 ülkeden katılım finans prensiplerine uygun hisse senetlerini içerecek şekilde Şubat 1999'dan itibaren; FTSE'nin kurduğu ve 29 ülkeden katılım ilkeleri ile uyumlu hisse senetlerini içeren FTSE Global Islamic Index Series (GIIS) London Stock Exchange'de Ekim 1999'dan itibaren hesaplanmaya başlamıştır (Yıldız, 2016; Hussein, 2004). Diğer büyük katılım endeksleri arasında, içerisinde 70 ülkeden hisse

senedi barındıran ve Aralık 2006'den beri hesaplanan S&P Shariah Index Series, aynı şekilde içerisinde 70 ülkeden katılım finans ilkelerine uygun hisse senetleri ile oluşturulan ve Mart 2007'de hesaplanmaya başlanan MSCI Global Islamic Index ile Avrupa'daki firmaların hisse senetlerini içeren Stoxx Europe Islamic Index sayılabilir (Yıldız, 2016).

Katılım sermaye piyasalarının önemli bir ayağı olan katılım fonlarının tarihçesine bakıldığında ise, ilk katılım fonunun, Hindistan'daki camilerin finansman ihtiyacına yönelik Haziran 1986'da oluşturulan Kuzey Amerika İslami Vakfı olduğu görülecektir. Bu dönemde katılım fonlarına yönelik bir diğer önemli gelişme, Dallah Albaraka Grup'un 1987 yılında, katılım yatırım fonları oluşturmak için şirket kurmasıdır (Çürük, 2013:101; Mansur Mannan and Credit Suisse, 2008:115).

Sukuk tarihçesine bakıldığında, dünyada İlk sukuk ihraçlarının 1978 yılında Sudan'da ve 1983 yılında Malezya'da gerçekleştirilen sukuk ihraçları olduğu belirtilebilir (Wilson, 2008:175). Ancak söz konusu sukukların ikincil piyasada işlem görmesi uygun görülmemiştir (Tok, 2009:14). Malezya'nın ardından Kuveyt Merkez Bankası, mudarebe usulünde sukuk ihraç etmiştir (Altaş, 2008:69). Bu gelişmelerden sonra ikincil piyasada işlem gören ilk sukuk ise 1990 yılında Malezya'da faaliyet gösteren Shell MDS tarafından, 125 milyon Malezya Ringiti (yaklaşık 30 milyon USD) değerinde ihraç edilmiştir (IIFM, 2011:3). 2000'li yıllarla birlikte özel sektör tarafından ihraç edilen sukuklara ilave olarak, devletlerin de sukuk ihraçlarına başladıkları görülmektedir. 2002 yılında Malezya devleti tarafından ihraç edilen ilk devlet sukuk ihracının akabinde, tüm dünyada devletlerin yoğun bir şekilde sukuk ihraç etmeye başladıkları ve devlet ihraçlarının da etkisiyle sukuk piyasasının günden güne geliştiği görülmektedir (Khan vd., 2015: 3).

Sukuk özellikle 2000'li yılların başından itibaren dünyada çok daha popüler hale gelmesine karşın, sukuk ihraçlarının geleneksel muadilleri gibi 2008 küresel finansal krizden etkilenmesi, ayrıca 2000'li yıllarda teorisyenler arasında mevcut sukuk uygulamalarının meşruiyeti hakkında yapılan tartışmalar ile bazı teorisyenler tarafından sukuk uygulamalarının yüzde 85'inin faizsizlik kuralına uygun olmadığına yönelik tespitler sonucunda, sukuka yönelik bakış etkilenmiş ve sukukun, katılım finans ilkelerine göre tekrar gözden geçirilme ihtiyacı dile getirilmiştir (Aslan, 2012: 62; Muhammed ve Radzi, 2011). Bunun bir sonucu olarak da AAOIFI 2008'de sukuk ile ilgili yeni standartlar oluşturulmuştur (AAOIFI, 2008). Bu arayışın bir

sonucu olarak, IFSB tarafından 2009 yılında sukuk için sermaye yeterliliğine yönelik standartlar yayınlamıştır (IFSB, 2009). Uluslararası kuruluşlar ile devletlerin tüm benzer düzenlemeleri ile sukukun katılım alt yapısının güçlendirilmesi ve sukuka yönelik uluslararası standart getirilmesi hedeflenmiştir (Aslan; 2012: 63).

3.1.3. Katılım Sigortacılığının Tarihi Gelişimi

Dünya’da ilk katılım sigorta şirketi 1979 yılında Sudan’da kurulmuştur. Dünya’da katılım sigortacılığını günümüzdeki şekliyle başlatan ilk girişim ise Malezya’da 1984 yılında Tekâfûl Yasası’nın çıkarılmasının akabinde, 1985 yılında Syarikat Takaful Malaysia adlı şirketin kurulmasıdır (Milliman, 2012: 28).

1981’de Almanya’da düzenlenen İslam Bankaları ve Ekonomik İşbirliği Uluslararası Stratejileri Sempozyumu’nda, katılım finans değer zincirinin tamamlayıcısı olarak katılım sigortacılığının da katılım finans ekosisteminde yer alması fikri ele alınmıştır. Bu sempozyum sonrası, 1985 yılında toplanan İslam Hukuku Akademisi’ne bağlı Konsey’in katılım sigortacılığı sisteminin İslam’a uygun olduğuna yönelik kararı sonrası, katılım sigortacılığı İslam ülkelerinde uygulama alanı bulmaya başlamıştır (Çalık, 2011: 31-32).

1979 yılında Sudan’da kurulan Sudan Reinsurance Company, dünyada kurulan ilk retekafûl şirkettir. Reasürans şirketlerinin katılım finans alanındaki karşılığı olan retekafûl firmaları da 1980’li yıllarla birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. 1983 yılında Sudan’da kurulan Sheikhan Takaful Company ile 1985 yılında Tunus’da kurulan Best RE dünyada kurulan diğer ilk retekafûl firmalarına örnektir. Ayrıca, Swiss Re, Munich Re ve Hannover Re gibi küresel reasürans piyasasının önemli oyuncularını, 2000’li yıllarla birlikte ayrı katılım reasürans pencereleri açarak, katılım sigorta şirketleri açısından önemli bir reasürans koruma alternatifine haline gelmişlerdir. Mevcut durumda birçok katılım sigorta şirketi, bu küresel reasürans firmalarının pencereleri üzerinden retekafûl koruması talep etmektedirler (Khairat, 2017: 68).

3.2. Dünya’da Katılım Finansının Büyüklüğü

2019 yılsonu itibarıyla katılım finans sektörünün küresel büyüklüğü, 2018 yılına kıyasla yüzde 11,4 büyüyerek 2,44 trilyon dolara ulaşmıştır. Söz konusu büyüklüğün yaklaşık yüzde 72,4’ü bankacılık aktiflerinden, yüzde 22,3’ü sukuk ihraçlarından,

yüzde 4,2'si katılım fonlarından ve yüzde 1,1'i ise sigortacılık (katılım sigortacılığı) sektöründen oluşmaktadır (IFSB, 2020: 11-12).

	Büyük­lüğü (milyar dolar)	Katılım finans içindeki payı (%)	2018-2019 büyüme oranı (%)
Katılım Bankacılığı	1.765,8	72,4	% 12,7
Katılım Sermaye Piyasaları	645,7	26,5	% 23,5
Katılım Sigortacılığı	27,1	1,1	% 3,2

Tablo 3.1. Dünya’da Katılım Finansın Büyüklüğü⁷

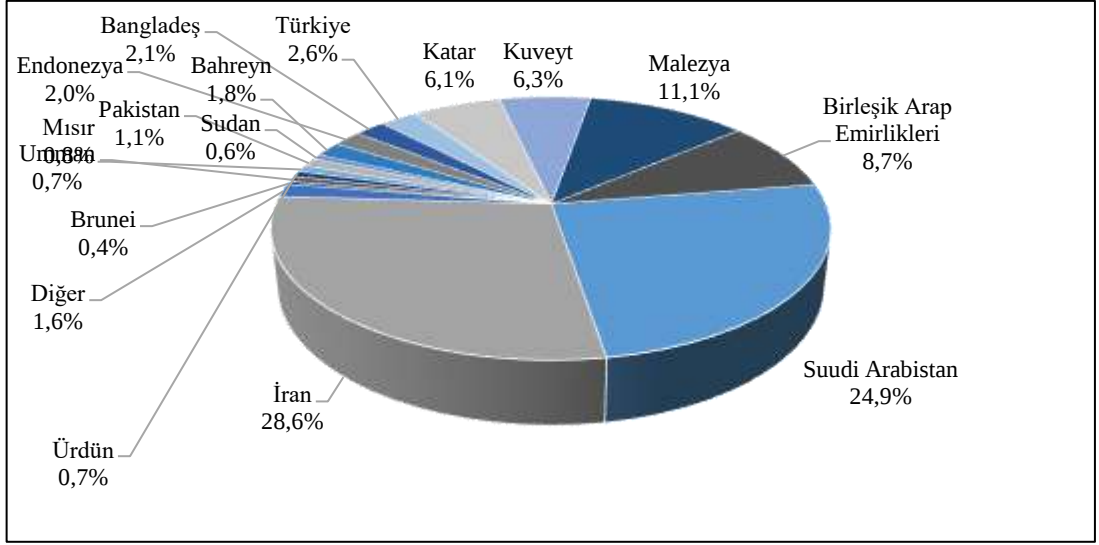
Kaynak: IFSB, 2020; 11-12

Toplam katılım finans varlıklarının bölgelere göre dağılımına bakıldığında, körfez ülkelerinin 1.106 milyar TL ve yüzde 45,4'lük pay ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Güney Doğu Asya bölgesinde katılım finans varlıkları 573,5 milyar dolar olup, bu tutar dünyadaki toplam katılım finans varlıklarının yüzde 23,5'ine karşılık gelmektedir. Ayrıca, tüm dünyadaki katılım finans varlıklarının yüzde 25,9'u MENA ülkelerine, yüzde 1,6'sı Afrika ülkelerine ve kalan yüzde 3,7 ise diğer ülkelere aittir (IFSB, 2020: 12).

3.2.1. Global Katılım Bankacılığının Büyüklüğü

Global düzeyde yaklaşık 1.76 trilyon dolar aktif büyüklüğe sahip katılım bankacılığında bu büyüklük aşağıdaki Şekil’de ülke bazında gösterilmektedir. Söz konusu büyüklüğün yüzde 28,6'sı İran, yüzde 24,9'u Suudi Arabistan, yüzde 11,1'i Malezya ve yüzde 8,7'si ise Birleşik Arap Emirlikleri tarafından üretilmiştir. Türkiye’deki katılım bankalarının aktif toplamı, katılım bankacılarının global aktif toplamının yüzde 2,6'sı civarındadır.

⁷ Finansal büyüklük, katılım bankacılığında aktif büyüklük, sukuk için ihraç miktarı, katılım fonları için aktif büyüklük ve katılım sigortacılığında ise prim üretimi (katkı primi) üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 3.2. Global Katılım Bankacılığının Ülke Bazında Büyüklükleri (Q3/2019)

Kaynak: IFSB, 2020; 12

3.2.2. Global Katılım Sermaye Piyasası Büyüklüğü

Katılım finans sektörü içinde katılım bankacılığının payı yüzde 72 civarında olsa da, küresel boyutta katılım sermaye piyasasının katılım bankacılığından daha hızlı büyüdüğü görülmektedir.

3.2.2.1. Katılım hisse senetleri

Aşağıdaki Şekil’de Aralık 2006’da başlayan ve içerisinde 70 ülkeden hisse senedi barındıran S&P Şer’i Endeksi ile S&P Global Endeksi kıyaslanmaktadır. 2019 yılında S&P Global 1200 Şer’i Endeksi yüzde 32,6 yükselirken geleneksel S&P Global 1200 Endeksi ise yüzde 28,2 oranında değer kazanmıştır (IFSB, 2020: 29). Aynı şekilde, 2018 öncesi dönemde endekslerin kısa ve orta vadeli (3 yıllık ve 5 yıllık) getiri oranı kıyaslandığında; katılım endeksinin, S&P Global Endeksine göre daha iyi performans gösterdiği görülmektedir.

Her iki endeksin 2009-2019 dönemindeki uzun vadeli (10 yıllık) performansına bakıldığında da katılım endeksinin yüzde 11,8’lik getiri oranı ile S&P Global Endeksine göre daha iyi bir performansa sahip olduğu görülmektedir. Şekil’de dikkat çekici nokta, S&P Global Endeksi ile katılım endeksinin 2009-2015 döneminde benzer getiri oranlarına sahip olmasına karşın, 2015 yılından sonra katılım endeksinin performansının daha iyi olmasıdır.

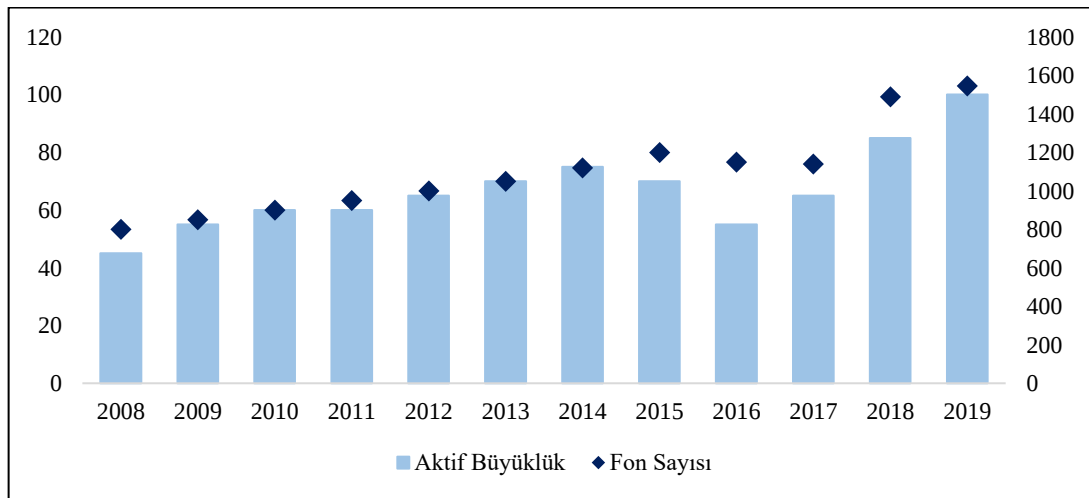
“S&P Global 1200 Endeksi” ile “S&P Şer’i Endeksi” Toplam Getirisi			10 yıllık Tarihsel Performans (2009-2019)
	S&P Global	S&P Şer’i	
2019	% 28,2	% 32,6	
3 Yıllık	% 12,1	% 15,4	
5 Yıllık	% 9,7	% 11,6	
10 Yıllık	% 10,4	% 11,8	

Tablo 3.3. S&P Global 1200 Endeksi ile S&P Şer’i Endeksinin Performans Kıyaslaması

Kaynak: IFSB, 2020; 29

3.2.2.2. Katılım fonları

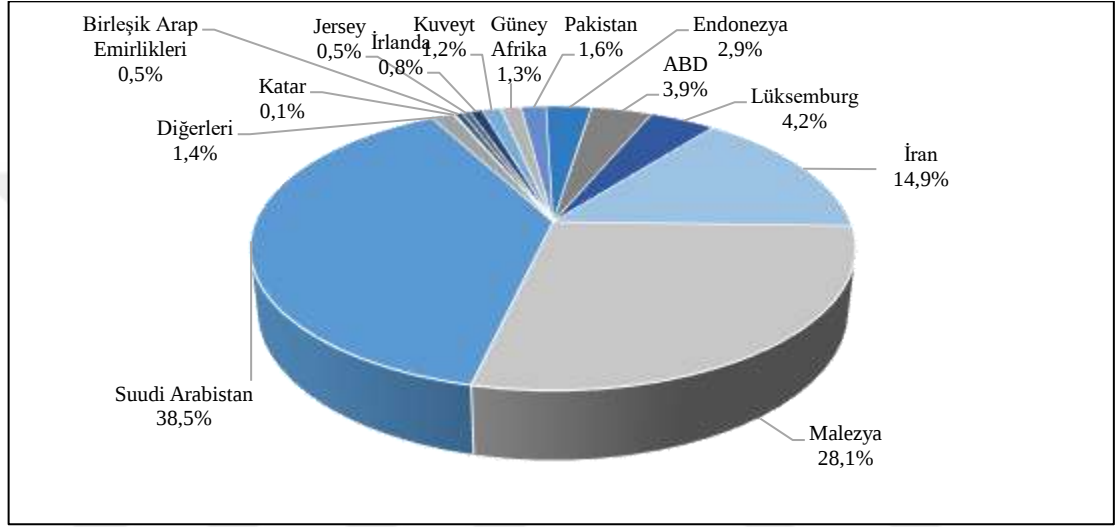
Küresel düzeyde katılım fonlarının sayısı ve aktif büyüklüklerindeki değişim aşağıdaki Şekil’de sunulmaktadır. 2008 yılından 2014 yılına kadar sürekli artış gösteren fon büyüklüğü 2014-2016 yıllarında düşüş yaşadıktan sonra 2017 ve 2018’de bir miktar artış göstermiştir. Tüm dünyada 2018 yılında 1.489 adet olan fon sayısı, 2019 yılında 1.545’e yükselmiştir. Bu 1.545 katılım fonunun yönetiminde yaklaşık 100 milyar dolarlık varlık söz konusudur (IFSB, 2020: 29).

Tablo 3.4. Küresel Düzeyde Katılım Fonlarının Sayısı ve Aktif Büyüklükleri

Kaynak: IFSB, 2020; 29

Katılım fonlarının ülkelere göre dağılımına bakıldığında 30'un üzerinde ülkede katılım fonları yönetilmesine karşın, Suudi Arabistan, Malezya ve İran toplam yönetilen katılım fonlarının yaklaşık yüzde 82'sini yönetmektedir. Katılım fonlarının yüzde 38'i Suudi Arabistan'da, yüzde 28'i ise Malezya'da yönetilmektedir. Bu iki ülkeden sonra yönetilen fon büyüklüğü açısından İran yüzde 15, Lüksemburg yüzde 4,2 ve ABD ise yüzde 4'lük bir katılım fon hacmini yönetmektedir.

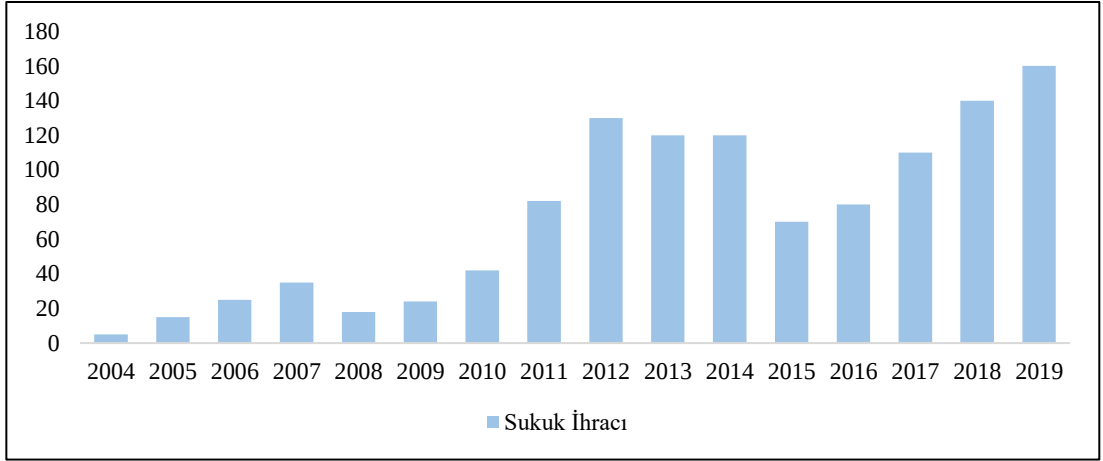
Tablo 3.5. Küresel Katılım Fonlarının Ükelere Göre Dağılımı

Kaynak: IFSB, 2020; 29

3.2.2.3. Sukuk

Global sukuk piyasasında 2004-2019 yılları arasındaki değişim aşağıdaki Şekil'de sunulmaktadır. Buna göre, 2004 yılından 2012 yılına kadar sukuk ihraçlarının artış gösterdiği, 2016'ya kadar düşüş trendinin yaşandığı sonrasında ise tekrar büyüme gösterdiği görülmektedir.

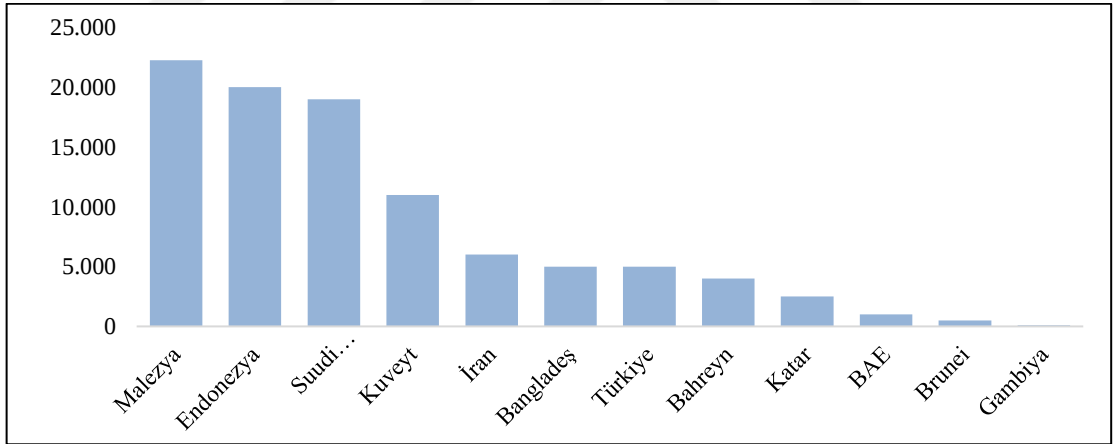
2017 yılında yüzde 22,8; 2018 yılında yüzde 1,7 düzeyinde büyüyen (IFSB, 2019: 19) global sukuk piyasası, 2019 yılında yüzde 24 büyüyerek yaklaşık 160 milyar dolara ulaşmıştır (IFSB, 2020: 25). Bu tutarın yaklaşık yüzde 56'sı devletler tarafından, kalan yüzde 44'ü ise başta katılım bankaları olmak üzere (çok taraflı kuruluşlar dahil) özel sektör tarafından ihraç edilmiştir (IFSB, 2020: 25).

Tablo 3.6. Global Sukuk Hacmi (milyar dolar)

Kaynak: IFSB, 2020; 25

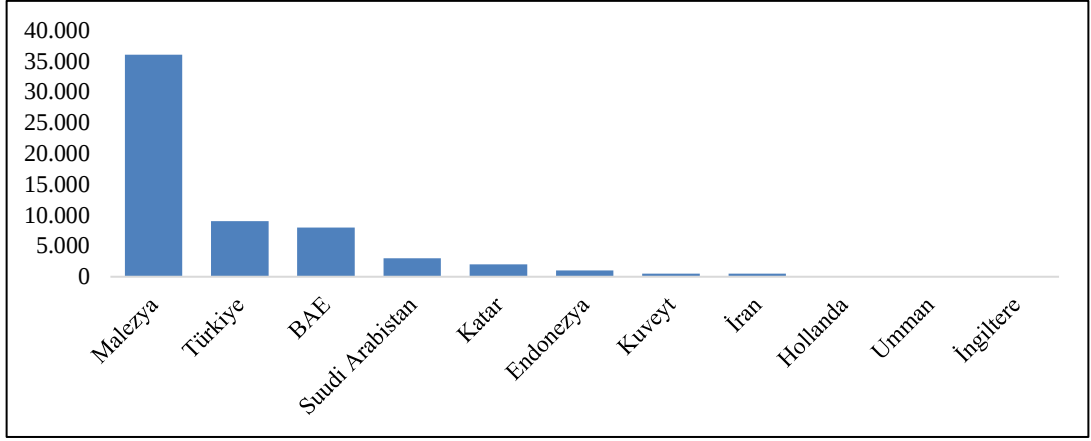
Sukuk pazarındaki son birkaç yılda yaşanan güçlü büyümenin arkasında, öncelikle Malezya, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye'den yapılan sukuk ihraçları yer almaktadır (IFSB, 2020: 25). Bu çerçevede ülke ve sukuk tipleri bazında sukuk ihraçları aşağıdaki Şekil'de gösterilmektedir.

Tablo 3.7. Ülke Bazında Sukuk İhracı (milyar dolar) (Kamu)

Kaynak: IFSB, 2020; 25

Yukarıdaki Şekil'de 2019 yılında ihraç edilen sukuk düzeyleri ülke ve sukuk tipi bakımından sunulmaktadır. Global düzeyde kamu ihraçlarında ilk üç sırada Malezya, Endonezya ve Suudi Arabistan yer almaktadır. Her üç ülke de yaklaşık 20 milyar dolarlık kamu sukuk ihraçları ile dikkat çekmektedir.

Tablo 3.8. Ülke Bazında Sukuk İhracı (milyar dolar) (Özel Sektör)

Kaynak: IFSB, 2020; 25

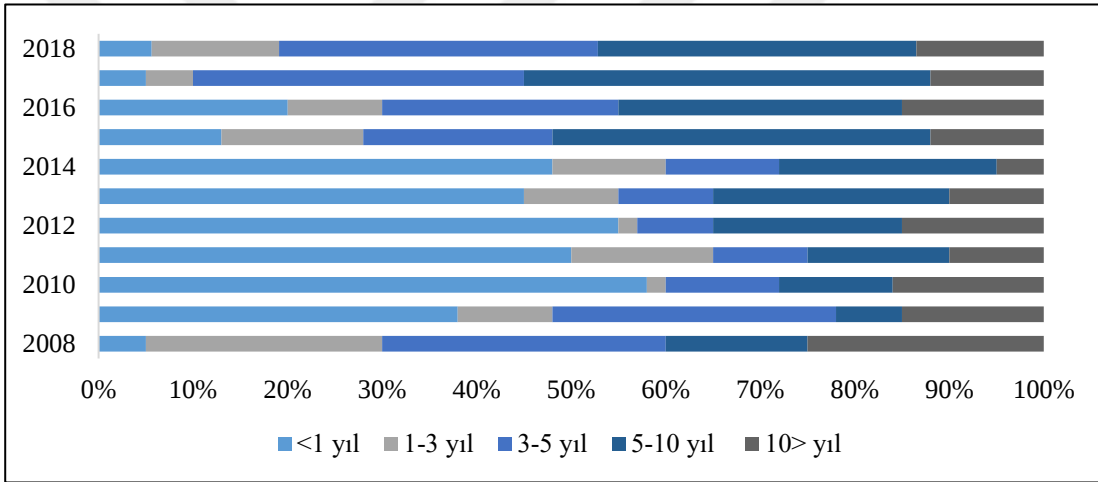
Özel sektörün sukuk ihraçlarına bakıldığında ise Malezya'nın yaklaşık 35 milyar dolar ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Malezya'yı yaklaşık 8 milyar dolarlık sukuk ihraçları ile Türkiye ve BAE takip etmektedir.

Sukuk ihraçlarının sektörel dağılımı açısından bakıldığında, kamunun yüzde 56 ile ağırlığı dikkat çekmektedir. Kamu bankaları başta olmak üzere finansal sektörün çıkardığı sukuk ağırlığı ise yüzde 37 düzeyindedir. Bu iki temel sektörün dışında sanayi sektörünün ağırlığı yüzde 4 iken diğer tüm sektörlerin payı ise ancak yüzde 3 seviyesinde kalmaktadır (IFSB, 2020: 25). Bu husus bile tüm dünyada icare sukuk'un ağırlığını göstermekle birlikte, müşareke gibi diğer sukuk tiplerinin henüz arzu edilen düzeyde olmadığını göstermektedir.

Sukuk piyasasında son dönemde dikkat çeken bir konu da yeşil sukukların yaygınlaşmasıdır. İlk defa 2008 yılında Dünya Bankası tarafından yeşil tahvil ihracı gerçekleştirilmiştir. Yeşil tahvil ihracının arkasındaki itici güç, küresel ısınma vb. nedenlerle artan çevre ve doğa duyarlılığı ile sürdürülebilirlik çerçevesinde, üretim ve yatırımların da çevre dostu olacak şekilde hayata geçirilmesi arzudur. Dünya Bankasının başlattığı yeşil tahvil süreci, zamanla diğer kuruluşlar ve ülkeler tarafından da takip edilmiştir. İlk yeşil tahvil ihraçlarından elde edilen tecrübe ile 2012 yılında yeşil sukuka yönelik çalışmalar başlamış olup, Tadau Energy firmasının, 2017 yılındaki sukuk ihracı, dünya genelinde gerçekleştirilen ilk yeşil sukuk olarak kayda geçmiştir (Ela, 2019: 221).

Çevreye duyarlılık ve Şeriat’a uyumluluk yeşil sukuk’un tanımında vaz geçilmez iki husustur (Ela, 2019: 222). Önümüzdeki dönem özellikle sürdürülebilir kalkınmanın finansmanında daha yoğun bir şekilde kullanılacağı düşünülen yeşil sukuk ihracı, son dönemde artış eğilimindedir. 2017 yılında 500 milyon dolar olan yeşil sukuk hacmi, 2019 yıl sonu itibariyle, tüm dünyada 3 milyar doları aşmıştır (IFSB, 2020: 27).

Sukuk piyasası kapsamında son olarak sukukun vadesi ile ilgili aşağıdaki Şekil sunulmaktadır. Aşağıdaki Şekil’den özel kuruluşların ve devletlerin artık daha uzun vadeli sukuk ihraç ettikleri görülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sunulacak modelde önemli finansman kaynakları arasında sayılan sukukun para piyasası yerine yoğunluklu olarak sermaye piyasalarında ihraç edilmesi, uzun vadeli kar-zarar ortaklığına dayalı projelerin finansmanı açısından da ümit vericidir.

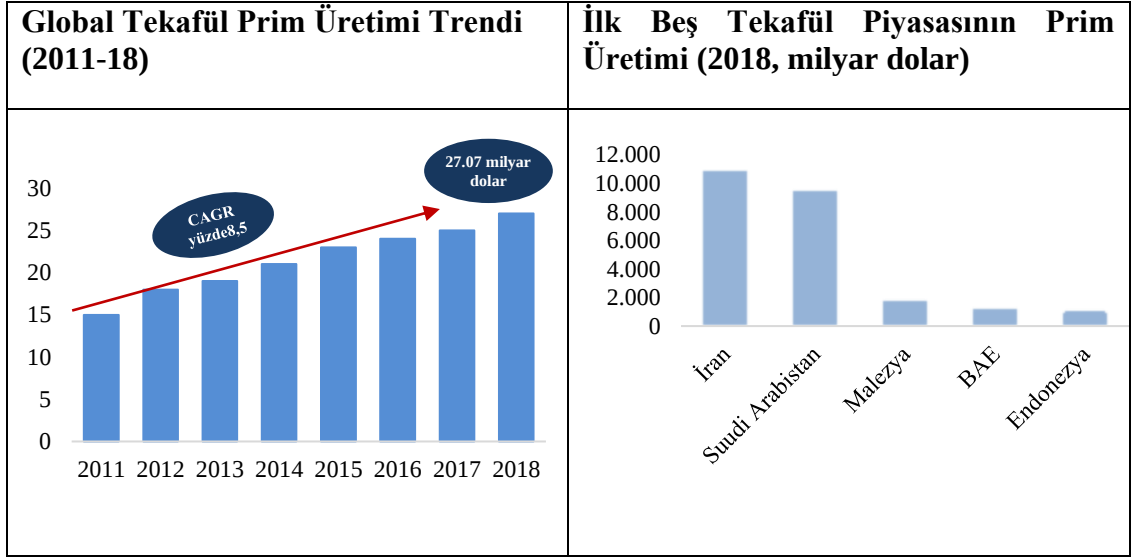

Tablo 3.9.Yeni Sukuk İhraçlarında Vade Trendi

Kaynak: IFSB, 2020

3.2.3. Global Katılım Sigortacılığının Büyüklüğü

2011-2018 yılları arasında global ölçekte katılım sigortacılığında prim üretiminin yıllık yüzde 8,5’lik büyüme ile 27 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. 2018 yılında üretilen 27 milyar dolarlık bu prim üretiminde ilk üç sırada, yaklaşık 11 milyar dolarlık üretim ile İran; 9,5 milyar dolarlık üretim ile Suudi Arabistan ve 1,9 milyar dolarlık üretimi olan Malezya yer almaktadır. Bu üç ülkenin arkasından katılım sigortacılığı prim üretiminde BAE ve Endonezya öne çıkmaktadır.

Tablo 3.10. Global Tekafül Prim Üretimi

Kaynak: IFSB, 2020; 37

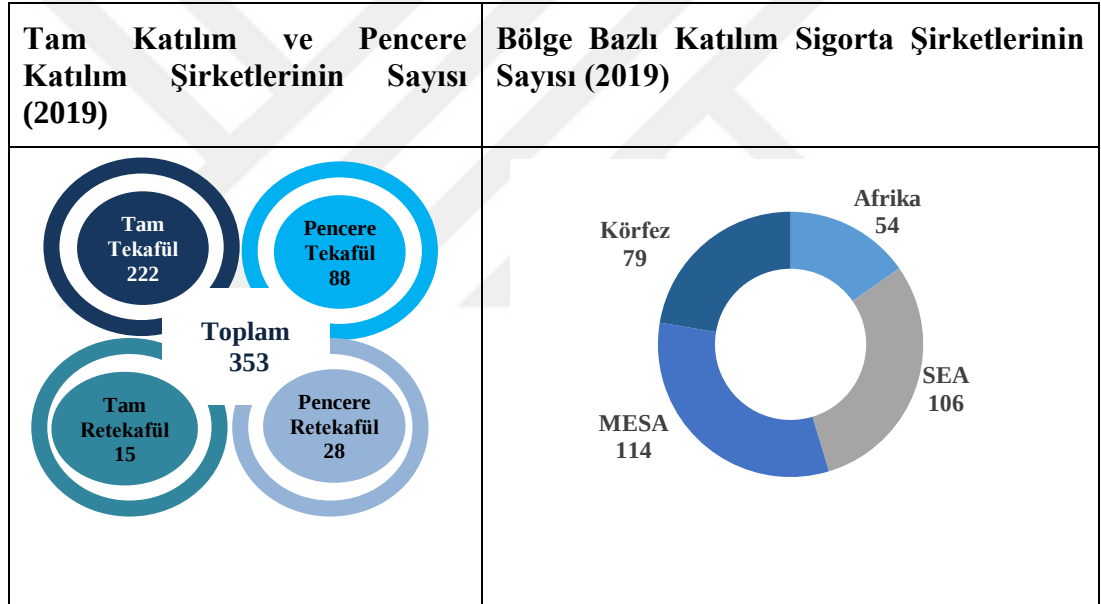
Katılım fonları piyasasında olduğu gibi katılım sigortacılığı piyasasının da konsantre yapısı dikkat çekmektedir. 2018 yıl sonu itibariyle, küresel boyutta katılım sigortacılığı toplam prim üretiminin yaklaşık yüzde 91'inin yukarıda sayılan beş ülke tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Dünya katılım sigortacılığı açısından dikkat çeken diğer hususlar arasında İran, Sudan ve Suudi Arabistan'ın tüm sigortacılık üretimini tamamen katılım esaslı kabul etmesi sayılabilir.

Küresel düzeyde katılım sigortacılığı toplam prim üretiminin yaklaşık yüzde 82,6'sını genel (elementer) katılım sigortacılığı oluştururken, aile (hayat) katılım sigortacılığının payı yüzde 17,4 düzeyindedir (IFSB, 2020: 37). Bölgelere göre kıyaslandığında, Körfez ülkelerinde elementer sigortacılığın payı yaklaşık yüzde 85 iken hayat sigortacılığının payı yüzde 15'dir. Benzer bir dağılımın MESA ülkeleri⁸ için de geçerli olduğu söylenebilir. MESA ülkelerinde elementer sigortacılığın payı yaklaşık yüzde 81,5 iken, hayat sigortacılığının payı ise yüzde 19,5 düzeyindedir. Asya katılım sigortacılığı piyasasında ise, branş bazında dağılımın mezkur iki bölgeye göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Güney Asya ve Asya Pasifik bölgesinde elementer sigortacılığının payı yüzde 25 iken, hayat sigortacılığının payı yüzde 75'tir (IFSB, 2019: 31).

⁸ MESA bölgesi, Türkiye, İran, Pakistan, Ürdün, Sri Lanka, Filistin, Bangladeş gibi Orta Doğu ve Güney Asya ülkeleridir.

IFSB tarafından yürütülen 2019 anket çalışmaları sonucuna göre, 33 ülkede toplam 353 katılım sigorta şirketinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu 353 katılım sigorta yapılanmasının 222 tanesi tam katılım sigorta (full-fledged) şirketi iken, 88 tanesi pencere katılım sigorta şirketi olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 2019 yıl sonu itibarıyla tüm dünyada var olan 43 katılım reasürans şirketinin 15 tanesi tam katılım reasürans (full-fledged) şirketi iken, 28 tanesi pencere usulü çalışan katılım reasürans şirkettir (IFSB, 2020: 45).

Tüm dünyada faaliyet gösteren bu 353 adet katılım sigorta şirketleri bölge bazlı incelendiğinde, bu operatörlerin 114 tanesinin MESA, 106 tanesinin SEA⁹, 79 tanesinin Körfez ve 54 tanesinin Afrika bölgesinde olduğu görülmektedir (IFSB, 2020: 46).

Tablo 3.11. Global Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi

Kaynak: IFSB, 2020; 45

⁹ SEA bölgesi, Endonezya, Malezya gibi Güney Doğu Asya Ülkeleridir.

4. TÜRKİYE’DE KATILIM FİNANS SEKTÖRÜNDE KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ VE SEKTÖREL SORUNLAR

Katılım ekonomisi ve finansının öncelediği sosyal adalet ve iktisadi kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi açısından katılım ekosisteminin gerçek anlamda “İslami” olması elzemdir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de katılım finans sistemi ve uygulamaları değerlendirildiğinde, katılım finans ekosisteminde yer alan ürünlerin pazara yönelik faaliyet gösteren geleneksel muadil kurumları ile hızlı bir yakınsama sürecinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, katılım finansının hedefleri ile katılım finansal kurum ve kuruluşlarının gerçekleri arasında ciddi bir kopukluk olduğu ve katılım finansın, sosyal adaletin tesisinde ve iktisadi kalkınmanın sağlanmasında ne denli başarılı olduğu sorgulanmaktadır. Bu sorgulamaların “şekle” karşın “öz” veya “Şer’i uyumlu finansa” karşın “Şer’i temelli finans” etrafında şekillendiği görülmektedir (Ergeç, 2019: 94; Asutay, 2012: 100-108).

Birçok teorisyen tarafından ifade edilen katılım finans kuruluşlarının söz konusu eksen kayması ve geleneksel finansal kurumlarıyla rekabet etmek için yaşanan hızlı yaklaşma süreci, katılım finansının özüne uygun yeni sorgulamalara ve arayışlara neden olmaktadır. Böyle bir sorgulamanın ürünü olan çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de katılım finansının sektörel yapısı ve sorunları ele alınmaktadır. Katılım finans sektörüne ilişkin sistemsal ve operasyonel birçok sorundan bahsedilebilir. Ancak, bu bölümde ön plana çıkarılan sorunlar ve tespitler, çalışmada sunulan ve tespiti konu sorunlara çözüm olarak ifade edilen karar-zarar ortaklığı model önerisine hazırlayıcı nitelikte olanlardır.

4.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Yapısı

4.1.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi

1975 yılında kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, ülkemizdeki ilk faizsiz bankacılık girişimi olarak görülebilir. Bankanın temel amacı, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin, birikimlerinin ülke ekonomisine kazandırılarak, verimlilik ve karlılık tememinde sanayinin ve üretimin ihtiyaç duyduğu finansman desteğinin sağlanmasıdır. Banka bir kaç yıl faizsiz finansman yöntemleri üzerinden hizmet sunduktan sonra, banka yönetiminin kararıyla 1978 yılında faizli sisteme geçmiştir (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012: 7; Uçar, 1993: 61).

Ülkemizde, özel finans kurumlarının kurulması, katılım finans sisteminin gelişimi açısından en öncü ve önemli adım olarak görülebilir. Etik ve dini hassasiyetler nedeniyle reel ekonomiye kazandırılmayan atıl fonların, üretime ve yatırıma yönlendirilmesi amacıyla, Turgut Özal döneminde 16.12.1983 tarih ve 87/7506 sayılı kanun hükmünde kararname ile özel finans kurumlarına yasal bir zemin kazandırılarak hayata geçirilmiştir (Pakdemirli, 2000: 19).

Albaraka Türk 1985 yılında Türkiye’de kurulan ilk özel finans kuruluşudur. Akabinde, 1985 yılında Faysal Finans, 1989 yılında Kuveyt Türk, 1991 yılında Anadolu Finans, 1995 yılında İhlas Finans ve 1996 yılında Asya Finans faaliyete geçmiştir. Bu bankalara ek olarak, 2015 yılında Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankaları sektöre dâhil olmuştur. Son olarak 2019 yılında Emlak Katılım Bankası kurulmuştur.

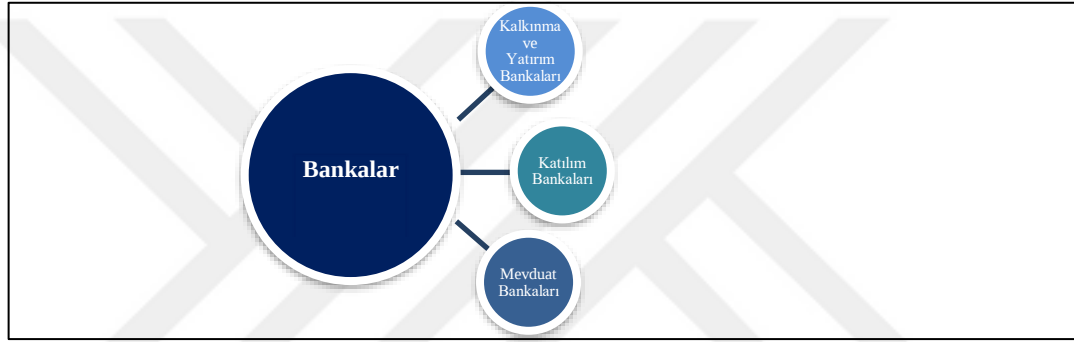
Kanun hükmünde kararname ile düzenlenen özel finans kurumları, 1999 yılında 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nda aynı adla yer almaya başlamıştır. Bu sayede ilk kez kanunda özel finans kurumları ifadesi kullanılmıştır. 2000 Kasım ve 2001 Nisan ekonomik krizlerinin olduğu dönemler, özel finans kurumları açısından en sıkıntılı dönemler olmuştur. Çünkü İhlas Finans Kurumu, tasarruf sahiplerinden topladığı fonları mevzuata uygun olmayan bir şekilde kullandırarak, hem Kurum’un kendisi ödeme zorluğu çekmiş, hem de sektöre yönelik olumsuz bir algıya neden olmuştur. Finansal büyüklüğü neredeyse yarı yarıya azalan özel finans kurumları batma sorunu yaşamıştır. Bu süreç sonunda, Kamu, İhlas Finans Kurumu’na müdahale etmiş ve tüm özel finans kurumlarına yönelik Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) benzer bir Güvence Fonu kurmuştur. Bu fonun etkisiyle tüm sektör rahatlamış ve tekrar büyümeye devam etmiştir (Hazıroğlu, 2015: 120-121).

Geleneksel bankacılık sisteminde olduğu gibi, özel finans kurumları açısından da uluslararası finansal sistem ile entegrasyon hayati derecede önemlidir. Ancak, o dönemde özel finans kurumları, yurtiçinde belirli bir tanınırlık düzeyine ulaşmalarına rağmen, uluslararası arenada kendilerini anlatmakta ve tanıtmakta zorluk yaşıyorlardı. Özel finans kurumları, dünyada aracı kurumlar gibi algılanıyordu. Türkiye’deki özel finans kurumları’nın muadili yapılar dünyada “İslami banka” veya “faizsiz banka” gibi isimlerle anılıyordu. Bu sorunun çözümü 2005 yılında çıkarılan bankacılık kanunu ile sağlanmış oldu. Söz konusu kanunda, özel finans kurumları ifadesi yerine “katılım bankası” ifadesi tercih edildi. Katılım bankası ifadesi

uluslararası arenada tanınırlık sorununun çözümünde önemli katkı sağlamıştır. “Banka” ifadesi ile bu kurumların ana faaliyet alanının bir tür bankacılık olduğu net bir şekilde vurgulanmış oldu. “Katılım” ifadesinin kullanılmasındaki amaç ise, banka faaliyetlerinin kâr ve zarara katılım esasına göre olduğunu ifade etmektir (Çürük, 2007: 126-127; Uyan, 2005:2).

4.1.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Mevcut Durumu

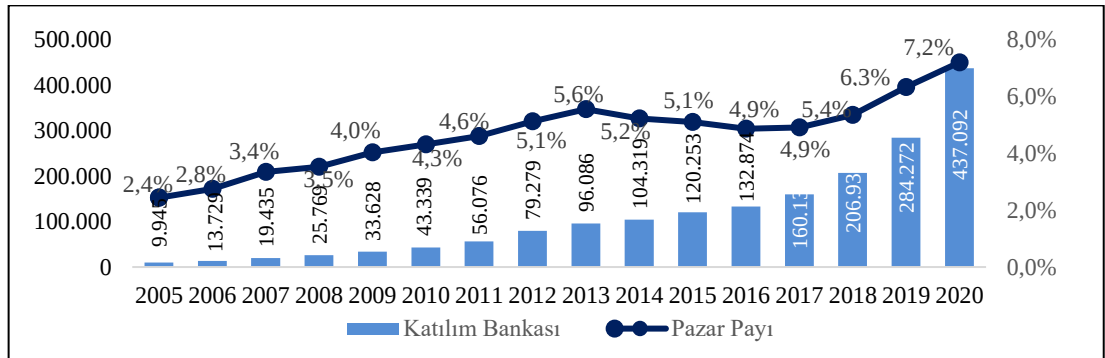
5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda katılım bankaları; mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankalarıyla birlikte bankacılık sektörünün üç unsurundan biri olarak sayılmaktadır.

Tablo 4.1. Türk Bankacılık Sisteminde Bankalar

Kaynak: BDDK

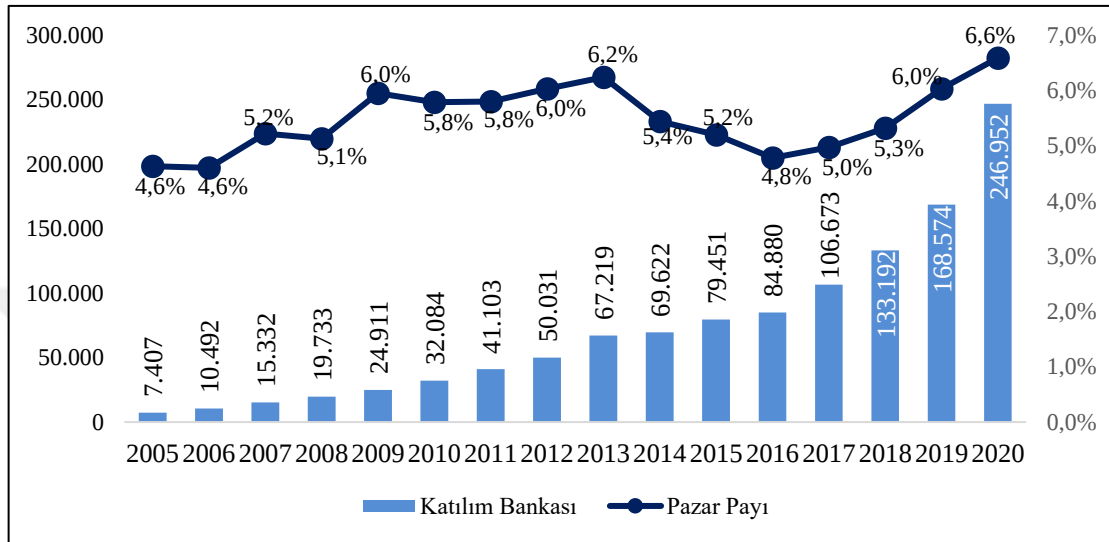
Türk Bankacılık sektörü içinde katılım bankacılığının yeri aşağıdaki şekillerde gösterilmektedir. 2020 yılı itibarıyla, katılım bankalarının toplam aktif büyüklüğü, 2019 yıl sonuna göre yüzde 65 artış ile 284 milyar TL’den 437 milyar TL’ye yükselerek, bankacılık sisteminin toplam aktif büyüklüğünün yüzde 7,2’sine ulaşmıştır.

Tablo 4.2. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığı (Aktif Büyüklük)

Kaynak: TKBB

Aşağıdaki Şekil’de ise katılım bankaları tarafından kullandırılan fonların seyri gösterilmektedir. 2020 yılı itibarıyla, katılım bankaları tarafından kullandırılan toplam fonlar, 2019 yıl sonuna göre yüzde 68 artış göstererek 168 milyar TL’den 246 milyar TL’ye yükselerek, bankacılık sistemi tarafından kullandırılan toplam fonların yüzde 6,6’sını kullandırmıştır.

Tablo 4.3. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığı (Kullandırılan Fon Büyüklüğü)

Kaynak: TKBB

Bankacılık sektöründe 2020 yılı itibarıyla, 34 adet mevduat bankası, 14 adet kalkınma ve yatırım bankası ve 6 adet katılım bankası olmak üzere toplam 54 banka faaliyet göstermektedir (BDDK, 2020: 3).

2020 yılı itibarıyla Türkiye’de; Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (Türkiye Finans), Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (Albaraka Türk), Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (Kuveyt Türk), Ziraat Katılım Bankası A.Ş. (Ziraat Katılım), Vakıf Katılım Bankası A.Ş.(Vakıf Katılım) ve Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. (Emlak Katılım) olmak üzere altı katılım bankası faaliyetlerini sürdürmektedir.

Banka	Faaliyete Başlama Yılı	Sermaye Yapısı
Türkiye Finans	1984	Suudi Arabistan National Commercial Bank (NCB) % 67, Gözde Girişim Sermayesi % 10,5, Diğer % 22.
Albaraka Türk	1985	Albaraka Grubu % 54, İslam Kalkınma Bankası (IDB) % 8, Alharthy Ailesi % 3,5, Yerli Ortaklar % 9, Halka Açık % 25.
Kuveyt Türk	1989	Kuveyt Finans Kurumu (KFH) % 62, Vakıflar Genel Müdürlüğü % 19, İslam Kalkınma Bankası (IDB) % 9, Kuveyt Sosyal Güvenlik Kurumu % 9.
Ziraat Katılım (kamu)	2015	Ziraat Bankası %100
Vakıf Katılım (kamu)	2016	Vakıflar Genel Müdürlüğü % 100
Emlak Katılım (kamu)	2019	Banka'nın sermayesi 750 milyon TL olup, % 99,99'u Hazine ve Maliye Bakanlığı'na aittir. Sermayenin Hazine ve Maliye Bakanlığı'na ait olan kısmı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından temsil edilmektedir.

Tablo 4.4. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

Kaynak: Banka internet siteleri

2015 yılında yayınlanan Türkiye Katılım Bankaları Birliği’nin Strateji Belgesi’ne göre, katılım bankalarının ülkemiz bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünden aldığı payın 2025 yılına kadar yüzde 15’e çıkarılması hedeflenmektedir (TKBB, 2015: 3).

Katılım bankaların hedeflenen bu paya ulaşabilmesi açısından konvansiyonel bankacılığı göre daha yüksek oranda büyümesi gerektiği açıktır. Bu hedefin tutturulması açısından yeni kamu katılım bankalarının kurulumu veya yeni özel katılım bankalarının faaliyete geçmesi mümkündür. Ancak, pastayı büyütmeden sektör içi paylaşımı değiştirecek şekilde atılacak bu tarz adımlar yerine, katılım finans sektörünün, kar-zarar ortaklığı gibi “katılım temelli finans” anlayışına ağırlık vererek bu hedefi tutturmasının çok daha sağlıklı olacağı aşikardır.

4.1.3. Türkiye’de Katılım Bankalarının Fon Toplama Ve Kullandırma Yöntemleri

Aşağıdaki Tablo’da katılım bankaların fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri sunulmaktadır.

Fon Toplama Yöntemleri	Fon Kullandırma Yöntemleri
Özel Cari Hesaplar	Murabaha
Katılma Hesapları	Müşareke
Özkaynaklar	Mudarebe
İslami Sendikasyon Kredileri	İcara
	Selem
	İstisna
	Kredi kartları

Tablo 4.5. Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri

Kaynak: BDDK

4.1.3.1. Fon toplama yöntemleri

Katılım bankaların en önemli fon kaynakları arasında vadesiz mevduata benzer “özel cari hesaplar” ile vadeli mevduatın karşılığı olarak görülebilecek “katılma/tasarruf hesapları” yer almaktadır.

4.1.3.1.1. Özel cari hesaplar

Özel cari hesaplar, katılım bankalarında açılan, talep edilmesi durumunda tamamen veya kısmen çekilebilen ve karşılığında hesap açan kişiye herhangi bir getiri sunmayan hesaplardır (Hazıroğlu, Koyuncu, Solak, 2019: 171).

Özel cari hesaplar, farklı para türleri cinsinden olabilir. Bir getiri elde etmek amacıyla açılmadığı için bu tür hesaplar üzerinden hesap sahiplerine ödeme yapılmaz. Özel cari hesaplar katılım bankaları için maliyetsiz kaynak sağlamaktadır. Bununla birlikte, müşterilerin istedikleri vakit bu parayı çekebilme imkanları olduğundan, söz konusu paraların belirli bir süre bankada durmasının garantisi de bulunmamaktadır (Yüksel, 2016: 177).

4.1.3.1.2. Katılma hesapları

Katılma hesapları yapısı gereği klasik bankalarda bulunan vadeli hesaplara benzemektedir. Katılım bankalarında açılan, hesap sahibinin yatırdığı fonların banka tarafından kullanılması sonucu oluşan kar ve zarara katılımı öngören, hesap sahibine hesaba yatan fon karşılığında önceden ve sabit herhangi bir getiri garantisi verilmediği gibi anaparanın iadesini de garanti etmeyen hesaplardır (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019: 197).

Katılma hesapları müşteri ve banka arasında daha önceden kararlaştırılmış olan bir vadede açılmaktadır. Burada klasik bankacılıktan ayrılan en büyük fark ise, klasik bankada vade sonunda ne kadar getiri elde edileceği belirli iken, katılım bankalarında elde edilecek kar veya zarar paranın hesaba yatırıldığı anda bilinmemektedir (Yüksel, 2016: 177-178).

AAOIFI'nin katılma hesabının hukuki niteliğine yönelik değerlendirmesi, “katılım bankasının mudarebe (emek sermaye ortaklığı) esası temelinde yatırımcılardan topladığı fonlardır. Hesap sahipleri, fonlarının mudarebe (emek sermaye ortaklığı) esasına göre işletilmesi için katılım bankasını yetkilendirir.” şeklindedir (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019: 201).

Katılım bankası hesaplar üzerinden topladığı fonları, ticaret ve üretim gibi dinen uygun görülen alanlarda değerlendirecek ve bu faaliyetler sonucu oluşacak kârı yatırım öncesi dönemde belirlenen kâr paylaşım oranı nispetince pay edecektir. Katılma hesaplarının takip süreci aşağıdaki gibi özetlenebilir (Hazıroğlu, Koyuncu, Solak, 2019: 171-172);

1. Tasarruf sahibi, katılma hesabı açtırmak için katılım bankasına başvurur.
2. Taraflar arasında mudarebe (emek- sermaye ortaklığı) sözleşmesi imzalanır.
3. Tasarruf sahibi, katılma hesabına fon yatırır.
4. Bu fondan zorunlu ve sarbest karşılıklar düşülür.
5. Karşılıklar düşüldükten sonra kalan tutar banka tarafından kullanılır.
6. Kullanılan fon sonucu elde edilen kâr önceden belirlenen ortaklık oranına göre paylaşılır (bu oran genellikle % 80 - % 20 nispetindedir).
7. Kâr dağıtım sistemi işler ve akabinde yeni birim değer çalışılır.

8. Brüt kârdan gelir vergisi (stopaj)¹⁰ kesilir ve Vergi Dairesi'ne yatırılır.
9. Vergi sonrası kalan net kâr katılma hesabına eklenir.
10. Katılma hesabına eklenen bu kar ile birlikte ana bakiye yeniden yatırım havuzuna girer.

Katılma hesaplarına yatırım yapma yetkisi açısından katılma hesapları iki ana başlık altında değerlendirilir:

Kayıtsız (Mutlak) Katılma Hesapları: Hesap sahibi, ilgili katılım bankasına, banka tarafından uygun görülen herhangi bir yatırıma/projeye yatırım yapma yetkisi tanır. AAOIFI'nin yayınladığı Standartlara göre, bu hesapların yönetimi, hesap sahibinin (sermayedarın) bankaya (mudarib) uygun gördüğü alanlardaki projelere yatırım yapma izni verdiği mutlak mudarebe temelinde gerçekleştirilir (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019).

Kayıtlı (Mukayyet) Katılma Hesapları: Bu hesaplar ise sınırlı yetki verilen hesaplardır. Mukayyet hesaplarda yatırıma konu projenin ve yatırım vadesinin seçimi hesap sahibine aittir. Bu katılma hesabı türünde hesap sahibi sadece kendisinin belirlediği proje sonucunda oluşan kardan, başlangıçta belirlenen orana göre pay alır. AAOIFI'nin yayınladığı Standartlara göre, bu hesapların yönetimi, hesap sahibinin (sermayedarın) bankaya (mudarib) hesap sahibi tarafından belirlenen projeye yatırım yapma izni verdiği mukayyet mudarebe temelinde gerçekleştirilir (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019).

4.1.3.2. Kâr zarar hesapları akış süreci

Fon kullandırma yöntemlerine geçmeden önce katılma hesaplarına yatırılan bir para üzerinden katılma hesabı sahibinin net karının nasıl hesaplandığı gösterilebilir. Katılım bankasıyla katılma hesabı sahibinin kar paylaşım oranının ülkemizde yüzde 20 ve yüzde 80 olduğu ifade edilmiştir.

Katılım hesabına 1000 TL tutarında para yatırılınsın. Bu tutarın zorunlu ve serbest karşılıkları ayrıldıktan sonra kalan fon yatırıma yönlendirilir. Bu fonun yatırımda değerlendirilmesi sonucu elde edilen getiri, başlangıçta anlaşılan oranlarda banka ile hesap sahibi arasında paylaşılır. Hesap sahibine net kar ödemesi yapılmadan önce vergi kesintisi yapılır. Katılım hesabına yatırılan bu 1000 TL'lik tutardan nihai net

¹⁰ Vadesi 6 aya kadar olan katılma hesapları için yüzde 15 - Vadesi 1 yıla kadar olan katılma hesapları için yüzde 12 - Vadesi 1 yılı geçen katılma hesapları için yüzde 10.

kara geçiş süreci aşağıdaki Tablo’da dokuz adımda sunulmaktadır (Hazıroğılu, Koyuncu, Solak, 2019: 173);

1.	Katılma hesabı	1000 TL
2.	TCMB zorunlu karşılık	120 TL
3.	TCMB serbest karşılık	80 TL
4.	Net yatırım tutarı	800 TL
5.	Yatırım getirisi (%15)	120 TL
6.	Kar zarar ortaklığı banka payı (% 20)	24 TL
7.	Kar zarar ortaklığı Müşteri payı (% 80)	96 TL
8.	Gelir vergisi stopajı (% 15)	14,4 TL
9.	Müşteri için net kar	81,6 TL
Net Kar Oranı: % 8,16		

Tablo 4.6. Katılım Hasaplarında Kar-Zarar Akış Süreci

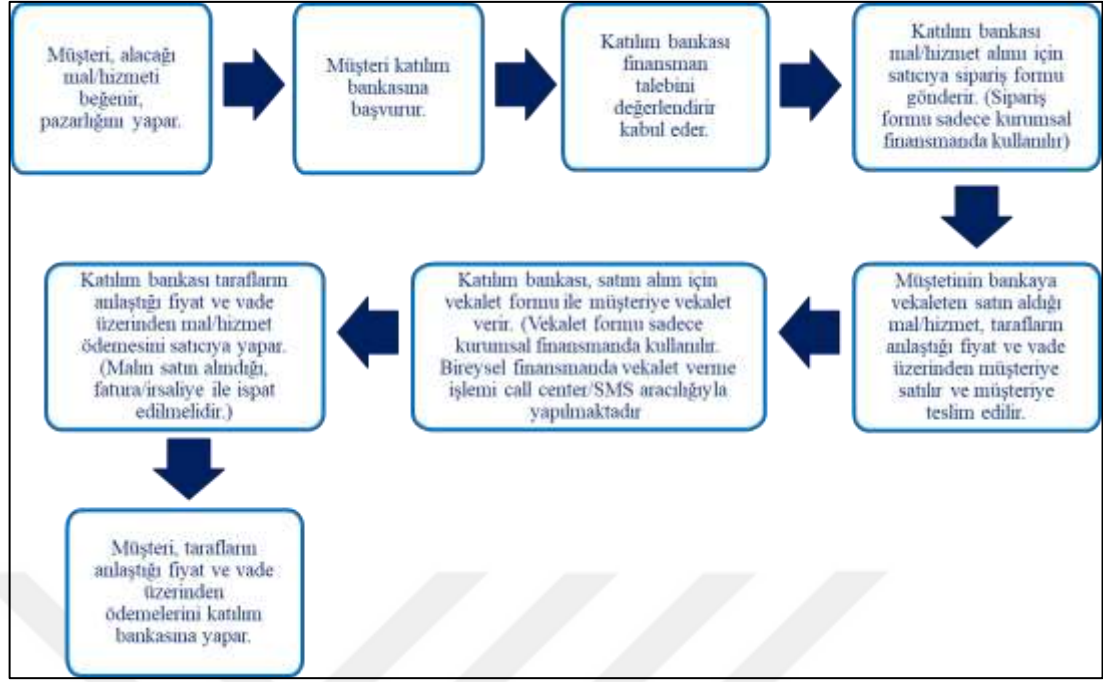
Kaynak: Hazıroğılu, Koyuncu, Solak, 2019; 173

4.1.3.3. Fon kullandırma yöntemleri

Katılım bankaları topladıkları bu fonları, birçok farklı yöntemle müşterilerine kullandırmaktadır. Fon kullandırma yöntemlerinden en çok kullanılanı, vadeli satım anlamına gelen ve aşağıda ayrıntılı olarak açıklanan murabahadır.

4.1.3.3.1. Murabaha

Kurumların veya bireylerin ihtiyaç duyduğu mal veya hizmeti satıcıdan peşin olarak alıp müşteriye belirli bir vade üzerinden satarak fon kullandırma işlemi murabaha olarak tanımlanmıştır. Aşağıdaki Şekil’de Türkiye’deki murabaha sürecinin nasıl işlediğı adım adım anlatılmaktadır;

Tablo 4.7. Murabahanın İşleyişi

Kaynak: TKBB

4.1.3.3.2. İcara

Geleneksel finans anlayışında leasing'e (finansal kiralama) karşılık gelen icara'nın kelime anlamı kiralama değildir. Söz konusu kiralama işlemi bir makineye veya bir gayrimenkule yönelik olabilir.

Katılım bankacılığında en etkin şekilde kullanılan enstrümanlardan olan icara, orta ve uzun vadeli projelerde tercih edilen bir finansal enstrümandır. Bu model kontratlarda, müşteri banka tarafından finanse edilecek sermaye malını seçer. Daha sonra banka bu sermaye malını üreticiden veya tedarikçiden satın alır ve ardından müşteriye taraflar arasında anlaşılmış bir dönem için kiraya verir (Erdoğan ve Gedikli, 2016: 220).

4.1.3.3.3. Mudarebe (emek-sermaye ortaklığı)

Mudarebe (emek sermaye ortaklığı) ortaklığında, taraflardan birisi emeğiyle diğer taraf ise sermayesiyle ortaklığa katılır (Aktepe ve Dereci, 2019: 226). Bu ortaklıkta tarafların karı hangi oranda paylaşacakları, proje bitiminde değil ortaklığın kuruluş aşamasında belirlenmektedir. Ayrıca, katılım finans ilkeleri gereği, ortaklığın zarar etmesi durumunda, söz konusu zarar, sermayedar tarafından üstlenilir. Özetle, ortaklığa fikrini ve emeğini koyan taraf, başta belirlenen oran nispetinde kara ortak

olmasına karşın, maddi zarar durumunda bu zarara ortak değildir. Zira zarar durumunda, ortaklığa emeği ile katılan tarafın emeği üzerinden zaten zarara katlandığı kabul edilir. Bu nedenle, emek sahibi taraf, ortaklığın zarar etmesi durumunda ilave bir maddi külfete katlanmaz (Yüksel, 2016: 179).

Türkiye’de mudarebe sözleşmesinde işlem sırası şu şekildedir (Gedikli ve Erdoğan, 2016: 215-216):

1. Taraflar yaptıkları görüşmelerde birlikte iş yapmaya karar verirler ve sözü edilen sermaye yatırımı için fon sağlanır.
2. Emek sahibi, proje kapsamında gerekli iş döngülerini yönetme konusunda girişimlerde bulunur. Sermaye sahibi bu süreçte sadece gözlemci durumundadır.
3. Proje sonucunda kar veya zarar elde edilir.
4. Eğer pozitif bir kar oluşursa, bu kar önceden taraflar arasında belirlenmiş oran dikkate alınarak emek sahibi ve sermayedar arasında paylaşılır.
5. Zarar durumunda ise, tüm maliyet sermayedar tarafından karşılanır.

Mudarebe modeli her ne kadar katılım finansın “özüne” ve “İslam temelli finansa” uygun bir yöntem olsa da, günümüzde kişi ve kurumların iş yapış şekline yönelik bazı sorgulamalara neden olmaktadır. Özellikle mudarib’in sermaye sahibinden (banka vb.) aldığı fonu kullanırken bağımsız olması, girişimin başarısız olması durumunda tüm maliyete sermaye sahibinin katlanması, günümüz iktisat anlayışında devletin ekonomiye müdahale nedenleri arasında yer alan “ters seçim” ve “ahlaki tehlike” temelli piyasa başarısızlıklarını akla getirmektedir.

4.1.3.3.4. Muşareke (Sermaye Ortaklığı)

Mudarebe yönteminde ortaklardan biri sermaye diğeri ise emek ile ortaklığa katkıda bulunurken, müşareke (sermaye ortaklığı) sisteminde ortakların hepsi hem sermaye hem de emek ile ortaklığa katkıda bulunmaktadır. Özetle, müşareke sisteminde ortaklar arasında emek ve sermaye ayrımı bulunmamaktadır (Yardımcıoğlu, 2013: 144).

Türkiye’de fon kullandırma yöntemleri arasında çok küçük bir paya sahip olan müşareke sözleşmesinin yapısı özetle şu şekildedir (Gedikli ve Erdoğan, 2016: 216-217):

1. Taraflar iş planı üzerinde tartışarak ortak şekilde proje için sermaye koyarlar.
2. Taraflar ortak şekilde iş planını ortaya koyar ve projenin işletilmesinde birlikte hareket ederler.
3. Kar elde edilmesi durumunda, önceden belirlenen oranlarda taraflar arasında kar paylaşımı yapılır.
4. Bir kayıp veya zarar olması durumunda, taraflar koydukları sermaye oranları nispetinde zarara ortak olurlar.

Teoride çok sayıda İslami sözleşmelere dayanan farklı farklı fon kullandırma yöntemleri olsa da, Türkiye’de kullandırılan fon yöntemleri yukarıda sayılmıştır. Bunlara ilave olarak, ödemenin peşin, teslimatın ise ileri tarihli yapıldığı selem ile gelecekte üretilecek bir malın satım sözleşmesi olan istisna uygulamaları da diğer fon kullandırma yöntemleri arasındadır.

4.2. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasasının Gelişimi ve Yapısı

4.2.1. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasalarının Gelişimi

1984 yılında “Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun” kapsamında, Hazine Müsteşarlığı tarafından çıkarılan Gelir Ortaklığı Senetleri (GOS)¹¹, Türkiye’de katılım sermaye piyasası ürünlerine yönelik atılan ilk adımdır. GOS ihracı ile otoyol, köprü inşaatları gibi büyük montanlı altyapı yatırımlarının gelirlerinin satışı üzerinden söz konusu altyapı yatırımlarının finansmanı hedeflenmiştir (Yılmaz, 2012: 29).

GOS’lara ek olarak, SPK tarafından 1992 yılında yayımlanan Seri: III; No:10 “Katılma İntifa Senetleri İhracına İlişkin Esaslar Tebliği” çerçevesinde; nakit karşılığının satılmasını öngören, Anonim Ortaklıkların çıkardığı ve senet sahibine ortaklık hakkı sunmadan sadece kar payı, tasfiye payı ve rüçhan hakkı ve bazı temel haklardan yararlanma imkanı veren, nama veya hamile yazılan ve Katılma İntifa Senedi (KİS) olarak adlandırılan menkul kıymete yönelik hükümler ortaya konmuştur (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012: 10).

¹¹ Gelir Ortaklığı Senedi (GOS), senedin sahibine belli bir vadede, senedin konusu olan anonim ortaklığın gelirlerinden pay hakkı sunmasına karşın yatırımcısına bir ortaklık hakkı tanımayan menkul kıymettir.

1990'lı yıllarda GOS ve KİS'lerin yanında, yatırımcısına kara ve zarara katılma hakkı sunan, zararın oluşması durumunda anaparanın azalabilme riskini de içeren Kar-Zarar Ortaklığı Belgesi (KZOB) adında menkul kıymetler de ihraç edilmiştir. Ancak, 1990'lı yıllarda çıkarılan GOS, KİS ve KZOB gibi tüm bu katılım sermaye piyasası ürünlerinin ikincil piyasasının gelişmemiş olması, bu ürünlere yönelik talebin ve dolayısıyla arzın sınırlı kalmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2012: 29).

2009 yılında, Hazine Müsteşarlığınca Devlet Malzeme Ofisi, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ve Devlet Hava Meydanları İşletmeleri gibi Kamu İktisadi Teşebbüslerinin genel bütçeye aktarılan paylarına endeksli Gelire Endeksli Senetler (GES) ihraç edilmiştir (Yılmaz, 2012: 30).

2010 yılında Seri:III No:43 Sayılı “Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ” kapsamında, SPK, finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik fon temini açısından Kira Sertifikası adında yeni bir ürüne ilişkin düzenleme yapmıştır (Yılmaz, 2012:33). Bu Tebliğ, ülkemizde sukuka yönelik ilk düzenlemedir. Bu düzenleme sonrası, Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından 17 Ağustos 2010'da gerçekleştirilen sukuk ihracı, Türkiye'deki ilk sukuk ihracı olarak kayıtlara geçmiştir. 100 milyon dolar değerinde olan bu ihraç kapsamında, borçlanma senetleri yüzde 5.25 sabit getirili ve Ağustos 2013 vadeli olacak şekilde işleme tabi tutulmuştur (Büyükkın ve Önyılmaz, 2012: 11).

İlk ihracın ardından yine Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından ikinci sukuk ihracı 2011 yılının ekim ayında Kuveyt Türk Sukuk Varlık Kiralama A.Ş. aracılığıyla 5 yıl vadeli yüzde 5,875 getiri oranlı 350 milyon dolar değerinde gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2012: 34).

İslam alimlerinin fetva verdikleri kurallara uygun olan hisse senetleri ile bu hisse senetlerinin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulan endeksler üzerine çıkarılan Borsa Yatırım Fonları (BYF) ise, ülkemizde 16 Ağustos 2005'te kurulmuş, 27 Aralık 2005'te SPK tarafından kayda alınmış, 26 Ocak 2006 tarihinde de ilk olarak halka arz edilmiştir. Bizim Menkul Değerler A.Ş. ile Dow Jones Şirketi'nin oluşturduğu Dow Jones Islamic Market Turkey endeksine dayandırılarak çıkarılan Bizim Menkul Dow Jones DJIM Türkiye A Tipi Yatırım Fonu, portföyünde bir endeksi temsil eden hisse senetlerinin endekste ki oranları ile bulunduğu ve fon paylarının borsada işlem gördüğü bir yatırım fonu türüdür. Fonun içinde uluslararası uygulamalarda genel kabul gören 33 farklı hisse senedi farklı ağırlıklarla yer almaktadır. 2011 yılı başında

ise, Bizim Menkul Değerler A.Ş. ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği arasında yapılan ortak bir çalışma sonucunda uluslararası metodolojiye uygun olan İslami kurallara göre faaliyette bulunduğu belirlenen 30 şirketin hisse senedinin yer aldığı “Katılım Endeksi” hesaplanmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2012: 35).

4.2.2. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasalarının Mevcut Durumu

Ülkemizde Katılım Endeksi, Borsa İstanbul’da işlem gören ve Katılım finans ilkelerine uygun hisse senetlerinden oluşan bir borsa endeksidir. Katılım Endeksi, 06.01.2011 tarihinden itibaren eşanlı verilerden fiyat ve getiri endeksleri olarak hesaplanmaya başlamıştır. Katılım Endeksi, Katılım Bankaları’nın çalışma prensipleri gereğince, müşterilerinin yatırım yapabileceği hisse senetlerinin fiyat ve getiri performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Ayrıca, 09.07.2014 tarihinden itibaren Katılım 50 ve Katılım Model Portföy Endeksleri de Katılım 30 Endeksi ile birlikte hesaplanmaktadır (Katılım Endeksi, 2014:1).

Dow Jones tarafından hazırlanan, Borsa İstanbul’da işlem gören şirketleri kapsayan, Dow Jones Islamic Market endeks grubuna dahil ve aynı standartlara sahip olan Dow Jones Islamic Market Turkey Endeksi 30.09.2004 tarihinden itibaren Reuters, Bloomberg gibi başlıca veri sağlayıcı kuruluşlar vasıtası ile DJIMTR koduyla yayınlanmaktadır. DJIMTR’nin hesaplanmaya başlamasından hemen sonra, 2006 yılında dünyada ilk defa bir İslami piyasa endeksine (DJIMTR) bağlı ilk borsa yatırım fonu halka arz edilmiştir. DJIM Türkiye A Tipi Borsa Yatırım Fonu ile birlikte 2012 yılında kurulan ve Katılım Endeksini baz alan Katılım Endeksi A Tipi Borsa Yatırım Fonu piyasada işlem görmektedir (Yıldız, 2015).

4.2.2.1. Türkiye’de sukuk piyasası

Türkiye’de sukuk piyasasının görünümüne geçmeden önce, Türkiye’de sermaye piyasası mevzuatına göre kira sertifikası olarak bilinen sukuk türlerinden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

SPK’nın, 2010 yılında istihsal ettiği, Seri: III ve 43 No’lu Tebliğ ile kira sertifikasının ve VKŞ’nin ilk kez hukuki çerçevesinin çizildiği ve bu Tebliğ sayesinde Türkiye’deki firmaların ve finansal kurumların kira sertifikası ihraçlarına başlayabildiği belirtilmiştir. Ayrıca, bu Tebliğ’de temel alınan sukuk türü sahipliğe dayalı sukuktur. Sahipliğe dayalı sukukun, dayanağı kira sözleşmesi olduğundan

uluslararası katılım finans literatüründe kullanılan “sukuk” kavramı, Türkiye’deki mevzuatta “kira sertifikası” olarak yer almıştır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 276).

Finansal kuruluşların ve firmaların kira sertifikası ihraçları arzu edilen düzeyde olmadığından kira sertifikalarına yönelik yeni bir mevzuat ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı gidermek için SPK, 2013 yılında Kira Sertifikaları Tebliği’ni (III-61.1) yayınlamıştır. Bu Tebliğ ile Ortadoğu ve Uzak Doğu Asya’daki sukuk altyapıları dikkate alınarak, daha geniş içerikli kira sertifikasından oluşan Türkiye’ye özel bir model ortaya konmaya çalışılmıştır. Yeni Tebliğ’de beş tip kira sertifikası tanımlanmış olup, farklı tipteki sukuk yapılarının da önü açık bırakılmıştır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 276).

Tablo 4.8. Sukuk Türleri

Kaynak: SPK

4.2.2.1.1. Sahipliğe dayalı kira sertifikaları

Sahipliğe dayalı kira sertifikaları (icare sukuk), üçüncü kişilere kiralanmak veya VKŞ namına yönetilmek üzere, VKŞ tarafından kaynak kuruluştan devralınan varlığın finanse edilmesi amacıyla ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Bu kira sertifikası niteliği itibarıyla uluslararası literatürdeki icare sukukuna benzer. Sertifikanın el değiştirmesi, borçlanmaya esas varlığın el değiştirmesi manasına geldiğinden, sahipliğe dayalı kira sertifikaları ikinci el piyasada aktif değildir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 277).

Sabit getiriye imkân veren bir sukuk çeşidi olup, varlığın devredilmesi ve geri kiralanmasına dayanmaktadır. İcare sukuk sertifikaları, kiralanın varlıklar üzerinde bölünemez ve eşit değerli mülkiyet hakkını temsil ederler. Kira bedeli sabit veya belli bir endekse bağlı (değişken) olarak belirlenebilir (Dede, 2017: 50).

Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın ihraç etmiş olduğu kira sertifikalarının tamamının sahipliğe dayalı kira sertifikası olduğu görülmektedir. Ancak sahipliğe dayalı kira sertifikasının operasyonel yükünün fazla ve sürecin uzun olması nedeniyle kira sertifikası ihraç eden diğer finansal kuruluşların ve firmaların bu kira sertifikasını tercih etmediği söylenebilir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 277).

4.2.2.1.2. Yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikaları

Sahipliğe dayalı kira sertifikasında borçlanmaya esas varlık el değiştirdiğinden tescil ve tapu gibi iş ve işlemler önemli düzeyde operasyonel yük oluşturmaktadır. Bu nedenle, varlığın bu şekilde mülkiyetinin devri yerine, taraflar aralarında yapıcakları bir devir sözleşmesi ile varlığın el değiştirmesini mümkün hale getirirler. Bu tip kira sertifikasına yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası (Vekalet Sukuk) denir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 277).

Sahipliğe dayalı kira sertifikasında borçlanmaya esas dayanak varlık kaynak kuruluşun mülkiyetinden ve bilançosundan çıkarken; yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikasında ise dayanak varlık kaynak kuruluşun bilançosunda kalmaya devam eder. Böylece taraflar ilave maliyet ve zaman kaybından oluşan operasyonel yükten kurtulmuş olur (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 277).

Türk mevzuatında yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası olarak kullanılan bu sukuk, dünyadaki vekalet sukuku olarak bilinir. Vekâlet sukuk kaynak kuruluş tarafından yönetilmesi kolaydır. Zira sahipliğinde bulunan varlıklar üzerinden ihraç edilebilecek sukuk yapılarıdır. VKŞ, dünya uygulamasında SPV (special purpose vehicle), yatırımcılardan topladığı finansmanı “Vekile” yönetmesi için belirli bir oran üzerinden verir. Vekil, VKŞ'den aldığı finansmana istinaden bir varlık havuzu oluşturur. Varlık havuzuna konulan varlıklardan elde edilen gelirin belirli bir oranı, sukukun ihraç edilmeden önce prensipte anlaşılan oran ve vade tarihinde VKŞ üzerinden yatırımcılara ödenir (Dede, 2017: 55).

Vekil oluşturduğu varlık havuzundan fazla kâr elde ederse, fazla kazanç kendisinde kalır, prensipte anlaştığı orandan daha düşük getiri elde ederse, elde edilen bu getiri yatırımcıya verilir. Yatırımcı anlaşma gereği bu getiriyi kabul etmek durumundadır. Vekil piyasadaki itibarını bozmamak, yatırımcı güvenini sarsmamak ve bir sonraki ihracıda uygun oran ile yapabilmek adına yatırımcıya anlaşmanın altında bir oran dağıtmamaya dikkat eder. Bunun için kendi kârından vazgeçilebilir veya varlık

havuzunu değiştirerek prensipte anlaşılan oranın altına dūřmemeye çalışır (Dede, 2017: 55). Bunun için de rneęin, Vekil kaynak kuruluştan bağımsız bir 3 nc kişiye sukuka garantör olarak atayabilir veya varlık havuzundaki getirisi dūřuk varlıkları daha iyi getiri üreten varlıklarla ikame ederek prensipte anlaşılan oranın altına dūřmemeye çalışır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 275).

Vekalet usulü sukukta, sukuk ihracının başında henüz bir borçlanmaya dayanak varlık olmayabilir. Kaynak kuruluş, sukuk ihracından elde edilen geliri yatırımcıların adına yatırım vekili sıfatıyla katılım finans ilkelerine uygun olan belirli alanlarda işletebilir ve söz konusu işlerden elde edilen karı, önceden belirlenmiş paylaşım oranı üzerinden yatırımcılarla paylaşır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 275). Herhangi bir varlığa dayalı olduğundan ikincil piyasalarda işlem görebilir. Ancak Türkiye’de bazı katılım bankaları varlığa dayalı olmadan sukuk ihracı ile finasman sağladıklarından, bu tip sukuklar ikinci el piyasalarda işlem görmezler (Dede, 2017: 55).

4.2.2.1.3. Alım-satıma dayalı kira sertifikaları

Katılım bankalarında kullanılan murabaha ürününün menkul kıymetleştirilerek sukuk işlemine konu edilmesidir. Bu sukuk türünde sertifika ihracını gerçekleştiren VKş, kira sertifikaları karşılığında yatırımcılardan topladığı kaynak ile tedarikçiden aldığı emtiayı belli bir kr oranı üzerinden fon ihtiyacı olan kaynak kuruluşa vadeli olarak satar. Kaynak kuruluş ise söz konusu emtiayı emtia borsalarında üçüncü bir tarafa satarak kendine finansman sağlar. Kaynak kuruluş VKş’ye olan borcunu, vadeli emtia satışının yapıldığı tarihte belirlenen kar oranı üzerinden sukukun vadesinde veya periyodik ödeme tarihlerinde VKş’ye öder (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 273).

Alım-satıma dayalı kira sertifikası, uluslararası katılım finans literatüründe murabaha sukuk olarak bilinir. Murabaha zerine yapılan sukuk, ikinci el piyasalarda işlem görmez. Zira bu durum borcun ikinci el piyasalarda satılması anlamına geldiği için katılım finans ilkeleri gereği uygun görülmemektedir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 273).

4.2.2.1.4. Ortaklığa dayalı kira sertifikaları

Ortaklığa dayalı kira sertifikası, katılım bankalarının aslı ürünlerinden olan muşareke (sermaye ortaklığı) ve mudarebeye (emek-sermaye ortaklığı) dayanmaktadır. Yatırımcının sermaye sahibi (Rabb al-Mal) sıfatıyla sermayeyi tedarik ettiği,

ihraççının ise “Mudarib” sıfatıyla bilgi ve tecrübelerine dayanarak söz konusu sermayeyi yatırımlarda değerlendirdiği ve getirinin önceden belirlenen paylaşım oranı üzerinden dağıtıldığı sukuk türüne mudarebe sukuk denir (Dede, 2017: 53).

Mudarebe sukuk ihracı kapsamında kurulan ortaklığın yapısının katılım finans ilkelerine uygun olması şarttır. Sermayedarın ortaklığa sunduğu sermaye üzerinden herhangi bir anapara ve ilave getiri garantisi verilmez. Ortaklığın zarar etmesi durumunda ise söz konusu zararı sermaye sahipleri karşılar (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 274).

Müşareke sözleşmesine dayalı sukuk, katılım finans ilkeleri gereği belli bir projenin hayata geçirilmesi amacıyla tarafların belirli oranlar üzerinden sermaye koydukları sukuk türüdür. Müşareke sukuk, katılım bankalarının finansman kullandırma yöntemlerinden biri olan müşareke ürününün tüm özelliklerine sahiptir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 274).

Yasal zemini oluşturulan ortaklığa dayalı kira sertifikalarının (müşareke ve mudarebe) yaygınlaşması açısından daha çok çaba sarf edilmesi gerektiği açıktır. Her ne kadar katılım finansın “özünü” oluşturan ancak katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri arasında çok az tercih edilen bu ürünün menkul kıymet karşılığının satılması, yatırım sonucu getirinin belirsizliği, vadenin kısa olmaması ve yüksek ticari riske sahip olması gibi nedenlerle yaygınlaşması diğer kira sertifikalarına göre çok daha zordur (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 277).

AAOIFI Standartlarına göre, ortaklığa dayalı kira sertifikalarında, taraflardan birinin ortaklığa garanti vermesi katılım finans ilkeleri gereği uygun görülmemektedir. Ancak üçüncü bir tarafın (katılım sigorta şirketi gibi) ortaklığa garantör olması Şer'i prensiplere uygun düşmektedir. Bu nedenle, ortaklığa dayalı sukuk ihraçlarının işlerliğini artırabilmek adına, üçüncü bir tarafın ortak projeye garantör olması söz konusu sukuka olan talebi artırabilir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 277).

Müşareke ve mudarebe gibi ortaklığa dayalı kira sertifikalarının menkulleştirilmesine esas teşkil eden yatırım işleminin ikinci piyasalarda işlem görmesi AAOIFI standartlarına göre uygun görülmektedir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 274).

4.2.2.1.5. Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikaları

İstisna sözleşmesi, peşin ya da vadeli bir bedel mukabilinde bir malın yapılıp / imal edilip teslim edilmesi işlemidir. Böylece bir taraf finansman sağlamakta diğer taraf da gelecekte teslim alacağı bir mal için anlaşma yapmış olmaktadır. Bugün özellikle müteahhit firmalar maket üzerinden peşin ya da vadeli bedelle ev satışı yapmakta ve böylece proje için gerekli finansmanı temin etmektedirler (Dede, 2017: 49).

SPK'nın III-61.1 nolu Tebliğ'inde; eser sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, VKŞ'nın iş sahibi sıfatıyla taraf olduğu bir eser sözleşmesi çerçevesinde eserin meydana getirilmesini için ihraç edilen kira sertifikası olarak tanımlanmaktadır. Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası, uluslararası katılım finans literatüründe “istisna sukuk” olarak tanımlanır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 278).

Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası dört temel aşama üzerinden açıklanabilir. İlk aşamada, kaynak kuruluş, sözleşme ile niteliği belirlenen projeyi hayata geçirmek amacıyla ihtiyaç duyduğu finansmanı temin etmek için VKŞ'ye başvurur. İkinci aşamada, belli bir vadede sözkonusu projenin teslim edilmesini konu edinen, VKŞ ile kaynak kuruluş arasında bir sözleşme imzalanır. Üçüncü aşamada, VKŞ, sertifika ihracını gerçekleştirdikten sonra ihraç gelirini kaynak kuruluşa aktarır. Son aşamada ise kira sertifikasının ara ödeme tarihlerinde ve vade bitiminde VKŞ, kaynak kuruluştan ödemeleri tahsil eder ve yatırımcılara payları nispetinde ödemelerini gerçekleştirir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 278).

İstisna akdine dayalı sukukta yatırımcılar, payları nispetinde, üretilen eserin sahibi olurlar. Bu sukuk yapısı, inşaat, taahhüt ve altyapı projelerinin hayata geçirilmesi açısından yüklenici firmanın finansman ihtiyacının karşılanmasında kullanılır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 273).

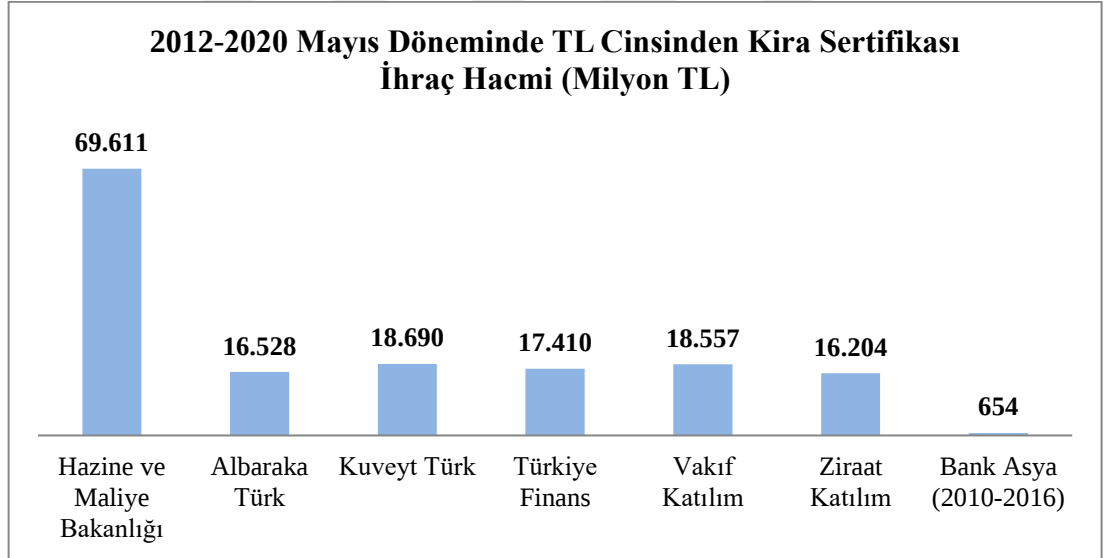
Sözleşme konusu eserin, sözleşmede belirtilen özellik ve şartlara göre uygulanıp uygulanmadığını takip etmek amacıyla taraflar arasında bir kontrol mekanizması kurulabilir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 273). AAOIFI Standartlarına göre, istisna sukuk, sukuk yatırımcılarının mülkü olan somut varlıklara dönüştüğü sürece ikincil piyasalarda işlem görür (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 273).

4.2.2.2. Türkiye’de sukuk piyasasının görünümü

Türkiye’de 2012 yılından bu yana Hazine ve Maliye Bakanlığı ile katılım bankaları tarafından kira sertifikası ihraç edilmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı yoğunlukla

TL cinsinden kira sertifikası ihraç etse de, altına dayalı ve dolar ile avro cinsinden de kira sertifikası ihraçları söz konusudur. Katılım Bankaları da çoğunlukla TL cinsinden kira sertifikaları ihraç etmekle birlikte, dolar, avro ve Malezya ringiti cinsinden de ihraçta bulunmuşlardır. 2020 itibariyle, Hazine ve Maliye Bakanlığının aksine, Katılım bankaları henüz altına dayalı kira sertifikası ihracında bulunmamışlardır.

Aşağıdaki Şekil, 2012 yılından 2020 Mayıs dönemine kadar Hazine ve katılım bankaları tarafından Türkiye’de TL cinsinden ihraç edilen kira sertifikalarının hacmini göstermektedir. 2020 Mayıs ayına kadar Türkiye’de katılım bankaları ile Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından toplamda 157,6 milyar TL’lik sukuk ihraç edilmiştir. Bu toplam ihracın yaklaşık yüzde 44’üne karşılık gelen 69,6 milyar TL’lik kısmını Hazine ve Maliye Bakanlığı ihraç etmiştir. Aynı dönem için katılım bankalarının toplam kira sertifikası ihraç miktarı ise yaklaşık 88 milyar TL düzeyindedir.

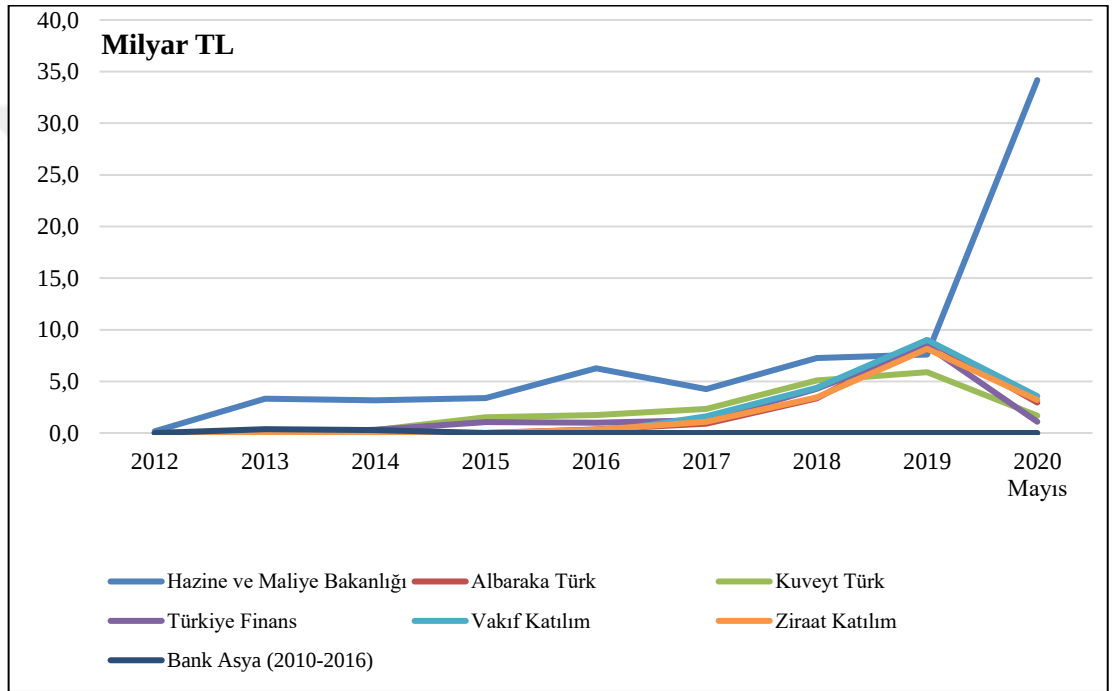
Tablo 4.9. HMB İle Katılım Bankaları Tarafından İhraç Edilen Kira Sertifikası Hacmi

Kaynak: HMB, TKBB

Aşağıdaki Şekil’de ise söz konusu kira sertifikası işlem hacmini yıllar itibariyle gösterilmektedir. Buna göre, katılım bankalarının kira sertifikası ihraç hacminin 2019 yılına kadar sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 2017 yılında tüm katılım bankaları tarafından yaklaşık 7,2 milyar TL kira sertifikası ihraç edilmişken bu rakam 2018 yılında 20,5 milyar TL’ye; 2019 yılında ise 40,4 milyar TL’ye

yükselmiştir. 2020 Nisan sonuna kadar katılım bankalarının ihraç edilen kira sertifikası tutarı ise yaklaşık 12,5 milyar TL düzeyindedir.

Hazine ve Maliye Bakanlığının sukuk ihraçlarına yıllar itibarıyla bakıldığında 2020 yılında borçlanma stratejisinde kira sertifikasının öneminin arttığı açık bir şekilde görülmektedir. 2017 yılında yaklaşık 4,2 milyar TL, 2018 yılında 7,2 milyar TL ve 2019 yılında 7,6 milyar TL sukuk ihraç eden Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020 yılı Mayıs döneminde ihraçları dramatik bir şekilde artırarak 34,1 milyar TL'ye çıkarmıştır.

Tablo 4.10. Yıllar İçinde HMB İle Katılım Bankaları Tarafından İhraç Edilen Kira Sertifikasının Seyri

Kaynak: HMB, TKBB

Hazine ve Maliye Bakanlığı tamamı 2020 Mayıs ayında olmak üzere 1,1 milyar dolar değerinde kira sertifikası ihraç etmiştir. Yaklaşık 1,8 milyar avroluk kısmı 2019 yılında olmak üzere, Hazine ve Maliye Bakanlığı 2017-2020 yılları arasında toplamda yaklaşık 2,6 milyar avro sukuk ihraç etmiştir. Bakanlık döviz cinsinden ihraçlarının yanında altına dayalı kira sertifikası ihracatı da gerçekleştirmektedir. 2017 yılında 1,3; 2018 yılında 2,4 milyar TL olmak üzere, 2017-2019 döneminde toplamda 3,9 milyar TL değerinde altına endeksli kira sertifikası ihracatı gerçekleştirmiştir.

Katılım Bankalarının ise 2020 Mayıs dönemine kadar TL cinsinden olmayan kira sertifikalarının toplam ihraç hacmi toplamda 2,9 milyar dolar; 1,9 milyar Avro ve 1,1 milyar Ringit'dir.

Hazine ve Maliye Bakanlığının dışında, Türkiye'de sukuk ihraçları en çok katılım bankaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Sukuk, katılım bankaları tarafından sermaye piyasalarında yoğun olarak tercih edilen bir ürün haline gelmiştir. Katılım bankaları, TL veya yabancı para cinsinden sukuk ihraçları gerçekleştirmekte ve bu sayede kısa veya uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Aynı şekilde, diğer finansal kuruluşlar veya firmalar tarafından çıkarılan sukuklara yatırım yaparak ellerindeki fazla fonları değerlendirirler (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 278).

Ülkemizde sukuk ihraçlarının yaygınlaşması katılım esaslı yatırım ve emeklilik fonlarını da olumlu anlamda etkilemiştir. Bireysel emeklilik sisteminin bir parçası olan ve Ocak 2017'de uygulamaya geçen otomatik katılım sistemi (OKS) sayesinde katılım fonlarına olan talep artmış ve bu sayede, katılımcıların portföylerine dahil ettikleri sukuk hacminde önemli artışlar yaşanmıştır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 279). 2020 yıl sonu itibarıyla, OKS'de sunulan fonların yaklaşık yüzde 63'ünün katılım (faizsiz) fonlarından oluştuğu dikkate alındığında, sukuk alternatifinin faizsiz yatırım enstrümanları açısından önemi daha net bir şekilde anlaşılabacaktır.

Son olarak, sukuk üzerinden elde edilen finansman oranının tüm borçlanma içindeki payı, Malezya'nın kamu borçlanmasında yüzde 50; Körfez ülkelerinin kamu borçlanmasında ise yüzde 30 civarında olduğu düşünülecek olursa, Türkiye'de halihazırda yaklaşık yüzde 5 seviyesinde olan bu oranın ilerleyen yıllarda Türkiye için de arttırılabileceği açıktır (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 401).

4.3. Türkiye'de Katılım Sigortacılığının Gelişimi ve Yapısı

4.3.1. Türkiye'de Katılım Sigortacılığı Piyasasının Mevcut Durumu

Katılım sigortacılığın Türkiye'deki durumuna bakıldığında son dönemde katılım sigortacılarının sayısında ve söz konusu firmaların prim üretiminde artışlar olduğu görülmektedir.

Katılım Sigorta Şirket Sayısı	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Hayat Dışı (Genel)	1	3	3	3	4	7	7
Hayat (Aile)	1	2	3	3	4	5	5
Toplam Şirket Sayısı	2	5	6	6	8	12	12

Tablo 4.11. Türkiye’de Katılım Sigortacılığında Şirket Sayısı

Kaynak: TSB

Türkiye’de 2014 yılı itibariyle 2 adet sigorta şirketi katılım sigortacılığı alanında ürün sunarken, 2020 yıl sonu itibariyle bu sayı 12’ye çıkmıştır. Bu 12 şirketten 5 tanesi hayat sigortacılığı alanında, diğer 7 tanesi ise hayat dışı branşında aktiftir.

2020 itibariyle, Türkiye’de katılım sigortacılığı alanında faaliyet gösteren 12 sigorta şirketinin 6’sı tam katılım sigortacılığı (full-fledged) faaliyetinde bulunurken, 6 adet şirket ise pencere modeli (katılım sigortacılığı ile geleneksel sigorta ürünlerini beraber sunan şirketler) üzerinden faaliyette bulunmaktadır.

Aşağıdaki Tablo, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım sigorta şirketlerinin 2015-2020 yılları arasındaki brüt prim üretimlerini ve hayat dışı katılım sigortacılığı ile hayat katılım sigortacılığının büyüme oranını göstermektedir.

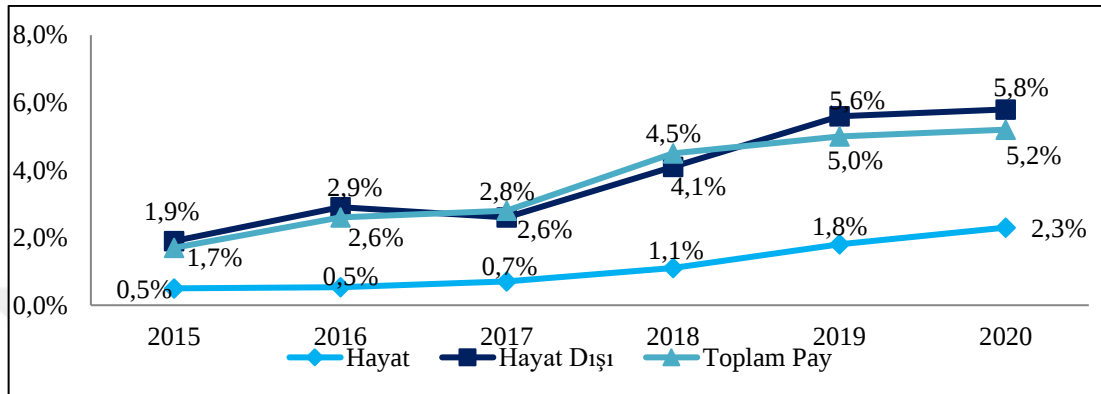
2015 yılında 17 milyon TL olan hayat branşı prim üretimi, 2020 yıl sonunda, yıllık ortalama yüzde 80 büyüyerek 326 milyon TL’lik prim üretimine ulaşmıştır. 2015 yılında 516 milyon TL olan hayat dışı branşı prim üretimi, 2020 yıl sonunda yıllık ortalama yüzde 50 büyüyerek, 3,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Tüm katılım sigortacılığı sektörüne bakıldığında ise 2015 yılında 533 milyon TL olan prim üretiminin 2020 yıl sonunda 4,2 milyar TL’lik büyüklüğe ulaştığı görülmektedir. Görüleceği üzere, hayat ve hayat dışı branşlarında, hem de toplamda katılım sigortacılığı, konvansiyonel sigortacılığa göre çok yüksek oranlarda büyümüştür.

Katılım Sigortacılığı	2015	2016	2017	2018	2019	2020	(2015-2020) büyüme
Hayat (Aile)	17.052.565	26.329.452	46.622.998	72.684.473	206.077.486	326.122.155	% 80,4
Hayat Dışı (Genel)	516.200.460	1.019.281.828	1.045.611.280	2.158.876.238	3.230.742.355	3.941.191.476	% 50,2
Toplam	533.253.025	1.045.611.280	1.315.855.322	2.231.560.711	3.436.819.840	4.267.313.631	% 51,6

Tablo 4.12. Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Verileri

Kaynak: TSB

2015 yılından 2020 yılına geçildiğinde, katılım hayat branşının toplam hayat sektöründen aldığı pay yüzde 0,5’den yüzde 2,3’e; katılım hayat dışı branşının toplam hayat dışı sektöründen aldığı pay ise yüzde 1,7’den yüzde 5,8’e yükselmiştir. Bu çerçevede, 2015 yılında katılım sigortacılığının tüm sektör içinde yüzde 1,9 olan payı, 2020 yıl sonu itibarıyla yüzde 5,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.13. Katılım Sigortacılığının Tüm Sektör İçindeki Payı

Kaynak: TSB

4.3.2. Katılım Emeklilik Fon Piyasasının Mevcut Durumu

Artan sosyal güvenlik açıkları, emeklilik döneminde yetersiz kalan refah düzeyi ve değişen hayat koşulları kamu emeklilik sistemlerinin tamamlayıcısı niteliğindeki özel emeklilik sistemlerinin gelişmesini tetiklemiştir. Türkiye’de de, 2001 yılında yasalaşan 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile gönüllü katılıma dayanan Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) kurularak 2003 yılında fiilen uygulamaya geçmiştir (TSB, 2020; 7).

Türkiye’de bireysel emeklilik sistemi ile katılımcılara emeklilik planı sunma yetki ve sorumluluğu ruhsat sahibi emeklilik şirketlerine aittir. Her ne kadar risk ürünleri sunan sigorta (hayat ve hayat dışı) branşları ile kişilerin emeklilik dönemi için sunulan emeklilik ürünleri farklı disiplinler olsa da Türkiye’de ve birçok ülkede emeklilik planları sigorta ve emeklilik şirketleri tarafından sunulmaktadır. Bu paralelde, Türkiye’de hem sigorta şirketleri hem de emeklilik şirketlerinin denetimi ve gözetimi, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK)¹² tarafından yerine getirilmektedir.

¹² 47 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Hazine ve Maliye Bakanlığının sigorta ve emeklilik sektörüne yönelik görev ve yetkileri SEDDK’ya devrolmuştur.

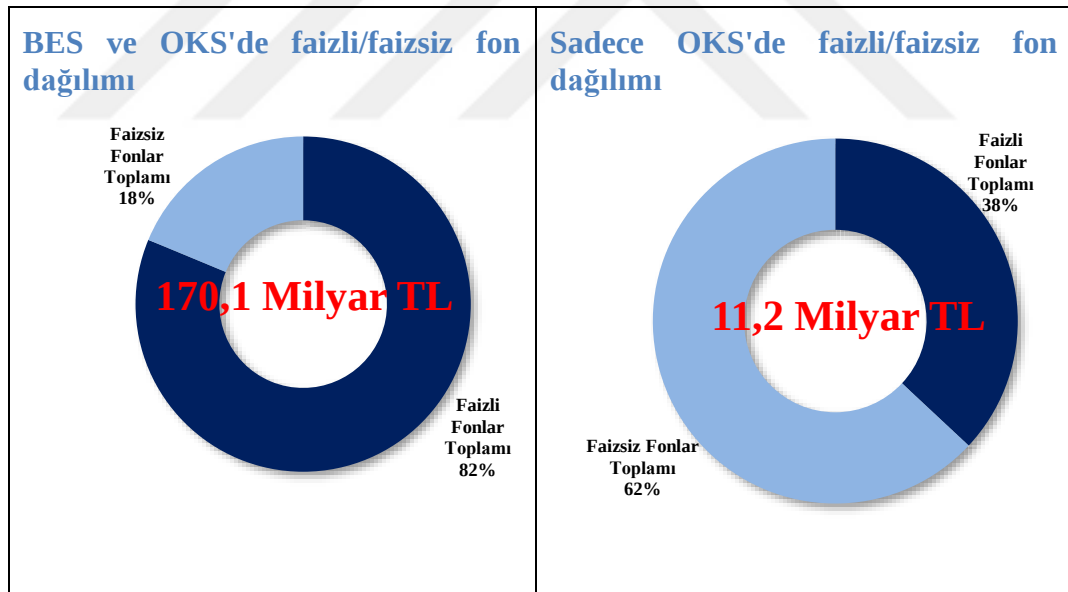
2020 itibarıyla 17 adet emeklilik şirketi bireysel emeklilik sisteminde (BES) faaliyet göstermektedir. Dört şirket otomatik katılım sistemi (OKS) sözleşmesi düzenlenmemektedir.

	BES'te faaliyet gösteren şirketler	OKS'de faaliyet gösteren şirketler
2015	19	-
2016	18	-
2017	18	16
2018	18	16
2019	17	15
2020	17	13

Tablo 4.14. BES ve OKS'de Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı

Kaynak: EGM

2020 yıl sonu itibarıyla, BES ve OKS'de devlet katkısı dahil fon büyüklüğü 170,1 milyar TL düzeyine ulaşmıştır.¹³ Aşağıdaki Şekil'ler bu 170,1 milyar TL'lik fon büyüklüğünün faizli/faizsiz fonlar üzerinden dağılımını göstermektedir.

Tablo 4.15. BES ve Sadece OKS'de Faizli/Faizsiz Fon Dağılımı

Kaynak: EGM

2020 yıl sonu itibarıyla, bireysel emeklilik sistemindeki (BES) katkı fonları da dâhil olmak üzere toplam katılım (faizsiz) fon büyüklüğünün 31 milyar TL tutarına

¹³ 2020 yıl sonu itibarıyla, 6,9 milyon katılımcının olduğu BES'te 158,3 milyar TL; 5,7 milyon katılımcının olduğu OKS'de ise 11,2 milyar TL fon büyüklüğüne ulaşılmıştır.

ulaştığı, bu tutarın da tüm bireysel emeklilik fonları toplamı olan 171,1 milyar TL tutarının yaklaşık yüzde 18’ini¹⁴ oluşturduğu görülmektedir.

Fonların ortalama getirilerine bakıldığında, hem gönüllü BES, hem de OKS’de faizsiz fonların getirilerinin faizli fonlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 2020/10 dönemi itibariyle, “gönüllü BES faizli” fon grubunun ortalama getirisi yüzde 19,9 iken, “gönüllü BES faizsiz” fon grubunun ortalama getirisi ise yüzde 54,8’dir. Aynı şekilde, “OKS faizli” fon grubunun ortalama getirisi yüzde 7 iken, “gönüllü BES faizsiz” fon grubunun ortalama getirisi ise yüzde 10’dur.

Fon Grubu	2020 Yılı Getirisi (%)
Gönüllü BES faizli	19,9
Gönüllü BES faizsiz	54,8
Gönüllü BES tüm	24,2
OKS faizli	7,0
OKS Faizsiz	10,0
OKS tüm	8,9
Toplam	20,1

Tablo 4.16. BES ve OKS fonlarının ortalama getirileri (2020/10)

Kaynak: EGM

2017 yılında Otomatik Katılım Sisteminin (OKS) uygulamaya başlaması sonrasında emeklilik şirketlerinin katılım fonlarının büyüklükleri de hızla artmıştır. 2020 itibariyle, OKS’de katılım fonlarının büyüklüğü 11,2 milyar TL olup, bu tutar tüm OKS fonlarının yaklaşık yüzde 62’sini oluşturmaktadır. Otomatik katılımda her bir çalışana tercihi uygun olacak şekilde faiz içeren veya içermeyen emeklilik planlarının sunulması zorunluluğu getirilmesi, OKS’de faiz içermeyen fonların ağırlığının artmasına destek olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, OKS’de işverenlerin seçmiş olduğu giriş fonunun faizsiz olması, çalışanların çok fazla fon değişikliğine gitmiyor olması da bu büyüklüğün arkasındaki temel nedenler arasında görülmektedir.

¹⁴ Aynı dönemde, BES ve OKS’de sunulan altın fonları da dahil edildiğinde faizsiz fonların toplam içindeki ağırlığı yüzde 31’e çıkmaktadır.

4.4. Türkiye’de Katılım Finans Sektörüne Yönelik Kamusal Müdahale Yöntemleri

Türkiye’de devlet katılım finans piyasasına kamu girişimciliği, regülasyon ile vergi, teşvik ve borçlanma gibi maliye politikaları üzerinden müdahale etmektedir. Bu çalışmanın odağı katılım finans sektörüne yönelik kamu girişimciliği olduğundan, daha çok devletin kamu girişimciliği çerçevesinde katılım finans sektörüne yönelik müdahalesi incelenecektir. Ancak, komu bütünlüğü dikkate alınarak regülasyon ve maliye politikası ile müdahale yöntemleri üzerinde de durulacaktır.

4.4.1. Türkiye’de Katılım Finans Sektörüne Yönelik Regülasyonla Müdahale

Devlet finansal oyuncular arasındaki fırsat eşitliğini sağlamak ve tüketici hak ve menfaatlerini korumak amacıyla katılım finans alanına yoğun regülasyon uygulamalarıyla müdahale etmektedir. Katılım finans alanında mütedeyyin kesimin dini hassasiyetinin söz konusu olması nedeniyle suistimale açık bir alan olması, katılım finans alanında tüketici odaklı bakış açısını elzem kılmaktadır.

Katılım finansına yönelik mevzuatın oluşturulması, ilgili düzenleyici ve denetleyici otoritelere görev ve sorumluluk verilmesi, katılım finansın gelişimi açısından oldukça kritik başlıklardır. Katılım finans değer zincirinin uçtan uca gelişim gösterdiği Malezya’da, dünyada bir ilk olarak İslami Bankacılık Kanunu 1983 yılında uygulamaya alınmıştır. Bu kanunda, başta merkez bankası olmak üzere, ilgili kurumlara katılım finansının geliştirilmesine yönelik görevler verilmiştir. Aynı şekilde, Malezya’ya ek olarak, müstakil faizsiz finans kanununa sahip olan ülkeler arasında, Bahreyn, Endonezya, BAE, Kuveyt, Lübnan, Pakistan ve İran gibi ülkeler sayılabilir (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 405).

Türkiye’de katılım finansal oyuncular, faaliyet gösterdikleri alandaki geleneksel düzenlemelere tabidirler. Bunun yanında düzenleyici otoriteler, katılım finans oyuncularına yönelik müstakil düzenlemeler de yapmaktadırlar. Ancak, Türkiye’de de Müstakil bir Katılım Finans Kanunu hazırlanarak, çeşitli kanunlar altında düzenlenen katılım finans sektörünün tek bir çatı altında toplanması planlanmaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021: 36).

4.4.1.1. Katılım bankacılığında regülasyon otoriteleri

4.4.1.1.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), katılım bankalarının düzenlenmesi ve denetlenmesi açısından ilk derecede sorumluluk sahibi kamu otoritesidir. BDDK, katılım bankalarının mevzuata uyumunu denetlemesinin yanında, katılım bankalarının şube açma, iştirak edinme, sukuk ihraç etme vb. konularında izin makamıdır. Ayrıca, BDDK, mevzuata uyum konusunda sorun yaşayan katılım bankasına da ceza verebilir (Albayrak ve Özsoy, 2019: 90).

2015 yılının başlarında BDDK bünyesinde katılım bankacılığı ile ilgili faaliyetlerin daha etkin, hızlı yürütülmesi ve katılım bankacılığının geliştirilmesi için “Uygulama V Dairesi” adı altında yeni bir birim kurulmuştur. Bu Daire Başkanlığı münhasıran katılım finans konuları ile ilgilenmektedir (Özdemir, Aslan, 2017: 38).

Konvansiyonel bankalarda olduğu gibi, herhangi bir katılım bankasının faaliyet izni almasına, faaliyet izninin kaldırılmasına, kısmen veya tamamen devri, satışı veya birleştirilmesi amacıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devrine BDDK yetkilidir.

Katılım bankalarının tüm faaliyetleri BDDK’nın denetim ve gözetimine tabi olduğu ifade edilmiştir. Ancak Kanun, katılım finans ilkelerine uyum açısından denetimi açık bir şekilde düzenlememesine karşın, BDDK murakıbları ihtiyaç duyulması durumunda bu konularda da denetimler yapabilir (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019: 205).

BDDK gerekçesini belirterek katılım bankalarına, kanun kapsamındaki gerçek ve tüzel kişilere, Kanunun 146, 147 veya 148 inci maddelerinde öngörülen idari para cezalarını uygulayabilir (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019: 210).

4.4.1.1.2. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TMSF, bireysel mevduatların karşılığı olarak tüm bankalardan belirli oranlarda sigorta primi alır. Bu prim karşılığında, bir banka faaliyetlerine devam edemez duruma düşerse, TMSF mevzuatında belirlenen tutar üzerinden mevduat sahiplerine ödeme yapılır. TMSF, faaliyeti BDDK tarafından durdurulan bankanın varlıklarını tahsil eder ve alacaklılara geri öder (Albayrak ve Özsoy, 2019: 90).

2001 yılında yaşanan İhlas Finans olayından kaynaklı olarak itibar kaybı yaşayan katılım bankacılığı sektörünün, 2001 yılında neredeyse yarı yarıya küçüldüğü ve bu kapsamda tüm katılım bankalarının, o zamanki adıyla özel finans kuruluşlarının, fon güvencesine alındığı ifade edilmiştir. 2001 yılında Özel Finans Kurumlar Birliği bünyesinde oluşturulan fonun güvencesine alınan katılım hesapları, 2005 yılında ise TMSF'deki fonun güvencesine katılmıştır (Albayrak ve Özsoy, 2019: 90).

4.4.1.1.3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Katılım bankaları dâhil bütün bankalar, mevduat ve dış kaynaklarını belli bir oranda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda (TCMB) tutmak zorundadırlar ki buna munzam karşılık denir. Katılım bankaları dâhil tüm bankalara teminatlı (hazine kira sertifikası veya bonosu alım satımı yoluyla) veya teminatsız kısa vadeli fon sağlar veya bankalardan borç alabilir (Albayrak ve Özsoy, 2019: 90).

Katılım bankacılığı ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında katılım bankaları açısından likidite yönetiminin daha zor olduğu ve katılım bankalarının daha fazla serbest rezerv ayırmaları gerektiği söylenebilir. Geleneksel bankalar kısa dönemli finansman ihtiyaçlarını doğrudan merkez bankasından veya bankalar arası interbank piyasasından borçlanarak giderebilmektedir. Zira mevzuat gereği, Türkiye'de geleneksel bankaların günlük, haftalık veya 15 günlük repo-ters repo imkânları üzerinden borçlanma veya borç verme imkanları olmasına karşın, katılım bankaları açısından bu tür kısa vadeli finansman imkânları bulunmamaktaydı. Bu nedenle, son borç verme mercii işlevini üstlenebilen ulusal bir katılım finans yapısına ihtiyaç duyulmaktaydı (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 406). Katılım bankalarının kısa vadeli fonlarını değerlendirme veya kısa vadeli fon sağlama ihtiyacına binayen repo ve ters repo işlemlerinin karşılanması açısından 2018 yılında önemli bir adım atılmıştır.

Katılım bankaları, 2018 yılında Borsa İstanbul A.Ş. bünyesinde kurulan Taahhütlü İşlemler Pazarında ve T.C. Merkez Bankası'ndaki Açık Piyasa İşlemleri altında Hazine ve Maliye Bakanlığınca faaliyete geçen varlık kiralama şirketleri ile Hazine tarafından görevlendirilen kamu sermayeli kurumlarca kurulan varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen Türk Lirası ödemeli kira sertifikaları ve Borsa Yönetim Kurulu tarafından belirlenen diğer sermaye piyasası araçlarını geri alma taahhüdü ile satım ve geri satma taahhüdü ile alım işlemleri ile günlük likiditelerini

yönetebilmekte ve kısa vadeli fonlama ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 208).

4.4.1.1.4. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu

Katılım bankaları, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca belirlenen ilkeler kapsamında muhasebe sistemlerinde tek düzeni uygulamaktadır. Katılım bankaları, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından belirlenen muhasebe ve finansal raporlama standartları çerçevesinde tüm iş ve işlemlerini gerçek durumlarına uygun şekilde muhasebeleştirmek zorundadır. Aynı şekilde bankalar, finansal raporlarını bilgi edinme ihtiyacını karşılayacak içerikte, anlaşılır ve karşılaştırılabilir, denetime uygun, belirlenen vadede ve tam olarak düzenlemekle yükümlüdür (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019: 208).

4.4.1.1.5. Türkiye Katılım Bankaları Birliği

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Bankacılık Kanunu kapsamında kurulmuş tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu gereği, tüm katılım bankaları katılım bankalarının çatı kuruluşu olan TKBB'ye üye olmak zorundadır.

TKBB tarafından Mart 2015'te yayınlanan strateji belgesinde, 2025 yılına gelindiğinde, katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içindeki payına yönelik yüzde 15'lik bir hedef söz konusudur. TKBB tarafından 2021 yılında yayınlanan Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu (2021-2025)'nda da söz konusu hedef teyit edilmiştir (TKBB, 2021: 45).

TKBB, katılım bankacılığının geliştirilmesi amacıyla, başta BDDK olmaz üzere ilgili kamu otoriteleri ile yakın iletişim içinde çalışır. Bu çerçevede, katılım bankacılığının gelişmesi için mevzuat değişiklikleri önerir, kendisine iletilen mevzuat taslaklarına ilişkin görüş bildirir ve sektör için lobi faaliyetleri yapar. Kamu kurum ve kuruluşlarından gelen teklif veya talimatları birliğe üye katılım bankalarına iletir ve gerekli aksiyonların alınmasını sağlar (Albayrak ve Özsoy, 2019: 93).

4.4.1.1.6. Merkezi Danışma Kurulu

Katılım finans kuruluşlarının geleneksel muadillerinden en önemli farklarından birinin danışma kurulları olduğu bilinmektedir. Katılım finans kuruluşları faaliyetlerinde ve sunacakları ürünlerde danışma kurulunun onayına ihtiyaç duyarlar.

Türkiye’deki katılım finans kuruluşlarının her birinin kendilerine özgü bir danışma kurulu bulunur. Herhangi bir katılım finans kuruluşu tarafından sunulan ürünlerin diğer katılım finans kuruluşu tarafından uygun görülmemesi gibi durumlar oluşabilmekte ve bu durum toplumda kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bu nedenle merkezi bir danışma kurulunun olması ve sektöre standardizasyon sağlaması gerektiği sektörde önerilen konular arasındaydı (Özdemir, Aslan, 2017:44).

Merkezi Danışma Kurulunun kurulmasına ilişkin konu Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulunun toplantılarında ele alındıktan sonra, BDDK’nın 22.02.2018 tarihli ve 7736 sayılı Kurul Kararı ile söz konusu Kurulun kurulumu için gerekli süreç başlatılmıştır. Söz konusu BDDK Kararında, “Katılım bankacılığına ilişkin mesleki ilke ve standartlarını belirlemek üzere Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından bir komite oluşturulması, katılım bankalarının, komite tarafından alınan kararlara uyması ve komitenin oluşumuna, çalışmasına ve yetkilerine ilişkin usul ve esasların Kurulun uygun görüşü alınarak Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından belirlenmesi” ifadeleri yer almaktadır.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yönetim Kurulu’nun 02.04.2018 tarih ve 253 sayılı kararı ile “Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Tebliğ” yayınlanmıştır. Bu Tebliğ ile birlikte, mezkur Merkezi Danışma Kurulu kurulmuştur.

Merkezi Danışma Kurulu, Başkan ve Başkan Vekili ile birlikte üç kurul üyesinden oluşur. Kurul’da ihtiyaç duyulan araştırma ve raporlama faaliyetlerini yürütmek üzere, yeterli sayıda uzman ve uzman yardımcısı unvanlarında görev yapan idari personel de istihdam edilir. Merkezi Danışma Kurulu, katılım bankalarının danışma kurulları kararlarının yakınsanması ve halihazırda katılım bankaları tarafından sunulan ürünlerin belirli bir standarda kavuşturulması açısından önemli bir alanı doldurmaktadır. Katılım bankalarının süreçlerinin, iş ve ürün işleyiş modellerinin uygunluğuna karar veren ve tüm katılım bankacılığı sektörü açısından bağlayıcı hüküm ihdas edebilen konumuyla Kurul, önümüzdeki dönemde katılım finans işlemlerin genişletilmesinde ve derinleştirilmesinde, toplum tarafından algılanmasında, literatürünün ve teorisinin zenginleştirilmesinde önemli katkı sunacaktır (Görmüş ve Yabancı, 2019: 129).

Dünya genelinde katılım finans alanında öne çıkan ülkelerde Merkezi Danışma Kurulu’nun olup olmadığına bakıldığında, Malezya, BAE, Bahreyn, Endonezya,

Bangladeş ve Pakistan’da merkezi bir danışma kurulunun olduğu görülmektedir. Buna karşın, küresel katılım finans sektöründe önemli ülkeler arasında yer alan Suudi Arabistan, İran, Katar ve Kuveyt de ise merkezi danışma kurulu bulunmamaktadır ( zdemir, Aslan, 2017: 44).

4.4.1.2. Katılım sermaye piyasalarında regülasyon otoriteleri

4.4.1.2.1. Sermaye Piyasası Kurumu

SPK, sermaye piyasası iş ve işlemlerinin Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili diğer mevzuata uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla her türlü para ve sermaye piyasası işlemini inceler ve denetler. Para ve sermaye piyasalarına ilişkin düzenlemelerin yapılması için çalışır. Kamu ekonomi ve finans yönetiminin önemli bir tarafıdır. Sermaye Piyasası Kanunu kapsamına giren iş ve işlemler açısından aynı zamanda izin mercidir. Bu kapsamda, katılım bankaları, ihraç edebilecekleri kira sertifikaları için SPK’dan izin alırlar. Diğer fonlarda olduğu gibi, katılım fonlarının kurulması, denetlenmesi ve yaptırım uygulanması yetkisi de yine SPK’nın görev alanındaki konulardır (Albayrak ve  zsoy, 2019: 90).

4.4.1.2.2. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Kira sertifikası mevzuatı sonrası kira sertifikası, katılım finans kuruluşlarının ve firmaların borçlanması gibi kamu borçlanması açısından da aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, Hazine ve Maliye Bakanlığı (eski adıyla Hazine Müsteşarlığı), 2012 yılından bu yana yurt içinde ve yurt dışında yoğun bir şekilde kira sertifikası ihraç etmeye başlamıştır (Albayrak ve  zsoy, 2019: 90). İlgili başlık altında da gösterildiği üzere, özellikle 2020 yılı ile birlikte, Hazine ve Maliye Bakanlığı, kamu borçlanmasında kira sertifikasını çok daha aktif bir şekilde tercih etmektedir.

4.4.1.2.3. Borsa İstanbul

Sermaye piyasalarını tek bir çatı altında toplayan Borsa İstanbul’un temel görevi, para ve sermaye piyasalarının sağlıklı bir şekilde işlemesini sağlayacak işlem platformlarını kurmak ve işletmektir. Bu işlem platformları, ilgili mevzuata uygun ve SPK’nın izniyle, para ve sermaye piyasası araçları, kambiyo ve kıymetli madenler ile SPK’nın uygun gördüğü diğer sözleşmelerin serbest rekabet koşullarında ve güvenli bir şekilde alınıp satılmasını sağlar. Ayrıca, Borsa İstanbul’un katılım finansın gelişimine yönelik görevleri de söz konusudur. Borsa İstanbul, katılım finansın

gelişimi açısından konuyla ilgili pek çok etkinliği de destekler. Dünya Bankası Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezi, Borsa İstanbul'un kampüsünde faaliyette bulunmaktadır. Kira sertifikalarının ve diğer katılım bankacılığı prensiplerine uygun ürünlerin Borsa üzerinden alım ve satımına ilişkin çalışmalar da devam etmektedir (Albayrak ve Özsoy, 2019: 90).

Çalışmada, Türkiye'de, kira sertifikasına yönelik mevzuatın çıkarılmasının akabinde, finansal kuruluşlar, firmalar ve kamu tarafından kira sertifikası ihraç sürecinin başladığı ifade edilmiştir. Ayrıca, kira sertifikalarının ikinci el piyasalarda işlem görme imkanının olduğu ve yatırımcıların kira sertifikasını vadesinden önce nakde dönüştürebilecekleri belirtilmiştir. Bu çerçevede, İhraca konu kira sertifikaları, Borsa İstanbul Borçlanma Araçları Piyasası'nda işlem görmektedir (Borsa İstanbul: 2).

4.4.1.3. Katılım sigortacılığında regülasyon otoriteleri

4.4.1.3.1. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Katılım finans alanında öncü ülkelerden olan Malezya'da 2001 yılında uygulamaya alınan Finansal Master Plan sonrası, tekafül piyasası yüzde 27'lik bir büyüme göstermiştir. Malezya'da tekafül piyasasında elde edilen bu başarının arkasındaki temel faktörler arasında, etik ve dini hassasiyetleri olan sigortalıların endişe ve beklentilerine cevap verecek şekilde katılım finans ilkelerine uygun bir yönetim, denetim ve kontrol mekanizması sayılabilir (Hacak ve Gürbüz, 2019: 316).

10.07.2018 Tarihli 1 Sayılı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine” göre, sigortacılık sektöründe düzenleme ve denetleme görevi Hazine ve Maliye Bakanlığına aitti. Aynı Kararname'de Sigortacılık sektörünü düzenleme görevi, Bakanlığın Sigortacılık Genel Müdürlüğü'ne (SGM), denetleme yetkisi ise Sigorta Denetleme Kurulu'na (SDK) verilmiştir.

17.10.2019 tarihli 47 sayılı “Sigortacılık Ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile sigortacılık ve özel emeklilik sektörlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine dair görevleri yürütmek üzere Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) kurulmuştur. Özetle, bankacılık alanında BDDK'ya; sermaye piyasalarında SPK'ya benzer şekilde sigortacılık alanında da SEDDK adında bir üst kurul kurulmuş oldu.

Türkiye’de sigortacılık faaliyetleri 3.6.2007 tarihli ve 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu çerçevesinde düzenlenmiştir. Tüm sigorta, emeklilik ve reasürans şirketlerinin bu kanuna tabi olması gibi, katılım sigorta şirketleri de Sigortacılık Kanununa tabidirler. Ayrıca, 5411 sayılı Bankacılık Kanunun’da katılım bankacılığına yönelik münhasır düzenlemelere karşın, katılım sigortacılarına yönelik 5684 sayılı Sigortacılık Kanununda herhangi özel bir düzenleme yer almamaktadır.

Katılım sigortacılığına yönelik Türk Hukuk mevzuatındaki ilk düzenleme 20 Aralık 2017 tarihinde yürürlüğe giren “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”tir. Sonrasında ise SEDDK tarafından 19 Aralık 2020 tarihinde “Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik” yayınlanmıştır. Bu Yönetmelik’e açıklık getirmek amacıyla, SEDDK tarafından, “Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Genelge”, 1 Nisan 2021 tarihinde yayınlanmıştır.

20 Aralık 2017 tarihli “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelikte”, pencere usulüyle faaliyet süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürenin 2 yıl daha uzatılma yetkisi Hazine ve Maliye Bakanlığı’na (SEDDK) bırakılmıştır.

19 Aralık 2020 tarihli “Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik” ise, söz konusu pencere süresini 1 yıl uzatmış ve hâlihazırda pencere usulüyle faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin faaliyet süresini 31/12/2021 tarihi olarak belirlemiştir. Özetle, söz konusu Yönetmelik pencere usulüyle faaliyet gösteren katılım sigorta şirketlerinin 2021 yıl sonuna kadar tam katılım sigorta şirketini kurmasını veya portföylerini devretmesini zorunlu kılmaktadır.

Aşağıdaki Tablo’da 2020 yıl sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren katılım sigorta şirketleri tam ve pencere usulüne göre (şirket beyanları esas alınmakta) sıralanmaktadır;

Şirket Adı	Tam Katılım	Pencere
Hayat Dışı		
Neova Sigorta AŞ	√	
Bereket Katılım Sigorta AŞ	√	
Bereket Sigorta AŞ	√	
Doga Sigorta AŞ		√
Türkiye Sigorta AŞ		√
HDI Sigorta AŞ		√
Unico Sigorta AŞ		√
Hayat		
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	√	
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	√	
Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ		√
Bereket Katılım Hayat AŞ	√	
Groupama Hayat AŞ		√

Tablo 4.17. Katılım sigorta pencere ve tam katılım şirketleri (2020)

Kaynak: TSB

Tablo'dan da anlaşılabacağı üzere, 2020 yıl sonu itibariyle, hayat dışı tarafında 3, hayat tarafında 3 şirket tam katılım sigorta şirketi iken; hayat dışı tarafında 4, hayat tarafında ise 2 şirket pencere şirketi olarak katılım sigorta ürünü sunmaktadırlar.

Yönetmelik gereği, kamu sermayeli sigorta şirketleri olan Türkiye Sigorta'nın ve Türkiye Hayat Emeklilik'in de aralarında bulunduğu pencere usulüyle faaliyet gösteren bu 6 şirket, tam katılım sigorta şirketi kurma veya portföy devri kararını vermeleri gerekmektedir.

Malezya Merkez Bankası'na bağlı olarak çalışan fıkhi tahkim komisyonu, katılım sigorta şirketlerine lisans vermekte ve katılım finans ilkelerine uygun faaliyette bulunmayan şirketlerin ise lisansını iptal etmektedir (Hacak ve Gürbüz, 2019: 316). Ancak Türkiye'de mer'i katılım sigortacılığı mevzuatında, katılım sigorta şirketlerinin kuruluşuna ve lisans sürecine ilişkin düzenlemeler yer almadığından, katılım sigortacılığı için ayrı lisans ve kuruluş düzenlemeleri bulunmamaktadır.

Katılım sigortacılığı mevzuatında hüküm bulunmayan; şirket kuruluşu, ruhsatlandırma süreci, şirket teşkilat yapısı, teknik karşılıkların belirlenmesi, tabi olunulacak sigorta sözleşmeleri, mali bünyeye ilişkin hususlar gibi sigorta şirketlerinin uyması gereken başlıklarda 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu esas alınmaktadır.

Emeklilik şirketleri de emeklilik faaliyetleri kapsamında 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarrufu ve Yatırım Sistemi Kanununa tabidir. otomatik katılım sistemi'ndeki (OKS) faizsiz fon büyüklüğünün toplam fonların yüzde 62'si gibi büyük bir tutara ulaştığı görülmektedir (EGM, 2020). Bu başarıda OKS'ye yönelik bilinçli bir regülasyon politikasından bahsedilebilir.

Otomatik katılım uygulamasında Kanun koyucu ilk iki ay anapara koruması kuralı getirerek, cayma süresinde katılımcıların getiri kaybına uğramamalarını hedeflemiştir. Bu dönemde yatırım yapılacak “faiz içermeyen başlangıç fonlarının” içeriğinin en az yüzde 60 gibi yüksek bir oranda katılma hesaplarına ve kira sertifikalarına yatırım yapmasını, kalanının ise vaad sözleşmeleri ile kamu kira sertifikalarında yatırıma yönlendirilmesini düzenlenmiştir. Başlangıç fonunda kaldığı süreyi tamamlayan çalışanın herhangi bir fon tercihi yapmaması halinde otomatik olarak standart fona yönlendirilmesi kurgulanmıştır. Mevzuattan kaynaklı bu destek ile faizsiz ürünler özellikle OKS tarafında öne çıkarak, OKS'de sunulan katılım emeklilik yatırım fonları bireysel emeklilik sistemi'ndekine göre daha büyük bir ivme kazanmıştır (TSB, 2020; 9-10).

2019 ve 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında, etkin denetim ve gözetimi sağlamak amacıyla Katılım Sigortacılığı Denetim ve Gözetim Rehberinin hazırlanacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede, Katılım Uyum Denetim Rehberi, 3 Mayıs 2021 tarihinde yayınlanmıştır. Bu sayede, düzenlemeye ek olarak, katılım sigorta şirketlerinin denetimlerine yönelik de önemli bir adım atılmıştır.

Katılım bankacılığından farklı olarak katılım sigortacılığı alanında faaliyet gösteren sigorta ve emeklilik şirketleri için çatı bir meslek kuruluşu bulunmamaktadır. Katılım sigorta ve emeklilik şirketleri de Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliğine (TSB) üye olmak zorundadır.

Katılım bankacılığı altında TKBB bünyesinde kurulan Merkezi Danışma Kurulu'ndan bahsedilmiştir. Ancak, katılım sigortacılığı için bu tarz bir oluşum bulunmamaktadır. 2018 yılında TKBB tarafından çıkarılan “Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Tebliğin” 6 ncı maddesinin d fıkrasındaki, “Başvurulması halinde, kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu kurumu niteliğini haiz meslek kuruluşlarına ve diğer kuruluşlara faizsiz finans faaliyetleri kapsamında görüş bildirmek” hükmü gereği, Merkezi Danışma Kurulunun, katılım sigorta şirketleri arasındaki uygulama farklılıklarının ele alınması ve mesleki ilke ve

standartların belirlenmesi konuları başta olmak üzere katılım sigortacılığı ve diğer faizsiz finans alanlarında aktif rol alması, denetim başlığında önemli bir adım olacaktır. Nitekim Türkiye’de de katılım finans altında yer alan tüm sektörlerle yönelik uluslararası standartlarda Merkezi Danışma Kurulu hayata geçirilmesi beklenmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021: 36).

4.4.2. Türkiye’de Katılım Finans Sektörüne Yönelik Maliye Politikası ile Müdahale

Maliye politikası, devletin vergileri ve kamu harcamalarını kullanarak ekonomik sisteme bütçesi aracılığıyla gerçekleştirdiği müdahale biçimidir. Maliye politikası araçları olarak, vergiler, kamu harcamaları ve borçlanma kullanılmaktadır (Ünsal, 2010; 33).

4.4.2.1. Katılım bankacılığına yönelik vergi ve sübvansiyon politikaları

Katılım bankaları, faaliyetleri ile ilgili olarak vergi mevzuatı uyarınca mükellef ve sorumlu sıfatıyla çeşitli vergi, resim, harç ve fon ödemekle yükümlüdürler. Aşağıda katılım bankalarının ödemekle yükümlü oldukları vergi ve vergi benzerleri sıralanmaktadır.

Vergi	Açıklama
Gelir Vergisi (Stopaj)	Tüm bankalar gibi katılım bankaları da GVK açısından kazanç veya irat kapsamında 3. kişilere yapmış oldukları ödemelerde vergi tevkifatı yapma yükümlülüğüne sahiptirler.
Kurumlar Vergisi	Katılım Bankaları anonim şirket olduklarından gelirleri kurumlar vergisine tabidir.
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV)	Katılım bankalarının, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar BSMV’ye tabidir (GVK, md.28).
Katma Değer Vergisi (KDV)	Finansal kiralama işlemleri dolayısıyla katılım bankaları KDV mükellefidirler.
Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF)	Kullandırılan tüketici kredileri, vadelerine göre oranları değişiklik göstermekle birlikte yurt dışından sağlanan krediler ve ithalat işlemlerinde fona kesinti yapılmaktadır.

Tablo 4.18. Katılım Bankacılığına Yönelik Vergiler

Finansal Faaliyet Harcı	Tüm bankalar gibi katılım bankaları da faaliyet izinleri için her banka, her şube ve her yıl için finansal faaliyet harcı öderler.
Katılım Fonu Sigorta Primi	Katılım bankalarının yurt içi şubelerinde gerçek kişiler adına açılmış olan ve ticari işlemlere konu olmayan Türk Lirası, döviz ve kıymetli maden cinsinden; katılma hesapları birim hesap değerlerinin ve özel cari hesapların her bir gerçek kişi için 150 bin Türk Lirasına kadar olan kısmı sigorta kapsamındadır. Sigorta kapsamındaki tutarlar için Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) prim ödenir.
Diğer Harç ve Vergiler	Diğer tüm anonim şirketler gibi katılım bankaları da faaliyetlerinden kaynaklı motorlu taşıt vergileri, emlak vergisi, ilan ve reklam vergisi, çevre temizlik vergisi gibi ilgili diğer tüm vergi ve benzeri yükümlülükleri öderler.

Tablo 4.18. (devam) Katılım Bankacılığına Yönelik Vergiler

Kaynak: Çatıkkaş, Yatbaz ve Torun, 2019

4.4.2.2. Katılım sermaye piyasalarına yönelik vergi ve sübvansiyon politikaları

Nisan 2010’da Sermaye Piyasaları Kurulu (SPK) tarafından yayımlanan Tebliğ ile ilk kez kira sertifikaları ismi ile sukukun altyapısı oluşturulmuştur. Kira sertifikaları üzerindeki vergi belirsizliği 25 Ocak 2011 tarihinde yayımlanan 6111 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır. Buna göre Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan değişiklik ile bu belgelerden elde edilecek gelirler menkul kıymet sermaye iradı olarak kabul edilmiş ve tahvillerde olduğu gibi bireysel yatırımcılar için yüzde 10 stopaja tabi tutulmuştur (Özdemir ve Aslan, 2017: 34). Sigorta şirketleri, bankalar ve kamu kurumları gibi kurumsal yatırımcılar açısından ise stopaj yüzde 0’a indirilmiştir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 276).

VKŞ’ler de tamamen kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Söz konusu şirketler devraldıkları veya devredecekleri taşınır veya gayrimenkuller için herhangi bir katma değer vergisi, tapu harcı gibi bir harç ödemeyecekler ve tüm devir işlemlerinde damga vergisinden muaf olacaklardır. Vergi tarafındaki iyileştirici düzenlemeler sonucunda SPK’nin kira sertifikaları tebliğine uygun olarak yapılan ilk ihraç 30 Ekim 2011 tarihinde yine Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir (Özdemir ve Aslan, 2017: 34).

2016 yılında 6728 sayılı kanun kapsamında katılım sermaye piyasaları kapsamında vergi düzenlemeleri yapılmış ve özel sektör tarafından ihraç edilen kira sertifikalarını önündeki vergisel sorunlar giderilmiştir. Bu düzenlemeler

çerçevesinde, kira sertifikasında varlığı devralan kuruma, kira vadesi bitiminde devirden kaynaklı kazançlarına kurumlar vergisi istisnası getirilmiştir. Ayrıca, kira sertifikası ihraç sürecinde alınan bazı kamu alacaklarında da indirim yapılmıştır. Bu sayede, özel sektör firmalarının sermaye piyasalarından faizsiz araçlarla finansman elde etmesinin önü açılmış ve katılım sermaye piyasasına yeni aktörlerin girmesine zemin hazırlanmıştır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 276).

2016 yılında hayata geçirilen 6728 sayılı Kanun kapsamındaki vergisel düzenlemelerin katkısı kısa sürede görülmüştür. Bu çerçevede, 2016 yıl sonunda 100 milyon TL tutarındaki şirketlerin kira sertifikası hacmi, iki yıl gibi kısa bir süre sonunda, 2018 yıl sonu verilerine göre 3.3 milyar TL'ye yükselmiştir. Özetle, vergisel düzenlemeler ile şirketlerin de faizsiz finansman elde etmelerinin önü açılmıştır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 279).

4.4.2.3. Katılım sigortacılığına yönelik vergi ve sübvansiyon politikaları

Finans piyasalarının önemli bir unsuru olan sigortacılık sektörü, ekonomik gücünü vergi olarak kamu maliyesine yansıtmaktadır. Ülkemizdeki sigortacılık faaliyetlerine yönelik vergi ve vergi benzerleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Vergi	Açıklama
Gelir Vergisi (Stopaj)	Tüm sigorta şirketleri gibi katılım sigorta şirketleri de GVK açısından kazanç veya irat kapsamında 3. kişilere yapmış oldukları ödemelerde vergi tevkifatı yapma yükümlülüğüne sahiptirler.
Kurumlar Vergisi	Mevcutta faaliyet gösteren katılım sigorta şirketleri anonim şirket şeklinde kurulduklarından kazançları kurumlar vergisine tabidir.
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV)	Katılım sigorta şirketi de özü itibarıyla bir sigorta şirketi olduğundan, sunulan hizmetler karşılığında şirketin kendi lehine aldığı paralar BSMV'nin konusunu oluşturmaktadır.
Yangın Sigorta Vergisi	Tüm sigorta şirketleri gibi, katılım sigorta şirketleri de menkul ve gayrimenkul mallar için yapılan yangın sigortalarından aldıkları primin yüzde 10'unu ilgili belediyeye yatırmakla mükelleftirler.
Güvence Hesabı Katkı Payları	Her yıl katılım sigorta şirketleri dahil tüm sigorta şirketleri, zorunlu sigortalar için tahsil ettikleri toplam safi primlerin yüzde 1'i ile zorunlu sigorta yaptıranların safi primlerinin yüzde 2'sini Hesaba devreder.
Ruhsat Bedeli	Tüm sigorta şirketleri gibi katılım sigorta ve emeklilik şirketleri de faaliyet izinleri için her branş bazında ruhsat bedeli olarak harç öder.

Tablo 4.19. Katılım Sigortacılığına Yönelik Vergiler

Trafik Hizmetleri Geliştirme Fonu	2918 sayılı KTK'nın 91 inci maddesi uyarınca, katılım sigorta şirketleri dahil tüm sigorta şirketleri tarafından tahsil edilen zorunlu trafik sigortası priminin yüzde 5'i mali sorumluluk sigortası payı olarak söz konusu fona aktarılır.
Zorunlu Trafik Sigortasında Sosyal Güvenlik Kurumu Payı	Katılım sigorta şirketleri ve tüm sigorta şirketleri zorunlu trafik poliçeleri kapsamında elde edilen primin yüzde 10'unu doğrudan SGK'ya aktarırlar.
Diğer Harç ve Vergiler	Diğer anonim şirketler gibi katılım sigorta ve emeklilik şirketleri de faaliyetleri kapsamında oluşan çevre temizlik vergisi, ilan ve reklam vergisi, motorlu taşıt vergileri, emlak vergisi gibi diğer tüm vergi ve benzeri yükümlülükleri öderler.

4.19. (devam) Katılım Sigortacılığına Yönelik Vergiler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılım sigortacılığının vergilendirilmesine ilişkin bazı tartışmalı konular söz konusudur. Aşağıda özetlenen bu başlıkların vergi otoritesince açıklığa kavuşturulması faydalı olacaktır (Ünsal ve Laçınbala, 2016: 330);

- Her ne kadar Türkiye’de meri mevzuat bakiye iadesini zorunlu kılmasa da, bakiye iadesinin gelir vergisine tabi olup olmadığı ve eğer tabi ise GVK’nde sayılan 7 gelir unsurundan hangisi kapsamında vergilendirileceği,
- Katılımcılara bakiye iadesi yapılırken mevcut tutara karşılık gelen BSMV tutarının da iade edilip edilmeyeceği,
- Kurumlar vergisi özelinde temel sorun, bakiye iadesini içeren “ikramiye ve indirimler karşılığı”nın brüt kazançtan indirilip indirilemeyeceği.

4.4.3. Kamu Girişimciliği ile Müdahale

Kamu girişimciliği, devletin ekonomiye doğrudan üretici olarak gerçekleştirdiği müdahale biçimidir. Modern anlamda kamu girişimcileri, kuruluş amaçlarına göre kar amacı güdebilecekleri gibi kamu yararı da güdebilmektedirler (Ünsal, 2010: 45).

Devletlerin çeşitli sektörlerde girişimler kurmasının nedenleri, ekonomik kalkınmada özel sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, özel sektörün bazı alanlarda yatırımı karlı bulmaması nedeniyle üretim yapmaması, bazı mal veya hizmetlerde doğal tekel oluşma riskinin bulunması, devletin kar elde etme güdüsü veya kaynakların etkin kullanımını sağlama isteğidir.

4.4.3.1. Katılım bankacılığında kamu girişimciliği

2020 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyette bulunan altı adet katılım bankasının üçü kamu sermayelidir. Bu bakarlardan Ziraat Katılım Bankası A.Ş. (Ziraat Katılım) 2015 yılında, Vakıf Katılım Bankası A.Ş. (Vakıf Katılım) 2016 yılında ve Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. (Emlak Katılım) ise 2019 yılında faaliyete geçmiştir.

Aşağıdaki Tablo, 2020 yıl sonu itibariyle kamu sermayeli katılım bankalarının sektördeki aktif büyüklüğünün ve kar düzeyinin tüm sektör içindeki payını göstermektedir. Buna göre, kamu sermayeli katılım bankaları tüm katılım bankacılığı sektör aktiflerinin yüzde 33,8’ine karşılık gelirken, tüm sektörün 2020 yılında elde ettiği karın da yüzde 37,3’ünü elde etmişlerdir.

Banka	Aktif Büyüklük (milyar TL)	Kar (milyon TL)
Kuveyt Türk	152,3	1.402,2
Türkiye Finans Katılım	81,3	675,6
Albaraka Türk	28,2	254,7
Ziraat Katılım	60,2	638,6
Vakıf Katılım	53,2	666,9
Emlak Katılım	20,3	81
Kamu Katılım Bankalarının Payı	% 33,8	% 37,3

Tablo 4.20. Katılım Bankaların Aktif Büyüklüğü ve Karı (2020)

Kaynak: TKBB

4.4.3.2. Katılım sermaye piyasalarında kamu girişimciliği

2020 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyette bulunan kamu katılım bankalarının sermaye piyasalarında faaliyet gösteren iştirakleri mevcuttur.

4.4.3.2.1. Ziraat Katılım

Ziraat Katılım, münhasıran kira sertifikası ihraç etmek için 22 Ocak 2016 tarihli Ziraat Katılım Varlık Kiralama A.Ş.’yi ve 8 Eylül 2017 tarihli ZKB Varlık Kiralama A.Ş.’yi kurmuştur (Ziraat Katılım, 2019: 34-35).

Ziraat Bankasının iştirakleri arasında olan Ziraat Yatırım Menkul Değerler A.Ş., Ziraat Portföy Yönetimi A.Ş., Ziraat Gayri Menkul Ortaklığı (Ziraat GMO) ve Ziraat Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.’nin (Ziraat GSYO) katılım finans muadil şirketlerinin kurulmamış olması dikkat çekmektedir.

4.4.3.2.2. Vakıf Katılım

Vakıf Katılım’ın yüzde yüz iştirakleri Vakıf Varlık Kiralama A.Ş. (Vakıf VKŞ) ve Katılım Varlık Kiralama A.Ş. (Katılım VKŞ), kira sertifikası ihraçları için kurulmuş iki ayrı varlık kiralama şirkettir (Vakıf Katılım, 2019: 19).

Vakıf VKŞ, Banka’nın fon kullanıcısı/ kaynak kuruluşu olduğu ihraçlarda, Katılım VKŞ ise kurumsal müşterilerin fon kullanıcısı/kaynak kuruluşu olduğu çalışmalarda görev almaktadır (Vakıf Katılım, 2019: 19).

4.4.3.2.3. Emlak Katılım

Emlak Varlık Kiralama A.Ş., Emlak Katılım’ın yurt içi ve yurt dışı kira sertifikalarını ihraç etmek amacıyla 2019 yılında kurulmuş bir varlık kiralama şirkettir. Emlak Varlık Kiralama A.Ş. bir Emlak Katılım iştirakidir (Vakıf Katılım, 2019: 37).

4.4.3.3. Katılım sigortacılığında kamu girişimciliği

Türkiye Varlık Fonu, ülke ekonomisinin tasarruf bazının büyütülmesi, bankacılık dışı finansal sektörün geliştirilmesi, aynı zamanda Yeni Ekonomi Programı kapsamında sigortacılık ve bireysel emeklilik alanında planlanan reformlara ivme kazandırılması amacıyla yürütülen, kamu sigorta şirketlerinin tek çatı altında birleştirilmesi sürecini 2019 yılı Aralık ayı itibarıyla duyurmuştur (TVF, 2020).

Halk Hayat Emeklilik A.Ş., Ziraat Emeklilik A.Ş. ve Vakıf Emeklilik ve Hayat A.Ş., Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.; Halk Sigorta A.Ş., Ziraat Sigorta A.Ş. ve Güneş Sigorta A.Ş. ise Türkiye Sigorta A.Ş. çatısı altında birleşmiştir (TVF, 2020). Özetle, bu birleşme sonrası hem elementer tarafta hem de hayat ve emeklilik tarafında kamunun toplamda 6 olan sigorta ve emeklilik şirket sayısı 2’ye düşmüştür.

Birleşme öncesinde kamu bankaları iştiraki olan bu şirketlerden Güneş Sigorta ve Ziraat Sigorta hayat dışı alanında; Vakıf Emeklilik ve Ziraat Emeklilik hayat branşında pencere usulüyle katılım sigortacılığı faaliyeti yürütmekteydi. Dolayısıyla, birleşme sonrası kamunun katılım sigorta şirket sayısı 2’ye düşmüştür.

Aşağıdaki Tablo’da, elementer katılım sigortacılığının 2020 yıl sonu kapsamında şirketlerin prim üretimlerini ve pazar paylarını göstermektedir. Pencere usulüyle faaliyet gösteren Türkiye Sigorta A.Ş.’nin Pazar payı yüzde 1,7’dir. Birleşme sonrası dönem için Türkiye Sigorta A.Ş. için önemli bir katılım sigortacılığı potansiyeli görülmektedir.

Şirket Adı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı (%)
Neova Sigorta AŞ	1.899.270.816	% 48,19
Bereket Sigorta AŞ	1.419.236.646	% 36,01
Doga Sigorta AŞ	394.403.936	% 10,01
Türkiye Sigorta AŞ	67.131.611	% 1,70
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	44.500.866	% 1,13
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	42.429.255	% 1,08
HDI Sigorta AŞ	37.593.020	% 0,95
Bereket Katılım Sigorta AŞ	29.017.598	% 0,74
Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ	4.006.028	% 0,10
Unico Sigorta AŞ	3.601.701	% 0,09
SEKTÖR TOPLAMI	3.941.191.476	% 100

Tablo 4.21. Hayat dışı katılım sigortacılığı pazarı (2020/12)

Kaynak: TSB

Aşağıdaki Tablo’da ise hayat katılım sigortacılığının 2020 yıl sonu kapsamında şirketlerin prim üretimlerini ve pazar paylarını göstermektedir. Pencere usulüyle faaliyet gösteren Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.’nin Pazar payı yüzde 20 civarındadır. Elementer kıyasla, daha iyi bir noktada olan şirketin bu alanda da gelişim potansiyeli açıktır.

Şirket Adı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	138.293.739	42,41 %
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	102.594.691	31,46 %
Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ	65.434.504	20,06 %
Bereket Katılım Hayat AŞ	18.208.585	5,58 %
Groupama Hayat AŞ	1.590.636	0,49 %
SEKTÖR TOPLAMI	326.122.155	100 %

Tablo 4.22. Hayat katılım sigortacılığı pazarı (2020/12)

Kaynak: TSB

Geleneksel sigorta sektöründe Türkiye Sigorta'nın hem hayat hem de hayat dışındaki liderliği ile kıyaslandığında, katılım sigortacılığında şirketin sektör içindeki payının düşük olduğu görülmektedir. Aslında bu husus, giriş bölümünde katılım finans değer zinciri olarak ifade edilen tamamlayıcılık ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Zira güçlü katılım bankası güçlü katılım sigortacılığı anlamına geldiği gibi, güçlü kamu katılım bankacılığı da güçlü kamu katılım sigortacılığı anlamına gelmektedir.

4.5. Türkiye’de Katılım Finans Alanında Sektörel Sorunlar

4.5.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Sektörel Sorunları

Türkiye’de henüz genç bir endüstri olan katılım bankacılığının seyri incelendiğinde, geleneksel bankalarla rekabet etmeye ve geleneksel ürünlerin katılım finans ilkelerine uygun alternatiflerini üretmeye çalışan, ürün çeşitliliği anlamında sıkışmış ve kamu katılım bankalarının desteği ile bankacılıktan aldığı payı artıran bir piyasa görülmektedir.

Katılım bankacılığının birçok sorunu olmasına karşın, bu bölümde tez çalışmasına hizmet eden yönü ön plana çıkarılacaktır. Katılım bankacılığına ilişkin sektörel sorunlar aşağıda sunulmaktadır.

4.5.1.1. Faiz ile kar payı arasındaki yüksek korelasyon

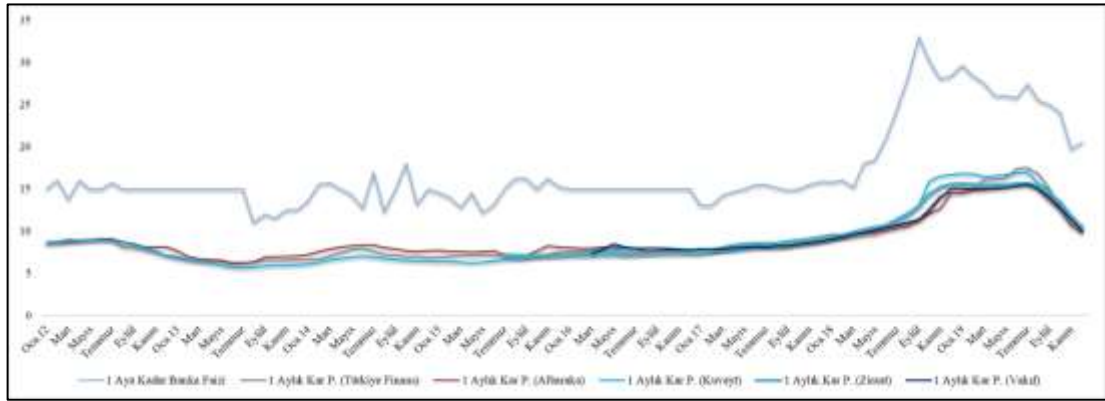
Tüm katılım finansal kuruluşları gibi katılım bankaları da faizli ve faizsiz dual finansal yapıda, finansal ve ekonomik konjonktürdeki değişimlerden etkilenmektedirler. Ulusal ve uluslararası finansal ve ekonomik yapının faiz odaklı

olması ve finansal sistem ile ekonomik konjonktürün yakın etkileşimi nedeniyle, katılım bankaları gibi tüm katılım finansal kurumların, faizden ve faizdeki değişimlerden etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır (Ergeç ve Asutay, 2018: 76).

Ulusal ve uluslararası katılım finans literatüründe katılım finans kuruluşlarının faizdeki değişimlerden etkilendiğine yönelik çalışmalar yer almaktadır. Dual yapı nedeniyle yaşanan bu durumun etkisini artıran bir diğer faktör ise geleneksel finans alanında faizin çok güçlü bir kıstas alma (benchmark) ölçüsü olarak kullanılmasıdır. Öte yandan, katılım finans kuruluşları açısından bakıldığında, karar alma süreçlerinde karşılaştırma için dikkate alınabilecek bir kıstas alma ölçüsü bulunmamaktadır (Ergeç, 2019: 94).

Katılım bankacılığı gibi hassas bir konuda, tüketicilerin en sıklıkla dile getirdikleri konu, faiz ile kar payı arasındaki ilişkidir. Kar payının faiz ile arasında belirgin bir korelasyon söz konusudur.

Aşağıdaki Şekil, Türkiye’de faiz temelinde çalışan bankaların 2012-2019 döneminde, 1 aylık TL cinsinden vadeli hesaplara ödedikleri faiz oranı ile aynı yıllar arasında beş katılım bankasının 1 aylık dönemde ödediği kar payının seyrini göstermektedir.

Tablo 4.23. 1 aylık Faiz Oranı ve Kar Payı, 2012-2019

Kaynak: TCMB ve TKBB

Şekil incelendiğinde, 1 ay vadeli banka faizinin örneklem dönemi olan 2012-2019 yılları arasında sürekli olarak katılım bankalarının kar payının üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu dönemde katılım bankalarının kar paylarının hemem hemen aynı olduğu görülmektedir.

2012-2019 dönemi için faiz oranlarının ve kar paylarının standart sapmasına ayrı ayrı bakıldığında, faiz oranlarında yaklaşık 3,89'luk bir sapma tespit edilirken, kar paylarında bu değişkenin 1,1 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu husus, faize kıyasla kar paylarının çok daha istikrarlı hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

Faizsiz finans sektörünün söz konusu istikrarlı yapısının finans sistemindeki kırılganlığı gidererek reel sektördeki istikrara katkısı söz konusudur. Katılım finansal oyuncular, faiz oranlarındaki dalgalanmalara (şoklara) karşı daha dirençlidir. Katılım finansal oyuncuların finansal sistemin istikrarına olumlu etkileri, bu gibi şokların reel sektöre geçişini engelleyerek reel sektördeki istikrara katkıda bulunmaktadır (Ergeç, 2019: 83).

Katılım bankaları açısından gözlenen bu olumlu tabloya karşın, faiz ile kar payları arasında yaklaşık yüzde 90 düzeyinde bir pozitif korelasyon görülmüştür. Bir başka ifadeyle, Türkiye’de 2012-2019 döneminde faiz ile kar payının yüzde 90 düzeyinde aynı yönlü hareketi söz konusudur. Bu sonuç katılım bankacılığının temel dinamiklerine uzak finans oyuncuları ile sade vatandaşlarda, kar payı ile faizin aynı olduğuna yönelik yanlış algının oluşmasına neden olmaktadır. Kâr payları ve faiz arasındaki bu güçlü korelasyon ilişkisi, katılım finans sektöründeki iş ve işlemlerin ne denli faizsizlik prensibine uygun sorusunu akla getirmektedir.

Geleneksel bankalar kadar olmasa da, katılım bankaları piyasadaki faizin ani dalgalanmalarından etkilenmektedirler. Örneğin, 2018 yılında olduğu gibi faizlerin ani yükselmesi ve kar payının oldukça üstüne çıkması durumunda katılım bankaları geleneksel bankalarla rekabette zorlanmıştır. Öte yandan 2008 küresel krizi sonrasında ise tam tersi bir tablo yaşanmıştır. 2008 krizi sonrası yaşanan likidite bolluğu ile birlikte düşen faiz oranlarında katılım bankalarının rekabette daha yukarıda getiri sunar hâle geldikleri gözlemlenmiştir (Görmüş ve Yabancı, 2019).

4.5.1.2. Katılım bankacılığında murabaha sendromu

Murabahanın haricinde katılım bankaların müşareke, mudarebe, icara ve selem gibi farklı bir çok fon kullandırma yöntemi bulunmasına karşın, Tablo’dan da görüleceği üzere, Türkiye’de fon kullandırma yöntemleri arasında murabahanın yüzde 92’lik ağırlığı bulunmaktadır (Ülev ve Selçuk, 2018: 10). Bunun yanında, öne çıkan diğer fon kullandırma yöntemleri ise icara ve kredi kartlarıdır.

Fon Kullandırma Yöntemleri	Pay (%)
Murabaha	% 92
Müşareke	% 0,3
Mudarebe	-
İcara	% 5
Selem	-
İstisna	-
Kredi kartları	% 2

Tablo 4.24. Katılım Bankaların Fon Kullandırma Yöntemleri

Kaynak: BBDK

Katılım finans ilkeleri gereği, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın gereği olan ve risk paylaşım ilkelerine dayanan mudarebenin ve müşarekenin payı oldukça düşüktür. Şer’i değerlendirmelerde murabahaya yönelik eleştirilerin temeli, satın alınan bedel üzerine giydirilen fiyatların genellikle faiz oranları nispetinde olmasına dayanır. Ancak, çok kullanışlı bir enstrüman olması nedeniyle, müşteriler ve bankalar tarafından tercih edilir ve oldukça yaygın şekilde kullanılır. Murabahanın katılım finasta yaygın şekilde kullanılması nedeniyle “murabaha sendromu” olarak adlandırılan bir kavram da literatüre girmiştir (Erdoğan ve Gedikli, 2016:219; Sobol, 2016: 170). “Murabaha sendromunda” sorun, finansmanın kullandırılmasında borç temelli finansmanın tercih edilmesi değil, katılım bankalarının fon kullandırma işlemlerinin neredeyse tamamının murabaha üzerinden gerçekleşmiş olması yani aşırı kullanımıdır (Ergeç, 2019: 95).

Katılım finans uygulamalarının olduğu diğer ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye, fon kullandırma yöntemleri arasında murabahanın ağırlığının en yüksek olduğu ülkeler arasındadır. Örneğin, Pakistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde murabahaya ek olarak, müşareke, finansal kiralama, istisna gibi fon kullandırma yöntemleri de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (TKBB 2015: 38-39). Ancak, yine de murabaha, sadece ülkemizde değil tüm dünyada faizsiz finansman talebi olan müşterilerin en fazla kullandığı yöntemdir (Celebçioğlu, 2017: 15).

Türkiye’de mevcut katılım bankalarının en çok eleştiri aldıkları alan fon kullandırma ile alakalıdır. Katılım bankacılığı idealinin aslında bir tür sosyal bankacılık ve yatırım bankacılığı barındırdığı düşüncesinin kaynaklık ettiği eleştiri, mevcut katılım bankalarının murabaha (taksitli satış) ağırlıklı bir bankacılık yapmasından hareket etmektedir (Savaşan ve Özdemir, 2015: 5).

Katılım bankaları kâr zarar ortaklığı (mudarebe) üzerinden mevduat toplamalarına rağmen, kredi kullandırma sürecinde kar-zarar ortaklığını tercih etmeyerek, borç temelli murabaha modeli üzerinden fon kullandırmaktadırlar. Bu çerçeveden bakılınca, Türkiye’de katılım bankaları, mudarebe üzerinden fon toplayıp, murabaha üzerinden fon kullandıran finansal kurumlar olarak tanımlanabilir.

Murabahanın vade farkı ile ilişkili olması, vade farkının enflasyon ile ilişkili olması, enflasyon verilerinin faiz ile doğru orantılı olması; işlem hacmi çoğunlukla murabahaya dayanan katılım bankaların sunduğu kâr payı ile konvansiyonel bankaların sunduğu faizin yakın değerlerde çıkmasına sebep olmaktadır. Bu da toplumumuz tarafından, katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların farklarının anlaşılamamasına, katılım bankacılığın tamamen faizsiz prensiplere dayandığının tam anlamıyla algılanamamasına sebep olmaktadır (Eliyatkin, 2018: 141).

Katılım bankalarının aktif yapısını içinde murabahanın payının yüzde 90’nın üzerinde olması, etik ve dini hassasiyeti yüksek kişi ve kurumlar açısından yanlış algı etkisine yol açmaktadır (TKBB, 2015, s. 38). Bu nedenle katılım bankaların, farklı finansman yöntemlerini de portföylerine eklemesi onların konvansiyonel bankalarla aynı olduğu şeklindeki yanlış algının değişmesine yardımcı olacaktır (Ülev ve Selçuk, 2018: 10).

TKBB’ye göre, katılım bankacılığı, faizsizlik prensiplerine göre çalışan, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp ticaret, ortaklık ve finansal kiralama vb. yöntemleriyle fon kullandıran bir bankacılık modelidir. Bankaların isimlerindeki “katılım” sözcüğü de, yapılan bankacılık türünün kâr ve zarara katılma prensibine dayalı bir bankacılık olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır (TKBB: 3).

Teorik olarak doğru olan bu yaklaşımın maalesef sahaya tam olarak yansımadığı görülmektedir. Katılım bankalarının ismindeki katılım ifadesinin kar-zarar ortaklığına dayalı işlemlerden geldiği belirtilmesine karşın, yukarıda da ifade edildiği üzere, katılım bankalarının mevcut fon kullandırma yöntemlerinin yaklaşık yüzde

99'unun bu tür bir kar-zarar ortaklığı yatırımlarına dayanmadığı görülmektedir. Kullandığı fonun yüzde 95'i murabaha olan, risk paylaşımını esas alan ve borç temelli kar-zarar ortaklığına dayalı işlemleri toplam faaliyetleri arasında çok düşük bir yer tutan bir finansal kuruluşa katılım ifadesinin ne kadar uygun olduğu da tartışmalı bir konudur.

4.5.1.3. Katılım bankacılığı yapılanmasının risk paylaşımına dayanan kar-zarar ortaklık modellerine uygun olmaması

Katılım finansının “Şer’i temelli” olmak yerine “Şer’i uyumu” esas alması, geleneksel finansın “kopyala-yapıştır” versiyonu haline gelmesi ve katılım finansının birçok yönüyle pratikte uygulanan ile ideal arasındaki boşluk, teorisyenler ve pratisyenler tarafından dile getirilmektedir.

Katılım finans kuruluşlarının katılım finans ilkeleri ile uyumlu, büyüme ve kalkınma merkezli, sosyal adaleti ve ahlaki gelişimi destekleyebilmesi açısından, İslami esaslar ile şekli uyumun yanında öz uyumunu da sağlayan finansman yöntemlerini benimsemesi gerekmektedir. Bu nedenle, geleneksel iktisat teorisinde firmaların rasyonel davranışı açısından önerilen kar maksimizasyonu anlayışının başta katılım bankaları olmak üzere tüm katılım finans kuruluşlarınca benimsenmemesi, bunun yerine büyüme ve kalkınma merkezli, sosyal adaleti ve ahlaki gelişimi destekleyen bir etik ve ticari kâr anlayışını benimsemeleri gerekmektedir. Bu sayılan amaçlara ulaşılabilmesi açısından sosyal katılım bankacılığı, katılım kalkınma bankaları ve etik fonlar gibi yapılanmalar da teşvik edilmelidir (Asutay, 2012: 108). Bu bakış açısı, çalışma boyunca savunulan, “mevcut katılım bankacılığı yapılanması ile kalkınmacı hamleler arzu edilen düzeyde gerçekleştirilemez” ana fikrini destekler niteliktedir.

Katılım bankaları yapılanmaları gereği, müşterilerinin ihtiyaçlarına cevap vermek için ve sermayedarlarının beklentileri çerçevesinde “şekli uyuma” öncelik vermek durumunda kalmaktadırlar. Geleneksel bankalarla rekabet etmek için “kar maksimizasyonunu” önceleyen bir yapının kalkınmacı anlayışı içselleştirmesi tabiki mümkün olmayacaktır.

TKBB bünyesinde Kurulan Merkezi Danışma Kurulu üyesi olan ve Türkiye’de “katılım bankacılığı” terimini ilk öneren kişi olan, dolayısıyla katılım finans sektörüne önemli hizmetler sunan Temel Hazıroğlu’nun aşağıdaki ifadeleri, katılım

bankacılığının mevcut yapılanmada ortaklığa dayalı finansmana niçin hazır olmadığını ortaya koyması açısından önemlidir;

“Katılım bankaları finansal hizmet kuruluşlarıdır. Bunlar hakkında bunun ötesinde bir beklenti oluşturmak doğru bir tutum değildir. Elbette bu kurumlar peşin alıp vadeli satmanın (murabahanın) yanında kâr zarar ortaklığı (muşaraka) ve benzeri işler yapmalıdır. Ancak unutmamak gerekir ki, mevduat bankalar gibi katılım bankaları da kısa vadeli fonlarla uzun vadeli finansman sağlamak durumu ile karşı karşıyadır. Katılım bankalarının temel farkı üç stratejik alanda (fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri) kendi değerleri üzerinden, yani faizsizlik prensibine bağlı olarak finansal hizmet sunmalarıdır. Dolayısıyla bu kurumlar ekonomik sistemin finansal dinamikleridir. Ancak bu kurumlara bunların ötesinde anlamlar yüklemek ve bunları bir reel kesim şirketi gibi görmek hatalıdır (Hazıroğlu, 2019: 35).

O yüzden bu tür beklentileri bu kurumlar üzerinden değil de katılım finans, katılım şirketi gibi asıl işi bu olan, hassaten bu amaç için kurulan şirketler üzerinden karşılamak daha uygun olacaktır. Böylelikle uzun vadeli ve yatırım bilinci taşıyan yeniden yapılanmayla ortaya çıkacak bu tür kuruluşların finansal ihtiyaçlarını da katılım bankaları üzerinden sağlamak mümkün olacaktır. Bu suretle sağlıklı, dinamik, verimli ve gelişmeye açık bir ekonomi için katılım bankaları, katılım finans şirketleri, katılım şirketleri vb. her bir kurum kendi alanına odaklanacak ve kendi ana rolünü üstlenmiş olacaktır (Hazıroğlu, 2019: 35).

Sn. Hazıroğlu özetle, katılım bankalarının geleneksel bankaların da faaliyet gösterdiği fon toplama, fon kullandırma ve genel bankacılık hizmetlerini faizsizlik prensibi çerçevesinde sunan kurumlar olarak görmek gerektiğini, reel sektör şirketi gibi görmemek gerektiğini vurgulamaktadır. Yatırım ortaklığına dayalı proje finansmanı işlemlerinin ise mevcut katılım bankacılığı yapılanmasının haricinde, hassaten bu amaç için kurulan farklı şirketler üzerinden yerine getirililebileceğini ifade etmektedir.

Ömer Emeç’in, “*Değişen Dünyada Ortaklık Temelli Finansman ve Katılım Bankalarındaki Yeri*” adlı Doktora Tez’inde, 25 katılım bankası yöneticisi ile yapılan görüşmelerde, yöneticilere “ortaklık temelli finansman yerine borç temelli finansmana odaklanma gerekçeleri” ve “ortaklık temelli finansmanın yaygınlaşmasının katılım bankalarına katkıları” olmak üzere iki alt başlıkta görüşleri sorulmuştur.

Katılım bankalarının varlıkları içerisindeki ortaklık temelli finansman payının düşük olmasının gerekçeleri katılım bankaları yöneticilerinin bakış açısından incelendiğinde bir takım gerekçeler ortaya çıkmaktadır. Bu gerekçeler ve yöneticilerin kullandıkları oy yüzdeleri aşağıda sunulmaktadır (Emeç, 2019: 99-106);

- Operasyonel zorluklar (yüzde 48); borç temelli finansmanın (murabaha vb.) detaylı bir karlılık analizi ve düzenli takip gerektirmemesi, ayrıntılı proje analiz, öngörü, senaryo çalışması gerektirmesi.

- Uzmanlık gereksinimi (yüzde 40); ortaklık temelli finansmanın teknik, bilgi ve tecrübe bakımından uzmanlık gerektirmesi, ortaklık kurulan her firma için ayrı uzman istihdamı gerekmesi.
- Konvansiyonel bankalarla yakınsama (yüzde 36); konvansiyonel bankalar ile rekabetin katılım sektörünü geleneksel bankacılığa benzeme yönünde zorlaması ve konvansiyonel bankacılık modellerinin adapte edilmesinin inovatif bir çözüm getirmekten daha kolay olması.
- Güven sorunu/kontrol (yüzde 36); ortaklık kurulan firmaya tek taraflı olarak güvenme zorunluluğu, güven sorunun sıkı takibi zorunlu kılması, denetleme/kontrol mekanizmalarının gelişmemiş olması.
- Mevzuat / yasal altyapı (yüzde 32); bağlı olunan mevzuatın borç temelli finansmana göre dizayn edilmesi.
- Geçmiş olumsuz tecrübeler (yüzde 24); geçmişte sistemi suiistimal etmek isteyen müteşebbisler.
- Müşteri talepleri (yüzde 20): toplumun yatırım alışkanlığının borç temelli finansmana (murabaha vd.) yönelik olması, ortaklık temelli finansmanın kısa vadede tasarruf sahiplerinin getiri beklentisine cevap verememesi.
- Hissedar ve hedef beklentileri (yüzde 20); hissedarların banka üst yönetimlerine vermiş oldukları kar hedeflerinin, yöneticileri sorumluluk ve hesap verme endişesiyle finansal ve hukuksal sonuçları daha net bilinen borç temelli finansmana yöneltmesi.
- Risk yönetimi (yüzde 16); ortaklık temelli finansmanın her aşamasının çok daha yüksek düzeyde risk yönetimi gerektirmesi.

Katılım bankaları yöneticilerinin öne çıkan bu gerekçelerinin yanında, ortaklık temelli finansman modellerinin tercih edilmeme nedenleri arasında; vade uyumsuzluğu etkileri, finansal öngörü zorluğu, ekonomik stabilizasyon ihtiyacı ve kayıtdışı ekonomi gibi gerekçeleri belirtmişlerdir.

Söz konusu çalışmada, yöneticilere “ortaklık temelli finansmanın yaygınlaşmasının katılım bankalarına katkıları” sorulduğunda, en çok oy alan katkılar sırasıyla, karlılık/gelir artışı (yüzde 48), algı katkısı (yüzde 36), reel ekonomiye daha güçlü bağ (yüzde 32), büyüme ve rekabet avantajı (yüzde 28), istihdam ve ekonomik

büyümeye katkı (yüzde 28), çalışma esasına uygunluk (yüzde 20), müşteri kazanımı (yüzde 20) şeklinde sıralanmıştır (Emeç, 2019: 109-115).

Çalışmaya katılan katılım bankası yöneticilerinin kar-zarar ortaklığı yatırımlarında karlılığın yüksek olduğunu, bunu finanse ettikleri muşareke ve mudarebe projelerinden tecrübe ettiklerini belirtmeleri de önemle dikkate alınması gereken bir konudur (Emeç, 2019: 110).

Özetle katılım bankaları yöneticileri, katılım bankalarının ortaklık temelli finansmanda büyümede istekli olduklarını, bu finansmanın karlılıktan, alğının düzeltilmesine kadar çok büyük katkılarının olacağını belirtmekte, ancak ortaklık finansmanında istenilen düzeye katılım bankalarının tekil çabaları ile ulaşmanın zor olduğunu ve mezkur engellerinin büyük çoğunluğunun kısa vadede çözülebilecek problemler olmaktan ziyade uzun vadede çözülebilecek yapısal problemler olduğunu belirtmektedirler (Emeç, 2019: 128).

4.5.1.4. Türkiye’de katılım bankacılığı arzu edilen düzeyde büyümemesi

Türkiye’de katılım bankalarının performansının, geleneksel bankalara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. 2008-2016 döneminde Türkiye’deki geleneksel bankaların aktif büyüklükleri yaklaşık yüzde 55 artış göstermesine karşın, katılım bankalarının aktif büyüklükleri ise yaklaşık yüzde 122 artış göstermiştir. Ancak aynı dönemde küresel katılım bankacılığı aktiflerinin artış hızı ise yaklaşık yüzde 179’dur. Bir diğer ifadeyle, Türkiye’de katılım bankaları, dünya genelindeki katılım bankacılığının büyüme hızının gerisinde kalmıştır (Ergeç, 2019: 93). Özetle, Türkiye’de katılım bankalarının büyüme performansı, hem pazar payının hâlâ yüzde 10’unun altında kalması, hem de küresel katılım bankalarıyla kıyaslandığında daha düşük bir büyüme performansı yakalanması nedeniyle arzu edilen düzeyde değildir.

Bir sonraki bölümde kamunun katılım bankacılığındaki girişimci rolü ayrıntılandırılmaktadır. Ancak, katılım bankacılığının büyüme trendinin arzu edilen düzeyde hareket etmediğine yönelik bir diğer argüman, kamu katılım bankacılığı dışarıda bırakıldığında katılım bankacılarının aktif büyüklüğünün, toplam sektör aktif büyüklüğüne oranının son 10 yılda gelişim göstermemiş olmasıdır.

Aşağıdaki Tablo incelendiğinde katılım bankacılığının sektördeki aktif payının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2010 yılında yüzde 4,31 olan söz konusu oran, 2020 yıl sonu itibarıyla yüzde 7,16’ya yükseldiği görülmektedir.

Yıllar	Katılım Bankaları (Aktif, Milyar TL)	Bankacılık Sektörü (Aktif, Milyar TL)	Sektördeki Aktif Payı (%)
2010	43.339	1.006.672	4,31 %
2011	56.076	1.217.711	4,61%
2012	70.279	1.370.614	5,13 %
2013	96.086	1.732.413	5,55 %
2014	104.319	1.994.329	5,23 %
2015	120.253	2.357.453	5,10 %
2016	132.874	2.730.942	4,87 %
2017	160.136	3.257.819	4,92 %
2018	206.931	3.867.426	5,35 %
2019	284.450	4.491.708	6,33 %
2020	437.092	6.107.832	7,16 %
2019 (kamu katılım bankaları hariç)	208.600	4.491.708	4,64 %
2020 (kamu katılım bankaları hariç)	261.800	6.107.832	4,29 %

Tablo 4.25. Kamu ve Özel Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçinde Aktif Büyüklüğü

Kaynak: BBKD

10 yıllık dönemde Banka Asya sorunu da dikkate alınacak olursa bu artışın önemli bir başarı olduğu ve bu artış trendi ile birlikte TKBB'nin 2025 yılı için koymuş olduğu yüzde 15'lik hedefe yaklaşılabilceği düşünülebilir.

2016-2019 yılları arasında sektörde faaliyete başlayan üç kamu bankasının toplam aktifleri dışarıda bırakıldığında, bir başka ifadeyle, 2016 dönemindeki oyuncularla devam edildiği varsayıldığında, 2020 yıl sonu itibariyle (kamu katılım bankaları hariç) katılım bankalarının sektör aktiflerinin yüzde 4,29'una sahip oldukları görülmektedir. Özetle, 2010 yılındaki yüzde 4,31'lik orana çok yakın bir yerde olduğu ve aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, aynı katılım sigortacılığı sektöründe

olduğu gibi, katılım bankacılığının da ancak dış bir destekle ve geleneksel sektör pahasına büyüyebildiği görülmektedir.

Tam olarak bu çalışmanın odağı, söz konusu kamu destekleri ile pastanın yeniden dağıtımının yanında, katılım finans sektörünün sahip olduğu atıl potansiyel üzerinden sektördeki ağırlığını artırmasına yöneliktir. Nitekim dünyada dini gerekçelerle banka hesabı olmayan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 6 iken Türkiye’de bu oran yüzde 19’dur (Emeç, 2019: 68; The World Bank Group, 2017).

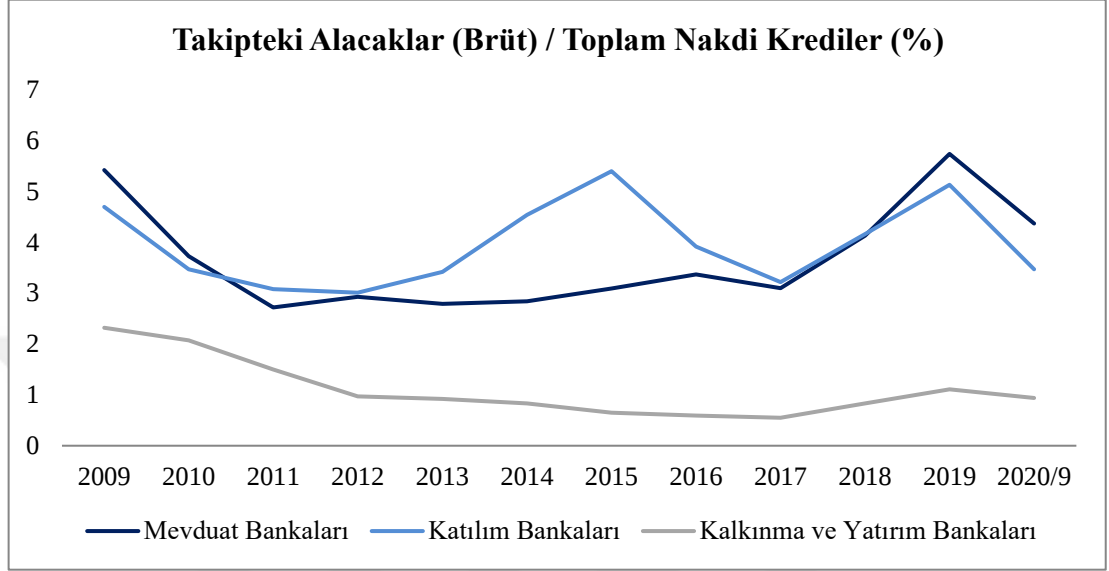
Türkiye’de katılım bankacılığı işlemlerinin 1980’lerle birlikte başlamasına karşın toplam bankacılık sektöründen aldığı payın beklenen düzeyde olmamasının en önemli nedenleri arasında, bu bankaların öz kaynaklarının yetersiz olması, piyasa aktörlerinin ve katılım finans ürünlerinin kısıtlı olması ve toplumdaki faiz hassasiyetinin çok yüksek olmaması gibi faktörler sayılabilir. Türk toplumunun faize karşı hassasiyetine yönelik yapılan çalışmalarda, toplumunun faiz duyarlılığının yüzde 15 civarında olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır (Arıcan, Yücememiş ve Çetin, 2019: 403). TKBB’nin 2025 yılındaki yüzde 15’lik hedefinin de bu hassasiyet oranına uygun olarak belirlendiği görülmektedir.

Katılım bankacılığının arzu edilen düzeyde performans gösterememesinin bir diğer göstergesi, katılım bankalarının kredi performanslarının mevduat bankacılığından çok farklı olmamasıdır. Maalesef katılım bankalarının kredi performansı kalkınma ve yatırım bankalarının çok gerisindedir.

Aşağıdaki Şekil’de 2009-2020 dönemi özelinde üç bankacılık türü için sorunlu kredi oranları sunulmaktadır. Buna göre doğrudan büyük projelerin finansmanını sağlayan kalkınma ve yatırım bankalarında sorunlu kredilerin oranı 2009’dan sonra düşüş eğilimine girmiş, 2017 yılından sonra ise bir miktar yükselmiştir. Bu artışa karşın kalkınma ve yatırım bankalarında sorunlu kredi oranı, bir diğer ifadeyle, takipteki alacakların toplam nakdi kredilere oranı yaklaşık yüzde 1 civarındadır.

Katılım bankacılığının reel ekonomiyle olan güçlü bağı ile fon kullandırma felsefesinin dayanağı nedeniyle, diğer bankalara kıyasla katılım bankalarının çok daha olumlu bir kredi performans beklentisi oluşmaktadır. Bu beklentiye karşın, katılım bankalarının sorunlu kredi oranı kalkınma ve yatırım bankalarının çok üzerinde, ancak mevduat bankalarına benzer bir düzeydedir. Şekil incelendiğinde, katılım bankalarının sorunlu kredi trendinin mevduat bankalarındaki trende çok

yakın olduğu görülmektedir. Bu iki banka türünün sorunlu kredilerinin mezkur dönemdeki korelasyonu pozitif yönde yaklaşık yüzde 50 düzeyindedir. 2020 yılı Eylül döneminde mevduat bankalarının sorunlu kredi oranı yüzde 4,4 iken aynı oran katılım bankaları için yüzde 3,5 düzeyindedir.

Tablo 4.26. Her Üç Banka Türü İçin Takipteki Kredi Oranı

Kaynak: BBKD

4.5.1.5. Katılım bankacılığının ülke kalkınmasına yeterli düzeyde katkı sunamaması

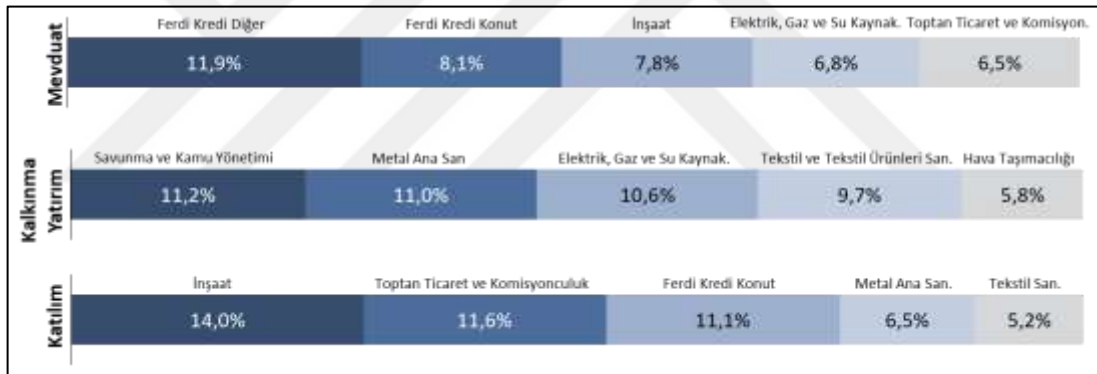
Risk paylaşımı temelinde kar-zarar ortaklıklarını tavsiye eden katılım finans anlayışına karşın, katılım bankalarının mevcut durumda mevduat veya kalkınma ve yatırım bankalarına göre ülke ekonomisinin kalkınmasında farklı bir anlamı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Aşağıdaki Şekil’de Türkiye’deki üç banka tipinin sektörel kredi dağılımları sunulmaktadır. Buna göre, mevduat bankalarının 2020/9 döneminde en çok kredi verdikleri ilk 5 sektör sırasıyla “ferdi kredi diğer”, “ferdi kredi konut”, “inşaat”, “elektrik, gaz ve su kaynakları üretim dağıtım” ile “toptan ticaret” sektörleridir. Mevduat bankalarında bireysel kredi ağırlığı dikkat çekicidir.

Aynı dönemde katılım bankalarının en çok kredi kullandığı ilk 5 sektör ise, “inşaat”, “metal ana sanayi”, “elektrik, gaz ve su kaynakları üretim dağıtım”, “tekstil sanayi” ve “hava taşımacılığı” sektörüdür. Kalkınma ve yatırım bankalarının

kredi kullandığı sektörlerin ise katılım ve mevduat bankalarına göre katma değeri yüksek sektörler olduğu görülmektedir.

Mevduat bankalarına göre, katılım bankalarının reel ekonominin finansmanında daha aktif olduğu görülmektedir. Özellikle, inşaat, toptan ticaret ve metal sanayi ve tekstil sektörüne yönelik kredi dağılımı incelendiğinde, katılım bankalarının mevduat bankalarından olumlu yönde ayrıştıkları görülmektedir. Bu husus, kalkınmanın finansmanına olan katkı açısından olumludur.

Kalkınma ve yatırım bankaları ile kıyaslandığında, katılım bankalarının iktisadi ve sosyal kalkınmaya katkılarının sınırlı olduğu görülmektedir. Mevduat bankalarına benzer şekilde hareket eden katılım bankaları açısından bu sonuç kaçınılmazdır. Burada temel sorunun katılım bankalarının mevcut yapılanmasından ziyade, kalkınma ve yatırım bankalarının geleneksel finans alanındaki rolüne benzer kurumların katılım finans anlayışında tam olarak yerleşmemiş olmasıdır.

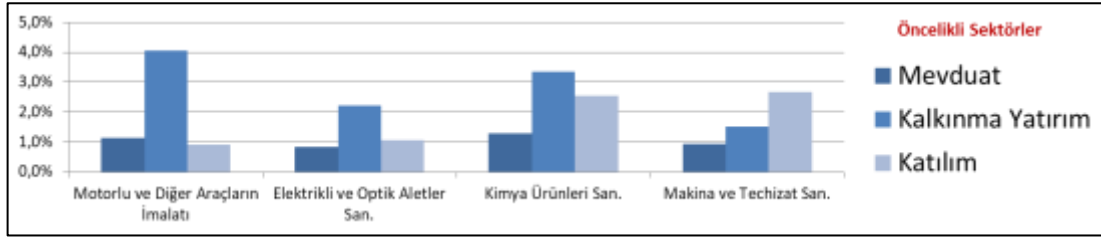
Tablo 4.27. Banka Tipi Özelinde Sektörel Kredi Dağılımı, 2020/9 Dönemi, (%)

Kaynak: BBDK

11. Kalkınma Planında (2019-2023), “kimya”, “ilaç ve tıbbi cihaz”, “elektronik”, “makine-elektrikli teçhizat”, “otomotiv” ve “raylı sistem araçları” sektörleri öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde, “tarım”, “savunma sanayi” ve “turizm” sektörleri ise öncelikli gelişme alanları arasında sayılmaktadır.

Aşağıdaki Şekil’de kalkınmada öncelikli alanlar çerçevesinde her üç banka tipinin sektörlerle yönelik kredi dağılımı sunulmaktadır. Buna göre, kullanılan fonların dağılımı incelendiğinde, 2020/9 dönemi baz alındığında, katılım bankalarının kalkınmada öncelikli sektörlerle kullandığı krediler açısından, geleneksel

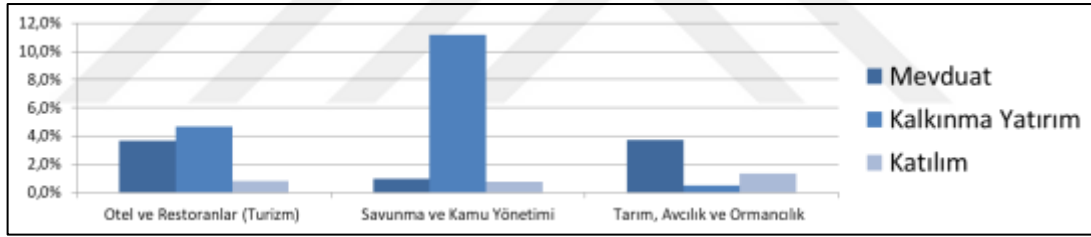
bankalara göre olumlu yönde ayrıştığından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

Tablo 4.28. Banka Tipi Özelinde Kalkınmada Öncelikli Sektörlere Kredi Dağılımı, 2020/9 Dönemi, (%)

Kaynak: BBDK

Aşağıdaki Şekil’de ise 11. Kalkınma Planında öncelikli gelişme alanları arasında sayılan “tarım”, “savunma sanayi” ve “turizm”¹⁵ sektörlerine yönelik her üç banka tipinin kredi dağılımı sunulmaktadır. Öncelikli gelişme alanlarına yönelik kullanılan krediler incelendiğinde, geleneksel bankaların, katılım bankalarına göre bu sektörlerin finansmanına daha fazla pay ayırdığı görülmektedir.

Tablo 4.29. Banka Tipi Özelinde Öncelikli Gelişme Alanları Kredi Dağılımı, 2020/9 Dönemi, (%)

Kaynak: BBDK

Özetle hem kalkınmada öncelikli sektörler, hem de öncelikli gelişim alanlarına aktarılan fonlar açısından değerlendirildiğinde, katılım bankalarının ilgili sektörlerle fon sağlama kapasitesinin ve isteğinin diğer bankalarla kıyaslandığında daha yüksek olduğuna yönelik somut bir sonuca ulaşamamaktadır.

4.5.2. Türkiye’de Katılım Sermaye Piyasalarının Sektörel Sorunları

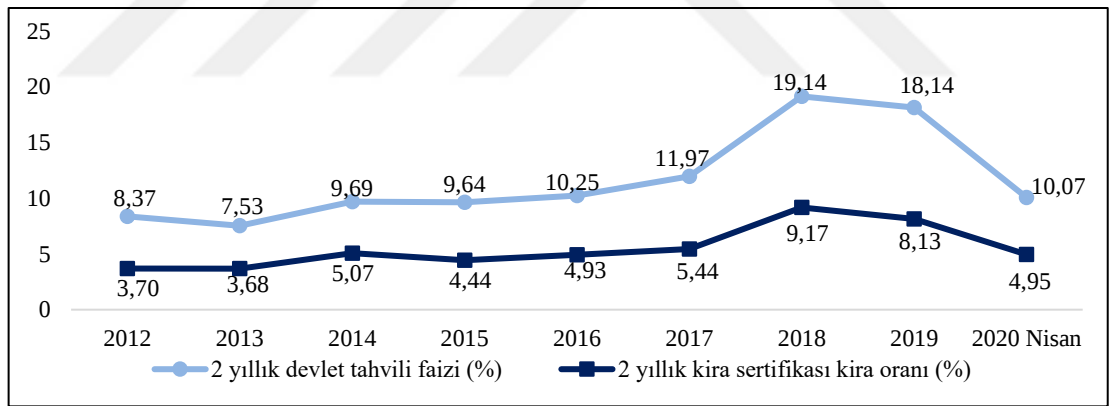
Geleneksel sermaye piyasaları ile kıyaslandığında Türkiye’de henüz genç bir endüstri olan katılım sermaye piyasalarının sektörel sorunları tez çalışmasına bakan yönü dikkate alınarak aşağıda sunulmaktadır.

¹⁵ Şer’i olarak otel ve restaurant yatırımlarının tartışmalı durumunun da belirtilmesi gerekir.

4.5.2.1. Tahvil Faizleri ile Kira Oranı Arasındaki Yüksek Korelasyon

Katılım bankacılığının sektörel sorunlarının anlatıldığı bölümde, faiz ile kar payı arasındaki yüksek korelasyon ifade edilmiştir. Benzer bir sorun, tahvil ve bono faizleri ile kira sertifikalarının kira oranları arasında da görülmektedir. Esasında bu konuda da temel sorun, faiz oranlarının finans sistemi açısından çok güçlü bir kıstas alma (benchmark) ölçüsü olarak kullanılmasıdır. Katılım bankalarının karar alma süreçlerinde değerlendirmesi için kullanılabilecek bir kıstas alma ölçüsü belirleyememeleri gibi, özellikle sabit getirili sukuk piyasalarında da söz konusu sorun yaşanmaktadır.

Tahvil ve bono gibi borçlanma senetlerinin faiz oranları ile kira sertifikalarının kira oranlarının kıyaslanması için iki yıllık TL cinsi sabit faizli ve 6 aylık kupon dönemi olan devlet tahvilinin faizi ile 6 aylık kira dönemi olan 2 yıllık kira sertifikasının kira oranı, 2012-2020 Nisan dönemi itibarıyla kıyaslanmıştır. Söz konusu kira sertifikasının ve tahvil faizinin ilgili dönemdeki seyri aşağıdaki Şekil’de sunulmaktadır.

Tablo 4.30. Tahvil Faizi ve Kira Oranının Seyri (2012-2020 Nisan)

Kaynak: HMB, TKBB

2 yıllık devlet tahvilinin faizinin, 2 yıllık kira sertifikasının kira oranının sürekli üzerinde olduğu görülmektedir. Bu dönem için faiz oranlarının ve kar oranlarının standart sapmasına ayrı ayrı bakıldığında, tahvilin faiz oranlarında yaklaşık 4,15’lik bir sapma tespit edilirken, kira oranında bu değişkenin 1,89 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu husus, faize kıyasla kira oranının çok daha istikrarlı hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Katılım bankacılığı bölümünde ifade edildiği üzere, kar payı da faize kıyasla çok daha istikrarlı bir seyir izlemektedir.

Sukuk piyasasının bu üstünlüğüne karşın, tahvil faizi ile kira oranı arasında yaklaşık yüzde 99 düzeyinde bir pozitif korelasyon görülmüştür. Bir başka ifadeyle, Türkiye’de 2012-2020 Nisan döneminde tahvil faiz ile kira oranlarının yüzde 99 düzeyinde aynı yönlü hareketi söz konusudur.

Hemen hemen her alanda geleneksel finansa yetişmeye ve taklit etmeye çalışan katılım finans sektörünün, katılım bankacılığında olduğu gibi sukuk piyasasında da faiz referansı olmadan yönünü belirleyemediği görülmektedir. Katılım finans açısından ancak ticari kar ölçüsü bu çarpık referans anlayışını yıkabilecektir. Çalışmada önerilen sistemin ana mesajı da bu noktadadır.

4.5.2.2. Yatırım Fon Piyasasının Kısa Vadeli ve Yeteri Kadar Derin Olmaması

Türkiye’deki menkul kıymet yatırım fonlarının portföy büyüklüğü son yıllarda önemli düzeyde artış göstermiş ve 2020 yıl sonu itibariyle menkul kıymet yatırım fonlarının toplam portföy büyüklüğü 95 milyar TL’ye ulaşmıştır (Ludens, 2021: 6). Toplam yatırım fonlarının yaklaşık yüzde 80’i, kısa vadeli tahvil bono ve para piyasası fonlarına dayalı borçlanma araçlarından oluşmaktadır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 287). Kira sertifikaları ile beraber yeni yeni gelişmeye başlayan faizsiz yatırım fonlarının portföy büyüklüğü de aynı ivmeyle artış göstermektedir. Ayrıca, yüzde 25’lik devlet katkısının etkisiyle bireysel emeklilik sisteminde yer alan emeklilik yatırım fonları da büyümeye devam etmektedir.

Faizsiz emeklilik fonlarının önemli bir kısmı, kira sertifikaları üzerinden yönetilmektedir. Fon büyüklüğünün ortalama yüzde 63’ü kamu ve özel sektör kira sertifikalarından oluşmaktadır (EGM, 2021).

Dünyada gelişmiş sermaye piyasasına sahip ülkelerin yatırım fon piyasalarının özelliklerine bakıldığında, yatırım fon piyasalarının derin ve gelişmiş olduğu görülmektedir. Türkiye’deki yatırım fon piyasasındaki kısa vadeli fon ağırlığının aksine, bu ülkelerdeki yatırım fon piyasaları, hisse senetleri ya da uzun vadeli tahvil-bono gibi yatırım araçlarından oluşmaktadır (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 287).

Yatırım fon piyasası gelişmiş ülkelere benzer bir aşama kaydederse, ülkemizin sermaye piyasaları derinlik kazanacak, uzun vadeli kaynaklar ve yatırımlar da teşvik edilmiş olunacaktır. Kısa ve orta vadeli menkul kıymetlerin çok büyük kısmı hedging (finansal riskten korunma) problemine sahiptir. Bu, özellikle uzun dönemli teminatlı ürünler (yıllık gelir sigortası gibi) sunan katılım sigorta şirketleri için geçerlidir.

Dolayısıyla, bu şirketler, kısa dönemli sukuklara yatırım yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da onları tekrar yatırım yapma riski ile karşı karşıya bırakmaktadır (Frenz ve Soualhi, 2010: 54).

Küresel düzeyde sukukun vadesi ile ilgili şekil ikinci bölümde sunulmuştur. Dünyada özel kuruluşların ve devletlerin artık daha uzun vadeli sukuk ihraç ettikleri görülmektedir. Sukukun para piyasası yerine yoğunluklu olarak sermaye piyasalarında ihraç edilmesi, uzun vadeli risk paylaşımlı kar-zarar ortaklığına dayalı projelerin finansmanı açısından ümit vericidir.

Özetle, geleneksel finanstaki farklı olarak, katılım finans sektöründe uzun dönemli getiri imkanı sunan sukuk ihtiyacı söz konusudur. Türkiye’de kira sertifikalarının vadelerinin uzaması, yeni sukuk taleplerinin oluşmasına neden olacaktır. Özellikle emeklilik fonları ve hayat sigorta şirketleri takip ettikleri fonları uzun vadeli ancak yüksek getirili ürünlerde değerlendirmeyi tercih edeceklerdir. Söz konusu yüksek getiri ise, faiz ile kira oranı arasındaki bağı kopması, kar paylaşım oranı ile ticari kar arasındaki bağlantının kurulması ile mümkündür.

4.5.2.3. Kira Sertifikalarının Büyük Çoğunluğunun Sabit Getiriye Dayanması

Sabit getiriye dayalı kira sertifikalarında, kiralanan varlık menkul kıymetleştirilip yatırımcılara belirli bir vade için satışa sunulmaktadır. Bu sayede, kira sertifika sahipleri ellerinde bulundurdukları hisse nispetince kira geliri elde ederler. Ayrıca, yatırımcılar sahip oldukları hisseyi ikinci el piyasada satabilirler (Aktepe ve Dereci, 2019: 231).

Sertifika sahiplerine sabit bir kira getirisi sağladığından ve ikinci el piyasada alım-satım imkânı sunduğundan sabit getiriye dayalı kira sertifikaları (icâre sukuku vb.) çok daha fazla tercih edilmektedir (Aktepe ve Dereci, 2019: 231). Dünyada olduğu gibi ülkemizde de ihraca konu kira sertifikalarının çok büyük bir kısmı sabit getiriye dayanmaktadır. Kira sertifikalarının getiri oranlarının belirlenmesinde ise birçok etmen dikkate alınır. Bu faktörler arasında, kira sertifikasına konu dayanak varlıkların getirileri, Hazine ve Maliye Bakanlığının gösterge tahvil veya sukuk oranı, ekonomik ve finansal göstergeler, kaynak kuruluşun mali gücü ile geleceğe ilişkin beklentiler sayılabilir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019: 293).

Özetle, katılım bankacılığında birçok fon kullandırma yöntemi olmasına karşın murabaha ve icare yöntemlerinin ağırlığının geleneksel banka ile katılım bankaları

arasındaki farkları muğlaklaştırması gibi, Türkiye’deki sukuk piyasasında da kira sertifikalarının büyük çoğunluğunun sabit getiriye dayanması tahvil ile kira sertifikası arasındaki farkları belirsizleştirmektedir.

Kira sertifikalarının büyük çoğunluğunun sabit getiriye dayanması, algı sorununun ötesinde gelirin yeniden dağıtımı ve ülkedeki gelir adaletsizliğini de etkileyebilecek boyuta sahiptir. Katılım ekonomisi çerçevesinde geleneksel borçlanma araçlarının hoş görülmemesinin temelinde bu araçların faiz içermesi ve bunun da gelir dağılımında adaleti bozucu etkisidir.

Devlet borç ve ihtiyaç içine düştüğünde başka çare bulamadığı (veya bulunan çareleri uygulamak istemediği) zaman hazine bonosu, senedi, kağıdı, tahvil satmakta; yani faizle borç almaktadır. Devletin faizle borç alması da, vatandaşın ona, faizle borç vermesi de caiz değildir. Bugün zengin yoksul herkesten (özellikle dolaylı vergiler yoluyla) alınan vergiler, bu hazine kağıtlarının faizine gitmektedir. Böylece zengin (devlete ödünç verecek kadar parası olan) daha zengin olmakta, yoksul ise gittikçe daha da yoksullaşmaktadır (Aktepe, 2017: 200; Kahraman, 2015).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin ağırlığı bu adaletsizliğin daha da artmasına neden olmaktadır. Zira devlet faiz üzerinden borçlanma enstrümanı ihraç etmekte ve vadesi geldiğinde bu borcu faizi ile birlikte ödemektedir. Bu borcu ise bütçe imkanları ile karşılamaktadır. Bütçedeki gelirin çok büyük kısmı vergi gelirlerinden oluşmakta, bu gelirlerin de büyük kısmı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, adaletsiz ve kişinin gelirini ve servetini temel almayan dolaylı vergiler üzerinden finanse edilmektedir. Günün sonunda gelir seviyesi düşük halk kitlelerinin mal ve hizmet harcamaları üzerinden toplanan vergiler ile tahvil ve bono satın alabilecek gelir seviyesine sahip üst gelir grubuna bir kaynak transferi söz konusu olmaktadır.

Bu döngüde asıl sorun, devlet tarafından borçlanma üzerinden elde edilen kaynağın nerede kullanıldığıdır. Eğer bu kaynak ticareti ve üretimi temel alan ve borçlanma faizi üzerinde getiri sağlayan alanlarda değerlendirilecek olursa, bu borçlanma ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Ancak realitede devletler daha çok yatırım harcamalarından ziyade cari harcamalarını karşılamak üzere borçlanmaktadırlar. Esasında bu olumsuz tablonun bir benzerinin sabit getirili kira sertifikalarında da yaşanma ihtimali yüksektir.

Hazine ve Maliye Bakanlığının 2012 yılından Mayıs 2020'ye kadar gerçekleştirmiş olduğu 69,6 milyar TL, 1,1 milyar dolar, 2,6 milyar avro değerinde ve 3,9 milyar TL'lik altına dayalı kira sertifika ihracının tamamı sahipliğe dayalı kira sertifikası (icare sukuk) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, bu kaynaklar da devletin verimsiz cari harcamalarının finansmanında kullanılmış ve itfa döneminde de kiracılara dolaylı vergilerle oluşturulan bütçeden kaynak aktararak ödenmiştir.

Çalışmanın amacı sahipliğe dayalı kira sertifikasının katılım finans ilkelerine uygunluğunu tartışmak değildir. Sadece ülkemizde değil, tüm dünyada yaygın olarak kullanılan faizsiz borçlanma aracı icare sukuk, danışma kurulları ve uluslararası İslami finans kuruluşları (AAOIFI ve IFSB gibi) tarafından kabul edilmektedir. Bu noktada, katılım bankacılığında murabahanın meşruiyetinden ziyade ağırlığının sorgulanması gibi sukuk piyasasında da icare sukukun varlığı değil ağırlığı sorgulanmaktadır.

Murabahanın sabit ödemeli geleneksel krediye benzemesi gibi sukuk da, arka planda birçok farklılık olmasına karşın, sabit getiriye dayanan tahvili çağrıştırmaktadır. Mevcut durumda murabahasız katılım bankacılığının ağırlığı düşünölemeyeceği gibi, sabit getiriye dayanan sukuk olmadan da sukuk piyasasının ağırlığı çok düşük kalacaktır.

Sorunun temelinde, tüketicinin geleneksel finans alışkanlıklarını sürdürmesini sağlayan ikame faizsiz önerilerin sunulduğu ve geleneksel finansı kopyalamaktan öteye geçmekte zorlanan bir katılım finans anlayışı yatmaktadır. Ticari kaygılarla atılan bu adımları anlayışla karşılamak son derece doğaldır. Dolayısıyla, sahipliğe dayalı ve yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikalarının yanında kar-zarar ortaklığına dayanan, katılım finans ilkelerinin özüne uygun ve sabit getiri sunmayan ortaklık sözleşmesine dayalı kira sertifikalarının (müşareke ve müdarebe sukuk gibi) yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu sayede, birikimini uzun vadeli yatırımlarda ve ticari alanlarda değerlendirmek isteyenler açısından kıymetli bir alternatif yaratılmış olacaktır. Ayrıca, bu kaynak katılımcılara yüksek getiri sunmaya çalışan hayat ve emeklilik şirketleri açısından da önemli bir fırsat sunacaktır. Bu hamle, daha dengeli bir sukuk piyasasını da beraberinde getirecektir.

Son olarak, ortaklık sözleşmesine dayalı kira sertifikalarının ihracında temel sorunun talep tarafı olduğu görölmektedir. Zira geleneksel finans sitemine alışmış, sabit getiri

bekleyen fon arz edenlerin bu davranışı anlaşılabilir. İşte bu noktada, doğru projelerin seçildiği ve takip edildiği, yatırımcının ticari kar elde edebildiği, başından sonuna devletin varlığının hissedildiği yenilikçi sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmadaki önerinin finansman bacağına bir unsuru da, söz konusu sabit getiriye dayanmayan ve üretim odaklı ortaklık sözleşmesine dayalı kira sertifikaları olacaktır.

4.5.3. Türkiye’de Katılım Sigortacılığının Sektörel Sorunları

Geleneksel sigortacılıkla kıyaslandığında Türkiye’de henüz gelişim gösteren katılım sigorta sektörü, geleneksel sigorta şirketleri ile rekabet etmeye çalışan ve ürün çeşitliliği açısından yeterli genişliğe ulaşamamış bir piyasa görünümündedir.

Tez çalışmasına hizmet eden yönü dikkate alınarak, katılım sigortacılığına ilişkin bazı temel sektörel sorunlar aşağıda sunulmaktadır.

4.5.3.1. Katılım sigortacılığının son dönemdeki büyümesinin reel bir büyümeyi yansıtmaması

Uygulama alanı 1980’lere dayanan katılım bankacılığının Türkiye’deki bankacılık pazarından aldığı pay yüzde 7 düzeyindedir. Katılım sigortacılığının geçmişi ise çok daha yeni olup, 2009 yılında ilk katılım sigorta şirketinin faaliyete geçtiği Türkiye’de, katılım sigortacılığın 2010 yılında tüm sektör içindeki payı yüzde 0,52 iken, bu oran 2019 yılında yüzde 5 düzeyine yükselmiştir (TSB, 2019).

Yüksek büyüme performansının gerçekçi olup olmadığının analizi önemlidir. Katılım sigortacılığının Türkiye’deki son dönemlerde göstermiş olduğu yüksek büyüme rakamlarının reel büyümeye işaret etmediğine, bu büyümenin fiktif bir büyümenin eseri olduğuna yönelik tespit aşağıda ayrıntılandırılmaktadır.

2015-2020 yılları arasında tüm hayat dışı branşı yüzde 20 büyürken, katılım sigortacılığı hayat dışı prim üretiminin yüzde 50 büyüme kaydettiği ifade edilmiştir. 2014 yılında sadece Neova Sigorta A.Ş.’nin faaliyet gösterdiği hayat dışı katılım sigortacılığında, yıldan yıla piyasaya girişler artmış ve 2020 yılında 7 adet şirket faaliyet gösterir duruma gelmiştir. 2020 yılı itibarıyla bu şirketlerden Neova Sigorta ve Bereket Katılım Sigorta ve Bereket Sigorta tam katılım sigortacılığı (açık mavi boyalı olanlar) alanında faaliyette bulunduklarını belirtirken, Doğa Sigorta, Türkiye

Sigorta¹⁶, HDI Sigorta ve Unico Sigorta pencere sistemine (gri boyalı olanlar) göre faaliyetlerde bulunduklarını belirtmektedirler.¹⁷

Katılım Hayat Dışı Branşı Prim Üretimi ve Pazar Payı	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
Şirket Adı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
Neova Sigorta AŞ (2014'den beri full)	514.431.009	99,66%	1.005.998.370	98,70%	1.079.907.830	85,08%	1.304.406.232	60,42%	1.638.481.062	50,72%	1.899.270.816	48,19%
Bereket Sigorta AŞ (2018'den beri full)							417.132.359	19,32%	1.094.419.704	33,88%	1.419.236.646	36,01%
Doga Sigorta AŞ (2015'den beri pencere)	406.338	0,08%	3.697.477	0,36%	175.075.604	13,79%	403.599.055	18,69%	384.234.071	11,89%	394.403.936	10,01%
Türkiye Sigorta AŞ											67.131.611	1,70%
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ (2014'den beri full)	1.362.343	0,26%	5.230.514	0,51%	5.920.090	0,47%	9.270.500	0,43%	14.063.896	0,44%	44.500.866	1,13%
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ (2018'den beri full)							11.564.047	0,54%	41.046.143	1,27%	42.429.255	1,08%
HDI Sigorta AŞ (2019'dan beri pencere)									25.805.857	0,80%	37.593.020	0,95%
Bereket Katılım Sigorta AŞ (2020'den beri full)											29.017.598	0,74%
Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ											4.006.028	0,10%
Unico Sigorta AŞ (2019'dan beri pencere)									4.853.579	0,15%	3.601.701	0,09%

Tablo 4.31. Katılım Sigortacılığı Hayat Dışı Branşında Şirket Bazında Prim Üretimi

Kaynak: TSB

Verilerin incelenmesinde dikkat çeken bir nokta, 2018 yılından sonra üretimini tam katılım sigorta başlığı altında gösteren Bereket Sigorta A.Ş.'nin etkisidir. 2018 yılına kadar üretimini geleneksel sigorta sistemi altında gösteren şirket, 2018 yılında tam katılım sigorta sistemine geçmiş ve 2018 yılında 417 milyon, 2019 yılında 1,1 milyar TL'ye, 2020 yılında ise 1,5 milyar TL'ye yakın prim üretimi gerçekleştirmiştir.

Aşağıdaki Tablo'da Bereket Sigorta A.Ş.'nin prim üretimi daha ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Buna göre, 2014 ve 2015 yılında hayat dışı prim üretimi olmayan Şirket, 2016 ve 2017 yıllarında¹⁸, sırasıyla 152,7 milyon TL ve 232,5 milyon TL prim üretimi gerçekleştirmiştir. Şirket prim üretimini, 2018 yılında yaklaşık yüzde 80, 2019 yılında ise yaklaşık yüzde 150 civarında artırmıştır. Şirketin sektör üzerindeki bu denli yüksek büyüme rakamları yakalaması ve prim üretimini 2018 yılından sonra doğrudan katılım sigorta sistemine geçmesi, katılım sigortacılığı hayat dışı prim üretiminin çok yüksek oranda büyümesine neden olmuştur.

¹⁶ Türkiye Sigorta altında birleşen Ziraat Sigorta 2015 ve Güneş Sigorta'da 2019'dan beri pencere sistemi ile üretim yapmaktaydı.

¹⁷ Bereket Emeklilik ve Hayat, Katılım Emeklilik ve Hayat ve Türkiye Hayat ve Emeklilik şirketleri, hayat ve emeklilik şirketleri olmalarına rağmen hayat dışı alanında da prim üretimleri olduğu için Tablo'da yer almıştır.

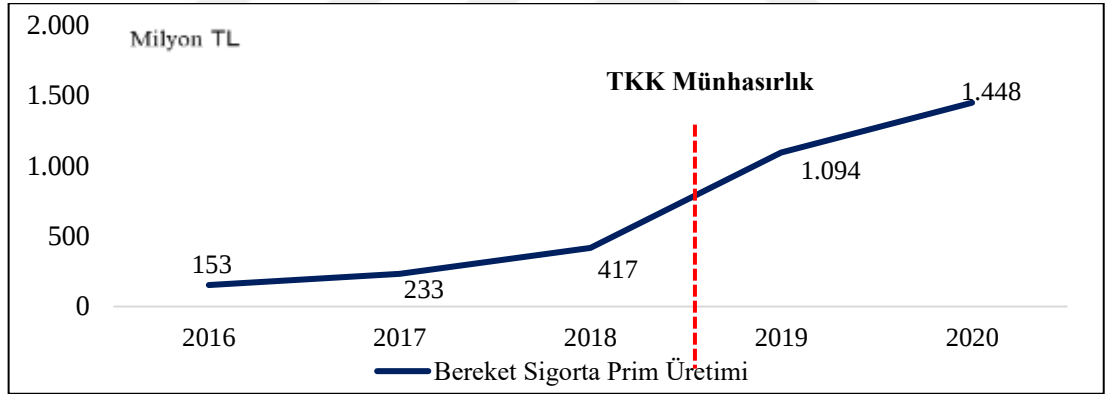
¹⁸ TSB verilerine göre, Bereket Sigorta A.Ş. ve Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş. 2016 ve 2017 üretimlerini geleneksel tarafta göstermişler, 2018 yılı ile birlikte üretimlerini katılım üretimi altında göstermeye başlamışlardır. Bu nedenle, şirketin 2016, 2017 üretimlerine Çizelge 4.5.9'da yer verilmemiştir.

Şirket Adı	2016	2017	2018		2019		2020	
	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
Bereket Sigorta AŞ	152.741.729	232.539.595	417.132.359	19,3%	1.094.419.704	33,9%	1.448.254.244	36,7%
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	193.796	189.831	11.564.047	0,5%	41.046.143	1,3%	42.429.255	1,1%
SEKTÖR TOPLAMI			2.158.876.238		3.230.742.355		3.941.191.476	

Tablo 4.32. Hayat Dışı Branşında Bereket Sigorta ile Bereket Emeklilik ve Hayat Üretimleri

Kaynak: TSB

Bereket Sigorta A.Ş. ile Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.’nin prim üretimlerinin 2018 ve 2019 yılında bu seviyede yüksek oranlarda artış göstermesinin temel nedeni ise Tarım Kredi Kooperatiflerinin (TKK) Groupama Sigorta ile olan münhasırlık anlaşmasının sona ermesi sonrası Eylül 2018 döneminde, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Bereket Sigorta arasında münhasırlık anlaşması imzalanmasıdır. Bu anlaşma ile birlikte, 1.625 acente Bereket Sigorta A.Ş.’nin portföyüne dahil olmuştur (Sigortagündem, 2018).

Tablo 4.33. Hayat Dışında Bereket Sigorta ile Bereket Emeklilik ve Hayat Üretimleri

Kaynak: TSB

Anlaşmanın etkisi, “genel zararlar” başta olmak üzere birçok branşta görülmektedir. Tarım sigortaları prim üretimi, “genel zararlar” branşında gösterilmekte olup, katılım sigortacılığı çerçevesinde bu branşta üretilen prim 2017 yılında 73 milyon TL iken, mezkur anlaşmanın etkisiyle 2019 yıl sonunda 604 milyon TL’ye yükselmiştir. Katılım sigortacılığında genel zararlar branşında 604 milyon TL’lik bu prim üretimin 520 milyon TL’si aşağıdaki Şekil’de de görüldüğü üzere, Bereket Sigorta A.Ş. tarafından üretilmiştir. Bu prim artışı da sektörün istatistiklerinin yüksek düzeyde artmasını sağlamıştır. Anlaşması yenilenmeyen Groupama Sigorta A.Ş.’nin 2017

yılında 480 milyon TL’lik genel zararlar altındaki prim üretiminin 2019 yılı sonu itibarıyla 96 milyon TL’ye düşmesi de bu durumu destekler niteliktedir.

Anlaşma sonrası acente ağı genişleyen Bereket Sigorta A.Ş.’nin başta trafik, kasko ve yangın/doğal afet olmak üzere, prim artışlarındaki yüksek düzeyli değişim de aşağıdaki Şekil’de görülmektedir.

Bereket Sigorta AŞ			Konvansiyonel		Katılım		
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Branş Adı	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)
Kara Araçları Sorumluluk, Trafik	Üretim Yok		75.475.690	148.971.702	206.039.065	278.325.903	407.989.023
Kara Araçları Sorumluluk, Kasko			34.264.615	39.085.352	103.139.427	144.101.448	153.997.419
Yangın ve Doğal Afet			29.407.057	28.711.038	49.819.532	86.176.207	139.255.296
Genel Zararlar			7.603.941	6.147.106	42.664.808	520.391.378	660.105.327

Tablo 4.34. Bereket Sigorta Branş Bazlı Prim Üretimi

Kaynak: TSB

Özetle, hayat dışı katılım sigortacılığı istatistiklerinde son dönemde yaşanan yüksek düzeyli büyüme rakamlarının arkasındaki bir neden, Bereket Sigorta A.Ş.’nin 2018’den sonra tam katılım sigorta şirketi olarak faaliyet göstermesi ve 2018 Eylül döneminde Tarım Kredi Kooperatifleri ile imzalanan münhasırlık anlaşmasıdır.

Anlatılanlar, katılım sigortacılığında son dönemde yaşanan artışın fiktif bir artış olduğunu yönelik tespitimizi doğrulamaktadır. Zira son yıllarda ne acentelerin ne de sigortalıların katılım sigortacılığa ilgi göstermesi nedeniyle katılım sigortacılığında gelişim olmuştur denemez. Maalesef mevcutta, büyük oranda, ne acente sattığı ürünün ne olduğunu bilmekte, ne de sigortalı satın aldığı ürünün konvansiyonel muadillerinden farkını ayırt edebilmektedir.

Türkiye’de, katılım sigortacılığının pazarlama ve dağıtım faaliyetini gerçekleştiren acentelerin teknik personellerinde bile katılım sigortacılığının bilinirlik düzeyi oldukça düşüktür (Terzioğlu, 2019: 103).

Son yıllardaki katılım sigortacılığındaki prim artışına yönelik bir diğer tespit, Doğa Sigorta’nın prim üretiminin seyridir. Doğa Sigorta 2015’den beri pencere sistemi üzerinden katılım sigortacılığı faaliyetinde bulunmaktadır. Aşağıdaki Tablo’da ise son beş yılda şirketin trafik sigortası ve toplam hayat dışı prim üretimleri katılım sigortacılığı ve konvansiyonel olmak üzere ayrı ayrı sunulmaktadır.

Şu hususu belirtmek faydalıdır; diğer katılım sigorta şirketlerinde olduğu gibi Doğa Sigorta'nın da prim üretiminin çok büyük bir kısmı trafik sigorta prim üretiminden beslenmektedir. Şirketin 2020 yılı konvansiyonel üretiminin yüzde 62'si; katılım sigortacılığı prim üretimin ise yaklaşık yüzde 80'i trafik sigortasından gelmektedir.

Tablo'dan da anlaşılacağı üzere, Şirketin son yıllarda, özellikle 2020 yılına kadar, katılım sigortacılığı prim üretimi artarken, konvansiyonel prim üretiminde düşüşler görülmektedir. 2017'de 175 milyon TL olan katılım sigortacılığı prim üretimi 2019 yıl sonunda 384,2 milyon TL'ye çıkarken, 2017'de 1,32 milyar TL olan konvansiyonel prim üretimi ise 2019 yıl sonunda 1,15 Milyar TL'ye gerilemiştir. Pencere sistemi ile faaliyet gösteren Doğa Sigorta A.Ş.'nin 2016 yılında toplam prim üretimin sadece yüzde 0,5'i katılım sigortacılığı kapsamında iken, bu oran 2017 yılında yüzde 11,7'ye 2019 yılında ise yüzde 25,1'e yükselmiştir.

Özetle, şirket katılım sigortacılığı prim üretimini konvansiyonel prim pahasına gerçekleştirmektedir. Şirketin üretimini konvansiyonel altında değil de katılım sigortacılığı altında göstermiş olması, katılım sigortacılığındaki büyümenin gerçek bir büyüme olmadığına ilişkin tespitimizi destekleyen bir diğer gerekçedir.

	2016	2017	2018	2019	2020
Doğa Sigorta HD Üretimi	Üretim (TL)	Üretim (TL)	Üretim (TL)	Üretim (TL)	Üretim (TL)
Katılım sigortacılığı (pencere)	3.697.477	175.075.604	403.599.055	384.234.071	394.403.936
Katılım üretiminin artış oranı		4635%	131%	-5%	3%
konvansiyonel üretim	799.901.975	1.491.503.094	1.668.705.527	1.533.598.888	1.781.139.497
konvansiyonel üretiminin artış oranı		86%	12%	-8%	16%
Üretimde katılımın payı (%)	0,5%	11,7%	24,2%	25,1%	22,1%

Tablo 4.35. Doğa Sigorta Hayat Dışı Prim Üretimi

Kaynak: TSB

Aşağıdaki Tablo'da ise Bereket Sigorta ve Neova Sigortanın üretimlerinde önemli bir yer tutan trafik ve kasko sigortalarının ortalama fiyatı (toplam prim üretimi/toplam poliçe sayısı) ile sektör ortalaması sunulmaktadır. Katılım hayat dışı prim üretimin yaklaşık yüzde 85'inin 2019 ve 2020 yıllarında, bu iki şirket tarafından üretilmiş olması bu analiz açısından önemlidir. Buna göre, özellikle 2017-2019 döneminde katılım sigortacılarının kasko ve trafik fiyatlarının sektör ortalamasının altında olması dikkat çekicidir. Özellikle fiyat esnekliğinin diğer tüm değişkenlerden önemli olduğu trafik sigortasında fiyatların sektör ortalamasının anlamlı düzeyde altında olması, sigortalıların niçin katılım sigortacılarını tercih

ettiğine yönelik önemli bir açıklamadır. Söz konusu düşük fiyatlar da katılım sigortacılığında fiktif büyümenin açıklaması açısından anlamlıdır.

	Ortalama Fiyat (TL)							
	Trafik				Kasko			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Bereket Sigorta	581	766	900	976	856	1.017	1.374	1.584
Neova Sigorta	657	714	859	1122	1123	1.196	1.663	2.123
Doğa Sigorta	603	780	959	944	897	1.017	1.148	1.129
Sektör Toplamı	712	818	938	974	1148	1.271	1.551	1.611

Tablo 4.36. Trafik ve Kasko Ortalama Fiyat

Kaynak: TSB

Katılım sigortacılığının gerçek potansiyelini anlamak için faaliyete başladığı 2010 yılından bu yana tam katılım sigortacılığı yaptığını beyan eden Neova Sigorta A.Ş.’nin prim üretimine yakından bakmak faydalı olacaktır. Aşağıdaki Tablo’da Neova Sigorta’nın 2014-2020 dönemindeki prim üretimi gösterilmektedir.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Neova Sigorta A.Ş. Prim Üretimi	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)
Trafik Prim Üretimi	153.290.830	262.222.072	596.398.191	568.475.099	754.078.813	899.238.521	1.271.421.129
Tüm Branşlarda Toplam Prim Üretimi	380.333.095	514.431.009	1.005.998.370	1.079.907.830	1.304.406.232	1.638.481.062	1.899.270.816
Trafik Primi / Toplam Prim	40%	51%	59%	53%	58%	55%	67%

Tablo 4.37. Neova Sigorta Prim Üretimi

Kaynak: TSB

Neova Sigorta A.Ş.’nin kurulduğu 2014 yılından 2020 yılına kadarki dönemde yıllık ortalama yüzde 30 civarı büyüme yakalamış olması önemli bir başarıdır. Ancak şirket prim artış hızının büyük bir kısmını kuruluş yıllarında gerçekleştirmiştir. 2018-2020 döneminde ise şirketin yıllık ortalama büyüme hızı yaklaşık yüzde 20,7 düzeyinde kalmıştır. Aynı dönemde tüm hayat dışı sektörünün prim artış hızı yüzde 19,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oranların birbirine yakın olması, tam katılım sigorta şirketlerinin sektör ortalamasına benzer şekilde büyüyerek, konvansiyonel sigortadan farklı sonuçlara sahip olmadığını göstermektedir. Ayrıca, Şirketin toplam

prim üretiminin yüzde 65 düzeyinde trafik sigortası primi olması da ayrıca ele alınması gereken bir konudur.

Hayat dışı katılım piyasası analiz edildikten sonra, hayat (aile) katılım sigortacılığına yönelik de bazı tespitlerin sunulması faydalı olacaktır. 2015-2020 döneminde, tüm hayat branşı yaklaşık yüzde 31 büyürken, katılım sigortacılığı hayat prim üretiminin yüzde 80 büyümeye kaydettiği ifade edilmiştir. Aşağıdaki Tablo'da ise, katılım sigortacılığı hayat branşına ait prim üretimleri ile şirketlerin pazar payı sunulmaktadır. Bu Tablo incelendiğinde, 2014 yılında hayat branşında sadece Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.'nin faaliyette bulunduğu sektörde 2020 yılı itibarıyla 3 tanesi tam katılım sigorta şirketi olmak üzere (mavi boyalı olanlar) toplamda 5 adet şirketin¹⁹ faaliyette bulunduğu görülmektedir.

Katılım sigortacılığında hayat branşının son dönemde bir ivme yakalamadığı belirtilmiştir. Ancak Tablo'ya yakından bakılacak olursa, söz konusu büyümenin özellikle son 2 yıldaki Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.'nin sektöre girmesinden kaynaklandığı görülmektedir. 2019 yılında tüm katılım hayat branşının prim üretimi toplamda 206 milyon TL iken bu üretimin 140,8 milyonluk kısmının sadece bu şirket tarafından yazılmış olması, söz konusu büyümenin arkasındaki nedeni ortaya koymaktadır. Eğer Bereket Emeklilik ve Hayat, 2018 yılındaki ve 2019 yılındaki prim üretimlerini katılım sigortacılığı altında değil de geleneksel branşta göstermeye devam etseydi, katılım hayat branşının 2018 yılı prim artışı yüzde 20 civarında olacaktı. 2019 yılında ise prim artışı değil, küçülme gerçekleşmiş olacaktı. Sonuç olarak hayat branşındaki büyümenin de gerçekçi bir büyümeye olmadığına yönelik tespit söz konusudur.

Katılım Hayat Branşı Prim Üretimi ve Pazar Payı	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
Şirket Adı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ (2018'den beri full)							18.074.779	24,87%	140.843.500	68,34%	138.293.739	42,41%
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ (2014'den beri full)	16.842.531	98,77%	23.668.852	89,89%	38.813.037	83,25%	42.552.022	58,54%	52.991.421	25,71%	102.594.691	31,46%
Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ											65.434.504	20,06%
Bereket Katılım Hayat AŞ (2020'den beri full)											18.208.585	5,58%
Groupama Hayat AŞ (2019'dan beri pencere)									464.216	0,23%	1.590.636	0,49%
SEKTÖR TOPLAMI	17.052.565	100,00%	26.329.452	100,00%	46.622.998	100,00%	72.684.473	100,00%	206.077.486	100,00%	326.122.155	100,00%

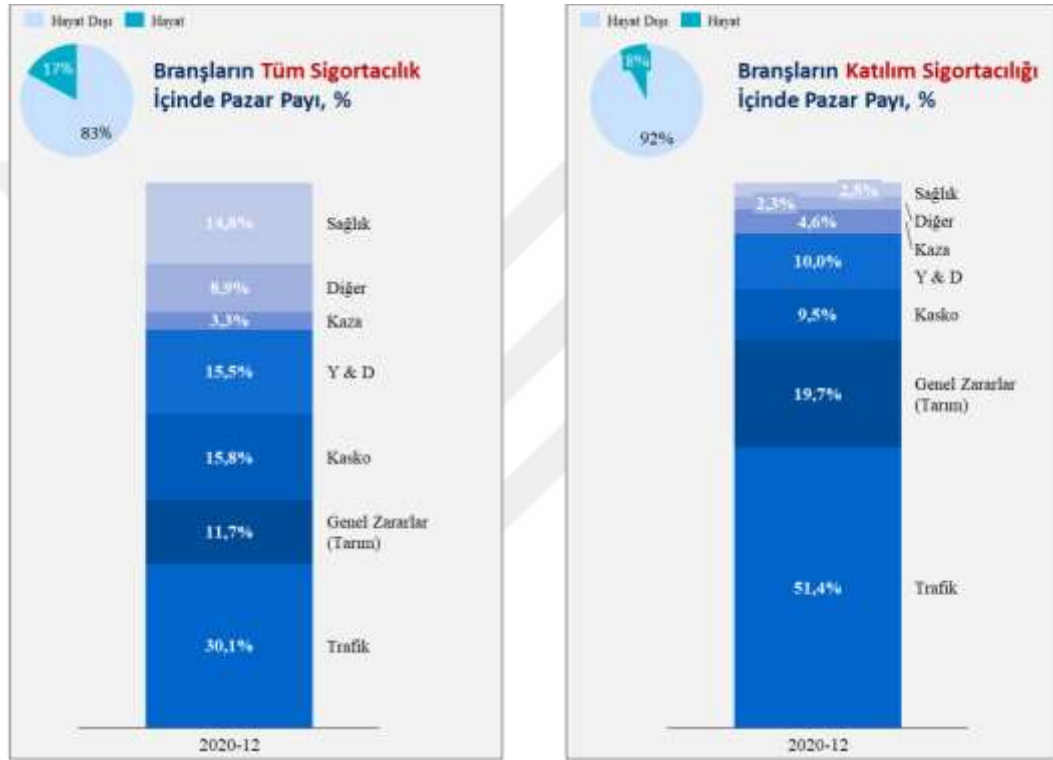
Tablo 4.38. Katılım Sigortacılığı Hayat Branşı Şirket Bazında Prim Üretimi

Kaynak: TSB

¹⁹ Türkiye Hayat ve Emeklilik altında birleşen Ziraat Hayat ve Emeklilik 2016, Vakıf Emeklilik ve Hayat 2015'den beri pencere sistemi ile üretim yapmaktaydı.

4.5.3.2. Katılım sigortacılığı piyasasının yeterince derin olmaması

Katılım sigortacılığı sektörünün yaklaşık yüzde 98'i sadece 6 branştan müteşekkildir. Sınırlı ürün çeşitliliği ile eleştirilen konvansiyonel sigortacılığa kıyasla bile çok sığ bir katılım sigortacılığı piyasası söz konusudur. Aşağıdaki Şekil'de 2020 yılında katılım sigortacılığı ile tüm sektörün branş bazında prim üretimleri ile branşların toplam prim üretimi içindeki pazar payı sunulmaktadır.

Tablo 4.39. Katılım Sigortacılığı İle Konvansiyonel Sigortacılığın Branş Bazında Kıyaslanması

Kaynak: TSB

Katılım sigortacılığı ile tüm sektör branş bazında kıyaslandığında bazı çarpıcı hususlar dikkat çekmektedir. Tüm sektör içinde hayat sigortalarının sektör içindeki ağırlığı 2020 yılında yaklaşık yüzde 17 iken katılım sigortacılığı içinde hayat sigortacılığının ağırlığı sadece yüzde 8 civarındadır. Bu oranın geleneksel sigortacılığa göre düşük kalmasının en temel nedeni, somut varlığa bağlanamayan ihtiyaç kredileri için faizsiz finans prensipleri çerçevesinde sigorta teminatı sunulamamasıdır. 2020 yılında Türkiye'deki kredilerinin yaklaşık yüzde 60'ının ihtiyaç kredilerinden oluştuğu düşünülecek olursa (BDDK, 2021), katılım

sigortacılığı içinde hayat branşının payının niçin artış göstermediği daha iyi anlaşılacaktır.

Tüm sektör içinde kara araçları sorumluluk branşının (ağırlıklı trafik sigortası) 2020 yılında pazar payı yüzde 30'dur. Ancak, 2020 yılında katılım sigortacılığında üretilen toplam primin yüzde 51,4'ü kara araçları sorumluluk branşı kapsamında üretilmiştir. Maalesef, katılım sigortacılığının trafik ağırlığı, sektörün yenilikçi ürün perspektifinden ne kadar uzak olduğuna işaret etmektedir. Susuzluğu gidermek için “tuzlu su” içmekten farkı olmayan bu tercih, ilerleyen aşamalarda sermaye yeterliliği açısından düşündürücü bir eğilime de işaret etmektedir.

Konvansiyonel tarafta diğer başlığı altındaki branşların ağırlığının yüzde 8,9 iken katılım sigortacılığında diğer başlığı altındaki prim üretiminin yüzde 2,3 olması da katılım sigortacılığı sektörünün yeterli düzeyde derin olmamasının bir diğer göstergesidir.

Katılım sigortacılığı açısından bir diğer düşündürücü nokta, sektördeki hastalık-sağlık branşına yönelik yeterli eğilimin olmamasıdır. 2020 yılı itibarıyla, tüm sigortacılık içinde hastalık-sağlık branşının pazar payı yaklaşık yüzde 14,8 iken, katılım sigortacılığı içinde bu branşın ağırlığı sadece yüzde 2,5 düzeyindedir. Bu olumsuz tablo, katılım sigortalıları açısından hastalık-sağlık branşının bir fırsat penceresi sunduğuna da işaret etmektedir.

Genel zararlar branşının katılım sigortacılık içindeki payının konvansiyonel sigortaya göre çok yüksek olmasının nedeni, yukarıda da açıklanan Tarım Kredi Kooperatifleri ile Bereket Sigortanın münhasırlık anlaşmasıdır. Zira tarım sigortalıları, genel zararlar branşı altında gösterilmektedir. Özetle, tüm bu değerlendirmeler, katılım sigortacılığı sektörünün, sınırlı ürün çeşitliliğine sahip bir piyasa olduğunu ortaya koymaktadır.

4.5.3.3. Katılım sigortacılığı primlerinin belirli bir kısmının faizli fonlarda değerlendirilmesi

Sigorta penetrasyon oranını artırmak, primlerin sigortalılar açısından makul düzeyde olmasını sağlamak ve ülke içinde sosyal dayanışma kültürünün gelişimine katkı sağlamak için kamu tarafından kâr amacı gütmeyen DASK ve TARSİM gibi sigorta havuzları kurulmaktadır (Ünsal ve Laçınbala, 2019: 195).

Son yıllarda Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası (Riskli Sigortalılar Havuzu), Devlet Destekli Alacak Sigortası, Maden Çalışanları Zorunlu

Ferdi Kaza Sigortası ve Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası gibi sigorta branşlarına yönelik, prim ve hasarın paylaşımı esasına dayanan havuzların oluşturulduğu ve genişletildiği görülmektedir. Bu havuz uygulamalarına, katılım sigorta şirketleri de dahil, ilgili branşta ruhsatı olan tüm sigorta şirketlerin katılımı zorunludur (Ünsal ve Laçınbala, 2019: 195).

Çalışmanın önemli tespitlerinden biri, devlet sigorta havuzlarının katılım sigortacılığı içindeki yeridir. Mevcut durumda Türkiye’de trafik sigortası, genel zararlar altında gösterilen tarım sigortası (TARSİM), yangın ve doğal afet branşı altında gösterilen zorunlu deprem sigortası (DASK), kaza branşı altında yer alan maden ferdi kaza sigortası ile genel sorumluluk branşı altında gösterilen tıbbi kötü uygulamaya ilişkin zorunlu mali sorumluluk sigortaları, faizli-faizsiz ayrımı olmadan ortak bir havuz sistemi üzerinden yürütülmektedir. Bu branşlardaki ürünler, katılım sigorta ürünü olarak tüketiciye sunulmakta ve bu ürünlerden elde edilen primler, havuzlar üzerinden faizli fonlarda işletilmektedir. Bu husus, Türkiye’de katılım sigortacılığının ne kadar katılım finans ilkelerine uygun olduğu sorularının sorulmasına neden olmaktadır.

Şu hususu belirtmek gerekir ki, 2020 yılı Aralık ayında istihsal edilen mezkur katılım sigortacılığı Yönetmeliğinde söz konusu soruna yönelik tespit ve muhtemel çözüm çabası fark edilmektedir. Yönetmelikte, DASK ve TARSİM gibi Katılım esaslı ürün veya hizmeti bulunan yapılar ile sigorta veya emeklilik şirketlerinden gelen katkı payları ile görevini ifa eden Güvence Hesabı, Türkiye Motorlu Taşıt Bürosu ile diğer ilgili havuzlar “Kuruluş” olarak tanımlanmaktadır.

Yönetmeliğin 6 ıncı maddesinde Kuruluşların uyması gereken esaslar da yer almaktadır;

“ç) Katılım esaslı faaliyet gösteren şirketlerden gelen finansal varlıkları ayrı fon, havuz veya hesaplar üzerinden katılım esasları çerçevesinde yönetmek.

d) Katılım esaslı faaliyet gösteren şirketlerin aracılığıyla satılan ürün ve hizmet bedellerinin yönetiminde, yatırım yapılacak varlıkların seçimi, değerlendirilmesi ile nakit yönetiminde, kuruluşça bu ürün ve hizmetlere ilişkin yapılan ödemelerde ve kuruluşun bu kapsamdaki diğer finansal faaliyetlerinde katılım esasları çerçevesinde hareket etmek.

e) Bu fon, havuz veya hesaplara ait giriş, yatırım ve çıkışların katılım sigortacılığı dışındaki faaliyetlere ait fon, havuz ve hesaplar ile karışmaması için gerekli tedbirleri almak.

Önümüzdeki dönemde Kuruluş tanımına giren tüm kurumsal yapıların, katılım faaliyetlerini ayrı bölümlerde ve “fonların ayrı yönetimi” mantığı ile katılım esaslarına uygun bir şekilde yönetmesi gerekecektir. Yine de tüm bu anlatılanlar ışığında, katılım sigortacılığı sektörüne devlet desteği olmadığı ve katılım bankaları ile katılım sigortacılarının kar-zarar ortaklığı projeleri üzerinden yenilikçi ürünler geliştirmedikleri sürece katılım sigortacılığın sahip olduğu potansiyele ulaşamayacağı açıktır.

4.5.3.4. Katılım reasüransına tüm dünyada ve Türkiye’de ihtiyaç duyulması

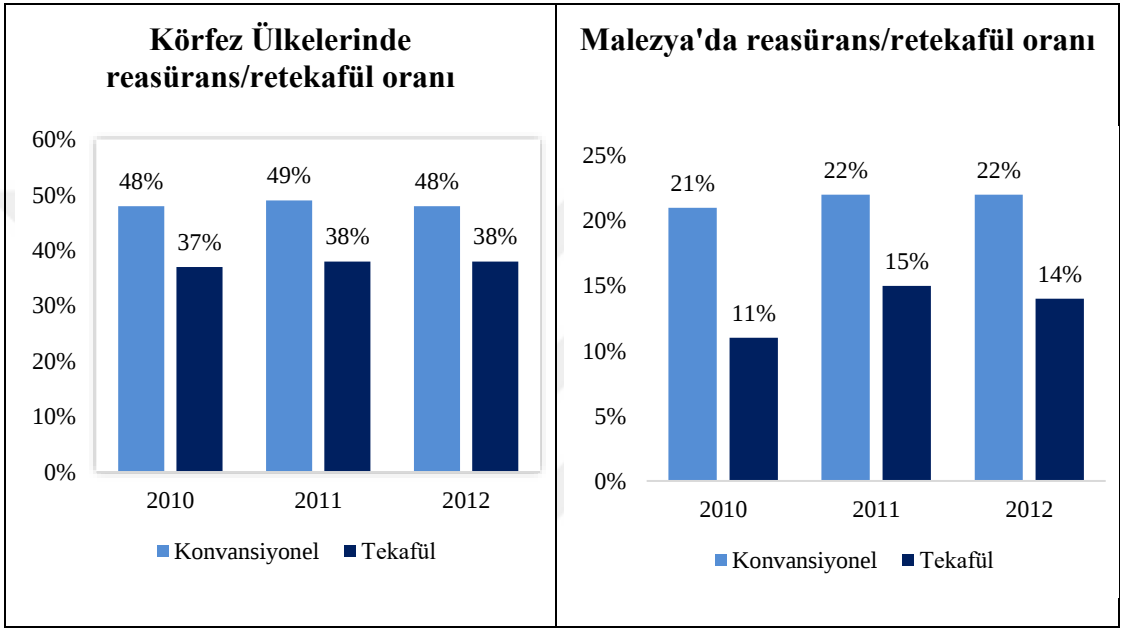
Klasik sigortadaki reasüransın yerini katılım sigortacılığında katılım reasüransı (retakafül) alır. Katılım finans esaslarına uygun reasürans uygulaması olarak kısaca açıklanabilecek retakafül ile katılım sigorta şirketlerinin risk fonunda yer alan riskleri, fona daha fazla risk kabul etmek ve fondaki mevcut riskleri yaymak için retakafül adındaki yapıya devredebilmesi mümkün olmaktadır (Akoob 2009: 144).

Katılım reasürans uygulaması pratik anlamda katılım sigortacılığı uygulamasının bir türevi konumundadır. Buna göre, katılım reasürans şirketi diğer tekafül fonlarından oluşan riskleri yönetmekte ve bunun karşılığında bir ücret almaktadır. Söz konusu uygulama ancak bir katılım sigorta şirketi ile katılım reasürans şirketi arasında gerçekleştirilebilecek olup, katılım reasürans şirketlerinin geleneksel sigortacılık yapan şirketlerin risklerini kabul etmeleri mümkün olmamaktadır (Mahbob 2013: 176).

Dünya çapında katılım reasüransına yönelik ihtiyacı ortaya koyan önemli bir veri reasürans/retakafül oranıdır. Bu oran, şirketlerin üzerindeki risklerin ne kadarını reasürörlere/katılım reasürörlerine devrettiklerini gösterir.

Bu konuda en sağlıklı ve en güncel veri 2012 yılın ait Ernst & Young’ın “2013 Global Takafül Insights” raporudur. Bu veriler yıllar içinde çok oynaklık göstermediğinden, bu veriler üzerinden anlamlı değerlendirmeler yapılabilir. Aşağıdaki Şekil’de, dünya katılım sigortacılığı açısından önemli iki merkezin reasürans/retakafül oranı verilmektedir.

Rapora göre, körfez ülkelerinde²⁰ geleneksel sigorta şirketleri devraldıkları risklerin yüzde 48'ini reasüröre devrederken, katılım sigorta şirketleri ise devraldıkları risklerin yüzde 38'ini reasürörlerle paylaşmaktadırlar. Aynı şekilde, Malezya'da geleneksel sigorta şirketleri devraldıkları risklerin yüzde 22'sini reasüröre devrederken, katılım sigorta şirketleri ise paylaştıkları risklerin yüzde 14'ünü reasürörlerle paylaşmaktadırlar.

Çizelge 0.1: Körfez Ülkelerinde ve Malezya'da Reasürans/Retekafül Oranı

Kaynak: Ernst & Young Global Takafül Insights, 2013

Her iki coğrafya'da da geleneksel sigorta şirketlerinin reasürör tercih oranının katılım sigorta şirketlerine göre yüksek olması, geleneksel sigorta şirketlerinin reasürörlerle daha rahat çalışabildiklerini, reasürans ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabildiklerini göstermektedir. Ancak, GCC ülkelerinde katılım reasürans şirketleri risklerinin ancak yüzde 38'ini, Malezya'da ise risklerinin yüzde 14'ünü reasürör/katılım reasürörleri ile paylaşabilmeleri, çok açık bir şekilde her iki merkezde de reasürans/katılım reasürans ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Malezya daha çok düşük riskli aile tekafül branşına; GCC ülkeleri ise volatilitesi ve riski daha yüksek genel tekafül branşına odaklanması nedeniyle, Malezya'da hem geleneksel hem de katılım sigorta şirketleri açısından reasürans/retakafül ihtiyacı

²⁰ Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Umman, Katar, Kuveyt. Suudi Arabistan be veriye dahil edilmemiştir.

daha az olmakta ve reasürans/retakafül oranı da daha düşük değerler almaktadır (Ernst & Young, 2013: 34).

Özetle, hem Malezya hem de Körfez ülkelerindeki katılım sigorta şirketlerinin geleneksel sigorta uygulamalarına nazaran daha az reasürans/retakafül kullandığı anlaşılmaktadır. Bu durumun oluşmasında, retakafül imkanlarının reasüransa göre kısıtlı olması ve tekafülün daha az riskli alanlarda faaliyette bulunmasının etkili olduğu değerlendirilmektedir (Ernst & Young 2013: 34).

Benzer şekilde, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de katılım reasüransına özellikle hayat branşında ve katastrofik riskleri içeren sigortalarda ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Özellikle, ticari/sınai rizikoların yer aldığı yangın ve doğal afetler branşı ile genel zararlar branşı açısından, katılım sigorta şirketlerinin retakafül ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaç, katılım sigorta şirketlerinin çalıştığı ve internet sitelerinde kamuoyu ile paylaştıkları geleneksel reasürans şirketlerinin yoğunluğundan da anlaşılmaktadır.

Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında, doğrudan bir katılım reasürans şirketinin kurulmasının tekafül uygulayan/uygulayacak şirketler açısından kapasite problemine çözüm üretebileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca böyle bir yapının kısıtlı sayıda retakafül firmasının bulunduğu yurtdışı piyasaları için de bu hizmeti sunabilecek hale gelmesinin rekabetçi devlet anlayışı açısından Türkiye’nin konumunu güçlendirecek bir etken olabileceği değerlendirilmektedir.

4.5.3.5. Retakafül firmalarının geleneksel uluslararası reasürans firmalarının pencereleri ile rekabet edememeleri

Katılım reasürans piyasasının gelişim göstermesi özellikle tekafül piyasasının daha iyi risk yönetimine kavuşabilmesi için önem arz eden bir husustur. Bu doğrultuda katılım reasüransı, katılım sigorta şirketlerinin daha fazla risk kabul edebilmelerini mümkün kılmakta ve büyük ticari risklerle birlikte deprem, kasırga vb katastrofik risklerin de katılım sigorta şirketleri tarafından sunulabilmesine imkân tanımaktadır. Buna ek olarak, sektöre yeni giren şirketler, yeni pazarlara açılım yapan şirketler, yeni ürün hatlarının oluşumu veya yeni iş stratejilerinin uygulamaya konulmasını içeren yeni girişimlerin başarıya ulaşmasında da katılım reasüransı önemli rol oynamaktadır. Katılım reasüransının bir diğer avantajı ise katılım sigorta şirketinin

ve personelinin eğitimi ve teknik yönden gelişimi açısından destek sağlamasıdır (Mahbob, 2013: 177).

Dünya reasürans piyasasındaki güçlü uluslararası reasürörler (Swiss Re, Munich Re ve Hannover Re vb.), 2000’li yıllarda geleneksel reasürans faaliyetlerinin yanında, ayrı pencereler üzerinden katılım sigortacılarına yönelik katılım reasürans koruması sundukları ifade edilmiştir (Khairat, 2017: 68). Ayrıca, katılım reasürans firmalarının 2000’li yıllardaki performansları incelendiğinde, tam retkefül yapılanmasındaki firmaların bile, bahse konu uluslararası reasürörlerin (Swiss Re, Munich Re ve Hannover Re gibi) pencere yapılanmaları ile rekabet edemedikleri, bu nedenle, faaliyetlerini dururdurdıkları veya finansal açıdan zorlandıkları görülmektedir. Ölçek ekonomisi koşullarının yoğun bir şekilde hissedildiği reasürans piyasasında bu durumun başlıca nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Khairat, 2017: 68);

- (i) Katılım reasürans firmaları katılım sigorta şirketlerinden iş alabilmek için yoğun rekabet koşullarında çalışırlar. Zira katılım finans ilkeleri gereği, katılım reasürans firmalarının, geleneksel sigorta şirketlerine reasürans desteği sunması uygun olmadığından tek pazarları katılım sigorta şirketleridir,
- (ii) Katılım sigortacılarının ürün çeşitliliği ve gerçekleştirdikleri üretim sınırlı olduğundan portföyleri de bu paralelde küçük ve sınırlı ürünlerden müteşekkildir,
- (iii) Katılım reasürans şirketlerinin teknik kapasiteleri yeterli düzeyde değildir,
- (iv) Geleneksel reasüransla kıyaslandığında, maliyetleri çok daha yüksektir,
- (v) Katılım finansın tüm alanlarında olduğu gibi, katılım reasürans ürünleri de geleneksel reasürans ürünlerinin birer kopyası olduğundan katılım reasüransın özgünlüğünden bahsedilemez,
- (vi) Katılım reasürans firmalarının yatırım gelirleri nispeten daha düşüktür.

Katılım reasürans şirketlerinin risk kapasiteleri katılım sigortacılığının tamamına teminat verecek seviyede bulunmamaktadır. Reasürans yapılmaması halinde katılım sigorta şirketleri mali açıdan zor durumda kalabilir ve katılım sigortacılığının gelişimi olumsuz etkilenebilir (Hacak ve Gürbüz, 2019: 315; Abouzaid, 2007: 65).

Sadece Türkiye’de değil, dünya genelinde katılım sigorta şirketlerinin çoğu kendinden beklenenin aksine hâlâ reasürans işlemlerini, katılım reasürans şirketleri

yerine geleneksel reasürans şirketleri ile gerçekleştirmektedirler.²¹ 2019 itibarıyla tüm dünyada 45 ülkede faaliyet gösteren toplamda 300 katılım sigorta şirketi olmasına karşın, 15 adet tam katılım reasürans şirketi faaliyette bulunmaktadır (IFSB, 2020: 46).

Katılım reasürans şirketleri ile pencere sistemi üzerinden faaliyet gösteren uluslararası reasürans firmalarının 2000’li yıllardaki performansları incelendiğinde, pencere sistemi üzerinden faaliyet gösteren bu reasürans firmalarının daha güçlü finansal yapıya sahip oldukları, portföylerini çeşitlendirebildikleri ve ölçek ekonomisi üzerinden daha düşük operasyonel maliyetlerle çalıştıkları görülmektedir (Khairat, 2017: 68).

Özetle, katılım reasürans uygulamaları sadece Türkiye için değil tüm dünya açısından tıkanmış durumdadır. Bahse konu örnekler, Türkiye’de kamu girişimciliğinin tetikleyeceği ve özel sektörün de katkı sunabileceği muhtemel katılım reasürans oluşumları açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Katılım bankacılığının aksine, diğer ülkelerle kıyaslandığında, katılım sigortacılığı faaliyetlerine geç başlayan Türkiye’nin katılım finans merkezi olma hedefi açısından katılım reasürans uygulamaların önemli bir fırsat penceresi sunduğu düşünülmektedir.

Katılım finans sektöründe hemen hemen her yol, devletin vergi ve teşvik düzenlemeleri ile sektörü izlemesine değil, kamunun merkezinde olduğu, tüm ekosistemi ile işleyişini kontrol ettiği ve kar güdüsünün ikincil planda tutulduğu kamu girişimciliğine dayanan kamusal müdahaleye çıkmaktadır.

Katılım bankacılığında murabaha yoğunluğunun veya ortaklık finansman araçlarının sıklığının sorumluluğu ne sadece katılım bankalarına ne de sadece kamu dahil bir üçüncü tarafa ait olamaz. Ekosistemin katılım finans esaslarına bağlı olması da olgunlaştırılabilir ve bu da tek tek paydaşlara bağlıdır. Bu çerçevede, söz konusu sorumluluk bilinciyle hareket ederek, katılım bankalarında murabahanın yanında özellikle müşareke gibi risk paylaşımlı kar-zarar ortaklık yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik sistem önerisi üzerinde çalışılmıştır. Aşağıda ayrıntıları

²¹ Türkiye’de tam katılım sigorta şirketleri de (Danışma Komitelerinden aldıkları icazet sonrası) geleneksel reasürans firmaları ile çalışmaktadırlar. Katılım Sigortacılığı Yönetmeliğine göre, katılım sigorta şirketleri, çalıştıkları reasürans firmalarının isimlerini internet sitelerinde sunmak durumundadırlar. Bu reasürans firmalarına bakıldığında belirli bir kısmının konvansiyonel reasürans firması veya pencere usulüyle faaliyet gösteren reasürörler olduğu görülmektedir.

sunulacak bu sistem önerisi sadece katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinde çeşitliliği hedeflememekte, aynı zamanda katılım finans değer zincirini 360 derece kavrayan bir model ortaya koymaktadır.

4.6. Politika Belgelerinde Katılım Finansının Yeri

Devletin katılım finansı ile olan ilişkisini ve katılım finansına yönelik bakışını anlamak için politika belgelerinin incelenmesi gerekir. Aşağıdaki Tablo’larda kalkınma planları çerçevesinde kamunun katılım finansına yönelik politikaları ortaya konmaya çalışılacaktır. 9. Kalkınma Planı öncesi planlarda katılım finansına yönelik doğrudan bir hedef olmadığından söz konusu Tablo, 9., 10. ve 11. Kalkınma Planları çerçevesinde hazırlanmıştır.

Kalkınma Planlarında Katılım Finans Hedefleri ve İlgili Plan Döneminde Önemli Gelişmeler	
9. Kalkınma Planı (2007-2013)	Bu ve önceki planlarda katılım finansına ilişkin herhangi bir hedef yer almamaktadır.
Plan Döneminde Önemli Gelişmeler *2005, 5411 Sayılı Bankacılık Kanun (ÖFK ismi, Kalkınma Bankası olarak kullanıldı.) *2009, ilk hayat dışı katılım sigorta şirketi (Neova) *2010, Kuveyt Türk ilk sukuk ihracı *2010, ilk Sukuk Tebliği (SPK) *2011, Katılım Endeksi *2011, ilk hayat ve emeklilik katılım sigorta şirketi (Katılım Emeklilik) *2012, ilk kamu kira sertifikası ihracı (Hazine) *2013, Dünya Bankası Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezi *2013, TKBB Faizsiz Finans ve Katılım Bankacılığı Çalıştayı	
10. Kalkınma Planı (2014-2018)	“İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı” altında “finansal ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılması” bileşeni kapsamında; - “Faizsiz finansman araçlarının geliştirilmesi” hedefi yer almaktadır.
Plan Döneminde Önemli Gelişmeler *2014, Katılım endeksine dayalı borsa yatırım fonu *2015, İlk kamu katılım bankası (Ziraat Katılım Bankası) *2015, Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulunun ihdası *2015, BDDK Uygulama V Dairesi *2016, İkinci kamu katılım bankası (Vakıf Katılım Bankası) *2016, Türkiye Varlık Fonunun kuruluşu	
11. Kalkınma Planı (2018-2022)	Planın Hedefleri ve Politikaları 180. Plan döneminde ulaşılması öngörülen büyüme hedefleri doğrultusunda finansal piyasaların reel sektörün finansman ihtiyacını düşük maliyetle karşılayacak ve farklı nitelikteki finansal araçları kullanıma sunacak bir yapıya kavuşması amaçlanmaktadır. Sanayide yapısal dönüşümün hedeflendiği bu dönemde, hem finansal piyasaların ortaya konulan politikaların hayata geçirilmesinde etkili olması hem de ülkemizin küresel bir finans merkezi olma yönünde kararlı adımlarla ilerlemesi esastır. Bu kapsamda, sermaye piyasaları geliştirilecek, finansal teknoloji ekosistemi güçlendirilecek ve faizsiz finansın sektör içerisindeki ağırlığı artırılacaktır.

Tablo 4.40. Politika Belgelerinde Kalkınma Finansının Yeri

	Politika ve Tedbirler (faizsiz finans) 252. Faizsiz finans sisteminin ülkemiz finans sistemindeki yeri güçlendirilecek, faizsiz finans alanında ürün ve hizmet çeşitliliği ile insan kaynağı geliştirilecek, politika geliştirme süreçlerini destekleyecek araç ve mekanizmalar oluşturulacaktır. 252.1. Katılım bankacılığının yaygınlaştırılması amacıyla yeni iş modeli/pencere sistemi uygulamasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. 252.2. Faizsiz finans sisteminin işleyişi ve finansal ürünler hakkında kamuoyunun daha fazla bilgilendirilmesi sağlanarak faizsiz finans sistemine ilişkin farkındalık artırılacaktır. 252.3. Faizsiz finans alanında bütüncül veri raporlama altyapısı oluşturulacaktır. 252.4. Faizsiz finans sistemine ilişkin ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır. 252.5. Emtia murabahası işlemlerinin yurt içinde gerçekleştirilebilmesi için kira sertifikasına, elektronik ürün senedine veya hisse senedi portföyüne dayalı platformların oluşturulması sağlanacaktır. 252.6. Kamu yatırımlarının finansmanında kira sertifikası ihraçlarının kullanımı artırılacaktır. 252.7. Kira sertifikası ihraçlarında özel amaçlı kuruluşların kullanımında uygulama kolaylığı sağlanması için hukuki düzenlemeler revize edilecektir. 252.8. Faizsiz finans denetim standartları oluşturulacaktır. 252.9. Faizsiz finansa ilişkin araç ve kurumların terminolojisinin standardizasyonu sağlanacaktır. 252.10. Faizsiz finans kurumsal yönetim sistemi tesis edilecek ve uluslararası uygulamalarla uyumlaştırılacaktır. 252.11. Katılım sigortacılığını teşvik edici mahiyette mevzuat ve kurumsal yapı geliştirilecek ve her tür risk grubuna hitap eder şekilde yaygınlaştırılacaktır. 252.12. Ülke kaynaklarının yurt dışına akışının önüne geçilmesi için katılım reasürans fonu kurulacaktır. 305.2. Öncelikli sektör yatırımlarının finansmanında katılım bankalarınca sunulan ortaklık yöntemlerinden emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kar-zarar ortaklığı (müşareke), ortak yatırımlar (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı ve zirai ortaklıklar yöntemlerinin kullanılması halinde katılım bankalarına vergisel destek sağlanacaktır. 841.1. Türkiye'nin etki yatırımı, İslami finans ve sosyal sorumluluk sahibi finans kaynaklarını daha çok çekebilmesi için gereken kurumsal ve yasal altyapı oluşturulacak, bu konuda uluslararası platformlardaki çabalara aktif şekilde destek olunacaktır.
Plan Döneminde Önemli Gelişmeler * 2018, TKBB bünyesinde, Merkezi Danışma Kurulu * 2019, Üçüncü kamu katılım bankası olan Emlak Katılım Bankası * 2020, Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik	

Tablo 4.40. (devam) Politika Belgelerinde Kalkınma Finansının Yeri

Kaynak: Kalkınma Planları

11. Kalkınma Planında katılım finansına yönelik yer alan politika ve tedbirler incelendiğinde, Kamunun, çalışma boyunca katılım finans sektörüne yönelik sunulan birçok tespitten haberdar olduğu ve katılım finansın bu sorunlarına yönelik çözümler aradığı görülmektedir. Özellikle, “faizsiz finans sistemine ilişkin ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır”, “öncelikli sektör yatırımlarının finansmanında katılım bankalarınca sunulan ortaklık yöntemlerinden

emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kar-zarar ortaklığı (müşareke), ortak yatırımlar (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı ve zirai ortaklıklar yöntemlerinin kullanılması halinde katılım bankalarına vergisel destek sağlanacaktır” politika ve tedbirleri, murabaha sedromu yaşıyan katılım bankacılığına yönelik açık kamusal tespitlerdir.

Çalışmada yer alan tespitlerde ortaya konan sorunların çözümüne yönelik 5. Bölümde sunulan model kapsamında “katılım kalkınma fonunun” kurulumu önemli bir başlıktır. Katılım bankalarının mevcut haliyle, kar-zarar ortaklığına dayalı projeleri hayata geçiremeyeceği tespiti sonrası önerilen bu fonun işleyişi geleneksel alandaki “kalkınma fonuna” benzer nitelikte olacaktır. Nasıl ki geleneksel bankacılığın işlemlerini, katılım finans ilkelerine uygun olarak yerine getiren bir katılım bankacılığı varsa, geleneksel kalkınma ve yatırım bankacılığı iş ve işlemlerini yerine getiren katılım finans ilkeleri ile uyumlu bir katılım kalkınma fonuna ihtiyaç vardır. Model önerisinin özünde yer alacak bu husus, 5. Bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

5. TÜRKİYE’DE KATILIM FİNANS SEKTÖRÜNE YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ

Dördüncü bölümde Türkiye’de katılım finans sektörü; katılım bankacılığı, katılım sermaye piyasaları ve katılım sigortacılığı başlıkları altında tanıtılmış ve bu alanlarda yaşanan sorunlara yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Esasında tüm bu tespitler bu bölümde sunulacak model önerisinin sektörel altyapısını oluşturmaya yöneliktir. Aynı bölümde, Türkiye’de katılım finans sektörüne yönelik müdahale nedenleri ve yöntemleri ön plana çıkarılmıştır. Söz konusu müdahale nedenleri, bu bölümde ortaya konacak modelin mali iktisat altyapısının teorik temellerini oluşturmaktadır. Bu bölümde, kamunun katılım bankalarının mevcut alt yapısı ile katılım bankalarını müşareke veya mudarebe gibi kar-zarar ortaklıklarına dayalı finansman yöntemlerine zorlamasının veya Kalkınma Planında da belirtildiği gibi, vergi teşvikine benzer uygulamalarla teşvik etmesinin dahi herhangi olumlu bir sonuca götürmeyeceği savunulmaktadır.

5.1. Katılım Finans Ekosistemi

Buraya kadarki bölümlerde, özel katılım finans oyuncularının birçok gerekçe ile geleneksel finansı kopyalamaya devam edeceğine, ancak devletin tüm değer zincirleri ile birbirine bağlı bir katılım ekosistemi kurabileceğine, devletin müdahalesi olmadan mevcut yapılanma ile bunun mümkün olmadığına ve devletin kuracağı bir katılım ekosistemine ihtiyaç duyulduğuna ilişkin değerlendirmeler sunulmuştur.

Türkiye Varlık Fonu (TVF) bünyesinde önerilen katılım finans ekosistemindeki muhtemel aktörler ve rolleri incelenecektir. Son olarak da, katılım finans model önerisi adım adım sunulacaktır.

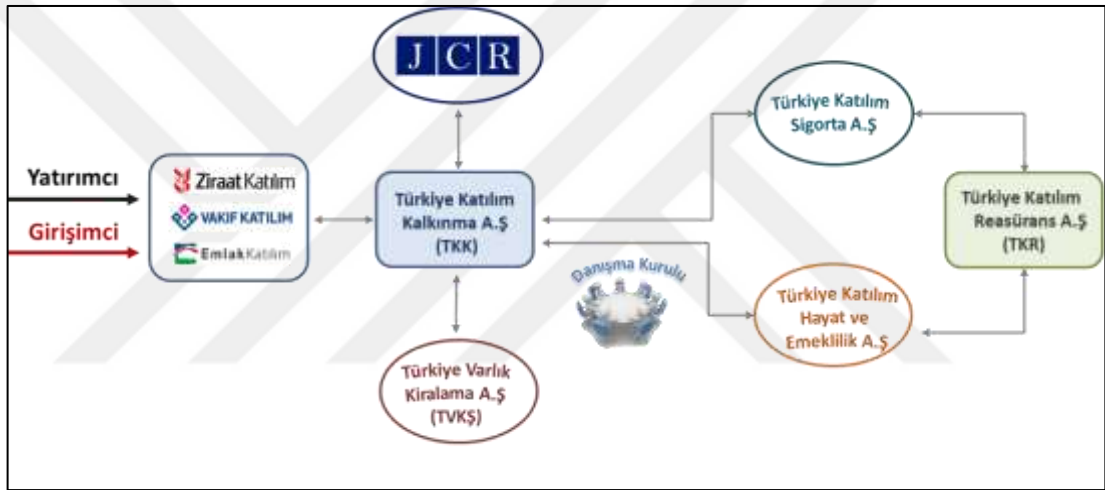
Hali hazırda faaliyette bulunan kamunun katılım bankaları ve katılım sigorta şirketleri olmasına karşın, bu yapılanmaların geleneksel modelleri takip edecek şekilde olduğu ve kamu katılım finansal oyunculara ürün çeşitliliğinin sağlanması açısından kar-zarar ortaklığına imkan kılacak yeni bir yapılanma modeline ihtiyaç duyulduğu aşikardır.

5.1.1. TVF Bünyesinde Katılım Finans Ekosistemi

Kamu katılım finans ekosistem yapılanması açısından en uygun mercinin TVF olduğu düşünülmektedir. Zira Ağustos 2016’da kurulan TVF’nin kuruluş gerekçeleri

arasında “İslami finansman varlıklarının yaygınlaştırılması” ve “Katılım finansmanı sektör payı artırılacak” gibi gerekçeler yer almaktadır.²² 2020 yılı itibarıyla, TVF’nin katılım finans sektörüne yönelik ciddi bir girişimi olmadığı görülmekte olup, aşağıdaki model önerisinin bu amaçla da tüm paydaşları kapsayacak şekilde ayrıntılı olarak anlatıldığı belirtilebilir.

Katılım finansa ürün çeşitliliği açısından yeni bir soluk kazandırabilecek ve ülkemizi katılım finans alanında önemli bir oyuncu haline getirebilecek kamuya ait ve TVF bünyesinde yapılacak “Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş.” holding yapısına yönelik sistem tasarımı aşağıda sunulmaktadır. Türkiye bu tasarımı hayata geçirdiği durumda önemli bir katılım alternatifi sunmuş olacaktır.

Tablo 5.1. TVF Bünyesinde Katılım Ekosistem Önerisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.1.2. Modelin Kurumsal Paydaşları

Yukarıdaki katılım finans ekosisteminde yer alan paydaşlar ve modeldeki rolleri aşağıda ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

5.1.2.1. Türkiye Varlık Fonu

TVF’nin kuruluş gerekçeleri arasında “İslami finansman varlıklarının yaygınlaştırılması” da yer almaktadır. Ayrıca kuruluş kanunun amaç maddesinde TVF’nin sermaye piyasalarında araç çeşitliliği ve derinliğine katkı sağlamak, yurtiçinde kamuya ait olan varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin

²² Türkiye Varlık Fonu Kuruluş gerekçesi için bkz. “Kanun Tasarısı”, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Ağustos 2016, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf>, (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2020).

etmek, stratejik, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek için TVF ve bu fona bağı alt fonları kurmak için oluşturulduğı belirtilmektedir. Dolayısıyla, tüm bu gerekçe ve amaçlar bir arada düşünöldüğünde, bu çalışmada önerilen, kamu girişimi olan ve kamunun gözetiminde ve denetiminde olacak katılım finans ekosistemine en uygun konumun TVF çatısı olduğı görölmektedir.

TVF 8 farklı sektörden 20 şirket, 2 lisans ve taşınmazlardan oluşın varlık portföyüne sahiptir. TVF sahip olduğı varlıklar ile yaklaşık 177 milyar TL'lik bir özkaynak büyüklüğünü yönetmektedir (TVF, 2020).

Faizsiz finansman araçlarının gelişmesi ve piyasada bilinirliğinin artırılması açısından, TVF'nin portföyünde bulunan finans kurumları bu doğrultuda yapılanma sağlayarak katkı verebilirler. Portföy şirketlerinin finansman ihtiyaçlarının sukuk benzeri ihraçlar ile sağlanacak yapılar oluşturulması faizsiz finansman araçlarının derinlik kazanmasına etki edecektir (Alpay, 2019).

TVF hem Türkiye'deki katılım finans sektörü hem de ölkemizin dünya piyasalarından alacağı payın artmasına katkı sağlayabilir. Uluslararası birçok altyapı projesinin finansmanında tercih edilen sukuk ihraçları Körfez ölkeleri ve Malezya'da varlık fonları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. TVF ile hem Türkiye'de yapılacak olan altyapı projelerinde sukuk ihracı tercih edilerek katılım finansın hacmi büyütölebilir hem de Körfez ölkelerinden katılım fonlarına yatırım yapmak isteyen bireysel ve kurumsal yatırımcılar için bir alternatif oluşturulabilir (Özdemir ve Aslan, 2017).

5.1.2.2. Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.

Yukarıdaki bölümlerde katılım bankalarının mevcut yapılanmaları ile başta müşareke olmak üzere kar-zarar ortaklıklarını hayata geçirmekte zorlandıkları ve risk paylaşımı temelli kar-zarar ortaklığı için devletin çok farklı bir ekosistem yaratmasına ihtiyaç duyulduğı hem mali iktisat altyapısı üzerinden hem de katılım finans uygulamaları üzerinden açıklanmıştır.

Devletin kar-zarar ortaklığı ile katılım finansın reel ekonomi ile etkileşimini artırmaya yönelik yeni yapılanmasının merkezinde Türkiye'de faaliyette bulunan kalkınma ve yatırım bankalarına benzer bir yapılanmaya ihtiyaç duyulduğı sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de kalkınma ve yatırım bankaları, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu gereği, mevduat ve katılım bankaları ile birlikte üçüncü tip bankacılığa karşılık gelmektedir. Aynı kanunda kalkınma ve yatırım bankaları, “mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar” olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de 2020 yıl sonu itibariyle 14 adet kalkınma ve yatırım bankası bulunmaktadır. Kalkınma bankaları ve yatırım bankaları kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları, özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları ve yabancı sermayeli yatırım ve kalkınma bankaları olarak sınıflandırılmaktadır.

Kalkınma ve Yatırım Bankaları		14
Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları		3
İller Bankası	Türk Eximbank	
<u><i>Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.</i></u>		
Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları		7
Aktif Yatırım Bankası A.Ş.	Diler Yatırım Bankası A.Ş.	
Golden Global Yatırım Bankası A.Ş.	GSD Yatırım Bankası A.Ş.	
İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.	Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	
Türkiye Sinai Kalkınma Bankası		
Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları		4
BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.	Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	
Merill Lynch Yatırım Bank A.Ş.	Standart Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.	

Tablo 5.2. Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Kaynak: BDDK

Yatırım bankalarının yürüttüğü faaliyetler ile büyük şirketlerin orta ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır (Güney, 2012: 17). Kalkınma

bankaları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yatırım sermayesine duyulan gereksinimi karşılamak ve ülkenin kalkınmasını sağlamak amacıyla sanayi alanında girişimci statüsündeki kuruluşlara fon sağlayarak ekonomide oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Kalkınma bankaları ile yatırım bankaları sınıflandırma açısından aynı bankacılık türünde yer almakla beraber, bu bankalar arasındaki en temel farkın; yatırım bankalarının gelişmiş ülkelerde, kalkınma bankalarının ise az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın faaliyet göstermesi olduğu söylenebilir (Temelli, 2017).

Katılım bankalarından beklenen uzun dönemli kar-zarar ortaklıklarına dayalı kalkınmacı projelerin fonlanması daha çok kalkınma ve yatırım bankalarının sahasına girmektedir. Ancak yukarıdaki Tablo'dan da görüldüğü gibi, Türkiye'de kamu sermayeli ve katılım finans ilkelerine göre işlem gören henüz herhangi bir kalkınma ve yatırım bankası bulunmamaktadır. Mevcutta faaliyet gösteren kamu sermayeli, İller Bankası A.Ş., Türk Eximbank ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş., geleneksel finans ilkelerine uygun olarak faaliyette bulunmaktadır.

Katılım finans ilkelerine en uygun model olarak görülen mudarebe ve müşareke gibi ortaklık temelli finansman yöntemlerinin mevcut durumda kar amacını önceleyen geleneksel finansal kuruluşlar bünyesinde gelişim göstermesini beklemek gereğinden fazla iyimser bir bakış olacaktır. Bu çerçevede, devlet tarafından kurulacak ve kar amacını ikincil planda olacağı Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.'nin, TVF bünyesinde sadece faizsiz finansal kurumların yer aldığı "*Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş.*" holding yapısında yer alması önerilmektedir.

Sermaye kârlılığını birincil hedef olarak görmemesi gereken Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. bünyesinde katılım finans ilkelerine uygun hareket edecek Türkiye Katılım Kalkınma Fonunun (TKKF) kurulması sayesinde, katılım finans sektörünün kar-zarar ortaklığına yönelik eksikliği giderilmiş olacaktır.

TKKF, faizsiz finans üzerinden ülkemizin sürdürülebilir büyümesinde stratejik öneme sahip sektörleri destekleyecek ve müşareke girişimlerine yatırım yaparak girişim ekosisteminin gelişiminde önemli bir rol oynayacaktır.

TKKF, müşareke sistemi ile "öncelikli sektörler" üzerinden ülke kalkınmasını destekleyecek ve merkezinde olacağı faizsiz finans ekosistemi sayesinde kamu kaynaklarının verimli kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

TKFF'nin idari, mali ve operasyonel iş ve işlemleri Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. çatısı altında oluşturulacağından, Şirketin İç Tüzüğü'nün hazırlaması gerekecektir. Bu İç Tüzükte ayrıca, Fonun bünyesindeki sektörel alt fonların kuruluşu, yapısı, çalışma usul ve esasları, işleyişi, yönetimi, yapacağı işlemler, raporlama esasları, Fonun iç denetimi ve uygulamaya ilişkin diğer hususlar da yer alacaktır.

5.1.2.3. Kamu katılım bankaları

2020 yılı itibariyle, Türkiye'de faaliyet gösteren altı adet katılım bankasından üçünün kamu katılım bankası olduğu belirtilmiştir. Kamu katılım bankaları sektörün payını istenildiği kadar büyütememiştir. Bunun önemli bir sebebi özel katılım bankaları ile aynı şehirlerde şubeleşmeleri, aynı ürün çeşitlerini sunmaları ve benzer kitleleri hedeflemeleri gösterilebilir. Bunun sonucu olarak da pastanın büyütülmesi yerine bölünmesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle başta şubeleşme olmak üzere hedef kitleden sunulacak ürünlere kadar kamu katılım bankalarının farklı bir strateji belirlemesi gerekmektedir (Savaşan ve Özdemir, 2017: 26).

Kamu katılım bankaları ile özel katılım bankaları arasındaki ilişki ikame ve tamamlayıcı etkiler üzerinden açıklanabilir. Kamu katılım bankalarının, özel katılım bankaları ile aynı hizmetleri sunması ve aynı hedef kitlesini amaçlaması ikame etkisinin ağır bastığına, yeni ürünleri sunması ve özel katılım bankalarının ulaşamadığı müşterileri amaçlaması ise tamamlayıcılık ilişkisinin ön plana çıktığına işaret etmektedir (Savaşan ve Özdemir, 2017: 26).

Mevcut durumda, kamu katılım bankalarının yapılandıkları şehirlere ve ürün gamlarına bakıldığında, kamu katılım bankaları ile özel katılım bankaları arasındaki ilişkide, ikame etkisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Halihazırda geleneksel bankalar ile yoğun rekabet koşullarına maruz kalan özel katılım bankalarının, bir de kamu katılım bankaları ile aynı ürünleri sunması mevcut pastanın paylaşılmasından öteye geçmemektedir.

Katılım bankalarının bu alandaki başarısı, rekabet (ikame) etkisi yanında tamamlayıcılık etkisi ile de ilişkilidir. Katılım bankalarının konvansiyonel bankacılık ile yatırım bankacılığı arasında bir yere yerleşmesi anlamına gelecek bir etki reel sektör odaklı bir bankacılığın örneğini teşkil edebilecektir (Savaşan ve Özdemir, 2017: 26). Bu çerçevede, kamu katılım bankalarının, kar amacı ve piyasa başarısızlıkları nedeniyle özel katılım bankalarının faaliyet gösteremediği müşareke

ve müdarebe gibi kar-zarar ortaklıklarını öncelemesi katılım finans sistemi açısından faydalı olacaktır.

Kamu katılım bankaları ile özel katılım bankaları birbirleri ile yoğun rekabete girmek yerine, kamu katılım bankaları özel katılım bankalarının tamamlayıcısı olabilecek farklı uzmanlık alanlarına yönelmelidir. Bu çerçevede, kamu katılım bankaları fon toplama yöntemlerine ismini veren katılım hesaplarıyla farklılaştığı gibi kredi kullandırma tarafında da geleneksel bankalardan sadece süreçler özelinde değil, aynı zamanda “algı” boyutunu da yönetebilecek ve kamu katılım bankacılığını diğer tüm bankacılık anlayışından farklılaştırabilecek şekilde fon kullandırma metodları geliştirebilmelidir (Albayrak ve Özsoy, 2019). Söz konusu farklı uzmanlık alanları ile kamu katılım bankalarının kendilerini farklılaştırmaları açısından en önemli imkan, kar-zarar ortaklıkları olarak gözükmektedir. Dolayısıyla, kamu katılım bankaları ile özel katılım bankaları arasında zımni bir iş bölümü önerilmektedir.

Özel katılım bankalarının, geleneksel mevduat bankalarına benzer bir yapılanma ile faizsizlik prensibini dikkate alan mevcut kurgusunu devam ettirmeleri; bunun yanında, kamu katılım bankalarının ise, TVF bünyesinde geleneksel kalkınma ve yatırım bankalarına benzer şekilde ancak katılım finans ilkelerine uygun hareket edecek Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. ile entegre çalışmaları, önümüzdeki dönemde Türkiye’nin önemli bir katılım finans merkezi olma hedefine katkı sunacaktır. Bu oluşum, rekabetçi devlet anlayışı ile de tutarlı bir yapılanmayı ifade etmektedir.

Topladıkları fonların vade yapısı ve özel sektör girişimleri olmalarının tabii bir sonucu olarak kar odaklı olmaları yüzünden mevcut katılım bankacılığının idealden uzak oldukları çokça tartışılmaktadır. Murabaha esaslı fon kullandırmadan müdarebe ve müşarekeye kayacak bir katılım bankacılığı yapılabilmesi halinde kamu katılım bankaları kurumsal müşterileri çekebilirler. Belirtmek gerekir ki bunun başarılması halinde katılım bankaları kurumsal müşterileri çekmede konvansiyonel bankalara karşı önemli bir avantaj elde edeceklerdir (Savaşan ve Özdemir, 2015: 27).

Özel katılım bankacılığının kar-zarar ortaklığının finansman eksikliği kamu ile tamamlayıcılık ilişkisine girmesi ile giderilebilir. Kamu bankacılığının gittikçe özel bankacılığa yaklaştığı görülse de kamu katılım bankalarının zamanla ölçek ekonomisinden faydalanarak ve kardan taviz vererek “ideal” katılım bankacılığına yakın bir pozisyon alması mümkün olabilir. Bu gerçekleşirse yeni bir bankacılık

anlayışı ile konvansiyonel ve katılım bankacılığının reel sektör yatırımlarını ortaklıklarla fonlaması ayağının tamamlanması söz konusu olacaktır (Savaşan ve Özdemir, 2015: 27).

5.1.2.4. Kamu katılım sigorta şirketleri

2020 Eylül ayında TVF bünyesinde gerçekleşen kamu katılım sigorta şirketlerinin birleşme süreci sonucu, elementer tarafta Türkiye Sigorta A.Ş.’nin; hayat ve emeklilik tarafında ise Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.’nin katılım sigortacılığı faaliyetinde bulunduğu ifade edilmiştir. Bu şirketler, meri katılım sigortacılığı Yönetmeliği gereği, 2021 yıl sonuna kadar pencere sisteminde çalışmalarını yürütecektir. 2021 yıl sonu itibarıyla, bu şirketlerin pencere yapıları ayrı bir şirket olarak kurulacak ya da mevcut portföyleri başka bir katılım sigorta şirketine devredilecektir.

Katılım değer zincirinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi açısından, TVF katılım ekosisteminde, katılım finans ilkelerine uygun hareket eden katılım sigorta ve reasürans şirketlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, tüm faaliyetleri katılım finans ilkelerine uygun, kamuya ait tam katılım sigorta ve reasürans şirketlerinin kurulması gerekecektir.

Hayat dışı sigortalar kapsamındaki risklere yönelik olarak, TVF bünyesinde “Türkiye Katılım A.Ş.”, hayat ve emeklilik alanında ise “Türkiye Katılım Hayat ve Emeklilik A.Ş.” olmak üzere iki şirketin kurulumu gerekecektir. Esasında bu şirketler, mevcutta katılım sigortacılığı faaliyetinde bulunan kamu sigorta şirketlerinin bünyesinden koparılacak ve bu tecrübeyi TVF bünyesine taşıyacak yapılar olacaklardır.

Katılım sigorta şirketlerinin en büyük rolü kar-zarar ortaklığına dayalı proje döneminde ortaya çıkabilecek risklere yönelik risk değerlendirmesinin yapılması ve bu risk değerlendirmesinde ortaya çıkacak ve projenin selameti açısından sorun teşkil edebilecek risklere yönelik sigorta güvencesinin (all risk sigortası, alacak sigortası vb.) sunulmasıdır.

Hem yatırımcılar hem de katılım bankacılarının kar-zarar ortaklıklarına sıcak bakmamasının temel nedenleri arasında projenin başarısız olması durumunda yatırımcıların getiri elde edememesi olduğu ifade edilmiştir. Katılım finans ilkeleri gereği, yatırım öncesi dönemde kar garanti edilmesi mümkün olmadığından, bu konu

gayet doğal karşılanabilir. Ancak, bireysel ve kurumsal yatırımcılar açısından projenin sigortalanması çok büyük bir rahatlama sağlayacaktır.

İşte bu noktada yatırımcıların söz konusu projeyi fonlamasında cesaretlendirecek ve Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.'nin elini rahatlatacak mekanizma olarak risk paylaşımına dayalı “yatırım risk sigortası” önerilmektedir. Söz konusu uygulama da fonlanmasına karar verilen her bir proje bedelinin belirli bir kısmı, projenin başarısız olma ihtimaline karşı sigorta risk primi olarak alınabilecektir. Katılım sigorta şirketi risk algısına göre, bu riski Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.'ye devredecektir.

5.1.2.5. Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.

Türkiye’de katılım sigortacılığının sorunlarının anlatıldığı ilgili bölümde, katılım reasüransına yönelik iki sorun ön plana çıkarılmıştır. Bu sorunlardan birincisi, hem dünyada hem de Türkiye’de katılım reasürans şirketlerine olan ihtiyaçtır. İkincisi ise, 2000’li yıllardaki performansları değerlendirildiğinde, tam retekafül firmalarının, global reasürans şirketlerinin (Swiss Re, Munich Re ve Hannover Re gibi) pencere sistemleri ile rekabette zorlanmaları nedeniyle faaliyetlerini durdurmaları veya finansal açıdan zor duruma düşmeleridir.

Yukarıda da ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, tam katılım sigorta firmaları bile (zaruriyet prensibini gerekçe göstererek) geleneksel reasürans firmaları ile çalışmakta, bu durum da katılım reasüransının gelişimi sekteye uğratmaktadır.

Katılım reasürans uygulamaları sadece Türkiye için değil tüm dünya açısından tıkanmış durumdadır. Dünya örnekleri, Türkiye’de kamu girişimciliğinin tetikleyeceği ve özel sektörün de katkı sunabileceği muhtemel katılım reasürans oluşumları açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Katılım bankacılığının aksine, diğer ülkelerle kıyaslandığında, katılım sigortacılığı faaliyetlerine geç başlayan Türkiye’nin katılım finans merkezi olma hedefi açısından katılım reasürans uygulamaların önemli bir fırsat penceresi sunduğu ve rekabetçi devlet anlayışı da dikkate alındığında, Türkiye’nin bu alanda önemli bir merkez olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye’nin doğrudan bir katılım reasürans şirketi kurmasının katılım sigortacıları açısından kapasite problemine çözüm üretebileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca böyle bir yapının kısıtlı sayıda retekafül firmasının bulunduğu yurtdışı piyasaları için

de bu hizmeti sunabilecek hale gelmesinin tekafül açısından Türkiye'nin konumunu güçlendirecek bir etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'de retekafül piyasasının gelişim göstermesi özellikle katılım sigortacılığı piyasasının daha iyi risk yönetimine kavuşabilmesi için önem arz eden bir husustur. Bu doğrultuda retekafül, katılım sigortacılarının daha fazla risk kabul edebilmelerini mümkün kılacak ve büyük ticari risklerle birlikte deprem, kasırga vb. katastrofik risklerin de katılım sigorta firmaları tarafından sunulabilmesine imkân tanıyacaktır. Kısaca, Türkiye'de katılım sigorta piyasasının gelişim gösterebilmesi açısından retekafül piyasasının gelişim göstermesi önem arz eden bir husustur.

“Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş.” Holding bünyesinde kurulması önerilen “Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.’nin” önemli bir rolü de “katılım değer zinciri” açısından çok kritik bir rolü icra eden retekafül faaliyetlerinin faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde yerine getirilmesidir. Bir başka ifadeyle, “Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.” tam (full-fledged) katılım reasürans şirketi olacak ve faizli hiçbir faaliyeti olmayacaktır.

11. Kalkınma Planında yer alan “İslami reasürans fonu kurulacak” eyleminin, 2019 yılında kurulan “Türk Reasürans A.Ş.” bünyesinde bir pencere ile yerine getirilmesinden ziyade, münhasıran tam katılım reasürans ilkeleri ile faaliyet gösteren yeni bir katılım reasürör ile yerine getirilmesi, hem “katılım finans değer zinciri” açısından hem de şirketin faizsiz finans alanında uluslararası bir oyuncu olması açısından çok daha makul bir tercih olacaktır. Nitekim 19 Aralık 2020 tarihli “Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik”, 2021 sonrasında Türkiye’de katılım reasürans faaliyetlerinin sadece tam katılım reasürans firmaları ile sunulabileceğini, katılım reasüransında pencere modelinin olmayacağını açıkça ifade etmektedir (Yönetmelik, 2020: md. Geçici madde 1).

Öneriyi destekleyici bir diğer argüman, geleneksel reasürans firmalarının pencere yapıları ile rekabetin zor olmasıdır. Zira bu geleneksel firmalardan farklılaşmadığı sürece, katılım sigorta şirketlerinin, yeni şirket ile çalışması için bir motivasyon oluşmayacaktır. Arkasında devlet desteğinin olduğu görülen ve yeterli sermaye ile personel yapısına sahip tam katılım reasürans şirketi, tüm dünyadan katılım sigorta şirketlerini ve bu şirketlerin danışma kurullarını kendisi ile çalışma konusunda çok daha kolay ikna edebilecektir.

Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.’nin bir diğer katkısı ise sigorta havuzlarının (DASK, TARSİM, Riskli Sigortalar Havuzu vb.) da katılım sigortacılığına açılmasına sunacağı muhtemel destektir. Bu kapsamda, kamunun yönlendirmesi ve yönetiminde kurulan sigorta havuzlarına yönelik katılım pencerelerinin açılması, sigorta penetrasyon oranının artırmasına ve ülke içinde sosyal dayanışma kültürünün gelişimine fayda sağlayacağı gibi katılım sigortacılığın gelişiminde de önemli katkıları olacaktır.

İfade edildiği üzere, “BES otomatik katılımı” vatandaşlara faizli-faizsiz fon tercihi sunulmakta ve katılımcıların yüzde 60’ından fazlası faizsiz fonları tercih etmektedirler. Benzer şekilde, bahse konu havuzlar kapsamındaki sigorta poliçelerinin tanzim aşamasında, sigortalılara/sigorta ettirenlere poliçelerinin katılım poliçesi olması hususunda tercih hakkı sunulabilir. Katılım alternatifini tercih eden kişilerin fonları, katılım fonunda yönetilecektir. Bu fonların yönetimi de retakafül ilkeleri çerçevesinde Türkiye Katılım Reasürans A.Ş. tarafından üstlenilebilir. Sonuç olarak, etik ve dini hassasiyetleri nedeniyle konvansiyonel sigortaya uzak duran (özellikle TARSİM havuzu için) kişilerin sigorta güvencesine alınması ve sigorta penetrasyonunun artırılması sağlanmış olacaktır. Bu sayede, katılım sigortacılığının tanınırlığına ve farkındalığına da önemli düzeyde katkı sunulmuş olacaktır.

Katılım reasürans fonunun belirli bir ölçüğe ulaşmasını teminen kamu katılım bankaları veya TVF tarafından ihtiyaç duyulan ilk sermayenin konulması mümkündür. Ancak fonun sürekliliği açısından katılım sigorta şirketlerinin yurtdışına gönderdiği kaynağın ülke içerisinde kalmasını teminen katılım sigortacılığı kapsamında elde edilen reasüröre konu primin belirli bir kısmının katılım reasürans şirketine devrini öngörecektir. “zorunlu retakafül devir (katkı priminin yüzde 50’si retakafül fonuna devredilir)” düzenlemesinin yapılması faydalı olacaktır.

Reasürans şirketleri açısından en kritik noktalardan birisi, Şirketin “rating”idir. Ratingi yüksek olan reasürans şirketleri daha düşük maliyetle daha yüksek iş alabilmektedirler. Dolayısıyla, önerilen katılım reasürans şirketine (JCR Avrasya’da örneğine benzer şekilde), global ratingi yüksek bir retakafül firması ortak olarak düşünülebilir.

5.1.2.6. Katılım derecelendirme kuruluşu

Basel ilkeleri gereği kritik öneme sahip derecelendirme kavramı SPK tarafından, “ülkelerin veya kuruluşların anapara faiz ve benzeri yükümlülüklerin zamanında ve tam olarak geri ödenebilirliğinin derecelendirme kuruluşları tarafından adil ve tarafsız bir şekilde belirlenmesi” olarak tanımlanmaktadır (SPK, Resmi Gazete, Seri: VIII, No: 51). Derecelendirme maliyetli ve vakit alan çalışmaların neticesinde ortaya çıkan bilgileri piyasa aktörleri için sembollerle anlatan bir kavramdır (Çelik, 2004:4; Yanar: 2002).

Kredi derecelendirme kuruluşlarının derecelendirme işlemi, bankaları, kamu kuruluşlarını, yerel yönetimleri ve genel olarak ülkeleri de kapsayan geniş bir alana yayılmıştır. Dünya genelinde 150 adet kredi derecelendirme kuruluşu olmasına rağmen günümüzde, Moody’s, Standard and Poor’s ve Fitch, kredi derecelendirme sektöründe hâkim kuruluşlardır. Standard and Poor’s, Moody’s ve Fitch şirketleri, küresel derecelendirme endüstrisinin yüzde 96’sına sahiptir (sec.gov, 2019).

Tüm derecelendirme kuruluşları SPK mevzuatına²³ tabi iken, bankalara da derecelendirme hizmeti sunan derecelendirme kuruluşları, söz konusu SPK mevzuatına ek olarak, BDDK’nın ilgili düzenlemelerine de tabidir. 2020 itibarıyla, SPK ve BDDK’dan aynı anda yetkilendirilen tek derecelendirme kuruluşu, JCR Avrasya Derecelendirme A.Ş.’dir.

Ülkemizde son dönemde yerli derecelendirme kuruluşlarının kurulmasına yönelik ciddi atılımlar gerçekleştirilmiştir. Basel kriterleri çerçevesinde, Özellikle KOBİ ve ticari işletmelerin gerçek risk değerlendirilmesinin yapılması açısından bu derecelendirme kuruluşları çok kritik görevler ifa edeceklerdir. Bu vizyonun bir yansıması olarak, 17 Ocak 2020 Tarihli Genel Kurul’da onaylanan Hisse Devri Sözleşmesi sonucunda, *JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluşunun* ortaklık yapısı değiştirilmiş ve çoğunluk hisseleri satış yoluyla Türk finansal ve sermaye piyasalarında faaliyet gösteren bazı banka, kurum ve kuruluşlara devredilmiştir.²⁴

JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluşunun ortaklık yapısındaki değişim de dikkate alınarak, kar-zarar ortaklığı çerçevesinde fonlanması düşünülen projenin ve

²³ 12.07.2007 tarihli “Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliği” (Seri:VII, No:51 Tebliği)

²⁴ Yeni ortaklık yapısı: Borsa İstanbul (% 18,5), Japan Credit Rating Agency, Ltd. (% 14,95), TSPB (% 6), TSB (% 6), FKB (% 6) vd.

girişimcinin derecelendirme ve değerlendirme ihtiyaının JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluşu (zamanla diğer derecelendirme şirketleri de sũrece dahil edilebilir) tarafından karşılanabileceği değerlendirilmektedir.

Mũřareke finansmanı ũzerinden ortak olunacak yatırımların sečilmesindeki (asimetrik bilgi) zorlukların, katılım bankalarının bu finansman tũrũne sıcak bakamamalarına neden olduğu ačíklanmıřtır. Bu noktada, asli gũrevlerinin dışında kalan “derecelendirme ve değerlendirme” konularında katılım bankalarının ve ũnerilen modelde Tũrkiye Katılım Kalkınma A.ř.’nin desteklenmesi gerektiği aşıkardır. Kurulan ekosistemde bu gũrev, “derecelendirme kuruluşlarına” yũnlendirilmektedir.

Derecelendirme kuruluşu, Tũrkiye Katılım Kalkınma A.ř.’nin mũřareke sistemine yũnelik “asimetrik bilgiden” kaynaklı yanlış proje sečilme riskini minimize etmiş olacaktır. Burada beklentinin sadece şirketin risk değerlendirmesi olmadığı, aynı zamanda sunulan projenin fizibilite değerlendirmesinin de beklendiğini vurgulamak gerekir. Dolayısıyla, bu ekosistemde yer almak isteyen derecelendirme kuruluşlarının risk derecelendirme işlemlerinin yanında, yatırımın fizibil olup olmadığına yũnelik isabetli tespitler yapabilecek ekiplere de ihtiyaçı duyacağı kesindir.

JCR’dan beklentinin sadece yatırımın ve yatırımcının finansal yũnũnũ skorlamak değil, aynı zamanda yatırımın faizsiz finans ilkeleri dikkate alınarak da derecelendirilmesi olduğunu vurgulamak gerekir. Bu çerçevede, henũz kabuk değiştirme ve gelişim aşamasında olan JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluřunun bu yũnũnũ de geliştirecek adımlar atması ve “Katılım Derecelendirme Kuruluřu” şeklinde de faaliyet gũstermesi gerekecektir. Nitekim 12 Mart 2021 tarihli Ekonomi Reform Paketinde, Katılım finans kuruluşlarının katılım finans ilkelerine uyum dũzeylerinin bağımsız bir şekilde derecelendirilmesini sağlamak ũzere “katılım finans derecelendirmesi” sisteminin hayata gečilrileceęi ifade edilmektedir.

JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluřunun projeleri ve girişimcileri katılım finans ilkeleri kapsamında da değerlendirebilmesi ačíısından İşlam Ȑlkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı (IIRA)²⁵ ile ortaklık yapabilmesi de mũmkündür.

²⁵ IIRA, katılım finans kuruluşlarının ve sermaye piyasası araıların uluslararası boyutta değerlendirilmesini sağlamak iıin 2002 yılında Bahreyn’de kurulmuştur. İşlam Ȑzel Sektũr Kalkınma Kuruluşu ve İşlam Kalkınma Bankası en ũnemli destekıileridir. IIRA, kuruluşları, projeleri, yatırımları, Ȑrũnleri ve kredi risklerini katılım finans prensiplerine uyumunu değerlendirir. Bu

5.1.2.7. Türkiye Varlık Kiralama Şirketi

6362 Sayılı SPK Kanununa göre sermaye piyasası kurumları arasında sayılan Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) münhasıran kira sertifikası ihraç etmek üzere kurulan anonim ortaklıklardır.

VKŞ, Kurul tarafından uygun görüş verilen esas sözleşmesinde belirtilen faaliyetler dışında herhangi bir ticari faaliyetle uğraşamayacağı gibi sahip olduğu varlıklar ve haklar üzerinde esas sözleşmesinde izin verilenler hariç olmak üzere, üçüncü kişiler lehine hiçbir ayni hak tesis edemez ve bunları kira sertifikası sahiplerinin menfaatlerine aykırı bir şekilde kiralayamaz veya devredemez (SPK, 2012).

TVF bünyesinde önerilen katılım ekosisteminde, önemli finansman kaynaklarından birisi de Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. tarafından ihraç edilecek ve desteklenmesi uygun bulunan projelerin finansman kaynağı olacak kira sertifikasıdır. Bu kira sertifikalarının ihracı açısından söz konusu ekosistemde anonim şirket ortaklığı şeklinde yapılacak VKŞ'ye ihtiyaç duyulacaktır. Söz konusu ihtiyacın karşılanması açısından Türkiye Varlık Kiralama A.Ş.'nin kurulması gerekecektir.

5.1.2.8. Danışma Kurulu

Bir katılım finans kuruluşunu, konvansiyonel bir muadilinden ayıran en önemli farklardan birisi danışma kurulu organıdır. Katılım ekosisteminde yer alacak tüm banka, sigorta şirketleri ve diğer kuruluşların her birisinde bağımsız danışma kurullarının olması gerekecektir.

Bireysel danışma kurullarının yanında, holding yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak, ekosistemdeki tüm paydaşların katılım finans ile ilişkin sorularını ve sorunlarını bütüncül bir gözle ele alacak ve ürün geliştirme süreçlerinde önemli rol oynayacak holding danışma kurulu da faydalı olacaktır. Holding'in ortak Şer'i sorunlarına çözüm arayacak bu yapının, TKBB bünyesindeki merkezi danışma kurulu ile koordineli çalışması da kaçınılmazdır.

5.2. Model Önerisi

Çalışmada, Türkiye'de katılım finansının geliştirilmesini teminen TVF bünyesinde “Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş.” holding yapısının kurulması ve bu şirket bünyesinde başta Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. ve Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.

değerlendirmeleri ulusal ve uluslararası piyasalara raporlayarak katılım finans piyasasının gelişimine katkı sağlar (Görmüş ve Yabancı, 2019).

olmak üzere, katılım finans değeri zincirinde yer alan tüm aktörleri içeren ekosistemin kurgulanması önerilmektedir.

Katılım finans ekosistemi, sadece katılım bankacılığına değil, daha geniş bir vizyonun ürünü olarak, politika belgelerinde de ifade edildiği üzere, katılım finans için yenilikçi ve gerçekçi ürün gamının sunulmasına hizmet edecektir. Önerilen bu ekosistemin belli başlı ürünlere sıkışan ve ciddi eleştirilere maruz kalan faizsiz finans sektörüne, geleneksel finansın kopyası olmayan, faizden arındırılmış ve ticaret ve üretim odaklı yeni bir alan açacaktır.

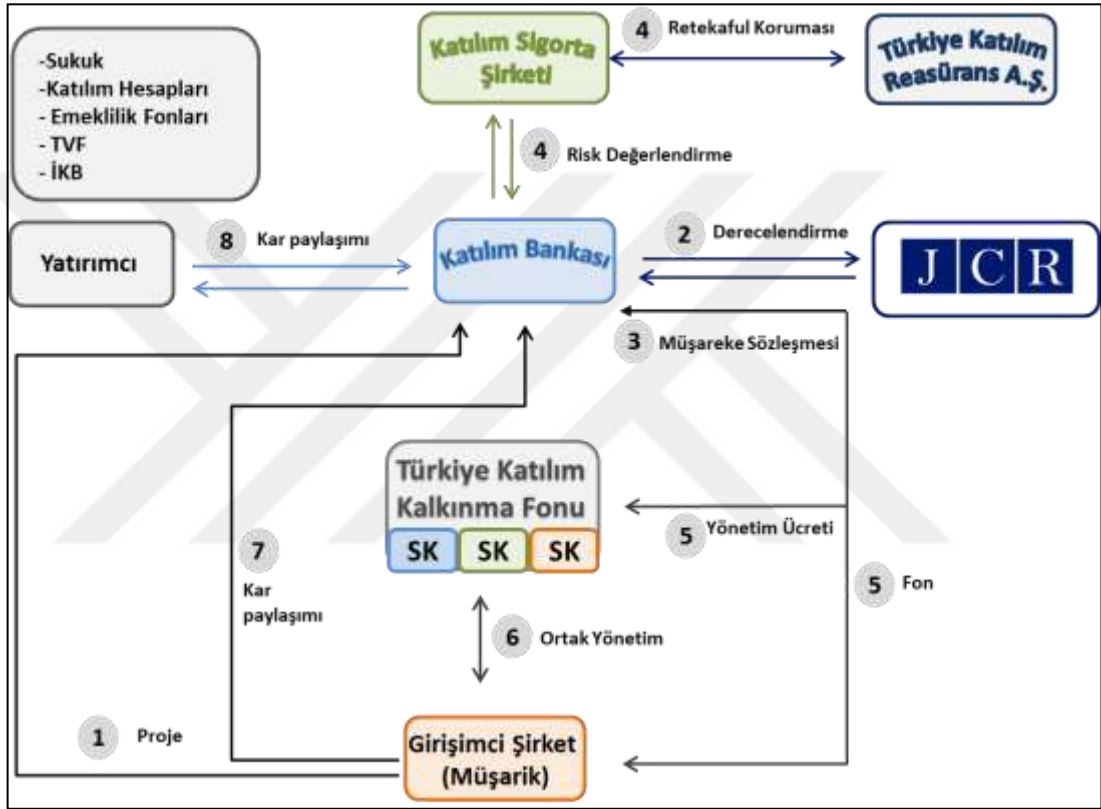
Ekosistem, mevcut katılım bankalarından ve katılım reasürans şirketlerinden farklı bir yapılanmaya sahip olacaktır. Aşağıda ayrıntılı olarak değinilecek olan sermaye ortaklık (müşareke) rolünde şirket, katılım bankalarının ürün çeşitliliğini sağlamaları açısından sistemde eksik olduğu düşünülen halkaları hedeflemektedir.

Katılım bankalarının reel ekonomiye daha çok murabaha üzerinden fon sağladığı, fakat katılım finansın özünü oluşturan müşareke ve mudarebe işlemlerini çok sınırlı yaptıkları ifade edilmiştir. Katılım bankalarının bu şekilde hareket etmesinin arkasındaki temel nedenler;

- Rekabet baskısı ve tüketici tercihleri doğrultusunda, konvansiyonel bankalar gibi müşterilerine faize yakın bir yerden getiri sağlama isteği,
- Müşareke ve mudarebe finansmanı üzerinden ortak olunacak yatırımların seçilmesindeki (asimetrik bilgi, ters seçim sorunu) zorluklar,
- Yatırım seçilse ve hayata geçirilse bile, yatırımcının nasıl hareket edeceğinin bilinmemesi, kısaca yapılan yatırımın takibi (asimetrik bilgi, ahlaki tehlike/asil-vekil sorunu), olmak üzere özetlenebilir.

Fon kullandırma yöntemlerinin yüzde 93'e yakın kısmının murabaha, yüzde 5'inin icara ve yüzde 2'ye yakın kısmının kredi kartları olduğu bir ortamda, katılım bankaların, risk sermayesine benzer mantığa sahip müşareke ve mudarebe sistemlerine yönelmelerinin ciddi bir paradigma değişikliği gerektirdiği ve bu değişim için kamunun gerekli ekosistemi kurarak katılım bankalarını cesaretlendirmesi gerektiği açıktır. Dolayısıyla, ekosistemin sermaye ortaklık (müşareke) rolünde söz konusu ekosistem üzerinden, öncelikle kamunun kar-zarar ortaklıklarını üstlenmesi ve süreç içinde katılım bankalarını da sürece dahil etmek için özel katılım bankalarını da cesaretlendirilmesi hedeflenmektedir.

Aşağıda ayrıntılı olarak sunulacak ekosistemin içinde sadece katılım bankalar değil, katılım sermaye fonları, katılım sigortacılığı ve İslami derecelendirme gibi, katılım finansın diğer önemli ayakları da bu sistemin temel sac ayakları olacaktır. Şekil’de katılım finans ekosisteminde sermaye ortaklık rolünün nasıl icra edileceğine ilişkin özet bir Şekil sunulmaktadır. Bu Şekil’de yer alan numaraların her birisi önerilen kurguda bir adıma karşılık gelmektedir. Söz konusu tasarım ve bu tasarım adımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 5.3. Katılım Finans Model Önerisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2.1. Adım 1: Şirket’in Projesi ile Birlikte Katılım Bankasına Başvurması

Girişimci şirket (müşarik), başvurusunu, projesine yönelik pazar araştırmasını ve ön fizibilite raporunu da içerecek şekilde katılım bankasına teslim eder. Burada tartışılmak istenen bir konu da hangi katılım bankalarının bu ekosisteme dahil olacağı hususudur. Öncelikli olarak, Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş. şemsiyesi altında, asıl amacı öncelikle müşareke (kar-zarar ortaklığı) finansmanı olan ve murabaha gibi konvansiyonel ürünleri ikinci planda hedefleyen kamu katılım bankaları bu ekosistemde yer alacaktır.

Henüz yapılanma aşamasında olan Türkiye Emlak Katılım Bankasının, diğer kamu ve özel katılım bankalarından ayrışacak şekilde ve yenilikçi bir vizyonla, özellikle inşaat ve altyapı projelerinin finansmanında rol alması makul bir eğilim olacaktır. Özel katılım bankaları ise, acente rolüyle, geniş şube ağları üzerinden yerel projelerin toplanmasında ve iletişimde yer alacaktır.

Reasürans mantığında fon büyüklüğü önemli bir etken olduğundan, sistemin kurgulanmasının ardından belirli bir dönem sonra “tüm kamu katılım bankalarının kullandıkları fonun en az yüzde 50’si müşareke (veya ortaklık temelli finansman) altından olur” gibi daha radikal önlemler de düşünülebilir.

5.2.2. Adım 2: Banka’nın, Projeyi JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluşuna İletmesi

İkinci aşamada Banka, kendisine iletilen tüm başvuruları ön değerlendirmeden geçirdikten sonra, şirketin risk, projenin fizibilite değerlendirilmesinin yapılması için projeyi ve şirket bilgilerini JCR Avrasya Derecelendirme Kuruluşuna iletir.

Müşareke finansmanı üzerinden ortak olunacak yatırımların seçilmesindeki (asimetrik bilgi) zorlukların, katılım bankaların bu finansman türüne sıcak bakamamalarına neden olduğu açıklanmıştır. Bu noktada, asli görevlerinin dışında kalan “derecelendirme ve değerlendirme” konularında katılım bankaların desteklenmesi gerektiği aşıkardır. Kurulan ekosistemde bu görev, “derecelendirme kuruluşlarına” yönlendirilmektedir.

Derecelendirme kuruluşunun titiz bir çalışma yürütmesi, maksimum fayda sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Fikrin değerlendirilmesi, finansman analizlerinin iyi yapılması, vade projeksiyonlarının tutarlı bir şekilde ortaya konulması ve likidite senaryosunun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi ortaklığın başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi açısından elzem durumdadır (Emeç, 2019: 52-53).

Beklentinin sadece şirketin risk değerlendirmesi olmadığı, aynı zamanda sunulan projenin fizibilite değerlendirmesinin de beklendiğini vurgulamak gerekir. Dolayısıyla, bu ekosistemde yer almak isteyen derecelendirme kuruluşlarının risk derecelendirme işlemlerinin yanında, yatırımın fizibil olup olmadığına yönelik isabetli tespitler yapabilecek ekiplere de ihtiyaç duyacağı kesindir.

Derecelendirme kuruluğu, müşareke sistemine yönelik “asimetrik bilgiden” kaynaklı yanlış proje seçme riskini minimize etmiş olur. Ancak, bu aşamada sadece derecelendirme kuruluşunun görüşü yeterli olmayabilir. Zira aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, projenin uygulanmasından TKKF sorumlu olacağından söz konusu projeye ilişkin TKKF’nin bilgisinin olması ve makul bir süre içinde görüşünü bankaya iletmesi, doğru projenin seçimi ile uygulama aşamasına hazırlık açısından faydalı olacaktır.

5.2.3. Adım 3: Türkiye Katılım Kalkınma Fonu’nun, Projenin Fonlanıp Fonlanmayacağına İlişkin Karar Vermesi

Derecelendirme kuruluşunun ve katılım bankasının projenin uygunluğu açısından onayını alan TKKF, projeyi fonlayıp fonlamayacağı hususunda nihai kararını verir. Bu kararı alırken projeye hangi oranda sermaye sağlayacağı ve kar/zarar paylaşımının hangi oran üzerinden yapılacağı hususlarında da kararını vermiş olması gerekmektedir.

Projenin fonlanmasına karar verildikten sonra, proje sahibi şirket ile TKKF ve kamu katılım bankası arasında bir müşareke sözleşmesi imzalanır. Müşareke sözleşmesi gereği, banka, TKKF ile yatırımcı şirketin projeye katkı oranları ile kar/zarar paylaşım oranları bu sözleşmede belirtilir.

5.2.4. Adım 4: Risk Değerlendirmesi Kapsamında Proje ve Gerekli Belgelerin Katılım Sigorta Şirketine İletilmesi

Dördüncü adımda, üçüncü adımdaki sözleşme işleminin tamamlayıcısı olarak, risk değerlendirmesi kapsamında, ortaklığına karar verilen proje ve gerekli belgeler (kredi derecelendirme kuruluşunun raporu, fizibilite raporu vs.) katılım sigorta şirketine iletilir.

Katılım sigorta şirketi, risk yönetimi mantığıyla, proje kapsamında ortaya çıkabilecek riskleri dikkate alarak hangi poliçelerin istenmesi gerektiğine yönelik görüşünü bankaya iletir. Bu poliçeler belirlenirken, proje ile uyumlu sigortaların seçilmesi esas konudur.

Katılım bankalarının sermaye ve risk paylaşımına dayalı müşareke ve müdarebe gibi uygulamalara sıcak bakmamasının bir diğer nedeni, söz konusu yatırımın başarısız olma riskidir. Yukarıda bu risklere yönelik tedbirler sayılmıştır. “Ters seçim” sorunu

kapsamında yanlış projenin seçilme riskine karşı hem şirketin hem de yatırımın değerlendirilmesi için derecelendirme kuruluşunun uygun görüşü önemlidir.

Sürecin sağlıklı işlemesi açısından katılım sigorta şirketi tarafından yapılacak risk değerlendirmesi sonucu ihtiyaç olduğu düşünülen all risk sigortası, alacak sigortası, yangın sigortası vb. poliçeler de proje finansmanı öncesinde talep edilecektir. Bir diğer önleyici tedbir olarak, TKKF'ye süreci takip etme ve katılım bankası ile süreci paylaşma görevi verilmelidir.

Tüm bu önlemlere rağmen, söz konusu yatırımın başarısız olma ve projenin tamamlanmaması riski hala söz konusudur. İşte bu noktada TKKF'nin (ve isterse kamu katılım bankasının) söz konusu projeyi fonlamasında cesaretlendirecek bir diğer mekanizma olarak “yatırım risk sigortası” önerilmektedir. Söz konusu uygulama da fonlanmasına karar verilen her bir proje bedelinin örneğin yüzde 5'i, projenin başarısız olma ihtimaline karşı sigorta risk primi olarak alınabilecektir. Katılım sigorta şirketi risk algısına göre, bu riski Türkiye Katılım Reasürans Fonuna devredecektir. Bu bedel, havuzun büyüklüğüne göre, aktüeryal denge dikkate alınarak düşürülebilir veya artırılabilir.

5.2.5. Adım 5: Sözleşme Kapsamında Girişimci Firmaya Sözleşmede Belirtilen Oranda Ödeme Yapılması

5.2.5.1. Ödeme

Taraflar projeye katkı oranları ile kar/zarar paylaşım oranlarında anlaştıktan sonra girişimci firmaya müşareke sözleşmesinde belirtilen oranda ödeme yapılır.

5.2.5.2. Yönetim ücreti

TKFF'nin (ve ilgili kamu katılım bankasının) proje yönetimine nasıl katılacağı hususu önemlidir. Müşareke sözleşmesinde taraflar işe hem emek hem sermayelerini koyarlar. Katılım bankaların müşarekeye mesafeli durmalarının bir diğer nedeni de, her bir proje için söz konusu proje sürecinin takibindeki zorluklardır. Bu noktada proje yönetimini, kamu katılım bankası adına, TKKF'nin altında yapılacak olan sektörel alt komiteler (fonlar) yerine getirecektir. Bu proje yönetim hizmeti karşılığı TKKF, projeden bir yönetim ücreti talep edecektir.

Katılım reasürans şirketinin altında reasürans anlayışı çerçevesinde, katılım sigorta firmalarına hizmet eden bir retekafül ana departmanının (retekafül rolü) olması

kaçınılmazdır. Ancak sektörlerin yakından takibine yönelik esas sorumluluk TKKF altındaki sektörel komitelerde olacaktır. TKKF altındaki bu sektörel komiteler, söz konusu müşareke projelerinin sağlıklı yürüyüp yürümediğini, taraflar adına tarafsız bir şekilde takip edecektir. Bu çerçevede, TKKF'ye bağlı farklı uzmanlık alanlarına sahip sektörel alt komitelerin (fonların) kurulması gerekecektir. Reel ekonominin içinde olmadan katılım finansın öncelikle teşvik ettiği kar/zarar paylaşımına dayalı sistemlerin kurgulanması pek mümkün olmayacaktır.

Ana işi finansal piyasalar olan ve fon ihtiyacı olanlarla fon fazlası olanları bir araya getiren katılım bankalarının veya kalkınma bankalarının söz konusu projeleri takip edecek odağı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, katılım bankalarının her bir proje özelinde reel ekonomi ile arasındaki bağı, TKKF altındaki sektörel alt komiteler (SK) takip edecektir. Örneğin, kentsel dönüşüm kapsamında fonlanan bir projenin, müşareke sözleşmesine ve ticari teammüllere uygun şekilde yönetilip yönetilmediği hususunu, TKKF altında inşaat alanında uzmanlaşmış “inşaat komitesi” kontrol edecek ve periyodik olarak Türkiye Katılım Kalkınma Bankasına ve ilgili katılım bankasına raporlama yapacaktır. Bu raporlamalara uygun olarak, finansörler sözleşmede iyileştirmeler isteyebilecektir.

5.2.6. Adım 6: Projenin Yönetiminde Girişimci Firma ile Katılım Finans Ekosistemindeki Oyuncuların Ortaklaşa Hareket Etmesi

Projenin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi açısından katılım finans ekosistemindeki oyuncuların projenin uygulama aşamasında müşarik ile birlikte hareket etmesi önemlidir. Projeye finansman sağlayan TKKF bünyesindeki sektörel alt komitenin, projenin her türlü riskini üstlenen katılım sigorta ve retekafül şirketinin proje yönetim karar ve takip mercilerinde yer alması kaçınılmazdır. Ancak bu şekilde gerçek anlamda ortaklık temelli ve risk paylaşımı esasına dayalı finansmandan söz edilebilir.

5.2.7. Adım 7: Projenin Sonunda Proje Karının Paylaşılması

Kar paylaşımı proje sonunda yapılacağı gibi, işin mahiyeti gereği uzun soluklu ve ara dönemlerde gelir öngörülen işlerde, sözleşmede yer vermek kaydıyla periyodik olarak da kar paylaşımı belirlenebilir.

5.2.8. Adım 8: Katılım Bankasının Elde Ettiği Karının Bir Kısımını Projeye Yatırımcı Olarak Dahil Olan Kişilerle Paylaşması

Kamu katılım bankaları, elinde fazla fonu olan ve değerlendirmek isteyen yatırımcılardan katılma hesapları (veya sukuk vb.) üzerinden fon toplar. Mevcutta bu fonlara ödenen kar payı, piyasa faiz oranlarına benzer düzeydedir. Bunun nedeninin sistemdeki murabaha ağırlığı olduğu ifade edilmiştir. Ancak, yukarıdaki önerinin hayata geçirilmesi durumunda hem yatırımcıların, hem de katılım bankalarının, proje kapsamında elde edeceği kar, artık faizden tamamen bağımsız, katılım finansın tavsiye ettiği şekilde ticari kar paylaşımı üzerinden belirlenecektir.

Hatta katılım bankalarının müşterilerine farklı risk ve getiriye sahip iki alternatif katılma hesabı sunma imkanı da ortaya çıkacaktır. Örneğin, geçen yıllarda ortalama yüzde 10 civarı kar payı dağıtan ve fonların daha çok murabaha ve icara üzerinden değerlendirildiği “daha az riskli katılma hesapları” ile geçen yıllarda ortalama yüzde 20 civarı kar payı dağıtan ve fonların müşareke sistemi ile değerlendirildiği “daha riskli katılma hesapları” gibi. Yatırımcılar risk iştahlarına göre bu alternatif ürünlerden istediklerini seçebileceklerdir.

Sistemin başarılı olduğunu gören ve varlıklarını konvansiyonel alanlarda faiz üzerinden değerlendiren birçok bireysel ve kurumsal yatırımcı da sistem üzerinden projelere ortak olmak isteyeceklerdir. Bu noktada yatırımcılar sadece bireysel yatırımcı değil kurumsal yatırımcılar da olabilecektir. Ellerindeki fazla fonları, faizsiz ürünlerde değerlendirmek isteyen kişi veya kurumlar sisteme dahil olabilecektir.

Sistemde yatırımcıların sadece yerli olmayacağı, aynı zamanda Türkiye ile ilişkileri sıcak olan Orta Doğu, Uzak Doğu, Orta Asya ve Balkanlardan faizsizlik prensibine dikkat eden bir çok yatırımcının da bu projelere dahil olmak isteyeceği düşünülmektedir.

Yukarıdaki tüm adımların fiziksel dokümanlar üzerinden değil, bilişim altyapısı kurgulanmış dijital ortamlar üzerinden yapılması projenin değerlendirilmesi aşamasında zaman kazandıracaktır. Aynı bilişim altyapısının projenin uygulama aşamasında da kullanılması, projelerin takibi açısından faydalı olacaktır.

5.3. Modele İlişkin Diğer Hususlar

5.3.1. Türkiye Katılım Kalkınma Fonunun Muhtemel Fon Kaynakları

Aşağıda TKKF'nin kar-zarar ortaklıkları (müşareke projeleri) kapsamında ihtiyaç duyacağı fonun alternatif kaynakları gösterilmektedir. Türkiye'de katılım bankalarının fon kullandırmada ağırlıklı yöntem olarak murabahayı seçtiği birçok defa ifade edilmiştir. Aynı şekilde, katılım bankacılığının fon kaynaklarında da yoğunlukla mudarebe üzerinden sağladığı bilinmektedir. Bu itibarla, katılım bankalarının üstlendiği bu riskden ders çıkararak, TKKF'nin, fon kaynaklarını çeşitlendirmesi gerekmektedir.

5.3.1.1. Fon kaynağı olarak sukuk

Türkiye'de finansal sistem açısından önemli sorunlardan birisi, atıl fon kaynaklarının finansal sisteme arzu edilen düzeyde çekilememesidir (Görmüş ve Yabancı, 2019). Yapılan çalışmalarda Türkiye'de yastık altında bulunan altın miktarı 2 bin ile 5 bin ton arası olduğu değerlendirilmektedir. Bu da parasal değer olarak yaklaşık 100-200 milyar dolara denk gelmektedir (Alpay, 2019: 76).

Kira sertifikasının mevzuat altyapısının oluşturulması ile birlikte kamu, katılım finansal kuruluşlar ve altyapıdan enerjiye kadar farklı birçok alandan özel sektör firmaları finansman temini açısından kira sertifikası oyuncuları arasına girmişlerdir (Görmüş ve Yabancı, 2019).

Sukukun temelinde mutlaka bir dayanak varlık bulunmaktadır. Yatırımcılar bir yatırım projesine dayalı olarak ihraç edilen sukuka katılabilmekte ve riski kaynak kuruluş ile beraber üstlenebilmektedirler (Kaya, Dede, Karabulut, 2019). Modelde önerilen müşareke yatırımlarının menkulleştirilmesi durumunda, katılım bankalarının şubeleri önemli bir satış kanalı potansiyeline sahiptir. Varlık, katılım sigortacılığı yöntemiyle sigortalanabilir. Hasarın gerçekleşmesi durumunda, yatırımcıların zararı katılım sigorta şirketi tarafından karşılanabilir (Kaya, Dede, Karabulut, 2019).

Altyapı projelerinde yap-işlet-devret modeli yerine alternatif İslami finansman yöntemleri de kullanılmalıdır. Bu şekilde hem İslami finans ürünlerinin çeşitliliği ve hacmi artırılabilir hem de faizsiz bir şekilde yatırım yapmak isteyen bireysel ve kurumsal yatırımcılara ulaşılabilir. Sukuk ihraçları ile finansmanın halktan sağlanıp karın tekrar halka dönebileceği köprü gelirinden pay elde etme hakkı tanıyan kira sertifika ihraçları gerçekleştirilebilir. Altyapı projelerinin finansmanında sukuk

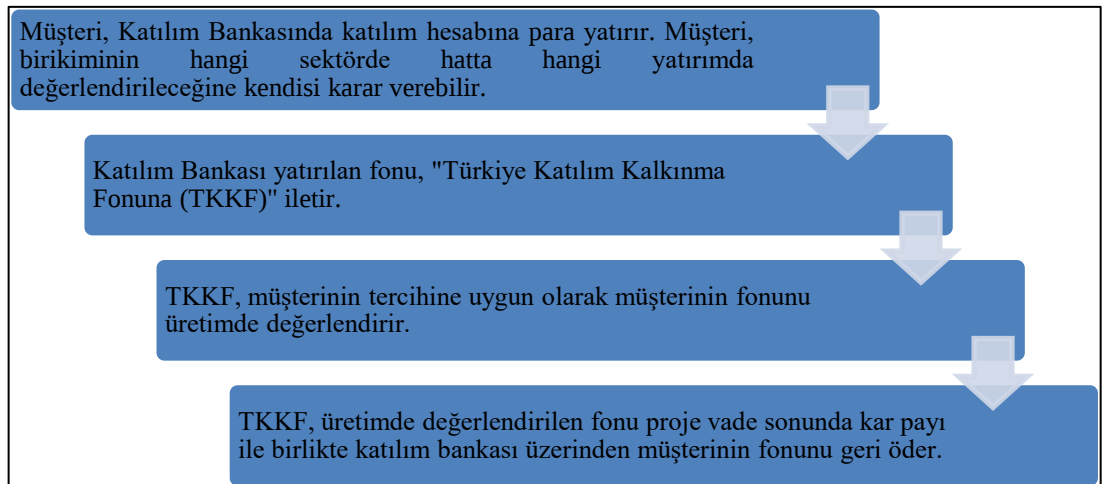
kullanıldığında köprü, tünel gibi projelerin gelirleri tekrar halka ya da buna yatırım yapan ülkemizdeki kurumsal yatırımcılara döneceği için geçiş garanti şartına gerek kalmayabilir ve ekstra faiz külfeti ortadan kalkabilir. Ayrıca bu gibi sukuk ihraçlarının ikincil piyasalarda işlem görmesiyle de katılım bankaları, emeklilik ve sigorta şirketleri için de birer likit kaynak oluşturulabilir (Özdemir ve Aslan, 2017).

5.3.1.2. Fon kaynağı olarak katılım hesapları

Bankacılık mevzuatı gereği, mevduat bankaları kendi nam ve hesabına mevduat kabul edebilirler. Kalkınma ve yatırım bankaları ise hiçbir şekilde mevduat kabul edemez ve katılım fonu toplayamaz. Ancak, katılım bankaları, hem kendi nam ve hesabına, hem de müşterileri nam ve hesabına fon toplayabilme yetkisine sahiptir. Bu noktada, mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarından ayrılırlar. Dolayısıyla, kamu katılım bankaları, kar-zarar ortaklığı projeleri için Türkiye Katılım Kalkınma Fonunun ihtiyaç duyacağı finansmanı sağlamak için, mudilerden katılım hesapları üzerinden fon toplayabilir.

5.3.1.2.1. Katılım hesapları (özel fon havuzları) için kar dağıtım sistemi

Kamu katılım bankaları, ilgili projelerinin finansmanına yönelik mudilerden mukayyet katılma hesapları²⁶ üzerinden fon toplayacaktır. Aşağıdaki şekilde, kar-zarar ortaklığına yönlendirilecek herhangi bir katılma hesabının (özel fon havuzu) işleyişini göstermektedir.

Tablo 5.4. Modelde Katılım Hesabı (Özel Fon Havuzu) İşleyişi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁶ Bu hesap türünde, müşteri sadece kendisinin seçtiği projeden elde edilen kardan payını alır. Kar payı sözleşme öncesi banka ile mutabık kalınan orana göre belirlenir (Bölüm 3).

Katılma hesaplarının bir türü olan özel fon havuzları, kar-zarar ortaklığı kapsamında açılır ve takip edilir. Katılma hesaplarına ilişkin özelliklerin tamamı özel fon havuzları işletme yöntemi için de geçerlidir. İlave olarak, aşağıdaki özellikler ile özel fon havuzları, diğer katılma hesaplarından ayrılmaktadır (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019)²⁷:

- Vade Unsuru; Özel fon havuzlarının TCMB tarafından belirlenen vade ve hesap türlerine bağlı olma zorunluluğu yoktur. Ancak, bu fon havuzlarının vadesi bir aydan kısa olamaz. Özel fon havuzlarının vadesinin, finansman sağlanacak proje veya yatırımın vadesi ile uyumlu olması esastır.
- Ortak Amaç Unsuru; Özel fon havuzları, müstakil hesaplar şeklinde açılır. Zira önceden belirlenmiş proje veya yatırımın finansmanında kullanılır. Açılan bu hesaplar, katılma hesabı gibi diğer hesaplar ile karışmaması gerekir.
- Tasfiye Unsuru; Finanse edilen proje veya yatırım öngörülen vadesinde sona erdiğinde, özel fon havuzu tasfiye edilir. Özel fon havuzunun oluşturulmasında olduğu gibi tasfiyesinde de, işlemten itibaren onbeş gün içinde BDDK'ya bilgi verilir.

Katılma hesaplarına yönelik her gün için günlük birim değer hesaplanır. Bu hesaplamada, katılma hesabındaki tutarlar, bu hesaptan elde edilen kar payı ile hesap kapsamında ayrılan karşılıklar ve masraflar dikkate alınır. Bu sayede, genel fon havuzlarına yatan tutarların ve çekilen fonların dinamik bir şekilde varlığı takip edilir, ayrıca katılma hesaplarının aktif yönetimi sağlanmış olur (Hazıroğlu, Koyuncu, Solak, 2019). Bu yöntem eğer katılma hesabındaki fon murabaha yöntemiyle kullanılacaksa bu şekilde günlük bir hesaplama üzerinden işler (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019).

Müşareke temelinde belirli bir proje için yatırılan katılma hesabında ise bu yöntemin işlemesi mümkün değildir. Modelde, özel proje için hesap açıldığında proje bitinceye kadar bu hesaplara kâr veya zarar yansıtılmaz ve projenin neticesi beklenir. Neticede, kar-zarar ortaklığı işleminden elde edilen kâr veya zarar, özel fon havuzu açılırken mudiler ile anlaşılan oranda (örneğin % 80 - % 20) ilgili havuza dağıtılır.

²⁷ Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet Ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.7

Dolayısıyla, katılım bankalarında günlük hesaplanan mezkur genel fon havuzları ile müşarekeye yönelik özel projelere yönelik açılan katılım hesapları ile karışmayacaktır. Dönem sonunda müşteri, projenin sonucuna göre oluşacak kar veya zarardan etkilenecektir (Halitoğlu, Halaçoğlu ve Akkaya, 2019).

5.3.1.3. Sigorta ve emeklilik fonları

Kar-zarar ortaklığı projelerinin bir diğer önemli yatırımcısı, hayat sigorta şirketleri ve bireysel emeklilik fonları (ve yatırım fonları) olacaktır. Özellikle yapısı gereği uzun dönemli fakat yüksek getirili projelerin finansmanında bu şirketlerin ve fonların ilgisi yüksek olacaktır.

Yatırımcılar sadece bireysel yatırımcı değil kurumsal yatırımcılar da olabilecektir. Elleriindeki fazla fonları, faizsiz ürünlerde değerlendirmek isteyen kişi veya kurumlar sisteme dahil olabilecektir.

1950’li yıllarda kendisine gelişim alanı bulan risk sermayesi 1970 dönemine gelindiğinde ABD’deki atılımlarla kendisine destek bulmuştur. ABD Çalışma Bakanlığı bu dönemde emeklilerin birikimlerinin değerlendirildiği fonlarda bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemede getirilen yenilikle emeklilik fonlarında biriken varlıkların risk sermayesi fonlarına aktarılmasının önü açılmıştır. Bu vesileyle bu dönemde risk sermayesi yatırımları önemli derecede ivmelenme yakalamıştır (Emeç, 2019: 51). Günümüzde bile risk sermayesi şirketlerinin kullandıkları fon miktarlarının yarıya yakını emeklilik yatırım fonlarından gelmektedir (Emeç, 2019: 57; Metrick ve Yasuda, 2011, s. 11).

Özetle, emeklilik fonları başta olmak üzere İslami fonların, söz konusu kar-zarar ortaklığı projelerine yatırımın önünün açılması veya müşareke fonlarının kurulması uzun dönemli fakat yüksek getiri arayan kişi veya emeklilik fonları açısından önemli bir seçenek olacaktır. Bu sayede, uzun erimli müşareke projeleri için de uzun vadeli finansman imkanı sağlanacaktır.

Sistemin işlerliği açısından kritik önemi haiz Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.’nin de bu sistemde yatırımcı olması muhtemeldir. Yatırım gelirlerinin düşüklüğü, tam katılım reasürans şirketlerinin konvansiyonel reasürörler ile rekabet edememesinin nedenleri arasında sayılmıştır. Dolayısıyla, piyasa faizinden kopuk ve ticari kar düzeyinde yatırım geliri elde eden katılım reasürans şirketi hem bu sorunu aşacak hem de gelirlerinin bir kısmını sermaye ortaklığından elde edebilecektir.

5.3.1.2. Diğer fon kaynakları

Türkiye Varlık Fonu 180 milyar TL'yi bulan portföy büyüklüğü ile sermaye sorununu aşabilecek durumdadır (Alpay, 2019). Ayrıca, TVF, kar-zarar ortaklığı projelerinin finansmanı açısından sukuk ihraç ederek, ilgili projelere bireysel yatırımcıların da ortak olmasını sağlayabilir.

TVF, sukuk ihraçları ile bir taraftan finansal piyasaların derinleşmesine katkı sunarken diğer yandan, faiz hassasiyeti olan kesimin elindeki atıl fonların kar-zarar ortaklığı üzerinden ekonomiye akışını sağlayacaktır.

Ana misyonu üye ülkelerde ekonomik kalkınma ve sosyal gelişimi desteklemek olan İslam Kalkınma Bankası (IDB), TKKF'nin finans kaynağı olabilecek durumdadır. Bu çerçevede, TKKF, İslam Kalkınma Bankasından orta ve uzun vadeli sendikasyon kredisi temin edebilir.

Türkiye katılım bankacılığı, küresel katılım bankacılık ağının içinde yer almaktadır. Bu durumdan hem finansal fayda faydalanmakta (yatırımcı, sermaye, borç vb), hem de uluslararası katılım bankacılığı uygulamalarındaki gelişimi takip ederek kendini yenilemektedir (Albayrak ve Özsoy, 2019). Bu çerçevede, TKKF'nin kar-zarar ortaklığı çerçevesinde ihtiyaç duyacağı sendikasyon kredisinin bir kaynağı da, uluslararası İslami bankacılık ağıdır.

5.3.2. Ortaklıkların Esas Olarak Azalan Müşareke Temelinde Gerçekleştirilmesi

Azalan müşareke uygulamasında, zaman içerisinde finansörün ortaklık payının azaldığı, yatırımcı firmanın ise ortaklık payının arttığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak, proje başarıyla tamamlandığında, proje tamamen yatırımcının mülkiyetine geçmektedir.

Karz-zarar ortaklıklarında her ne kadar yatırım süresi uzun olsa da yatırımda kalmak için belirli bir süre öngörülür. Finans desteği ile öne çıkan şirketin (bankanın) bu noktadaki amacı uzun yıllar boyunca hissedar kalarak şirketten temettü almak değildir. Girişimin büyüme ve gelişme yolcuğunda ona eşlik ederek finansman ve tecrübe aktarımı desteğinde bulunurken, belirli bir aşamadan sonra risk sermaye şirketi sahip olduğu hisseleri likidite etmeyi amaçlamaktadır (Emeç, 2019: 55). TKKF de desteklediği projelerde esas olarak azalan müşareke yaklaşımını izlemeli ve hisse devri ile yatırımdan belirli bir noktadan sonra çıkmalıdır.

5.3.1. Türkiye Katılım Kalkınma Fonu ve Genel Bankacılık Hizmetleri

Herhangi bir bankanın fon toplama ve kullandırma işlevinin dışında, müşterilerinin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin tamamına genel bankacılık hizmetleri denir. Bankaların genel bankacılık hizmetleri sunarken elde etmiş oldukları, komisyon vb. gelirler, bankanın fon kullandırırken elde etmiş olduğu gelirler kadar önemlidir. Özellikle kredi hacminin daraldığı dönemlerde, genel bankacılık hizmetlerinden elde edilen gelirlerin önemi artmaktadır.

Bankacılık hizmetleri tarafında katılım bankaları da konvansiyonel bankaların sunduğu birçok ürün ve hizmeti sunmaktadırlar. Para transferi, kiralık kasa hizmeti, döviz alım satımı, ödeme hizmetleri ve teminat mektubu gibi çok çeşitli bankacılık ihtiyaçları katılım bankaları tarafından karşılanmaktadır (Emeç, 2019: 72).

Genel bankacılık hizmetlerinin, geleneksel bankalar ile katılım bankalarının ortak hizmet alanı olduğu görülmektedir. Bu alan, finansal aracı olan bankalar için önemli bir varlık nedenini oluşturmaktadır. Geleneksel bankacılık ile katılım bankacılığı anlayışlarında fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerinde önemli farklar olduğu açıktır. Ancak, genel bankacılık hizmetleri ise her iki banka türü için de oldukça benzerdir. Bu benzerliğin bir yansıması olarak, genel bankacılık hizmetlerinden elde edilen gelir, geleneksel bankacılıkta “faiz dışı gelirler”; katılım bankacılığında ise “kâr payı dışı gelirler” olarak adlandırılmaktadır.

Ancak, TVF altında yapılacak Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş., bir kalkınma ve yatırım bankası olarak yapılanacağından genel bankacılık hizmetleri sunmayacaktır.

5.3.3. Türkiye Katılım Kalkınma Fonu ve Mudarebe Yöntemi

Kamu katılım bankaları, melek yatırımları ile benzerlik gösteren mudarebe ortaklığının başlamasında da öncü rol oynayabilirler. Girişimcileri destekleyici programlar (KOSGEB vb.) kamu katılım bankaları üzerinden müşterilere sunulabilir. Vakıf Katılım, kurucuları olan para vakıflarının uyguladıkları yöntemleri günümüze uyarlayarak sektöre ürün çeşitliliği açısından yenilikler getirebilir (Savaşan ve Özdemir, 2015).

Model önerisi açısından bakıldığında, müşarekeye dayalı projelere öncelik verilmesi, bu kapsamda bu ortaklıkların başarılı bir şekilde uygulanmasının akabinde mudarebe finansmanının değerlendirilmesinin geçiş dönemi için daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Ortaklık temelli yatırımlar, fonu kullanan tarafın faaliyet süresinin uzunluğuna göre alt kategorilerde incelenebilmektedir. Özellikle, çekirdek sermayesi yatırımı veya başlangıç sermayesi yatırımları erken dönem (kuruluş aşaması) ortaklıklar olarak adlandırılmaktadır (Emeç, 2019: 53).

Fikir aşamasından kuruluş aşamasına geçmiş, yeni kurulmuş, belirli ölçüde planlaması yapılmış veya bir sonraki aşamaya geçerek ticarileşmek isteyen fikir ve projeler ile emek-sermaye ortaklığı anlamına gelen mudarebeye dayalı projelerin riski (kredi riski vb.), müşareke ortaklığına kıyasla çok daha yüksektir. Dolayısıyla, TKKF'nin öncelikle müşareke projelerine ağırlık vermesi, bu modelin başarısı sonrasında, mudarebe risklerini minimize edecek metodların da modele dahil edilmesi ile emek-sermaye ortaklıkları ile erken dönem (kuruluş aşaması) ortaklıklarının desteklenmesi mümkün hale gelecektir.

5.3.4. Paydaşların Tutumu

Her ticari faaliyette olduğu gibi katılım finans ekosisteminde de, yönetim, çalışanlar ve müşteriler olmak üzere üç temel birim söz konusudur. Bu holding yapılanmasında bu üç tarafın bakışının geleneksel finans sistemindeki muadil yapılarından farklı olması gerekmektedir. Örneğin, kamu tarafından atanacak, “Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş.” holding yapısındaki yönetim kurullarının kamu katılım finans prensiplerini baştan kabul ederek, sermaye kârlılığını birincil hedef olarak görmemesi gerekir.

Çalışanlar, holdingin müşteriye dönük yüzü olmaları nedeniyle çok önemli bir paydaştır. Katılım finans ilkeleri, her zaman çalışanların performans hedeflerinin önünde olmalıdır (Albayrak ve Özsoy, 2019: 88).

Holding yapısının devamını sağlayacak en önemli paydaşlardan birisi müşterilerdir. Müşterilerin niçin holding yapısındaki şirketler ile çalıştıklarının farkında olması ve bu yapılara sahip çıkması çok önemli bir değer olacaktır. Bu sistemin devamı açısından, hem ortaklık yapılacak kurumsal müşteriler, hem de fonlanacak projelere yatırımcı olarak dahil olacak bireysel müşteriler olacaktır. Kurumsal müşteriler, bir taraftan kar-zarar ortaklığı kapsamında projelerini sunacaklar ve onay gören projelerini katılım finans ilkelerine göre uygulayacaklardır.

Fon fazlası olan ve bu imkanlarını yüksek getiri sunan başka firmaların müşareke yatırımlarında değerlendirmek isteyen kurumsal müşteriler, bu projelere yatırımcı

olarak katılabileceklerdir. Bireysel yatırımcılar açısından bakılacak olursa, müşareke projelerine sukuk talep ederek veya herhangi bir katılım bankasında katılma hesabı üzerinden yatırım yapabileceklerdir.

Sistemde kurumsal ve bireysel müşteriler, geleneksel finans sisteminde olmayan denetçi rolüne de sahiptirler. Zira yatırımlarının getirisi müşareke ortaklığından elde edilecek kar düzeyine bağlı olarak değişecektir. Müşterilerin süreci yakından takibi açısından, özellikle müşterilerin çıkarlarını doğrudan ilgilendiren holding şirketlerinde, müşteri temsilcilerine yönetim kurullarında yer verilmesi ve bu üyelerin, müşterileri periyodik olarak bilgilendirmesi faydalı olacaktır. Söz konusu müşteri denetimi, zamanla holding'in hangi alanlara daha çok yatırım yapacağını da belirleyecektir.

5.3.5. Modelin Kamu Başarısızlıkları Dikkate Alınarak Yapılandırılması

Model önerisinin işleyebilmesi açısından kamunun kaynakların kullanılmasında siyasi olarak yönlendirici olma isteğine olanak vermeyecek yapılanmaların tesisi önemlidir. Tez çalışmasının ana odaklarından biri, ortaklık finansmanının yaygınlaşmasının önündeki piyasa başarısızlıklarının aşılması açısından atılması gereken adımlardır. Ancak iktisat teorisinde piyasa başarısızlığı kadar kamu başarısızlığı da önemli bir konudur. Piyasa ekonomisinin başarısızlığını giderme görevi üstlenen devlet, bizatihi başarısızlığın nedeni olabilir.

İktisadi teoride yer alan kamu tercihi teorisi, devletin ekonomiye müdahalelerinin ve düzenlemelerinin olumsuz sonuçlarına odaklanır. Bu teoriye göre, kamunun görev ve fonksiyonlarının çok fazla büyümesi ve kamu yönetiminde görev alanların güç ve yetkilerinin çok geniş olması sonucu devlet, asli fonksiyonlarını yerine getirmede başarılı olamaz. Kamu tercihi iktisatçıları, piyasa ekonomisinin başarısızlığı gibi, kamu ekonomisinin de farklı birçok nedenle başarısızlığa uğrayabileceğini savunurlar. Devletin ekonomiye müdahalesinin savunulduğu durumlarda, kamu başarısızlıkları da dikkate alınması gereken önemli bir konudur (Aktan, 2016). Bu noktada, merkeziyetçi yönetim anlayışında kamu tercihi teorisinde ortaya konan siyasetin ve bürokrasinin kendi çıkarlarını önceleyecek şekilde hareket edebileceğine yönelik önerme üzerinde durulmaya değerdir.

Model önerisinin özünü oluşturan Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. bir katılım bankası olduğundan, İller Bankası'nın yeniden yapılanma süreci önemli dersler içermektedir.

26.01.2011 tarihli ve 6107 sayılı kanunla yeniden yapılandırılan İller Bankası A.Ş., özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe sahip, özel bütçeli Anonim Şirket statüsünde bir kalkınma ve yatırım bankasıdır (ilbank.gov.tr, 2021).

İller Bankasının yeniden yapılanma süreci de dikkate alınarak, Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş., özerk ve ortaklık temelli katılım finans ilkelerini uygulayacak, ihtisaslaşmış bir kalkınma bankası niteliğinde olmalıdır. Bu banka, gerçek bir kamu-özel ortaklığı olarak örgütlenmelidir. Banka Genel Kurulu ve Yönetim Kurulunda, Türk finansal ve sermaye piyasalarında faaliyet gösteren bazı banka, kurum ve kuruluşların temsilcilerinin olması önerilmektedir.

Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş. tam bir özerk kuruluş olarak yönetilmeli, sağlam bir kalkınma bankası amacıyla bir arada yürümesi mümkün olmayan dış etkiler ve olabilecek siyasal baskılardan korunaklı şekilde yapılandırılmalıdır. Aksi durumda, başta eski İller Bankası örneğinde olduğu gibi, bir çok devlet başarısızlığına örnek gösterilen kamu girişimleri arasında yerini almak durumunda kalacaktır.

Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.’nin özerk olması, yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda gerekli saygınlığın sağlanması ve öneride işaret edilen adımların kusursuz işlemesi açısından, merkezi otoritenin politika saptama düzeni ile bankanın çalışma düzeni ve muhtemel denetimi arasındaki çizginin net bir şekilde belirlenmesi önemlidir. Fonlanacak müşareke projelerinin seçiminde ve projelerin uygulamasında yatırımcıların menfaati dikkate alınarak, aşırı merkezi yönetim ve politik karışmalardan yalıtılmalarını sağlayacak mekanizmalar üzerinde durulmalıdır.

5.3.6. Vergi ve Teşvik Politikası

Katılım finans ekosisteminin gelişimi açısından kamunun desteği ve vergi istisnaları (kurumlar vergisi, BSMV, damga vergisi gibi) oldukça önemlidir. On birinci Kalkınma Planında “Öncelikli sektör yatırımlarının finansmanında katılım bankalarınca sunulan ortaklık yöntemlerinden emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kar-zarar ortaklığı (müşareke), ortak yatırımlar (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı ve zirai ortaklıklar yöntemlerinin kullanılması halinde katılım bankalarına vergisel destek sağlanacaktır.” hükmü yer almaktadır.

Politika belgelerinde kamunun faizsiz finansı geliştirme, özellikle de kar-zarar ortaklıklarını yaygınlaştırmaya yönelik tercihi açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla, başta müşareke finansmanının yerleşmesi için kurgulanan Türkiye

Katılım Kalkınma A.Ş'nin, bu şirket bünyesindeki TKKF ve tüm fonlar ile katılım finans ekosisteminde yer alacak tüm kurum ve kuruluşların her türlü vergi resim, harç, ücret ve masraflardan muaf olması elzemdir.

5.4. Modelin Ekonomiye Katkısı

Devletlerin ekonomiye en temelde, piyasa başarısızlıklarının giderilmesi, makro ekonomik hedeflere ulaşılması ve rekabetçi devlet anlayışından faydalanılması gibi nedenlerle müdahale ettikleri ifade edilmiştir.

Modelin uygulanmasının katılım finans sektörünün, geleneksel finans anlayışından farklılaşmasının önündeki en önemli kısıt olan piyasa başarısızlıklarının giderilmesindeki tamamlayıcı rolü çalışmanın ilgili bölümünde açıklanmıştır.

Modelin uygulanmasının ekonomiye makro ve mikro boyutta birçok katkısı olacaktır. Modelin kredi finansmanından ziyade ortaklık sistemine dayanması, ekonomik krizlerin daha az gerçekleşmesini ve etkisinin daha az hissedilmesini sağlayacaktır. Zira geleneksel finans anlayışının daha çok borç sistemine dayanıyor olması, 2008 küresel krizinde de görüldüğü gibi sistemin sürekli kriz üretmesinin başlıca nedenleri arasındadır.

Katılım finans anlayışının ortaklık finansmanını ve risk paylaşımını teşvik eden yapısı, ekonomik sistemin sürekli kriz üretmesine yönelik önemli bir çözüm sunmaktadır. Modelin, ortaklık temelli araçları öne çıkaran ve somut varlığa dayalı reel ekonomik aktiviteye finansman sağlayan yönü makro ekonomiye önemli katkılar sunacaktır.

Kriz üretmeyen bir yapı demek, ülkede fiili GSYH'nın potansiyeline erişmesi, ekonomik istikrarın sağlanması ve uzun dönemde ekonomik kalkınmaya ulaşılması anlamına gelecektir. Bu açıdan bakıldığında, modelin temelini oluşturan kar paylaşımı, faizsizlik, ortaklık finansmanı gibi vazgeçilmez kabullerin ve mekanizmaların, enflasyon, tasarruf açığı, milli gelir, faiz gibi temel makro ekonomik kavramlara olumlu yansımalarının olacağı aşîkardır.

Dünyada dini gerekçelerle banka hesabı olmayan nüfusun toplam nüfusa oranının yüzde 6, Türkiye'de ise yüzde 19 olduğu ifade edilmiştir (Emeç, 2019: 68; The World Bank Group, 2017). Geleneksel finans piyasasında hâlihazırda sunulan tasarruf ürünlerini, inanç veya etik hassasiyetleri nedeniyle yeterli ve uygun görmediği için bu ürünlere mesafeli yaklaşan kişilerin sahip oldukları fonlar sistem

dışında kalmaktadır. Model, hane halkı veya firma tasarruflarının katılım finans yoluyla üretime ve reel ekonomiye yönlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hamlesi açısından yurtiçi tasarrufların önemi malumdur. Önce tasarruflardan yatırıma, akabinde büyüme ve kalkınmaya doğru uzanan aktarım mekanizması bilinmektedir.

Modelin uygulanması sayesinde, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından toplumdaki tüm kesimlerin bireysel talep ve hassasiyetleri dikkate alınarak, yastık altı tasarruflar finansal sistem üzerinden reel ekonomiye kazandırılacaktır. Bu sayede, alternatif finansal erişim kanalları ve tasarruf oranları artacak, finansal kırılganlıklar azalacak ve finansal derinleşme sağlanacaktır.

Modelde öngörüldüğü gibi ticari kar sunan faizsiz tasarruf alternatifinin mevcut olması, etik ve dini hassasiyetleri nedeniyle geleneksel finans sistemine mesafeli yaklaşan kişilerin tasarruflarının daha hızlı bir şekilde finansal sisteme akmasını sağlayarak, reel ekonominin kullanabileceği fon miktarının artmasını sağlayacaktır. Modelde önerilen katılım kalkınma fonu gibi mekanizmalar, geleneksel bankaların yetersiz kaldığı bu alanda, mali aracılık ve kaynaşmayı teşvik etme imkanına sahiptir.

Tam istihdamın sağlanması açısından modelin muhtemel katkısı da yadsınamaz. Model sayesinde atıl fonların reel ekonomiye kazandırılması, üretim düzeyini artıracak ve fiili GSYH'nın potansiyel GSYH'ya yaklaşmasını sağlayacaktır. Üretimin artması ise ancak istihdam ve verimlilik artışı ile mümkün olacaktır. Türkiye gibi genç işsizliği yüksek olan bir ülke için modelin en önemli katkılarından birisi, hiç şüphesiz reel ekonomiye bağlı ve istihdam dostu bir anlayışı sunuyor olmasıdır.

Modelin reel ekonomiye ve somut varlığa bağlı yapısının yanında yüksek kar vaad eden yatırımları önermesi, kaynakların tahsisinde verimliliği ve etkinliği de beraberinde getirecektir. Zira proje teklif aşamasında, değerlendirme ve derecelendirme döneminde, beklenen getiri oranı düşük olan projeler yerine karlı projeler tercih edilecektir.

Büyüme ve kalkınma teorileri, bir ülkenin büyüebilmesi ve kalkınabilmesi açısından bazı faktörleri ön plana çıkarmaktadır. Sermaye birikimi, bu faktörler

arasındadır. Bir ülkenin kalkınması, altyapısının yeterli olmasıyla yakından ilgilidir. Ancak sermaye birikiminin yetersiz olduğu ülkelerde altyapı yatırımları da yetersiz düzeyde kalmaktadır. Bu durumda, devletin bizzat alt yapı yatırımlarını gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu altyapı yatırımlarının gerçekleştirilebilmesi açısından modelin sunacağı uzun vadeli fonların önemi de aşıkardır.

Günümüzde reel sektörün faaliyetlerini sürdürebilmesi ve ülke kalkınması açısından önemli olan alt yapı yatırımlarının finanse edilmesi, büyük ölçüde finansal sistemden sağlayacağı kaynaklara bağlı hale gelmiştir. Modelde sunulan, kâr paylaşımı ve ortaklık finansmanı esasına dayanan kira sertifikası işlemleri ve kar-zarar ortaklığına dayanan yatırım projeleri ile alt yapı finansman ihtiyacı da giderilmiş olacaktır. Bu yaklaşım sayesinde, geçiş garantili-kullanım garantili Kamu-Özel İşbirliği ve Yap-İşlet-Devret projelerinin ulusal tasarruflarla finansmanı sağlanabilecektir. Yüksek kâr sunan bu projeler Türk lirası üzerinden fonlanabilecek, bu sayede kur riski de kamu bütçesi üzerinde bir tehdit olmaktan çıkacaktır.

Geleneksel finans anlayışı ile kıyaslandığında, katılım finans pratiğinin reel sektör ve üretim ile daha sağlam bir bağının olduğu açıktır. Katılım finans ilkelerinden olan, borca dayalı finansman yerine ortaklık temelli finansman anlayışının benimsenmesi ve risk paylaşımının teşvik edilmesi gibi hususlar, finansal piyasaların reel ekonomiye bağlanması anlamına gelmektedir (Ergeç, 2019: 80). Modelin önerdiği finansman yöntemi, üretken ve karlı ekonomik faaliyetler ile ilişkilendirilebilecek ve finansal işlemler ile reel üretim arasında paralellik kurularak makro ekonomik istikrar sağlanabilecektir.

Ekonomik istikrarın, fiyat istikrarsızlığına meydan vermeden tam istihdam düzeyini sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Modelin fiyat istikrarı üzerinde de olumlu etkileri olacaktır. Özellikle ortaklık temelli katılım finansın gelişimi sayesinde ekonominin arz tarafının gelişimi mümkündür. Yurtiçi atıl fonların kar-zarar ortaklığı üzerinden yatırımlara yönlendirilmesi, ekonomideki üretim düzeyinin artmasını tetikleyecektir. Toplam arz eğrisini sağa kaydıracak böyle bir hareketin fiyatlar genel düzeyi üzerinde aşağı yönlü etkisi kaçınılmazdır. Fiyat istikrarı ile tam istihdam arasındaki ters yönlü ilişki, arz yönlü genişletici politikalar üzerinde işlememektedir. Ekonomideki üretim kapasitesinin yani potansiyel hasılanın atıl fonlarla birlikte

üretme kazandırılması sayesinde bir yandan üretim düzeyi artarken bir yandan fiyatlar genel düzeyi azalacaktır.

Modelin uygulanması, gelirin daha adaletli bir şekilde dağılmasına da hizmet eder. Faizin temel kaldıraç olarak kabul edildiği kapitalist sistemlerde, devletin ikincil gelir dağılımını sağlamak için ekonomiye vergi, teşvik gibi maliye politikaları ile müdahale etmediği durumda, gelir dağılımındaki adaletsizliğin hızla arttığı görülmektedir. Modelde, faiz ekonomik aktivite açısından temel bir referans olarak kabul edilmediğinden ve ticari faaliyetin temeli kar-zarar ortaklığına dayandığından reel ekonomiye yapılan her katkı bir taraftan istihdama da destek sunması nedeniyle hem ekonominin büyümesine hem de kişilerin istihdam edilerek belirli bir gelir elde etmelerine olanak sağlamaktadır.

Kısaca, ikincil gelir dağılımı mantığıyla geleneksel ekonomi yönetimi anlayışında kişilerin işsiz kaldıkları dönem için kendilerine bir miktar ödeme yapılması söz konusu iken, modelin uygulanması ile sorun kökten çözülmekte, ekonomi reel faaliyete bağlı olması gerektiğinden işsizlere iş sağlanmaktadır.

Rekabetçi devlet anlayışı, devletlerin ekonomiye müdahale nedenleri arasında sayılmıştır. Buna göre geleneksel devletten farklı olarak rekabet devleti, piyasa başarısızlığına karşı vergi ve sübvansiyonlardan daha çok küresel piyasalardaki değişime uyum sağlayan, hızlı çözüm üreten ve verimliliği arttırmaya yönelik çözümleri bürokratik önlemler ile değil, girişimci basiretliliğiyle üretmektedir (Gülşen ve Gölçek, 2019: 260).

Çalışmada önerilen katılım finans ekosistemi de rekabetçi devleti esas alan bir anlayışla, Türkiye'nin katılım finans merkezi olma yolunda özellikle kar-zarar ortaklık modellerini ve retakafül girişimini ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu girişimcilik vurgusu, kıt kaynaklarını düşük üretkenlik ve minimum getiri alanlarından yüksek üretkenlik ve verimli alanlara yönlendiren bir anlam taşımaktadır.

6. SONUÇ

Kişi ve kurumların finansman ihtiyacı, kredi (borç) ve ortaklık sistemleri olmak üzere iki temel finansman modeliyle karşılanmaktadır. Geleneksel finans anlayışı daha çok borç sistemine dayanmakta olup, bu anlayış finansal krizlerin de ana nedenleri arasındadır. Katılım finans anlayışı ise ortaklık finansmanını ve risk paylaşımını desteklemektedir. 2008 küresel kriz sonrasında, geleneksel finans alternatif olarak, müşareke ve müdarebe gibi ortaklık finansman modelleri daha yoğun bir şekilde tartışılmaya ve tanıtılmaya başlanmıştır.

Geleneksel finans kuramında olduğu gibi katılım finans anlayışı da bankacılık, sermaye piyasaları ve sigortacılık olmak üzere üç temel sac ayağı üzerine oturmuştur. Birbirleri ile tamamlayıcılık ilişkisi içinde olan katılım finansın bu üç ana başlığının, mevcut durumda ortaklık finansmanına ve risk paylaşımına dayalı finansman modelini tam olarak sunamadıkları görülmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de katılım finans sektöründe ideal ile pratik arasında derin bir boşluk mevcuttur. Söz konusu boşluğun doldurulması ve katılım finans değer zincirinin sağlam ve şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde tamamlanması sayesinde, katılım ekonomisinin teorik altyapısından bahsedilebilecektir.

Çalışmada katılım bankacılığı, katılım sermaye piyasaları ile katılım sigortacılığına yönelik tespitler sunulmuştur. Esasında tüm bu tespit ve sorunların geleneksel muadilleriyle rekabet anlayışından kaynaklandığı açıktır. Bu çerçevede, katılım bankalarına yönelik en önemli ve en yaygın tespit, katılım bankalarının yaşadığı “murabaha sendromudur”. Türkiye’de katılım bankalarının, fon kullandırma yöntemleri arasında, borç finansman modeli olan murabahanın (icara ve kredi kartları da dahil) ağırlığı yüzde 95’in üzerindedir. Maalesef, katılım finansın ruhuna ve özüne uygun olan ortaklık ve kar paylaşımı esasına dayalı müşareke ve mudarebe fon kullandırma yöntemlerinin ağırlığı ise yok denecek kadar düşüktür. Murabaha sendromu, kar payı ile faiz arasında önemli düzeyde bir korelasyonun oluşmasına yol açmakta ve bu nedenle, bu iki kavram aynı veya benzermiş gibi yanlış bir algının yerleşmesine neden olmaktadır.

Benzer sorunlar Türkiye’de kira sertifikası olarak bilinen sukuk piyasası için de geçerlidir. Katılım finansın özü, başlangıçta getirinin belli olmadığı kar-zarar

ortaklığı projelerine dayanır. Bu tarz kar-zarar ortaklığına dayalı yatırımların finansmanı için sukuk ihraç edilmesi, öze uygun bir yoldur. Ancak, hem dünya, hem de Türkiye pratiğinde, sabit getirili sukukların payı çok yüksektir. Bu nedenle Türkiye’de, sukuk terimi yerine, sabit getiriye çağrıştıran “kira sertifikası” terimi kullanılmaktadır. Sukuk piyasasının çok büyük bir kısmının sabit getiriye dayanması, kira sertifikasının getirisi ile tahvil faizi arasındaki farkın muğlaklaşmasına neden olmaktadır.

Katılım sigortacılığında da benzer sorunlar söz konusudur. Türkiye’de katılım sigortacılığın tüm sektör içindeki payı, 2015 sonunda yüzde 1,7 iken, 2020 yıl sonunda yüzde 5,2 seviyesine ulaşmıştır. Bu artış katılım finans açısından önemli ve kıymetlidir. Ancak, bu artışın bileşenlerine bakıldığında, bu büyümenin önemli bir kısmının, geleneksel sigorta pahasına gerçekleştiği, önceden geleneksel sigorta altında gösterilen primlerin katılım sigortacılığı altında gösterilmesinden kaynaklandığı görülmektedir.

Katılım sigortacılığı ile sigorta pastası yeteri kadar büyümemiş, mevcut pastadan katılım sigortacılarının aldığı pay artmıştır. Sigortalıların tercihini yansıtmayan, sigorta şirketlerinin ve aracılarının değişen eğilimini ortaya koymayan bu süreç, katılım sigortacılığının büyümesine neden olmamakta, sadece fiktif bir şekilde katılım sigortacılık prim üretiminin artmasını sağlamaktadır. Katılım sigortacılığının Türkiye’deki diğer önemli sorunları arasında, sektörün birkaç ürüne sıkışmış olması ve sektörde ihtiyaç duyulan katılım reasürans gereksinimi sayılabilir.

Dünyada da benzer sorunları olan katılım finans sektörünün yapısal sorunlarına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. Esasında tüm bu sorunların ortak noktasının, geleneksel finans sistemiyle rekabet edebilmek için “özden” ziyade “şekle” önem vermekten ve “Şer’i temelli finans” anlayışından ziyade “Şer’i uyumlu finans” anlayışını benimsemekten kaynaklandığı hemen hemen her tespitte kendini doğrulamaktadır. Ancak tüm bu sorunların çözümünün, “öze uygun” bir bakış ile geliştirilebileceği açıktır.

Katılım finans modeli, sosyal adaletin tesisini ve sürdürülebilir uzun erimli büyüme perspektifini hedeflemektedir. Bu nedenle, şekle değil özü odaklanan, kopya değil yenilikçi katılım finans anlayışının hem katılım finans, hem de tüm finans sektörü içindeki payının artırılması gerekmektedir.

Dünyadaki görünümüne paralel şekilde, ülkemizde de katılım finans sektörü, son yıllarda olumlu bir büyüme performansı sergilemiş ve bankacılık içindeki oransal payını artırmıştır. Bununla birlikte, katılım bankalarının toplam bankacılıktan aldıkları payın arzulanan düzeyde olmadığı da açıktır.

2020 itibariyle Türkiye'deki katılım bankaları, toplam aktifler bakımından sektörde yüzde 7,2'lik bir paya sahiptir. Öte yandan, üç kamu bankasının toplam aktifleri dışarıda bırakıldığında, 2020 yıl sonu itibariyle katılım bankalarının sektör aktiflerinin ancak yüzde 4,29'una sahip oldukları ve 2010 yılındaki yüzde 4,31'lik oranın da altında oldukları ortaya konmuştur. Katılım finansın, sektör içindeki payını ancak kamu girişimciliği ile artırabildiği görülmektedir. Tam olarak bu çalışmanın odağı, söz konusu kamu destekleri ile pastanın yeniden dağıtımının yanında katılım finans sektörünün sahip olduğu atıl potansiyel üzerinden sektördeki ağırlığını artırmasına yöneliktir.

Geleneksel finans ürünlerini, “kopyala-yapıştır” metodu ile sunarak, farklı sonuçların elde edilmesi pek tabii mümkün değildir. Kısaca, katılım bankalarının mevcut büyüme performansını kamunun girişimcilik desteğinin yanında, kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek, bugüne kadar farklı nedenlerle sahaya süremediği öze ilişkin katılım finans ürünlerine başvurarak artırması mümkün görülmektedir. Ancak farklı sonuçlara, farklı strateji ve oyun planları ile ulaşılabilecektir.

Kar-zarar ortaklığının reel ekonomiyi desteklemekteki yüksek uyum seviyesi ortaya konduktan sonra, müşareke yönteminin, borç temelli finansman modellerine göre daha karlı fırsatlar sunduğu ifade edilmiştir. Bu noktada, katılım bankalarının çok daha karlı ortaklık modelleri yerine, niçin piyasa faizine yakın bir getiri sunan kredi finansman modelleri üzerinden fon kullandırdıkları sorusu akla gelmektedir.

Çalışma boyunca esasında bu soruya cevap aranmış, sorunun katılım bankalarının iştahından veya tercihindan ziyade mevcut katılım bankalarının emek-sermaye ve kar-zarar ortaklıkları gibi projeleri doğru seçebilecek ve takip edebilecek yapılanmalarının olmamasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Bir başka deyişle, mevduat bankalarına benzer bir yapılanmaya ve mevzuata sahip olan, kar amacının sermayedarlar için önemli olduğu bir yapıdan, kalkınma bankalarına benzer şekilde ve kar güdüsünü ikinci plana atarak hareket etmesi beklenmektedir.

Tüm bu bölümlerin hazırlayıcı unsur olarak sunulmasının akabinde, Türkiye’de katılım finansını geleneksel finansın peşinden koşan, sürekli onu kopyalamaya çalışarak dini ve etik hassasiyeti olan kişilere yönelik alternatif bir yol haline getiren kabûlün değişimi amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, yenilikçi ve kapsayıcı, geleneksel finans anlayışına örnek olabilecek, katılım finans ilkeleri çerçevesinde kar-zarar ortaklığını önceleyen ve orkestra şefi olarak kamunun öncü olduğu model önerisi sunulmuştur.

Yukarıdaki bölümlerde katılım bankalarının mevcut yapılanmaları ile başta müşareke olmak üzere kar-zarar ortaklıklarını hayata geçirmekte zorlandıkları ve risk paylaşımı temelli kar-zarar ortaklığı için devletin çok farklı bir ekosistem yaratmasına ihtiyaç duyulduğu hem mali iktisat altyapısı üzerinden hem de katılım finans uygulamaları üzerinden açıklanmıştır. Bu çerçevede, devletin kar-zarar ortaklığı ile katılım finansın reel ekonomi ile etkileşimini artırmaya yönelik yeni yapılanmasının merkezinde, Türkiye’de faaliyette bulunan kalkınma ve yatırım bankalarına benzer bir yapılanmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır.

Katılım finans alanların birbiri ile çok yakın ilişkide olduğu ve birbirlerini tamamlayıcı roller üstlendikleri yadsınamaz bir gerçektir. Katılım bankacıları ile katılım sigortacıların daha yakın işbirliğini sağlayacak yeni ve orjinal sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Katılım bankaları ile katılım sigortacılarının risk paylaşımını esas alan kar-zarar ortaklığı projeleri üzerinden yenilikçi ürünler geliştirmedikleri sürece gerçek bir büyüme potansiyeli vadetmeyecekleri açıktır.

Bu zemin üzerine inşa edilen Türkiye’de katılım finans sektörüne yönelik model önerisi, katılım finans değer zincirini tüm halkaları ile ele alan, geleneksel finans sisteminin bir kopyası olmaktan öte, Şer’i temel ilkeleri dikkate alacak şekilde, katılım finansın tüm bileşenlerini kapsayan bir modeldir. Bu modelin ana gayesi, faiz ile kar payı arasındaki korelasyonu kıran ve kar payının, faiz yerine ticari karı güçlü bir kıstas (benchmark) ölçüsü olarak kullandığı bir yöntem önermektir.

Modelin kurulumu ve işlerliği devletin düzenlemesine ve desteğine ihtiyaç duymaktadır. Kısaca, kurulacak sistemin temelinde devlet yer alacaktır. Dolayısıyla, önerilecek sistemin kamu ekonomisi ilkelerini benimsemesi gerekecektir. Katılım finansın yatırımcılar nezdindeki hassas konumu, bu alanda devletlerin daha dikkatli adımlar atmasını gerektirmektedir. Kişilerin dini ve etik hassasiyetlerinin sömürülmemesi, devletlerin bu alana ilgisinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Devletlerin bu alanı düzenlemelerinin bir diğer nedeni ise piyasada rekabet koşullarının düzgün bir şekilde işlemlerini sağlamaktır.

Özel katılım finans oyuncularının bir çok gerekçe ile geleneksel finansı kopyalamaya devam edeceği, ancak devletin tüm değer zincirleri ile birbirine bağlı bir katılım ekosistemi kurabileceği, devletin müdahalesi olmadan mevcut yapılanma ile bunun mümkün olmadığı ve devletin kuracağı bir katılım ekosistemine ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır.

Öneri aynı zamanda 11. Kalkınma Planında ve 2020 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan “faizsiz finans sistemine ilişkin ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmak”, “Katılım sigortacılığını teşvik edici mahiyette mevzuat ve kurumsal yapı geliştirilecek”, “öncelikli sektör yatırımlarının finansmanında katılım bankalarınca sunulan ortaklık yöntemlerinden emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kar-zarar ortaklığı (müşareke) teşvik edilecek”, “Türkiye’nin etki yatırımı, İslami finans ve sosyal sorumluluk sahibi finans kaynaklarını daha çok çekebilmesi için gereken kurumsal ve yasal altyapı oluşturulacak” gibi hedeflerin eylem ayağını da oluşturmaktadır. Tüm bu nedenlerle, kamu katılım finans ekosistem yapılanması açısından en uygun merciinin TVF olduğu düşünülmektedir. Ülkemizi katılım finans alanında önemli bir oyuncu haline getirebilecek kamuya ait ve TVF bünyesinde yapılacak “Türkiye Katılım Finansal Yatırımlar A.Ş.” holding yapılanması önerilmektedir.

Mudarebe ve müşareke gibi ortaklık temelli finansman yöntemlerinin mevcut durumda kar amacını önceleyen geleneksel finansal kuruluşlar bünyesinde gelişim göstermesini beklemek gereğinden fazla iyimser bir bakış olacaktır. Bu çerçevede, devlet tarafından kurulacak ve kar amacını ikincil planda olacağı “Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.’nin”, TVF bünyesinde yapılanması, modelin işleyişi açısından en temel konumlandırma olacaktır.

Sermaye kârlılığını birincil hedef olarak görmemesi gereken bu şirket bünyesinde, katılım finans ilkelerine uygun hareket edecek Türkiye Katılım Kalkınma Fonu’nun (TKKF) kurulması sayesinde, katılım finans sektörünün kar-zarar ortaklığına yönelik eksikliği giderilmiş olacaktır. TKKF, faizsiz finans üzerinden ülkemizin sürdürülebilir büyümesinde stratejik öneme sahip sektörleri destekleyecek ve müşareke girişimlerine yatırım yaparak girişim ekosisteminin gelişiminde önemli bir rol oynayacaktır.

TKKF'nin kurulumu önemli bir başlıktır. Katılım bankalarının mevcut haliyle, kar-zarar ortaklığına dayalı projeleri hayata geçiremeyeceği tespiti sonrası önerilen bu fonun işleyişi, geleneksel alandaki kalkınma fonuna benzer nitelikte olacaktır.

TKKF, politika belgelerinde de ifade edildiği üzere, katılım finans için yenilikçi ve gerçekçi ürün gamının sunulmasına hizmet edecektir. Bu sistemde, müşarik, projesini katılım bankasına teslim ettikten sonra, bu projenin karlı olup olmadığını (ters seçim sorununa karşı) İslami derecelendirme kuruluşu ile TKKF değerlendirecektir. Uygun görülen projeler, fonlanmadan önce katılım sigorta şirketleri tarafından all-risk sigortası mantığı ile sigortalanacaktır. Tüm bu sigorta ihtiyaçlarına yönelik Türkiye Katılım Reasürans A.Ş. teminat sunacaktır.

Taraflar projeye katkı oranları ile kar/zarar paylaşım oranlarında anlaştıktan sonra, girişimci firmaya müşareke sözleşmesinde belirtilen oranda ödeme yapılır. Fonlaması uygun görülen projelerin takibi ise, TKKF altında kurulan “sektörel komiteler” tarafından sağlanacaktır. Proje sonucunda ortaya çıkan kar ise bireysel veya kurumsal yatırımcılarla paylaşılacaktır.

Modelin uygulanması sonrası konvansiyonel bankalardan farklı, reel ekonomi ile iç içe, sektörel bazlı, kendine özgü bir kalkınma banka sistemi de gelişmiş olacaktır. İnşaat sektörüne odaklı Türkiye Emlak Katılım Bankasına benzer şekilde, madencilik sektöründeki projeleri fonlayan “Türkiye Maden Katılım Bankası”, helal turizmi ve helal gıdayı fonlayan “Türkiye Turizm Katılım Bankası”, bilişim ve teknoloji yatırımlarına destek olan “Türkiye Sanayi Katılım Bankası” gibi birçok sektörel ve kar/zarar paylaşımı esasına dayanan kalkınma bankalarının kurulması da muhtemeldir.

Modelin sunacağı bir diğer fırsat ise, Türkiye Katılım Reasürans A.Ş.'nin bölgesel güç olma imkanıdır. Bu rol kapsamında, hem Türkiye’de hem de yurt dışında katılım sigortacılarının ihtiyaç duyduğu reasürans koruması için önemli, sağlam ve inandırıcı bir alternatif yaratılmış olacaktır. Katılım sigortacılığı uygulamalarına diğer ülke örnekleri ile kıyaslandığında bir hayli geç başlayan Türkiye açısından retekafül uygulamalarının önemli bir fırsat penceresi sunduğu düşünülmektedir.

Model önerisinin hayata geçirilmesinin, katılım finans alanında piyasa başarısızlıklarının azaltılmasında, makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde ve rekabetçi devlet anlayışına geçişte önemli katkıları olacaktır.

Türkiye Katılım Kalkınma A.Ş.'nin özerk olması, yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda gerekli saygınlığın sağlanması ve öneride işaret edilen adımların kusursuz işlemesi açısından, merkezi otoritenin politika saptama düzeni ile bankanın çalışma düzeni ve muhtemel denetimi arasındaki çizginin net bir şekilde belirlenmesi önemlidir. Fonlanacak müşareke projelerinin seçiminde ve projelerin uygulamasında yatırımcıların menfaati dikkate alınarak, aşırı merkezi yönetim ve politik karışmalardan yalıtılmalarını sağlayacak mekanizmaların kurulması, modelin en kilit noktası olarak görülmelidir.

Modelin, kar-zarar ortaklığı başta olmak üzere, tüm unsurlarının sahada hissedildiği bir durumda, ekonomideki atıl fonların reel ekonomiye akması, istihdamın ve üretimin artması kaçınılmazdır. Bu ise, faizin gelir dağılımında adaletin bozulmasında etkili olduğu geleneksel ekonomilerine göre, katılım ekonomilerinin gelir dağılımıyla mücadelede daha başarılı olmasını sağlar. Modelde öngörüldüğü gibi, atıl fonların ekonomiye kazandırılması ve verimli projelerin seçimi sayesinde, bir yandan ekonomik verimlilik ve etkinlik artarken, diğer yandan da sürdürülebilir büyümeye, ekonomik istikrara ve kalkınmaya katkı sağlanmış olunacaktır.

Önerilen bu ekosistemin belli başlı ürünlere sıkışan ve ciddi eleştirilere maruz kalan faizsiz finans sektörüne, geleneksel finansın kopyası olmayan, faizden arındırılmış ve ticaret ve üretim odaklı yeni bir soluk getirmesi en temel amaçtır. Türkiye bu tasarımı hayata geçirdiği durumda önemli bir etik ve katılım finans alternatifi sunmuş olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmet T. (2009). *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları*, Katılım Bankaları Ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler (Yeterlilik Etüdü), Ankara: SPK Hukuk İşleri Dairesi.
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). Makroekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Coşkun Can Aktan (ed.). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktepe, M. E., Dereci, M. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabanlı, A (Editörler), *İslam Hukukunda Akit Teorisi Ve Katılım Bankacılığında Akitler*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Aktepe, İ. E. (2017). *Katılım Finans*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Albayrak, R. A. and Özsoy, Ş. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabanlı, A (Editörler), *Katılım Bankacılığı Ekosistemi: Paydaşlar, Kurumlar Ve Piyasalar*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Ali, Ş. (2006). Asimetrik bilgi-finansal kriz ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14).
- Alpay, V. (2019). *Türkiye Varlık Fonunun İslami Finansın Gelişmesine Muhtemel Katkıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Konya.
- Altaş, G. (2008). İslami Finans Sistemi. *Sermaye Piyasasında Gündem*, 69, 18-30.
- Anwar, M., & Hussain, M. (1994). Comparative Study of Insurance and "Takafol"(Islamic Insurance)[with Comments]. *The Pakistan development review*, 33(4), 1315-1330.
- Archer, S., Karim, R. A. A., & Nienhaus, V. (Eds.). (2011). *Takaful Islamic insurance: Concepts and regulatory issues* (Vol. 764). John Wiley & Sons.
- Aren, S. (2011). *İstihdam Para ve İktisadi Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Arıcan, E. Yücememiş, B.T, Çetin, A. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabanlı, A (Editörler), *İslami Bankacılığın Kalkınmadaki Rolü Ve Finansal Krizlere Yaklaşım*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Aslan, H. (2012). *Alternatif Bir Yatırım Ve Finansman Aracı Olarak Sukuk: Yapısı, İşleyişi Ve Türkiye Piyasası İçin Öneriler* (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Finansal Piyasalar Ve Yatırım Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Aslan, H., & Özdemir, M. (2015). Development of the Islamic finance in Turkey: A questionnaire study. In *Kuala Lumpur International Business, Economics and Law Conference* (Vol. 7, pp. 29-42).
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Bayındır, S. (2012). Modern Faizsiz Finansman Araçlarından GES Ve Teverruk'un Fıkhi Tahlili. *Fıkhi Açından Finans Ve Altın İşlemleri: Tebliğler Ve Müzakereler Kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Bayındır, S. (2012). *İslâm'da Finansman İşlemleri; Tarihsel Gelişimi ve Günümüz Uygulamaları*, İGİAD Bülten.
- Bayındır, S. (2015). Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları). *İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları*.
- Bayındır, S. (2005) *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Boratav K. (1991). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Buğan, M. F. (2016). İslami hisse senedi endeksleri. *İslam Ekonomisi ve Finansı*, 249-271.
- Büyükakın, F., & Önyılmaz, O. (2012). Faizsiz Finansman Bonosu Sukuk ve Türkiye Uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(7), 1-16.
- Çalık, A. (2011), *Tekâfül Sigorta Sistemi ve Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van
- Çatıkkaş, Ö., Yatbaz, A. and Torun B. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabancı, A (Editörler), *Katılım Bankacılığı Ekosistemi: Paydaşlar, Kurumlar Ve Piyasalar*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Çekin, Ö. (2018). *Tasarrufa Dayalı Finansman Sistemi Ve İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı Ve Finansı Anabilim Dalı, Ankara.
- Çelik, P. (2004). *Bankaların Risk Değerlendirmesi*. (Uzmanlık Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finanslar Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Çekin, Ö. (2018). *Tasarrufa Dayalı Finansman Sistemi Ve İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı Ve Finansı Anabilim Dalı, Ankara.
- Çetin, T. (2009). Regülasyonun etkinlik analizi ve regülasyon türleri. *Çimento İşveren Dergisi*, 1, 22-38.
- Çürük, S. A. (2013). *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi. Mevcut Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*. (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Konya.
- Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. *İstanbul: TKBB Yayınları*.
- Diwany, El T. (2008). *Faiz Sorunu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğan, Ö. (2011). İslami sermaye piyasası araçları, dünyadaki büyüklüğü, Türkiye'deki uygulanabilirliği ve geliştirilmesine yönelik öneriler. *Sermaye Piyasası Yeterlilik Etüdü*.
- Erdal M. Ünsal, E. M. (2007). *Mikro İktisat*, 7.Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2008). Bankacılık sektöründe asimetrik bilgi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3).

- Ergeç, E. H., & Asutay, M. (2018). Kar payı ve mevduat faizi ilişkisinde neden ve sonuçlar. *İktisat Dergisi*, 1(1), 70-86.
- Eser, E. (2019). *Devlet Destekli Kredi Teşviklerinin Firma Karlılıkları Üzerine Etkisi*. (Doktora tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Finans Anabilim Dalı Finansal Ekonomi Doktora Programı, İstanbul.
- Esirgen, S. Ö. (2013). Mecelle ve Fransız Medeni Kanunu çerçevesinde vekalet sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 167-184.
- Eskici, M. M. (2007). *Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması Ve Müşteri Özellikleri* (Yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Ez-Zerqa, M. A., En-Neccar, A. M. A., & Karaman, H. (2011). *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. İz Yayıncılık.
- Frenz, T., & Soualhi, Y. (2010). *Takaful and retakaful: Advanced principles and practices*. IBFIM.
- Gedikli, A., & Erdoğan, S. (2016). Katılım bankacılığı: Türkiye ve dünya uygulaması. *İslam Ekonomisi ve Finansı*, Editör: Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, Durmuş Çağrı Yıldırım, Umuttepe Yayınları, 195-244.
- Gonulal, S. O. (Ed.). (2012). *Takaful and mutual insurance: alternative approaches to managing risks*. World Bank Publications.
- Gül, Y. (2018). *Türkiye’de İşlem Gören Hisse Senedi Yatırım Fonları: 2012- 2016 Dönemi Performanslarının Morningstar Derecelendirme Yöntemi’ne Göre İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Finansman Bilim Dalı, Eskişehir.
- Gülşen, M. A., & Gölçek, A. G. (2019). Rekabetçi Devlet Modelinin Maliye Politikasına İlişkin Teorik Değerlendirmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 259-270.
- Gundogdu, A. S. (2009). 2-Step Murabaha as an alternative resource mobilisation tool for Islamic banks in the context of international trade. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 2(3-4), 286-301.
- Güney, A., (2012). *Banka İşlemleri*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayın.
- Güney, N. (2013). *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar* (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gürbüz, Y. E. (2017). Tekafül (Katılım) Sigorta Sistemi ve Teorisi. *çinde: S. Kaya & F. Yardımcıoğlu & H. Aslan (ed.), Tekafül (İslâmi Sigorta) Teori ve Uygulama, Ensar Neşriyat Tic. AŞ, İstanbul.*
- Güvel, E. A. and Güvel. A. Ö. (2004), *Sigortacılık*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hacak H. ve Gürbüz, Y.E. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabanlı, A (Editörler), *İslami Finasta Sigorta Ve Katılım Sigortası (Tekâfül)*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Halitoğlu, İ. Halaçoğlu, B. Akkaya, Ü. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabanlı, A (Editörler), *Katılım Bankacılığında Mevzuat, Denetleme Ve Hukuki Altyapı*. İstanbul: TKBB Yayınları.

- Hazıroğlu, T. and Koyuncu, O. Solak, M.Y. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabancı, A (Editörler), *Katılım Bankacılığı İş Modeli*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Hazıroğlu, T. (2015). *Katılım Ekonomisi Ve Katılım Bankacılığı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Uluslararası Finans Ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalı, İstanbul.
- Hussein, K. (2004). Ethical investment: empirical evidence from FTSE Islamic index. *Islamic Economic Studies*, 12(1).
- IFSB (2009), 8: *Tekafül Operasyonlarında Yönetim İlkeleri*, Malezya.
- IFSB (2018), *Islamic Finance Services Industry Stability Report*, Malezya.
- IIFM (International Islamic Finance Market), (2010). *Sukuk Report (1st Edition): A Comprehensive Study Of The International Sukuk Market*, Bahreyn.
- İnternet:<https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Strateji-Belgesi.pdf>, Türkiye Katılım Bankası Strateji Belgesi 2015-2025, Son Erişim Tarihi: 24.11.2018.
- İnternet:https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY_TKBB_Rapor_TR_v17_WEB.pdf?v=2, Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu (2021-2025), Son Erişim Tarihi: 3.05.2021.
- İnternet:<https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>, Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?, Son Erişim Tarihi: 20.03.2020.
- İnternet:<https://www.alomaliye.com/wp-content/uploads/2020/11/eylul-20-turk-bankacilik-r.pdf>, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, Son Erişim Tarihi: 20.11.2020.
- İnternet:http://www.katilimendeksi.org/content/userfiles/files/kural_kitapcik_30_1.pdf, Endeks Kural Kitapçığı, Son Erişim Tarihi: 12.03.2020
- İnternet:http://www.katilimendeksi.org/content/userfiles/files/endeks_brosuru_tr_mp_1.pdf, Endeks Broşürü, Son Erişim Tarihi: 12.03.2020
- İnternet:<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00123.htm>, Son Erişim Tarihi: 11.08.2020
- İnternet:<http://www.sigortagundem.com/haber/bereket-sigorta-ile-tarim-kredimunhasirlik-sozlesmesi-imzaladi/1344890>, Son Erişim Tarihi: 3.09.2019
- İnternet:<http://www.mifc.com/index.php?ch=28&pg=72&ac=59&bb=uploadpdf>, Global Takaful Insights 2013 Finding growth markets, Son Erişim Tarihi: 17.07.2018
- İnternet: [Http://Www.Aaoifi.Com/Aaoifi_Sb_Sukuk_Feb2008_Eng.Pdf](http://Www.Aaoifi.Com/Aaoifi_Sb_Sukuk_Feb2008_Eng.Pdf), Resolutions On Sukuk, Son Erişim Tarihi: 01.04.2019
- İnternet:<http://Www.İfsb.Org/Standard/İfsb7.Pdf>, Capital Adequacy For Sukuk, Securitisations And Real Estate Investment., Son Erişim Tarihi: 01.04.2019
- İnternet:<https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/fon-gruplari-buyuklukleri-ve-ortalama-getirileri>, Son Erişim Tarihi: 28.11.2020

İnternet:https://www.ziraatkatilim.com.tr/sites/default/files/inlinefiles/Ziraat_Katilim_2019_Yilsonu_Faaliyet_Raporu.pdf Ziraat Katılım Faaliyet Raporu 2019., Son Erişim Tarihi: 10.10. 2020

İnternet:<https://vakifkatilim.com.tr/documents/Flipbook2019/pdf/tr-vakifkatilim.pdf> Vakıf Katılım Faaliyet Raporu 2019., Son Erişim Tarihi: 10.10. 2020

İnternet:<https://emlakkatilim.com.tr/assets/uploads/sozlesme-form/sozlesme/Turkiye-Emlak-Katilim-Bankasi-2019-Faaliyet-Raporu.pdf> Emlak Katılım Faaliyet Raporu 2019., Son Erişim Tarihi: 10.10. 2020

İnternet:<http://www.Imf.Org/External/Themes/İslamicfinance.pdf>, What Is Islamic Finance?, Son Erişim Tarihi: 02.10.2018.

İnternet:www.imf.org/external/themes/islamicfinance Islamic finance and the role of the IMF. International Monetary Fund (IMF). (2017). Son Erişim Tarihi: 02.10.2018.

İnternet:https://webdosya.diyanet.gov.tr/DiyanetAnasayfa/UserFiles/DiniBilgiler/ilmihal_cilt_2.pdf, Diyanet İşleri Başkanlığı İlmihali, Son Erişim Tarihi: 15.11.2019

İnternet: <http://Hikmet.Net/Sarf-Akdi/>, Sarf Akdi, Son Erişim Tarihi: 11.09.2018

İnternet:<https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka>, Sadaka, Son Erişim Tarihi: 05.08.2020

İnternet:<https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>, Katılım Bankacılığı Nedir?, Son Erişim Tarihi: 12.02.2019

İnternet:http://www.Tkbb.Org.Tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB_2017_TR-Final.Pdf, TKBB 2017 Yılı Faaliyet Raporu, Son Erişim Tarihi: 12.02.2019

İnternet:<http://www.spk.gov.tr/indexpage.aspx?pageid=253&submenuheader=null>, Son Erişim Tarihi: 22.07.2019

İnternet:<https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/253>, Menkul Kıymet Yatırım Fonları, Son Erişim Tarihi: 22.07.2019

İnternet:<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/03/Ekonomik-Reformlar-Kitapcigi.pdf>, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomi Reformları, Son Erişim Tarihi: 1.04.2021.

İnternet:http://Swfa2015.Uno.Edu/G_Islamic_Finance_I/P201.Docx, Khan, T., Elsiefy, E. Ve Eunkyong, L. (2015). Legal And Regulatory Issues İn Issuing Sukuk İn South Korea Lessons From Developed Countries' Experience. Son Erişim Tarihi: 13.05.2020.

İnternet:<http://publications.milliman.com/publications/life-published/pdfs/summary-global-family-takaful.pdf> Milliman, (2012), "Summary of the Global Family Takaful Report 2011".

İnternet:[file:///C:/Users/G902659/Downloads/Islamicyüzde20Financialyüzde20Servisyüzde20Industryüzde20Stabilityüzde20Reportyüzde202019_Enyüzde20\(2\).pdf](file:///C:/Users/G902659/Downloads/Islamicyüzde20Financialyüzde20Servisyüzde20Industryüzde20Stabilityüzde20Reportyüzde202019_Enyüzde20(2).pdf), IFSB, Islamic Finance Services Industry Stability Report 2019. Son Erişim Tarihi: 18.04.2020

İnternet:<file:///D:/katilimyüzde20sigortacılığı/KATILIMyüzde20SİGORTACILIĞIyüzde20DOKTORAyüzde20TEZyüzde20ÇALIŞMALARI/Aralıkyüzde202020>

- yüzde20TIK/İslamicyüzde20Financialyüzde20Servicesyüzde20Industryyüzde20Stabilityyüzde20Reportyüzde202020_Enyüzde20(1).pdf, IFSB, Islamic Finance Services Industry Stability Report 2020. Son Erişim Tarihi: 10.09.2020
- İnternet:https://www.borsaistanbul.com/files/Kira_Sertifikalari.pdf, Borsa İstanbul, Kira Sertifikaları. Son Erişim Tarihi: 24.07.2021
- İnternet:http://www.tkyd.org.tr/assets/raporlar/Ludens_YF_Performans_2020_Aralik_Nihai_Rapor-14a104fc1e45f38f36674d45af54ac00.pdf, Ludens İleri Finansal Hizmetler ve Danışmanlık, Yatırım Fonları Performans Raporu. Son Erişim Tarihi: 24.07.2021
- İnternet:www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm, Aktan C. (2006). Devletin Başarısızlığının Anatomisi, Son Erişim Tarihi: 12.08.2021
- Karakuş, A. (2006). *İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Kaya, S. and Dede K. and Karabulut E. (2019). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabancı, A (Editörler), *Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün Ve Uygulamaları*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Keleş, Z. (2007), *Reasürans Denetimi Ülke Örnekleri ve Türkiye Uygulaması*, Hazine Müsteşarlığı. (Hazine Uzmanlığı Yayınlanmamış Yeterlik Tezi), Ankara.
- Khairat, D. (2017), *Making (Re) tekaful Sustainable*, Middle East Insurance Review, 68-70
- Kisbet, M. (2015). İslam Borçlar Hukukunda Kabzın Akitlere Etkisi, *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-21.
- Kuşgözoğlu, S. (2010). *2008 Finansal Krizinin Çıkışında Asimetrik Bilgi Sorununun İncelenmesi Ve Değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Ankara.
- Laçınbala, Y., & Ünsal, H. (2016). Katılım Sigortacılığının (Tekafül) Vergisel Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Vergi Raporu*, Ankara.
- Laçınbala, Y., & Ünsal, H. (2019). Katılım Sigortacılığında (Tekafülde) Pencere Sisteminin Değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi*, 27(42), 181-202.
- Mehmet, E. L. A. (2019). Yeşil Sukuk ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 221-237.
- Odabaşı, M., & Aktepe, İ. E. (2012). Faizsiz Bankacılık Standartları. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*, Yayın, (2).
- Özdemir, M. & Aslan, H. (2017). Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası. SETA yayınları.
- Pakdemirli, E. (2000). Türkiye’de Faizsiz Finans Kurumlarının Kuruluş Serüveni. *Albaraka Türk Yayınları: Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama*, 17, 19-21.

- Sağlam, H. (2010). Sigorta Sözleşmelerinde Belirsizlik (Gharar ve Cehâlet) var mıdır? Sigortada Belirsizliğin Varlığı Tartışmalarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*.
- Savaşan, F., & Özdemir, M. (2015). Bankacılığa Yeni Soluk: Kamu Katılım Bankaları. *Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.
- Serpam (2013). *İslami Finans, Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Notları 1*.
- Şahin, E. (2007). *Türkiye’de Düünden Bugüne Katılım Bankaları* (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taşdemir, M., Ergeç, E. H., Kaya, H., & Selçuk, Ö. (2019). Geleceğin Türkiye’de Ekonomi. *İstanbul: İlke Yayınları*.
- Temelli, F., Çınar, Ö., Boz F.Ç, (2017). Dünya’da Avrupa’da ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı. *İstanbul: TKBB*.
- Terzioğlu, B. (2019). *Sigorta Acentelerinin Konvansiyonel Ve Tekafül Sigorta Pazarlamasına Yaklaşımları Üzerine Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tok, A. (2009). İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler. *Ankara: SPK Yeterlilik Etüdü*.
- Turna, Z. (2011). *Piyasa Aksaklığından Kaynaklanan Banka Krizlerine Devlet Müdahalesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Ve Para Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Türkan, T. (2013). İslam Hukukunun Mahiyeti ve Temel Özellikleri. *İslam Hukukuna Giriş*.
- Türker, H. (2010). İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünyadaki Gelişmeler ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye İçin Öneriler. *Ankara. SPK Yeterlilik Etüdü*.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2010). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 38. Cilt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 36. Cilt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 12. Cilt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2001). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 23. Cilt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 25. Cilt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 26. Cilt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Ülev, S. M., & Selçuk, K. F. Y. Y. (2018). Tarımsal Üretimin Finansmanı İçin Seleme Dayalı Finansman Modeli: Fındık Örneği. *Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar*, 9-31.
- Ünsal, H. (2010). Türkiye’de Enerji Sektörüne Kamusal Müdahaleler. *Ankara*.
- Wilson, R. (2008). Innovation in The Structuring Of Islamic Sukuk Securities. *Humanomics*, 24(3), 170-181.
- Yanpar, A. (2014). İslami finans. *İlkeler, Araçlar, Kurumlar, Scala Yayınevi, İstanbul*.
- Yardımcıoğlu, M. (2016). İslamî Finansın Geleceğine İlişkin Düşünceler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 139-145.
- Yıldız, S. (2015). Katılım 30 Endeksi İle BİST 100 Endeksi’nin Performanslarının Değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 52(606), 41-53.
- Yılmaz, F. A. (2014), *Bir Sigortacılık Modeli Olarak Tekafül ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Hazine Müsteşarlığı. (Hazine Uzmanlığı Yayınlanmamış Yeterlik Tezi), Ankara.
- Yılmaz, M.K. (2012). Türk Sermaye Piyasasında Faizsiz Yatırım Araçlarının Gelişiminin Değerlendirilmesi ve Geleceğe Dönük Bir Bakış. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (563), 23-23.
- Yüksel, S. (2016). İslami Bankacılıkta Fon Toplama/Fon Kullandırma Yöntemleri ve İslami Finansmanda Sukuk, Ed. *Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli ve Durmuş Çağrı Yıldırım. İslam Ekonomisi ve Finansı, İstanbul: Umuttepe Yayınları*, 175-193.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Laçınbala, Yasin
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Bölümü	2012
Lisans	Bilkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020-2021	Türkiye Sigorta	Direktör
2019-2020	Güneş Sigorta	Müdür
2019	USHAŞ	Müdür
2012-2019	Hazine Müsteşarlığı (SGM)	Uzman
2007-2012	Hazine Müsteşarlığı (CFCU)	Uzman
2007	T.C. Ulaştırma Bakanlığı	AB Uzman Yrd.

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hazine Uzmanlık Tezi; “Türkiye’de Sigortacılık Faaliyetlerinin Vergilendirilmesi İle Sigortacılık Sektöründe Vergiye İlişkin Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 2016

Yasin LAÇINBALA, Mehmet ATEŞ, *Reasürör Dergisi*, “Eşdeğer Parça Belgeli Tedarik Dönemi”, Temmuz 2016

Yasin LAÇINBALA, Doç. Dr. Hilmi ÜNSAL, *Vergi Raporu Dergisi*, “Katılım Sigortacılığının (Tekafül) Vergisel Sorunları ve Çözüm Önerileri” Kasım 2016

Yasin LAÇINBALA, Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL, *Sosyoekonomi Dergisi*, “Katılım Sigortacılığında (Tekafülde) Pencere Sisteminin Değerlendirilmesi” Ekim 2019

